

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(23)

Чернігів 2020

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 7 від 28.09.2020). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2020. – № 3(23). – 184 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Лільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Гарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюннюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, доктор економічних наук, доцент;

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24603-14543 ПР від 07.09.2020.

© НУ «Чернігівська політехніка», 2020

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3(23)

Chernihiv 2020

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 7 від 28.09.2020). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612, according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2020. – № 3(23). – 184 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;
Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;
Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;
Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;
Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;
Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;
Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;
Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;
Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;
Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;
Britchenco I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);
Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);
Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);
Dubyna M. V., Doctor of Economics, Associate Professor;
Cristina Gabriela Cosmulese, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);
Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);
Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym
cellphone: +38 (099) 376-32-87
e-mail: maksim-32@ukr.net
mvdubyna@gmail.com
Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Founded in 1996. Certificate of State registration
KV № 24603-14543 PR of 07.09.2020.

© Chernihiv Polytechnic National University, 2020

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	
<i>Акименко О.</i> Концептуальні підходи до виявлення специфічних ознак нової індустріалізації промисловості	7
<i>Бєбко С.</i> Кооперація закладів вищої освіти в умовах глобальної конкуренції.....	17
ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	
<i>Парубець О.</i> Дослідження впливу коронакризи на стан транспортного сектору України.....	26
<i>Рогачевський О.</i> Стратегічна модель розвитку закладу вищої медичної освіти	33
ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ	
<i>Дерій Ж.</i> Місце людського капіталу у системі модернізаційних зрушень регіональної економіки.....	41
<i>Попело О., Самойлович А.</i> Компетентнісний потенціал освіти в забезпеченні розвитку продуктивних сил України в умовах цифрової економіки	48
<i>Ревко А., Чумак А.</i> Фандрайзинг соціальних проєктів як інструмент соціального розвитку територіальних громад	57
<i>Хомик О.</i> Фінансова децентралізація та місцевий економічний розвиток	65
<i>Романченко Т.</i> Просторова трансформація економіки: локальний рівень (на прикладі с. Гельмязів Черкаської області)	73
<i>Самійленко Г.</i> Основні характеристики та синергетичний ефект кластерних структур регіону	83
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	
<i>Забаштанський М., Драгунов Д., Зуб. І.</i> Пріоритетні підходи до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні	93
<i>Коваленко Ю.</i> Вплив кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів на розвиток малого та середнього бізнесу	101
<i>Ткаченко Н., Хуторна М.</i> Композиційна будова основних елементів у системі фінансової безпеки підприємства	110
<i>Фролов С., Дзюба В., Орлов В.</i> Контент-аналіз теоретичних засад управління структурою капіталу	120
<i>Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А.</i> Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України.....	130
<i>Єфременкова Н.</i> Дизайн-менеджмент як інструмент підвищення конкурентоспроможності	142
<i>Пилевич Д.</i> Трансформація системи бухгалтерського обліку в умовах розвитку цифрових технологій.....	149
<i>Роговий А., Дубина М., Забаштанська Т.</i> Стратегічні пріоритети розвитку сфери охорони здоров'я в Україні: фінансові аспекти	158
РЕЦЕНЗІЯ на монографію «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти», підготовлену А. І. Іващенко	
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	
169	

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

- Akymenko O.* Conceptual approaches to the identification of specific features of the new industrialization of industry.....7
- Bebko S.* Cooperation of higher education institutions in the conditions of global competition.....17

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

- Parubets O.* Study of the influence of the corona crisis on the condition of the transport sector of Ukraine.....26
- Rogachevskiy O.* Strategic development model of the higher medical education.....33

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

- Derii Zh.* The place of human capital in the modernization system of the shifts of the regional economy41
- Popelo O., Samoïlovych A.* Competence potential of education in providing of the development of productive forces in terms of digital economics48
- Revko A., Chumak K.* Fundraising of social projects as an tool of social development of territorial communities57
- Khomyk O.* Financial decentralization and local economic development.....65
- Romanchenko T.* Spatial transformation of the economy: local level (on the example of Gelmyaziv of Cherkasy region).....73
- Samiilenko H.* Main characteristics and synergetic effect of cluster structures of the region83

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

- Zabashkanskyi M., Drahunov D., Zub I.* Priority approaches to financial security of healthcare in Ukraine 93
- Kovalenko Yu.* The influence of the credit-investment mechanism of financing of economic processes on the development of small and medium business 101
- Tkachenko N., Khutorna M.* Compositional structure of basic elements in the company of financial security of the enterprise 110
- Frolov S., Dziuba V., Orlov V.* Content analysis of theoretical fundamentals of capital structure management..... 120
- Hrubliak O., Kholiavko N., Zhavoronok A.* Assessment of the efficiency of state budget department management of Ukraine..... 130
- Iefremenkova N.* Design management as a method to increase competitiveness 142
- Pilevych D.* Transformation of the accounting system in the conditions of digital technologies development 149
- Rogovyi A., Dubyna M., Zabashkanska T.* Strategic priorities of healthcare development in Ukraine: financial aspects 158

- REVIEW for the monograph «Development of small and medium business: national and regional aspects», prepared by A. I. Ivashchenko 166**

- BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES 169**

УДК 330.341.424

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-7-16

Олена Акименко

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ СПЕЦИФІЧНИХ ОЗНАК
НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Елена Акименко

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ВЫЯВЛЕНИЮ СПЕЦИФИЧЕСКИХ
ПРИЗНАКОВ НОВОЙ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Olena Akymenko

**CONCEPTUAL APPROACHES TO THE IDENTIFICATION OF SPECIFIC
FEATURES OF THE NEW INDUSTRIALIZATION OF INDUSTRY**

У статті узагальнено науковий матеріал із досліджуваної теми, обґрунтовано ідею про необхідність і значущість нової індустріалізації – неоіндустріалізації, в основі якої покладено виробництво продукції на базі найсучасніших інноваційних, інформаційних технологій і комп'ютерно-інтегрованих систем. Доведено необхідність цього процесу для відродження вітчизняного промислового виробництва на нових інноваційних засадах, що можливе за рахунок гармонізації соціально-економічних інтересів органів влади на всіх рівнях управління, бізнесу і громадськості. Наведено стратегічні напрямки державної політики у сфері модернізації економіки та підвищення конкурентоспроможності промисловості, реалізація яких дозволить здійснити перехід від імітаційного до інноваційно-технологічного розвитку; побудувати динамічну, здатну до саморозвитку економіку; забезпечити ефективне використання всіх виробничих ресурсів суспільства; реалізувати інтелектуальний потенціал країни на основі розвитку науки та освіти. Розглянуто сучасні моделі індустріалізації з представленням їх класифікацій та ознак. Наведено схематичну інтерпретацію ключових етапів розвитку вітчизняної промисловості. Доведено необхідність становлення для України смартпромисловості – сучасної промисловості, заснованої на кіберфізичних та інших авангардних технологіях.

Ключові слова: промислове виробництво; модернізація; неоіндустріалізація; розвиток; стратегія; державна промислова політика; зовнішньоекономічна політика; смартпромисловість.

Табл.: 1. Рис.: 3. Бібл.: 17.

В статье обобщен научный материал по исследуемой теме, обосновано идею о необходимости и значимости новой индустриализации – неоиндустриализации, в основе которой лежит производство продукции на базе самых современных инновационных, информационных технологий и компьютерно-интегрированных систем. Доказана необходимость данного процесса для возрождения отечественного промышленного производства на новых инновационных принципах, возможных на основе гармонизации социально-экономических интересов органов власти на всех уровнях управления, бизнеса и обществу. Приведены стратегические направления государственной политики в области модернизации экономики и повышения конкурентоспособности промышленности, реализация которых позволит осуществить переход от имитационного к инновационно-технологическому развитию; построить динамическую, способную к саморазвитию экономику; обеспечить эффективное использование всех производственных ресурсов общества; реализовать интеллектуальный потенциал страны на основе развития науки и образования. Рассмотрены современные модели индустриализации с представлением их классификации и признаков. Приведена схематическая интерпретация ключевых этапов развития отечественной промышленности. Доказана необходимость становления для Украины смарт-промышленности – современной промышленности, основанной на киберфизических и других авангардных технологиях.

Ключевые слова: промышленное производство; модернизация; неоиндустриализация; развитие; стратегия; государственная промышленная политика; внешнеэкономическая политика; смарт-промышленность.

Табл. : 1. Рис.: 3. Библ.: 17.

The article summarizes the scientific material on the research topic, substantiates the idea of the need and importance of a new industrialization - neo-industrialization, which is based on the production of products based on the latest innovative, information technologies and computer-integrated systems. The necessity of this process for the revival of domestic industrial production on new innovative principles is proved, which is possible due to the harmonization of socio-economic interests of the authorities at all levels of government, business and the public. The strategic directions of the state policy in the field of modernization of economy and increase of competitiveness of the industry which realization will allow to carry out transition from imitation to innovation and technological development are resulted; to build a dynamic economy capable of self-development; to ensure the efficient use of all productive resources of society; to realize the intellectual potential of the country on the basis of the development of science and education. Modern models of industrialization with representation of their classifications and signs are considered. A schematic interpretation of the key stages of development of domestic industry is given. The necessity of becoming a smart industry for Ukraine - a modern industry based on cyberphysical and other advanced technologies has been proved.

Keywords: industrial production; modernization; neo-industrialization; development; strategy; state industrial policy; foreign economic policy; smart industry.

Table: 1. Fig.: 3. References: 17.

JEL Classification: O14

Постановка проблеми. Безумовна участь промисловості в підвищенні продуктивності суспільної праці, створенні нових високопродуктивних робочих місць та гідної зайнятості для молоді, генеруванні принципово нових можливостей, які відкриває перед людством сучасна, уже четверта, промислова революція, фундамент якої заклали розвиток кіберфізичних систем та злиття передових цифрових, фізичних і біологічних технологій, зумовлює вирішальну роль промисловості як основного драйвера економічного зростання країн.

Водночас гальмування розвитку промисловості продовжується і причиною цього процесу є синергія загально визнаних показників : віддаленість держави від управління промисловим розвитком, незначний рівень виробництва, незадовільний рівень конкурентоспроможності, низький рівень підтримки експорту та його неприйнятна структура, небезпечний знос основних фондів, відділення промислового капіталу від банківсько-фінансового, лавиноподібний відтік кадрів, відсутність повноцінної інноваційної системи, недосконалість та неповнота нормативно-правового забезпечення [10].

Нині в жодного представника світової наукової спільноти не виникає сумнівів стосовно необхідності та значущості нової індустріалізації – неоіндустріалізації, в основі якої покладено виробництво продукції на базі найсучасніших інноваційних, інформаційних технологій і комп'ютерно-інтегрованих систем.

Не є винятком і Україна, для якої проблема вибору наступного напрямку розвитку промисловості стоїть найгостріше, з урахуванням критичності положення, в якому вона опинилась, та минулих можливостей одного з найбільших у Європі, на момент отримання Україною незалежності, розгалужених промислових комплексів. На жаль, відповідні умови промислового піднесення та формування фундаменту науково-технологічного трансформування в поєднанні з економічним зростанням держави того періоду втрачені безповоротно. Реалізація принципу повноти структурного та інституційного складу, височезний рівень потужностей із випуску продукції, яка має збут, широта коопераційних зв'язків, науково-технологічне забезпечення розвитку, планомірне оновлення основних фондів, збалансованість продукції виробленої та споживаної, експорту та імпорту, необхідне фінансове забезпечення створювали потужний виробничий потенціал та задовольняли реалізацію принципу інноваційності. Україна по праву може пишатися минулостолітніми успіхами колективів учених, конструкторів, інженерів, робітників, які у складі колишнього СРСР створили найсучасніші технології, обладнання та виробництва в усіх сферах – від медицини до космосу, що давали можливість країні посідати провідні позиції у світі [10].

На сьогодні сучасний тип розвитку економіки країни експортно-сировинної орієнтації вже себе вичерпав, а ініційований інвестиційно-інноваційний тип розвитку має потребу у формуванні сучасного дизайну промислової політики та стратегічного планування процесів модернізації для побудови нової індустріалізації держави. Це означає, що вивести промисловість з нинішньої кризи окремими методами локального характеру не можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Є вагомі внески науковців у дослідженні процесів модернізації економіки та промислового сектору зокрема. Серед них наукові праці В. Гейця, С. Ілляшенка, Б. Квасюка, В. Семиноженка, Л. Федулової, В. Федоренко, А. Гриценка, В. Полтеровича та В. Попова, Е. Рустамова, в яких визначено вдалі умови безпосередньої реалізації проєкту модернізації, серед яких виділено опрацювання відповідної стратегії розвитку; факт існування зацікавлених груп інтересів із належним владним впливом, оперативність еліти та суспільства до суттєвих змін; впевненість у владі – «інституційна довіра».

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на загальний високий рівень попередніх досліджень та спроби науковців визначити технологічні устрої, чинники, що визначають ефективну структуру промисловості та необхід-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ність у структурних зрушеннях економіки регіонів [2; 5; 9; 14; 16], вбачаємо за необхідне окреслити комплексний підхід до вирішення проблеми індустріалізації промисловості, з огляду на соціально інклюзивний та екологічно відповідальний тип розвитку («розумний» розвиток), що ґрунтується на використанні штучного інтелекту та оновленні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Формування цілей статті. Головною метою цієї роботи є доведення необхідності нової індустріалізації для відродження вітчизняного промислового виробництва на основі нових інноваційних засад та становлення смартпромисловості, що вимагатиме гармонізації соціально-економічних інтересів органів влади на всіх рівнях управління, бізнесу та громадськості.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових доробках термін «модернізація», який у перекладі з англійської мови визначається як «осучаснення», а в перекладі з французької – «новітній», трактується неоднаково й багатозначно, означаючи модифікацію, вдосконалення чого-небудь до нинішніх вимог, надання минулому не характерних йому сучасних ознак [4].

Використання цього терміна у двох аспектах: найперше, у технічному, прикладному – з метою вдосконалення об'єкта та приведення його у відповідність до нових технічних умов, вимог і норм та показників якості; після цього, в історико-філософському – з метою представлення макропроцесу переходу до модерного суспільства від традиційного, надає можливість представити модернізацію системним процесом вдосконалення відповідностей сучасним вимогам та скороченням відставання від конкурентів.

Однією з найважливіших особливостей модернізації економіки є втілення змін у національній економіці як структурних, технологічних, так і інституціональних, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності та подальший розвиток у довгостроковій перспективі [3].

Трактування модернізації як системний процес, спрямований на зміни політичних, правових, економічних, культурних інститутів та відносин, одночасно пов'язують її з мобілізаційним процесом, запровадженим для скорочення інтервалу відставання від країн-конкурентів та мобілізації необхідних ресурсів.

Згідно з поглядами науковців, модернізацію доцільно визначати за окремими напрямками, серед яких: модернізація традиційних галузей та спонукання високотехнологічних секторів до розвитку. Водночас виникають певні розбіжності щодо пропорційного розподілу ресурсів між ними. У свою чергу, сучасні підходи до основ модернізації базуються на теорії про стадії розвитку за П. Портером, на основі якої висувається припущення про обов'язковість проходження країною в процесі свого розвитку певних стадій і неможливість оминати («перескочити») жодну з них; кожна стадія розвитку потребує застосування адекватних інструментів і своєчасної їх зміни [5; 12; 13; 15].

На думку Ю. Кінзерського та Е. Рустамова, розвитку економіки притаманні ресурсна, інвестиційна, інноваційна стадії. Крім того, А. Полтерович виділяє індустріалізацію експортноорієнтовану і стимулювання прискороного розвитку та стадію розвинутого ринку [5; 12; 13; 17].

Аналіз досліджень наукових праць [3; 5; 15] дає підстави стверджувати, що модернізація – це багатовимірне та складне явище, яке потребує:

- акумуляції фінансових ресурсів шляхом підвищення рівня виконання державної політики модернізації економіки (у заданих напрямках – рис. 1) для побудови динамічної, здатної до саморозвитку соціально ефективної економіки;
- формування технічної стратегії держави для заволодіння потужним науково-технічним потенціалом, здійснення інноваційного прориву в розвитку науки і техніки, забезпечення провідного місця у глобалізаційній економіці та на експортних ринках високотехнологічної продукції;

- інтенсифікації процесу економічного відтворення шляхом поглиблення розподілу праці, ефективного використання енергетичного обладнання виробництва;
- розбудови країни в напрямку повномасштабної неоіндустріалізації.

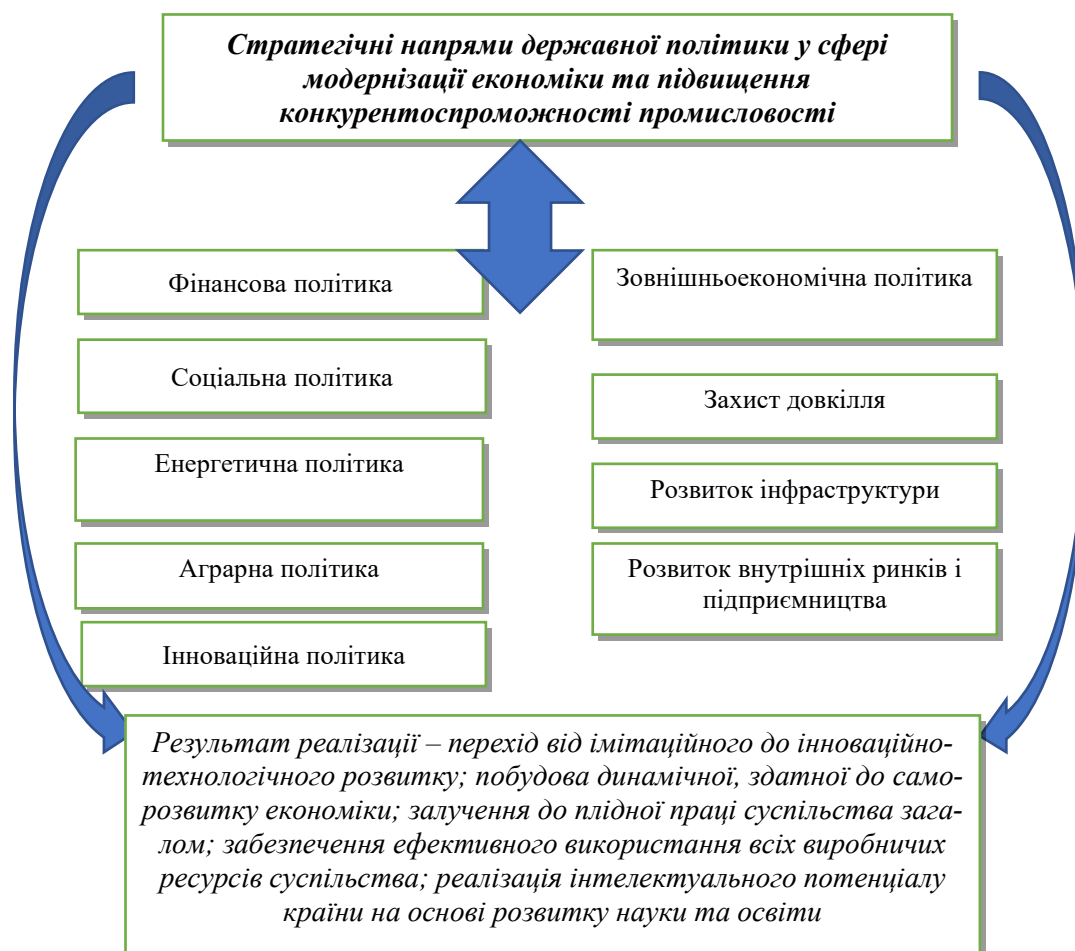

Рис. 1. Стратегічні напрями державної політики у сфері модернізації економіки
Джерело: побудовано авторкою на основі [3; 15].

Узагальнюючи цю проблему, Ю. Кіндзерський зазначає: «Реструктуризація промислового виробництва потребує відповідних взаємоузгоджених управлінських рішень, ресурсів і часу. Тому вона має здійснюватись на засадах державного стратегічного планування. Воно передбачає розробку системи довго-, середньо- та короткострокових прогнозів, визначення низки взаємопов'язаних цілей соціально-економічного і розвитку першого, другого і третього порядку, розроблення довгострокових концепцій, середньострокових програм та індикативних планів, створення інститутів організації і виконання намічених завдань, методів контролю та механізмів відповідальності за досягнення намічених результатів» [6].

Прийнято вважати неоіндустріалізацію явищем, здатним забезпечити налагодження нового розвитку продуктивних сил, маючи за основу високотехнологічні та науково місткі процеси виробництва та підґрунтя для цього – нове інституціональне середовище. Припущення про неоіндустріалізацію як процес, який має певну мету, методи, темпи, джерела та соціально-економічні наслідки, що потребують ґрунтовного дослідження, висуває В. П. Вишневецький [2]. Найявні погляди щодо сучасних моделей індустріалізації можна класифікувати як «традиційну індустріалізацію», «некроіндустріалізацію», «постіндустріалізацію», «неоіндустріалізацію» (рис. 2) [8].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

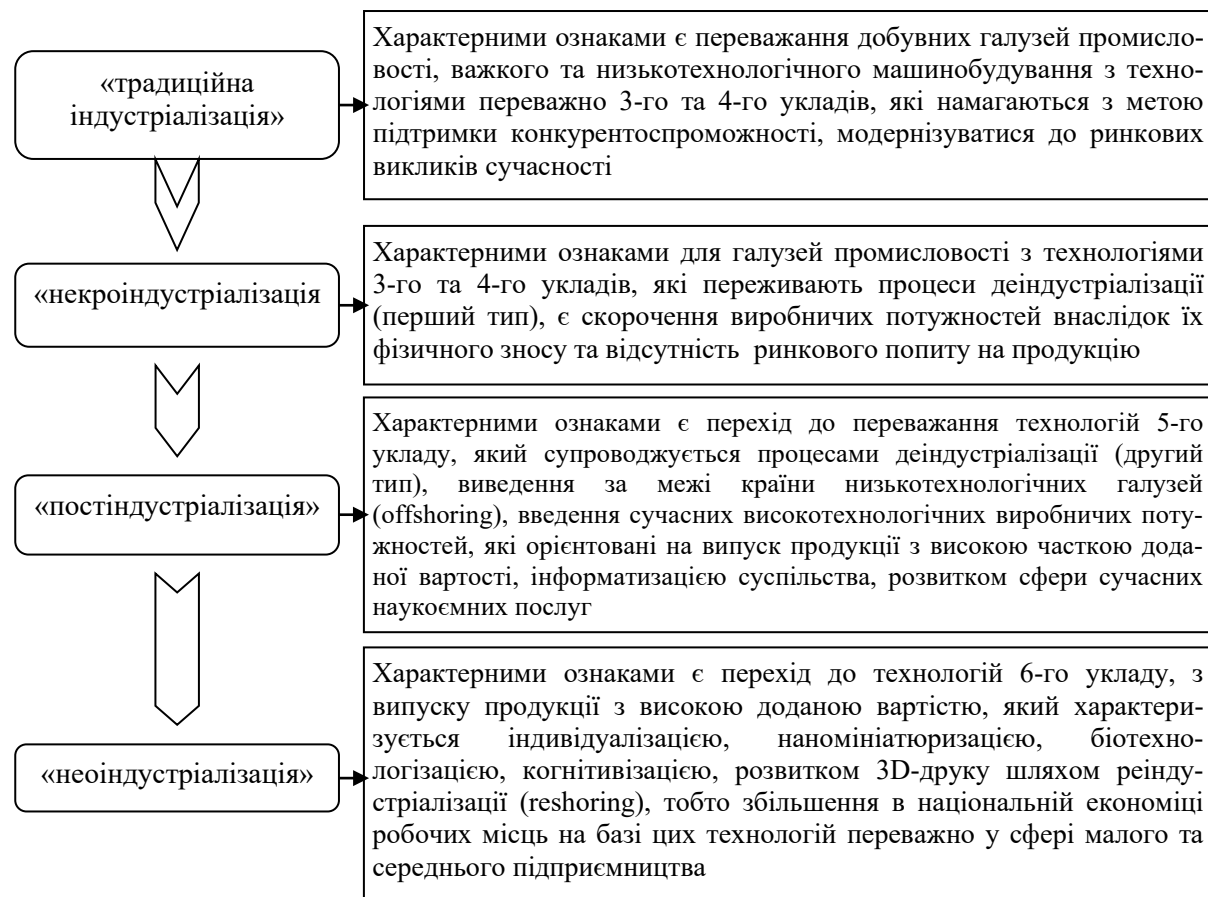

Рис. 2. Наявні погляди щодо сучасних моделей індустріалізації

Джерело: побудовано авторкою на основі [8].

Вивчаючи досвід розвинених країн світу щодо здійснення структурних трансформацій, можемо зауважити, що більшість провідних країн через свою структурну політику прагнуть створити умови для зростання промисловості та конкурентоспроможності економіки [16]. Для України також випереджаючий розвиток промисловості має стати пріоритетним завданням всіх державних органів і структур України, керованого ними вітчизняного бізнесу, представників громадськості [10]. При цьому важливо враховувати вже наявний в цьому напрямі досвід із років незалежності України.

Отже, необхідно з'ясувати причини гальмування розвитку промисловості з урахуванням особливостей пройденого шляху (рис. 3) у руслі логіки пошуку пріоритетних напрямів та досягнення стратегічної мети реіндустріалізації України для створення конкурентоспроможного, інтегрованого у світову систему промислового сектору, показники якого відповідали б аналогам у промислово розвинених країнах.

Як уже вказувалося, для модернізації вітчизняної промисловості та її розбудови необхідна виважена промислова політика, під якою колектив науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України пропонує розуміти державну політику, спрямовану на покращення бізнес-середовища або покращення структури економічної активності за секторами, технологіями, і яка забезпечить за рахунок втручання кращі перспективи для економічного зростання та суспільного добробуту в порівнянні з відсутністю такого втручання [14]. При тому, основними завданнями промислової політики є зрівноважування «провалів» ринку, вирішення проблем промислової організації, ініціювання структурних зрушень, впровадження органами державної влади всіляких інституційних заходів із покращення бізнес-середовища.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

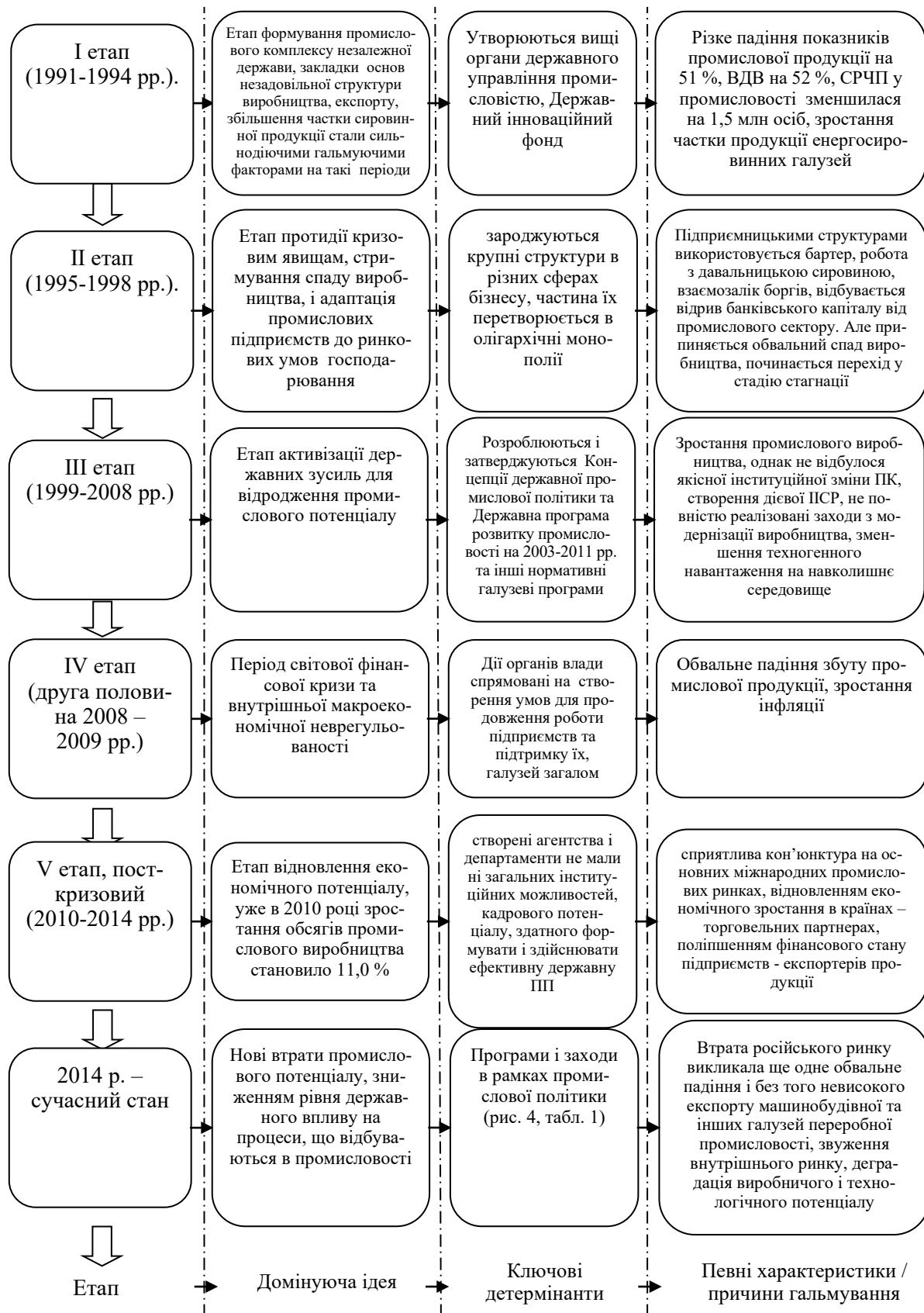

Рис. 3. Ретроспективний аналіз ключових етапів розвитку вітчизняної промисловості
Джерело: побудовано авторкою на основі [10].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Водночас суттю промислової політики є досягнення зазначених цілей за рахунок координації інструментів бюджетної, податкової, кредитно-грошової та митної політики. Програми та заходи, що були розроблені органами державної влади в рамках промислової політики України, згруповані та представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Програми та заходи в рамках промислової політики України

№	Нормативно-правовий документ	Період трансформації		Державна установа відповідальна за розробку та реалізацію
		2009	2020	
1.	Стратегія розвитку суднобудування на період до 2020 року	2009	2020	Мінекономрозвитку, Мінінфраструктури
2.	Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	2013	2020	Мінагрополітики
3.	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року	2014	2020	Мінекономрозвитку, Мінрегіон
4.	Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року	2015	2020	НБУ, Мінфін, Мін'юст
5.	Стратегія розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року	2015	2020	Мінекономрозвитку, Мінрегіон
6.	Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»	2015	2020	Президент України, Кабінет Міністрів України, інші міністерства та відомства
7.	Стратегія реформування системи публічних закупівель	2016	2022	Мінекономрозвитку, Мінфін, Мін'юст
8.	Стратегія подолання бідності	2016	2020	Мінсоцполітики
9.	План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності	2016	...	Мінекономрозвитку, Мінінфраструктури, Мінсоцполітики, Мінприроди, Мінрегіон
10.	Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки	2017	2020	Мінфін
11.	Експортна стратегія України	2017	2021	Мінекономрозвитку, Міносвіти та науки
12.	Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року	2017	2020	Мінекономрозвитку, Мінсоцполітики, Мінфін, Мінрегіон, Мін'юст тощо
13.	Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року	2017	2020	Мінекономрозвитку
14.	Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»	2017	2035	Міненерго
15.	Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року	2018	2028	Мінекономрозвитку
16.	Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року	2018	2030	Мінінфраструктури
17.	Стратегія відродження вітчизняного авіабудування на період до 2022 року	2018	2022	Мінекономрозвитку, Міноборони, Мінфін, МВС, Мінінфраструктури, МЗС
18.	Концепція Загальнодержавної цільової науковотехнічної космічної програми України на 2018– 2022 роки	2018	2022	Державне космічне агентство, Міноборони
19.	Основні засади (стратегія) державної екологічної політики на період до 2030 року	2019	2030	Мінекології
20.	Проект Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року	2019	2025	Мінекономрозвитку

Джерело: побудовано авторкою на основі [11; 14].

Як свідчать результати дій держави в нормативно-правовому полі (табл. 1) та проведений нами аналіз синергетичних детермінант розвитку промислового виробництва, з огляду на визнання синергетики новітнім позитивістським підходом до вивчення будь-якої відкритої системи з притаманними їй елементами самоорганізації і кібернетичного керування [1], фактичний стан справ у промисловій сфері держави ще не став гарантом підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та національної безпеки держави. У зв'язку з цим вважаємо, що прискорення розвитку промисловості передбачається здійснити шляхом переходу на розвиток, орієнтований на знання та інновації, провідною ланкою якого стане смартпромисловість (Індустрія 4.0).

Безумовно, негативні явища, що відбуваються нині у вітчизняній промисловості, гальмуючи її подальший розвиток, пов'язані як із суб'єктивними чинниками соціально-економічного розвитку України, вразливістю національної економіки, так із несприятливою ситуацією на світовому ринку, спричинені такими обставинами:

- безпрецедентною руйнацією економіки тимчасово окупованих територій промислового регіону Донбасу;
- позбавленням збуту вітчизняної промислової продукції на традиційних ринках у зв'язку з розгортанням торговельної війни з РФ;
- незадовільним станом розвитку внутрішнього ринку промислової продукції;
- вимогливими домовленостями щодо національних промислових товаровиробників, що були визначені при укладанні Україною угоди про зону вільної торгівлі з ЄС;
- впливом синергії стандартизаційних обмежень (невідповідність технічних вимог і стандартів до продукції) та високого рівню конкуренції і торгового захисту на складність переорієнтації виробництва й експортних поставок на ринки розвинених країн;
- сукупними тенденціями посилення національних протекціоністських настроїв і тенденцій у світовій торгівлі за збереження Україною ліберального доступу на внутрішній ринок для продукції іноземного походження [7].

Отже, з огляду на втрачання концепцією постіндустріальної економіки своїх позицій, доцільним є твердження, що саме становлення смартпромисловості є важливим кроком припинення гальмування промисловості України, з урахуванням головного драйвера революційних перетворень у світовій економіці та змін в ієрархічній структурі світових центрів сили – четвертої промислової революції, що заснована на розвитку кіберфізичних систем, злитті передових цифрових, фізичних і біологічних технологій.

Висновки та пропозиції. Закладаючи соціально інклюзивний та екологічно відповідальний тип розвитку («розумний» розвиток), що ґрунтується на використанні штучного інтелекту та оновленні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, обумовивши при цьому прискорений розвиток кіберфізичних виробничих систем і промисловий Інтернет речей, держава матиме магістральний шлях вирішення багатьох соціально-економічних проблем, накопичення науково-технічного потенціалу розвитку, визначення її конкурентних позицій, як у сферах добробуту громадян, так і в забезпеченні національної безпеки країни. Дослідження напрямів підвищення рівня готовності промислового сектору України до смарттрансформацій буде об'єктом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Акименко О. Синергетичні детермінанти розвитку промислового виробництва в умовах обрання Україною курсу на євроінтеграцію. *Проблеми і перспективи економіки та управління* : науковий журнал. 2019. № 4 (20). С. 157–169.
2. Вишне夫斯基 В. П. Глобальная неоиндустриализация и ее уроки для Украины. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 26-43.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Геєць В. М., Семіноженко В. П. Інноваційні перспективи України. Харків : Константа, 2006. 272 с.
4. Енциклопедія інновацій / за ред. Р. Дяківа. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2012. 599 с.
5. Киндзерский Ю. Экономическое развитие и трансформация промышленной политики в мире: уроки для Украины. *Экономика Украины*. 2010. № 5. С. 4–5.
6. Киндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія. Київ, 2013. 536 с.
7. Князев С. І. Становлення смарт-промисловості в Україні в умовах четвертої промислової революції : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Інститут економіки промисловості НАН України. Київ, 2020. 514 с. URL: https://ie.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/dysertatsiia_kniaziev-s.i._compressed.pdf.
8. Ляшенко В. І., Котов Є. В. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : монографія. Київ, 2015. 196 с.
9. Модернізація економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації управління : монографія / О. І. Амоша та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 300 с.
10. Нова індустріалізація – реальний шанс для України. URL: https://uspp.ua/assets/doc/maket_nov_2019.pdf.
11. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua>.
12. Полтерович В. Гипотеза об инновационной паузе и стратегия модернизации. *Вопросы экономики*. 2009. № 6. С. 4–23.
13. Полтерович В., Попов В. Эволюционная теория экономической политики. Часть 1. *Вопросы экономики*. 2006. № 7. С. 4–20.
14. Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2019. 143 с.
15. Рогоза М. Є., Кузьменко О. К. Модернізація економіки України у контексті неоіндустріальних перетворень України. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1(32). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/87412054.pdf>.
16. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2018. 158 с.
17. Рустамов Э. Принципы эволюционной модернизации переходных экономик. *Вопросы экономики*. 2009. № 7. С. 85–96.

References

1. Akymenko, O. (2019). Synerhetychni determinanty rozvytku promyslovoho vyrobnytstva v umovakh obrannia Ukrainoiu kursu na yevrointehratsiiu [Synergetic determinants of industrial production development in the conditions of the Ukraine's European integration course]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4(20), pp. 157–169.
2. Vishnevskii, V. P. (2016). Globalnaia neoindustrializatsiia i ee uroky dlia Ukrainy [global neoindustrialization and its lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (8), pp. 26–43.
3. Heiets, V. M., Seminozhenko, V. P. (2006). *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine]*. Konstanta.
4. Diakiv, R. (Ed.). (2012). *Entsyklopediia innovatsii [Encyclopedia of Innovation]*. Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia.
5. Kindzerskii, Iu. (2010). Ekonomicheskoe razvitie i transformatsiia promyshlennoi politiki v mire: uroky dlia Ukrainy [Economic development and transformation of industrial policy in the world: lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 5. pp. 4–5.
6. Kindzerskyi, Yu. V. (2013). *Promyslovist Ukrainy: stratehiia i polityka strukturno-tekhnologichnoi modernizatsii [Industry of Ukraine: strategy and policy of structural and technological modernization]*.

7. Kniaziev, S. I. *Stanovlennia smart-promyslovosti v Ukraini v umovakh chetvertoi promyslovoi revoliutsii [Formation of smart industry in Ukraine under the conditions of the Fourth industrial revolution]* [PhD dissertation, Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy]. https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/dysertatsiia_kniaziev-s.i._compressed.pdf.
8. Liashenko, V. I., Kotov, Ye. V. (2015). *Ukraina XXI: neoindustrialna derzhava abo «krakh proektu»? [Ukraine XXI: neo-industrial state or “project collapse”?]*.
9. Amosha, O. I. and others. (2018). *Modernizatsiia ekonomiky promyslovykh rehioniv Ukrainy v umovakh detsentralizatsii upravlinnia [Modernization of the economy of industrial regions of Ukraine in terms of decentralization of management]*.
10. *Nova industrializatsiia – realnyi shans dlia Ukrainy [New industrialization is a real chance for Ukraine]*. https://uspp.ua/assets/doc/maket_nov_2019.pdf.
11. Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://www.rada.gov.ua>.
12. Polterovych, V. (2009). Hypoteza ob ynnovatsyonnoi pauze y stratehiya modernyzatsyy [The hypothesis of an innovative pause and modernization strategy]. *Voprosy ekonomiki – Issues of economics*, (6), pp. 4–23.
13. Polterovych, V., Popov, V. (2006). Evoliutsionnaia teoriia ekonomicheskoi politiki. Chast 1 [Evolutionary theory of economic policy. Part 1]. *Voprosy ekonomiki – Issues of economics*, (7), pp. 4–20.
14. Deineko, L. V. (2019). *Promyslova polityka yak kliuchovyi instrument stratehii rozvytku: naukovy-analitychna dopovid [Industrial policy as a key tool of development strategy: scientific and analytical report]*.
15. Rohoza, M. Ye., Kuzmenko, O. K. (2017). Modernizatsiia ekonomiky Ukrainy u konteksti neoindustrialnykh peretvoren Ukrainy [Modernization of Ukraine's economy in the context of neo-industrial transformations of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, (1(32)). <https://core.ac.uk/download/pdf/87412054.pdf>.
16. Deineko, L. V. (2018). *Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostantia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky: naukovy-analitychna dopovid [Development of industry to ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific and analytical report]*.
17. Rustamov, E. (2009). Pryntsipy evoliutsionnoi modernizatsii perekhodnykh ekonomik [Principles of evolutionary modernization of transition economies]. *Voprosy ekonomiki – Issues of economics*, (7), pp. 85–96.

Акименко Елена Юрьевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Акименко Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Akyumenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor The Department of Accounting, Taxation and Audit Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str, 14035 Chernihiv, Ukraine.)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>

ResearcherID -G-9876-2016

УДК 378.09-048.87

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-17-25

Світлана Бебко

**КООПЕРАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ
КОНКУРЕНЦІЇ**

Светлана Бебко

**КООПЕРАЦИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ**

Svitlana Bebko

**COOPERATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
IN THE CONDITIONS OF GLOBAL COMPETITION**

Глобальні тенденції розвитку торкнулись сфери освіти та науки у більшості країнах, тому швидка адаптація до змін та викликів дозволить уникнути впливу модифікованої конкуренції та ускладнень системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між учасниками світового ринку науково-освітніх послуг. Стратегія української освіти та процеси інтернаціоналізації спонукають до активізації нових напрямів розвитку освітньої сфери шляхом кооперації з закладами інших країн і на цій основі подальшу інтеграцію у світовій освітній простір. Кооперативна діяльність в освітній сфері таким чином сприятиме позитивній динаміці національної економіки взагалі й окремих освітніх інституцій. У свою чергу, це вимагає обґрунтування нових просторових освітньо-наукових парадигмальних засад вивчення відносин між суб'єктами ринку освітніх послуг. Виникає потребу в дослідженні механізмів взаємодії суб'єктів на ринках освітніх послуг, зокрема кооперації діяльності, що спрямовано на підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти в умовах глобальної конкуренції. Визначено, що кооперація закладів вищої освіти – взаємодія двох або більше ЗВО, серед яких хоча б один є іноземним, форма організації освітньо-наукової діяльності.

Ключові слова: вища освіта; кооперація; інтернаціоналізація; конкуренція; конкурентоспроможність; глобалізація.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Глобальные тенденции развития коснулись сферы образования и науки в большинстве стран, поэтому быстрая адаптация к изменениям и вызовам позволит избежать влияния модифицированной конкуренции и усложненной системы взаимосвязей и взаимозависимостей между участниками мирового рынка научно-образовательных услуг. Стратегия украинского образования и процессы интернационализации побуждают к активизации новых направлений развития образовательной сферы путем кооперации с учреждениями других стран и на этой основе дальнейшей интеграции в мировое образовательное пространство. Кооперативная деятельность в сфере образования может способствовать положительной динамике национальной экономики вообще и отдельных образовательных учреждений в частности. В свою очередь, это требует обоснования новых пространственных образовательно-научных парадигмальных основ изучения отношений между субъектами рынка образовательных услуг. Возникает потребность в исследовании механизмов взаимодействия субъектов на рынках образовательных услуг, в частности кооперации совместной деятельности, целью которой является повышение конкурентоспособности высших учебных заведений в условиях глобальной конкуренции. Определено, что кооперация высших учебных заведений – взаимодействие двух или более учреждений образования, среди которых хотя бы один является иностранным партнером, форма организации образовательно-научной деятельности.

Ключевые слова: высшее образование; кооперація; інтернаціоналізація; конкуренція; конкурентоспособность; глобалізація.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Global development trends have affected education and science in most countries, so rapid adaptation to change and challenges will avoid the impact of modified competition and the complexity of the system of relationships and interdependencies between participants in the global market for research and education services. The strategy of Ukrainian education and the processes of internationalization encourage the activation of new directions of development of the educational sphere through cooperation with institutions of other countries and on this basis further integration into the world educational space. Cooperative activities in the field of education will thus contribute to the positive dynamics of the national economy in general and individual educational institutions. In turn, this requires substantiation of new spatial educational and scientific paradigmatic principles of studying the relations between the subjects of the market of educational services. There is a need to study the mechanisms of interaction of entities in the markets of educational services, in particular the cooperation of activities aimed at increasing the competitiveness of higher education institutions in the face of global competition. It is determined that the cooperation of higher education institutions is the interaction of two or more higher education institutions, at least one of which is foreign, a form of organization of educational and scientific activities.

Keywords: higher education; cooperation; internationalization; competition; competitiveness; globalization.

Fig.: 1. References: 10.

JEL Classification: I23

Постановка проблеми. Глобалізація підтвердила те, що сучасний світ – це єдине ціле, а окремі національні утворення як його елементи, мають ознаки взаємопов'язаності, взаємозалежності та інтегральності. Соціально-економічні, політичні процеси, які відбуваються в останні роки, вплинули на всі країни та продукували як позитивні зміни, так і мають негативні наслідки для суспільства.

Глобальні тенденції розвитку також торкнулись сфери освіти та науки в більшості країнах, тому швидка адаптація до змін та викликів дозволить уникнути впливу модифікованої конкуренції та ускладнень системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між учасниками світового ринку науково-освітніх послуг.

Сьогодні світові ринки освітньо-наукових послуг є доволі динамічними та прогресуючими, їхня ємність оцінюється в розмірі понад 100 млрд дол. Уряди іноземних країн визнають міжнародну освіту ключовим чинником у створенні нових робочих місць у країні перебування іноземних здобувачів вищої освіти, оскільки активізується попит та споживання через зростання кількості осіб у країні навчання, що продукуватиме мультиплікативні ефекти. Відповідно українські заклади вищої освіти мають потенціал для навчання та наукової діяльності для осіб з інших країн.

Стратегічні орієнтири української освіти орієнтовані на зростання престижу України шляхом виходу на міжнародні освітні ринки, збільшення кількості іноземних здобувачів вищої освіти, нарощування потенціалу українських студентів, інституційну автономію ЗВО, професійний розвиток науково-педагогічного персоналу.

Стратегія української освіти та процеси інтернаціоналізації спонукають до активізації нових напрямків розвитку освітньої сфери шляхом кооперації із закладами інших країн і на цій основі подальшу інтеграцію у світовій освітній простір. Кооперативна діяльність в освітній сфері таким чином сприятиме позитивній динаміці національної економіки взагалі й окремих освітніх інституцій. У свою чергу, це вимагає обґрунтування нових просторових освітньо-наукових парадигмальних засад вивчення відносин між суб'єктами ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світова та вітчизняна наука має значний доробок з питань розвитку освіти, зокрема з питань інтернаціоналізації, міжнародної освіти, участі та ролі груп стейкхолдерів у процесах освітньої діяльності.

Наукові дослідження у сфері інтернаціоналізації освіти, розвитку нових форм співпраці у освітньому середовищі як на національному, так і на міжнародному рівнях є цариною наукових інтересів багатьох як закордонних, так і вітчизняних авторів.

Як провідна тенденція сучасного розвитку, глобалізація докорінно змінює зовнішнє середовище діяльності освітніх закладів, яким притаманні висока невизначеність, загальна взаємна зв'язність і гостра конкуренція. Існуюча сфера освіти в Україні не відповідає сучасним потребам суспільства, особистості, і це підкреслює необхідність зміни цієї ситуації. Основою розпочатої трансформації стає глобалізація, яка через модернізацію системи освіти повинна змінити уявлення суспільства про цю систему, орієнтуючи її на побудову суспільства знань, основою якого має стати висококласний людський капітал, сформований системою освіти, яка модифікується згідно зі світовими вимогами. На цій тезі акцентує свої дослідження щодо впливу глобалізації на сектор освіти І. Силадій [8].

Сьогодні освіта перетворюється на тривалий і безперервний процес з якісними та кількісними змінами. Ці зміни, характерні для самого процесу освіти, відбуваються на фоні глобальних процесів, що охоплюють економіку окремих країн, регіонів і світу загалом. Саме освіта призводить до нарощування людського потенціалу та його системної капіталізації, виступає драйвером розвитку особистості. Цей вектор досліджень становить науковий інтерес Ж. Дерій [2; 3].

Значний науковий доробок у вивченні теоретико-методологічних засад модернізації системи вищої освіти на основі дослідження впливу на її розвиток інформаційної економіки і тенденцій трансформації глобального науково-освітнього простору має Н. Холявко. Учена визначила стратегічні детермінанти модернізації системи вищої освіти в контексті формування інформаційної економіки, також нею запропоновано стратегію взаємодії системи вищої освіти та підприємництва на основі впровадження інтегрованої моделі фінансування Quadruple Helix [10].

Дослідженню питань досвіду країн у питаннях міжнародної освіти та розвитку ринків міжнародних освітніх послуг присвячено роботи А. Вербицької. У своїх працях авторка констатує, що виправданою та актуальною є стійка тенденція до інтернаціоналізації вищої освіти та її інтеграції в глобальний простір. Міжнародний ринок освітніх послуг характеризується зростанням конкуренції: поряд із традиційними лідерами ряд країн розвиває активну політику щодо просування власного освітнього продукту [1].

Питання міжвузівського співробітництва досліджували багато науковців, зокрема С. Захарін та Д. Коваленко вивчають питання україно-китайської співпраці в частині освітньої діяльності, зважаючи на наявність взаємного інтересу представників академічної спільноти країн до реалізації спільних проєктів [4].

Одним із напрямів досліджень щодо освіти є вивчення питань кооперації на ринку освітніх послуг. Конкуренція у сфері освіти знаходиться під безпосереднім впливом конкуренції на ринку праці: роботодавці бажають отримати кращих працівників, освітні заклади при цьому конкурують за їх підготовку. Однак при цьому закладаються основи деформації партнерства, виникає система нерівноправних відносин.

На думку О. Кузьміна, сучасні тенденції розвитку вищої школи, наявний стан системи вищої освіти в Україні спонукає до пошуку перспективних шляхів розвитку, які дозволять закладам вищої освіти насамперед виконувати покладену на них місію і, як наслідок, посісти достойне місце на ринку освітніх послуг. Якщо керуватись твердженням, що сучасним університетам відведена провідна роль в адаптації до глобалізації, то зрозумілою і логічною є доцільність вибору курсу на розширення міжнародної співпраці [5].

Тому, незважаючи на широкий пласт наробок з питань розвитку освіти, нині виникає потреба в дослідженнях, які б містили системний підхід до аналізу нових форм внутрішньосекторальної взаємодії, зокрема кооперації, що є актуальним за умов глобальної конкуренції на світових ринках, зокрема й на ринку надання освітніх послуг.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на особливу актуальність проблеми, пов'язаної з розвитком інтернаціоналізації освіти, що посилюється процесами активізації на міжнародних ринках освітніх послуг, глобалізації та інтеграції національних економік у єдиний економічний простір, виникає необхідність у дослідженні напрямів співпраці у сфері вищої освіти, зокрема кооперації.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження механізмів взаємодії суб'єктів на ринках освітніх послуг, зокрема кооперації діяльності, що спрямовано на підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти в умовах глобальної конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Четверта промислова революція, яка будується на інформаційних технологіях третьої революції, характеризується поєднанням процесів, які усувають межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами. Швидкість змін, що відбуваються в соціально-економічних системах, є безпрецедентною, їхні масштаби охоплюють трансформацію системи виробництва та управління без винятку в усіх секторах економіки, при цьому всі процеси здійснюються експоненційно, а не лінійно.

У людства з'явилися необмежені можливості щодо отримання знань та інформації завдяки мобільним засобам високої обчислювальної здатності та ємності пам'яті. Ці можливості будуть зростати кумулятивно за рахунок нових освітніх напрямів – штуч-

ний інтелект, нанотехнології, біотехнології, квантові обчислення та ін. Завдяки отриманим знанням виникають потенційні перспективи щодо зростання глобального рівня доходів, поліпшення якості життя населення. Проте виникає пересторога – інформаційна революція може призвести до поглиблення нерівності, що особливо відобразиться на ринках праці. Ринки праці будуть структуруватись за сегментами: низькокваліфікований/низькооплачуваний; висококваліфікований/високооплачуваний.

Бенефіціарами інновацій є постачальники інтелектуального капіталу, які формують пропозицію висококваліфікованої праці на ринку праці, відповідно попит на працівників з неякісною освітою та кваліфікацією знижується. Така ситуація породжує логічне запитання – а чи здатні сучасні заклади освіти підготувати висококваліфікованого фахівця, з достатнім рівнем «hard skills» та «soft skills»? У такому напрямі здійснюються сучасні трансформаційні зрушення в системі освіти, науки та інформаційних технологій.

Можемо стверджувати, що на конкурентних ринках освітніх послуг перевагу має той, хто швидше і краще продає свої послуги та розробки. Для ефективної комерціалізації потрібні відповідним чином створені структури, які функціонують як система. В Україні ключові стейкхолдери освітньої діяльності не лише мають низький розвиток, але і проблему взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем.

Сучасна пропозиція послуг на ринку освіти формується під впливом факторів, як то:

- нові технології надання освітніх послуг, які продукують нові способи задоволення освітніх потреб;
- гнучкість та інноваційність конкурентів, які здатні витіснити традиційних надавачів освітніх послуг за рахунок високої якості та конкурентної ціни;
- зміна попиту на освітні послуги та нові моделі поведінки споживача таких послуг;
- розвиток освітніх платформ, які через високий рівень інформатизації створюють нові способи споживання послуг освіти;
- зниження бар'єрів в отриманні освітніх послуг, змінюючи при цьому особисте та професійне середовище.

Названі фактори одночасно є інноваційними чинниками розвитку сфери освіти. Проте, крім можливостей, сучасний світ формує соціально-економічні асиметрії, які проявляються в обмежених можливостях отримати освіту. Такі асиметрії проявляються і певних типах нерівностей:

- економічна нерівність, яка пов'язана з різними доходами як різних соціальних груп, так і між особистостями;
- структурна нерівність є висхідною умовою процесів розподілу, вона проявляється в нерівному розподілі можливостей;
- представницька нерівність.

Соціально-економічні умови, політика країн у галузі освіти, глобалізаційні тенденції приводять до виникнення нових форм співпраці та пошуку нових взаємодій між закладами освіти різних країн. Так підписання Угоди Україна-ЄС, відповідні євроінтеграційні реформи, які здійснюються в багатьох сферах життя суспільства, зокрема й у сфері освіти та науки, відкривають «вікно можливостей» перед університетами та науковими установами. Але спрямованість на якісний результат, ефективність системи вищої освіти вимагає широких партнерських відносин з усіма соціальними, політичним та економічними інституціями як у країні, так й за її межами. Така співпраця та партнерство мають за мету підтримку та розвиток міжнародної діяльності, інтернаціоналізацію діяльності, входження до світової освітньої та наукової спільноти. Також на користь міжнародної співпраці говорить те, що сучасні заклади освіти виконують провідну роль в адаптації до глобалізації, є центрами зосередження інтелектуального капіталу, здатні продукувати нові знання, створювати продукт із високою доданою вартістю.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однією з форм міжнародної співпраці закладів освіти різних країн можна назвати кооперацію, діяльність, яка в умовах глобальної конкуренції та боротьби за споживача освітніх послуг має свої переваги та дозволить освітнім закладам посісти своє місце на ринку освітніх послуг. На нашу думку, **кооперація закладів вищої освіти** – взаємодія двох або більше ЗВО, серед яких хоча б один є іноземним, форма організації освітньо-наукової діяльності зі спільного досягнення загальних цілей та задоволення потреб учасників об'єднання.

За офіційною інформацією Міністерства освіти і науки України, для українських закладів освіти є певні передумови входження в кооперацію з іноземними закладами освіти. Зокрема, одним із основних пріоритетів національної політики у сфері освіти та науки є інтеграція України до Європейського дослідницького простору. Цьому сприяє двостороння міжнародна співпраця з країнами-членами ЄС, з країнами східного партнерства, участь у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Починаючи з 2014 року українські учасники отримали 182 гранти на суму 31 830 000 євро.

Вітчизняні університети та наукові установи беруть активну участь у двосторонньому науково-технічному співробітництві в межах міжурядових угод. Так, 2019 року українські вчені виконували 119 білатеральних проєктів спільно з науковцями з 12 країн: більша половина – це члени ЄС, а також Індія, Китай, США, Білорусь, Корея. Порівняно з 2018 роком, кількість двосторонніх проєктів зросла майже на чверть.

Також Україна бере асоційовану участь у Програмі наукових досліджень та навчання «Євратом», Міжнародній європейській інноваційній науково-технічній програмі «EUREKA», програмі НАТО «Наука заради миру» тощо. Українські дослідницькі організації і університети співпрацюють з міжнародними організаціями та фондами, серед яких Європейська організація з ядерних досліджень, Український науково-технологічний центр, Науковий комітет з антарктичних досліджень [6].

Навіть євроінтеграційні процеси у сфері освіти і науки не є однозначними для вітчизняних закладів освіти, оскільки, з одного боку, створюють нові можливості через участь у європейських освітніх та науково-технологічних програмах, а з іншого боку, посилюють фактори впливу глобальної конкуренції, яка проявляється також у збільшенні кількості українських здобувачів вищої освіти, які вибрали для навчання закордонні університети, та в еміграції науковців [7]. Тому кооперація з іноземними партнерами дозволить зменшити негативний вплив факторів зовнішнього середовища та конкуренції на національну систему освіти.

Опрацювання світового досвіду у сфері співпраці закладів освіти різних країн показує, що передумовами такої співпраці, і зокрема кооперації є: соціально-економічні; правові; політичні; психологічні.

Можемо стверджувати, що в Україні вже сформовано інституційні передумови кооперації з іноземними закладами освіти. Такими передумовами є підписання Болонської декларації у 2005 р., яка передбачає стандартизацію підходів у навчанні та функціонуванні й розвитку вищої освіти.

Крім того, хоча й не надто активно, розвивається експорт освітніх послуг та навчання іноземних студентів, у тому числі дистанційне навчання засобами інтернет-технологій, що стало актуальним в умовах пандемії, викликаної COVID-19, розвивається транснаціональна освіта.

Так, за даними Українського державного центру міжнародної освіти, постійно зростає попит на отримання освіти в Україні іноземними громадянами (рис. 1).

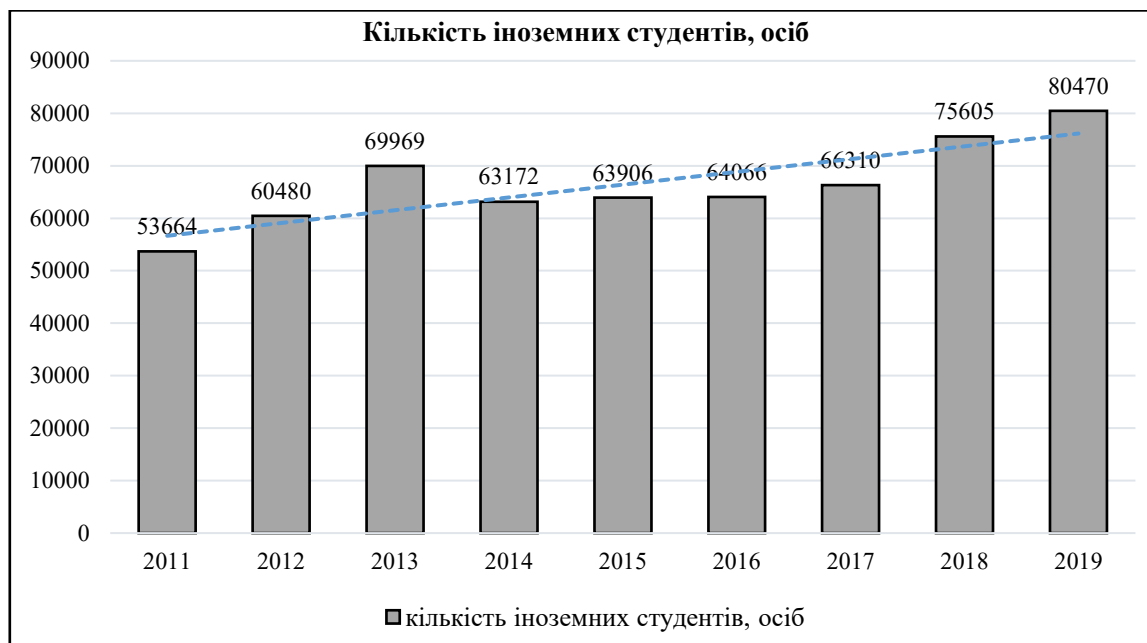

Рис. 1. Іноземні здобувачі вищої освіти, які навчаються в Україні

Джерело: складено за даними [7].

Структурний зріз показує, що 87,5 % іноземних громадян приїжджають на навчання, 8,64 % для мовної підготовки. З метою післядипломної освіти в Україні перебуває 3,5 % усіх іноземних громадян, які в'їхали в країну отримувати освітні послуги, та лише 0,01 % прибули в країну за програмою академічної мобільності.

На жаль, сьогодні існують організаційні та правові проблеми розвитку експорту освіти внаслідок того, що в Україні діє складна та забюрократизована система первинного запрошення іноземного студента на навчання, мережа закордонних рекрутаційних центрів українських ЗВО нерозвинена [9].

Потребує вирішення питання зарахування до ЗВО іноземних громадян з урахуванням їхніх навчальних досягнень, які вони здобули, навчаючись за кордоном. Проблемою залишається підтвердження українських дипломів за кордоном, існують труднощі в оплаті праці іноземних викладачів, що звужує можливості їх залучення до навчального процесу в Україні.

Міжнародна конкуренція внаслідок того, що міжнародний ринок вищої освіти є доволі прибутковим, висуває вимоги до якості підготовки фахівців та запровадження сучасних форм навчання, при цьому акцент варто робити на науковій компоненті освітньої діяльності, яка повинна стати основою навчального процесу в університеті.

Кооперація у сфері освіти дозволить українським ЗВО долучатись до обміну світовими освітніми та науковими розробками, методиками викладання, технологією дистанційного викладання, проводити дослідницьку роботу та ін.

Можемо стверджувати, що **мета кооперації ЗВО** – сприяти модернізації освітнього середовища в умовах глобалізації шляхом включення в освітній процес навчальних закладів різних країн, які утворивши дієздатну структуру можуть конкурувати на світовому ринку та продукувати якісні та інноваційні освітньо-наукові послуги за рахунок ефекту масштабу.

Концептуально кооперація повинна базуватись на **принципах**, які в подальшому стають основою при формуванні задач та напрямів діяльності суб'єктів, які входять в об'єднання. Основними принципами для кооперації у сфері освіти можна назвати наступні: добровільності та відкритого членства; участь учасників у розробці політик та прийнятті рішень; участь учасників в економічній діяльності; участь учасників у освіт-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ньо-науковій діяльності; автономія та незалежність учасників; розвиток та удосконалення структури; співпраця з органами влади та установами які не входять до кооперативу; розвиток на засадах сталості.

Завдяки кооперації ЗВО на цьому етапі суспільного розвитку можуть відбуватись такі види співпраці та взаємодій: обмін викладацькими кадрами; участь у міжнародних освітніх проєктах; міжнародна акредитація освітніх програм; академічна мобільність студентів; програми подвійних дипломів; спільні наукові публікації; міжнародні конференції; проведення спільних наукових досліджень; розвиток мережі міжнародних центрів; проведення гостьових лекцій; розвиток startup руху; дистанційне навчання.

На жаль, сьогодні кооперація закладів освіти відбувається не надто активно, існують перешкоди, які потрібно усувати найближчим часом, проте очевидними є вигоди від кооперації для суб'єктів кооперації як вітчизняних, так і закордонних.

Така вигода базується на динамічному ефекті зростаючого масштабу завдяки розширенню ринку та економії на масштабах виробництва. При цьому забезпечується достатній рівень конкуренції, відбувається зміна економічної ефективності при зростанні масштабів надання освітніх послуг. Зростаючий характер масштабу виробництва включає в себе нарощування обсягів надання різноманітних освітніх послуг, розширення їх переліку, збільшення можливостей для модернізації діяльності.

Кооперація також продукує вигоди для різних учасників ринку освітніх послуг. Так, для ЗВО з'являються можливості щодо розширення контактів у сфері спільного виконання науково-дослідних проєктів, адаптація світового досвіду розвитку освіти та науки у практику вітчизняної діяльності, активізація мобільності здобувачів вищої освіти, розширення можливостей для стажування, навчальних візитів у закордонних університетах, участь співробітників у міжнародних проєктах, розширення договірних зв'язків між навчальними закладами.

Завдяки кооперації проявляються основні ефекти, які цей процес справляє, зокрема на очікування споживачів освітніх послуг, поліпшення процесу надання послуг, на спільні інновації, на організаційні форми взаємодії. Процес надання освітніх послуг в умовах зростаючої глобальної конкуренції сьогодні трансформується завдяки цифровим можливостям, що вимагає нових форм співпраці, а при організації кооперативної взаємодії виникає потреба переглядати форми проведення освітньої діяльності.

Процеси кооперації звичайно матимуть найсуттєвіший вплив на споживача освітньо-наукових послуг. Навчальні заклади стають важливими інституціями у процесах нарощування людського капіталу, а завдяки процесам модернізації освітньої діяльності виникає можливість поліпшення якості життя населення. Завдяки системному підходу, який покладено в основу кооперації, відбувається всебічне врахування очікувань, цілей та завдань, попиту та пропозиції на ринку освітніх послуг, можливостей та потенціалу отримувача послуг, формальних та неформальних засобів навчання.

Суттєвою перевагою кооперації ЗВО вважаємо концентрацію на отримувачі освітньої послуги, тобто перенесення акцентів з пропозиції на попит, на реальні потреби споживача. Крім того, кооперація сприяє тому, що визнаються різні цілі отримання освіти, зокрема персональна підготовка, професійний розвиток, отримання нових знань, досягнення економічних цілей, культурний розвиток, досягнення соціальних ефектів.

Висновки і пропозиції. Однією з найважливіших рис сучасного економічного розвитку, зокрема розвитку освіти, є інтернаціоналізація господарського життя, яка відбувається в умовах глобалізаційних змін та жорсткої конкуренції. Динамізм сучасного життя, виклики глобалізації, нерівномірність розвитку країн та територій призводять до інтеграції національних ЗВО до світового освітнього середовища, поглиблення співпраці у сфері освіти. Точково в Україні запроваджуються кращі практики закордонних університетів та дослідницьких центрів. Проте ці процеси відбуваються безсистемно, немає постійної співпраці між учасниками освітньо-наукової діяльності.

Саме кооперація вітчизняних закладів вищої освіти з іноземними партнерами в умовах глобальної конкуренції є чинником та драйвером розвитку всіх суб'єктів, як національної, так і світової економіки, які включені прямо або опосередковано в цей процес: здобувачі вищої освіти, заклади вищої освіти, державний сектор, підприємницький сектор, сектор домашніх господарств, світовий та національний ринки освітніх послуг.

Кооперація має за мету сприяння модернізації суспільства в умовах глобалізації, викликів та запитів сучасного світу. Завдяки кооперації виникає можливість у всіх зацікавлених суб'єктів отримати якісно нові компетенції, які необхідні в сучасному світі. Крім того, кооперація стає додатковим чинником нарощування людського потенціалу та його системної капіталізації, що також продукує ефект зростання якості життя. Вбачається за доцільне розширювати наукові розробки в частині дослідження ефектів кооперації для різних груп суб'єктів економічної діяльності, форм кооперації, функціонування та розвитку структур.

Список використаних джерел

1. Вербицька А. В. Міжнародний ринок освітніх послуг: сучасні тенденції та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки. *Управління розвитком*. 2018. № 1(191). С. 11-18.
2. Дерій Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2013. 299 с.
3. Дерій Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: функціональний аспект. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2012. № 3(60). С. 21-27.
4. Захарін С. В., Коваленко Д. І. Китайсько-українське співробітництво у сфері вищої освіти. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Київський національний університет технологій та дизайну, 2019. С. 81-82.
5. Кузьмін О. Є., Яструбський М. Я. Міжнародна кооперація закладів вищої освіти та державне її регулювання. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність* : збірник наукових праць XV (XXVII) Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2019. С. 60-61.
6. Міжнародні наукові проекти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhнародni-naukovi-proekti>.
7. Розвиток академічного підприємництва в закладах вищої освіти та наукових установах України : круглий стіл (м. Київ, 16 травня 2019) / відп. ред. Д. Ю. Чайка. Київ, 2019. 128 с.
8. Силадій І. М. Розвиток освіти в контексті основних викликів глобалізації. *Вища освіта України*. 2016. № 4. С. 34-38.
9. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти : Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1695/>.
10. Холявко Н. І. Модернізація системи вищої освіти в умовах становлення інформаційної економіки : монографія. Чернігів : Видавець Брагінець О. В., 2018. 382 с.

References

1. Verbytska, A. V. (2018). Mizhнародnyi rynek osvitynih posluh: suchasni tendentsii ta yikh vplyv na konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky [International market of educational services: current trends and their impact on the competitiveness of the national economy]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, 1(191), pp. 11-18.
2. Derii, Zh. V. (2013). Kapitalizatsiia liudskoho potentsialu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Capitalization of human potential: theory, methodology, practice]. ChNTU.
3. Derii, Zh. V. (2012). Kapitalizatsiia liudskoho potentsialu: funktsionalnyi aspekt [Capitalization of human potential: functional aspect]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, 3(60), pp. 21-27.
4. Zakharin, S. V., Kovalenko, D. I. (2019). Kytaisko-ukrainske spivrobitnytstvo u sferi vyshchoi osvity [The Chinese-Ukrainian cooperation in higher education]. *Problemy intehtratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii: materialy Mizhнародnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Problems of integration of education, science and business in the context of globalization: materials of the International scientific-practical conference* (pp. 81-82). Kyivskiyi natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dizainu.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. Kuzmin, O. Ye., Yastrubskiy, M. Ya. (2019). Mizhnarodna kooperatsiia zakladiv vyshchoi osvity ta derzhavne yii rehuliuвання [International cooperation of higher education institutions and its state regulation]. *Mizhnarodne naukovo-tekhniche spivrobotnytstvo: pryntsypy, mekhanizmy, efektyvnist : zbirnyk naukovykh prats XV (XXVII) Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – International scientific and technical cooperation: principles, mechanisms, efficiency: collection of scientific works of the XV (XXVII) International scientific-practical conference* (pp. 60-61).

6. Mizhnarodni naukovi proekty [International research projects] (n.d.). <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti>.

7. Rozvytok akademichnoho pidpriemnytstva v zakladakh vyshchoi osvity ta naukovykh ustanovakh Ukrainy: kruhlyi stil [Development of academic entrepreneurship higher education institutions and scientific institutions of Ukraine: round table] (2019).

8. Syladii, I. M. (2016). Rozvytok osvity v konteksti osnovnykh vyklykiv hlobalizatsii [Development of education in the context of the main challenges of globalization]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education in Ukraine*, (4), pp. 34-38.

9. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies]. *Ukraina na mizhnarodnomu rynku osvitnikh posluh vyshchoi osvity: Analitychna zapyska [Ukraine in the international market of educational services of higher education: Analytical note]*. <http://old2.niss.gov.ua/articles/1695/>.

10. Kholiavko, N. I. (2018). *Modernizatsiia systemy vyshchoi osvity v umovakh stanovlennia informatsiinoi ekonomiky [Modernization of higher education in the formation of the information economy]*. Vydavets Brahynets O. V.

Бєбко Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, м. Київ, 01601, Україна).

Бєбко Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры делового иностранного языка и международной коммуникации, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, г. Киев, 01601, Украина).

Bebko Svitlana – PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Business Foreign Language and International Communication Department, National University of Food Technologies (68 Volodymyrska Str., 01601 Kyiv, Ukraine).

E-mail: sried@mail.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0687-3801>

УДК 338.47+338.14

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-26-32

Олена Парубець

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОРОНАКРИЗИ
НА СТАН ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ**

Елена Парубець

**ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ КОРОНАКРИЗИСА
НА СОСТОЯНИЕ ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ**

Olena Parubets

**STUDY OF THE INFLUENCE OF THE CORONA CRISIS
ON THE CONDITION OF THE TRANSPORT SECTOR OF UKRAINE**

У статті проведено аналіз впливу коронакризи на показники діяльності транспортного сектору України. Виявлено, що значне падіння обсягу перевезень спостерігається на пасажирському транспорті, який безпосередньо підпадає під міжнародні обмеження руху пасажирів. Встановлено, що в умовах пандемії найбільше зменшення обсягів перевезення вантажів спостерігається на автомобільному, річковому й морському транспорті. Серед пасажирського транспорту найбільш постраждалим є авіаційний. Досліджено прогностичні оцінки міжнародних транспортних організацій стосовно стану та перспектив відновлення діяльності світового транспорту. Запропоновано заходи щодо відновлення ефективного функціонування транспортного сектору України, головними з-поміж яких визначено необхідність надання державної фінансової, правової, інформаційної підтримки, а також різноманітних стимулів і преференцій з боку органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: транспортний сектор; фінансування; державна підтримка; коронакриза; проблеми; обсяг перевезень; доходи; розвиток.

Табл.: 3. Бібл.: 15.

В статье проведен анализ влияния коронакризиса на показатели деятельности транспортного сектора Украины. Выявлено, что значительное падение объема перевозок наблюдается на пассажирском транспорте, который непосредственно подпадает под международные ограничения движения пассажиров. Установлено, что в условиях пандемии наибольшее уменьшение объемов перевозки грузов наблюдается на автомобильном, речном и морском транспорте. Среди пассажирского транспорта наиболее пострадавшим является авиационный. Исследованы прогнозные оценки международных транспортных организаций о состоянии и перспективах возобновления деятельности мирового транспорта. Предложены меры по восстановлению эффективного функционирования транспортного сектора Украины, главными из которых определена необходимость предоставления государственной финансовой, правовой, информационной поддержки, а также различных стимулов и преференций со стороны органов местного самоуправления.

Ключевые слова: транспортный сектор; финансирование; государственная поддержка; коронакризис; проблемы; объем перевозок; доходы; развитие.

Табл.: 3. Библ.: 15.

The article analyzes the impact of the Corona Crisis on the performance of the transport sector of Ukraine. It has been revealed a significant decline in carriage of passengers, which is directly subject to international restrictions on passenger traffic. It has been established that in the conditions of the pandemic, the greatest decrease in volumes of freight carriage is observed on automobile, river, and sea transport. Among passenger transport, aviation is the most affected. The forecast estimations of the international transport organizations concerning condition and prospects of restoration of activity of world transport have been investigated. Measures to restore the effective functioning of the transport sector of Ukraine have been proposed; the main of them are the following: the need to provide state financial, legal, and informational support, as well as various incentives and preferences from local governments.

Keywords: transport sector; financing; state support; Corona Crisis; problems; volume of carriage; incomes; development.

Table: 3. References: 15.

JEL Classification: L91; E65

Постановка проблеми. Вплив коронакризи негативно позначився на діяльності багатьох секторів вітчизняної економіки, зокрема транспортного. Закриття державних кордонів, зменшення обсягів зовнішньоекономічних операцій призвели до порушення ланцюгу транспортно-логістичних зв'язків як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях і, як наслідок, спричинили зниження обсягів вантажних і пасажирських перевезень та фінансових результатів діяльності транспортних підприємств. Друга хвиля пандемії також обмежила рух різних видів транспорту, особливо пасажирського, як у внутрішньому, так і міжнародному сполученнях. В умовах невизначеності соціально-економічної ситуації як в Україні, так і у світі, складно планувати та прогнозувати пока-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

знижки діяльності й перспективи розвитку транспортного сектору. У зв'язку з цим першочерговим завданням є проведення постійного моніторингу змін, що відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі, а також на вітчизняному і міжнародному транспортних ринках для розуміння розвитку процесів, пов'язаних з коронакризою, та своєчасного виявлення і ефективного управління різноманітними ризиками, що негативно впливають на стан і перспективи функціонування транспортного сектору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування і відновлення діяльності транспорту в умовах пандемії набувають особливої актуальності та стають предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених.

Є. Дженеліус та Л. Метсон [14] зазначають, що соціальні потрясіння у XXI сторіччі можуть бути абсолютно несподіваними, і швидке глобальне поширення COVID-19, частково, пояснюється надзвичайним рівнем мобільності, яку пропонує сучасна транспортна система. Більшість країн намагалися зменшити поширення коронавірусу шляхом закриття кордонів та обмеження мобільності як на місцевому, так і на глобальному рівні, що призвело до різкого скорочення попиту на пасажирські перевезення, а потім відповідної і до зменшення їх пропозиції. Як відповідь на це, набули значного поширення віртуальні контакти при здійсненні підприємницької діяльності. У зв'язку з цим існує реальна загроза того, що з часом звичка до віртуального спілкування залишиться надовго, що, у свою чергу, призведе до зниження попиту на пасажирські перевезення і в подальшому.

А. Коел [15] вказує на те, що пандемія COVID-19 змусила багато країн зазнати безпрецедентно експансивного блокування, що призвело до майже зупинки міських транспортних систем. Міста після COVID-19 відчувають стійке падіння попиту на міські перевезення. На прикладі густонаселених країн із середнім рівнем доходу автором пропонується перехід до інвестування в інфраструктуру, орієнтовану на активні режими подорожей, що здійснюються на велосипедному транспорті. Автор наголошує на необхідності підтримки громадського транспорту, як що він забезпечує мобільність для осіб з обмеженою рухливістю, буферну систему на випадок екстремальних погодних умов та створює нові робочі місця. Для вирішення проблем у сфері громадського транспорту в умовах пандемії пропонується використовувати системний підхід, який передбачає максимізацію соціальної вигоди, покращення ситуації у сфері охорони здоров'я, довкілля тощо. Також автор зосереджує увагу на тому, що пандемія COVID-19 обмежує можливість досягнення низки цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй стосовно розвитку транспорту, що потребує проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

С. Чаї [13], досліджуючи вплив пандемії на міжнародну торгівлю, вважає, що урядам країн необхідно звертати увагу на розвиток транспортної інфраструктури, що дозволить зовнішньоторговельним компаніям своєчасно впорядковувати замовлення та встановлювати довгострокові та стабільні відносини між постачальниками і споживачами.

Автори роботи [4] зосереджують свою увагу на дослідженні розвитку транспортної логістики в умовах пандемії, спричиненої поширенням коронавірусної інфекції. Серед запропонованих напрямів розвитку транспортної логістики в умовах пандемії пріоритетними, на думку авторів, є об'єднання транспортно-логістичних компаній, розвиток аутсорсингу, впровадження новітніх ІТ-технологій, розширення сфери застосування безконтактної кур'єрської доставки, остаточного переходу логістичних заходів в онлайн-формат.

Досліджуючи питання управління кризовими ситуаціями в умовах пандемії, автори роботи [3] зазначають, що найбільший негативний вплив коронакриза спричинила саме на діяльність авіаційного транспорту, зумовивши високий ступінь вірогідності банкрутства авіакомпаній. Автори пропонують впроваджувати у практику діяльності компаній, що зазнали економічних втрат унаслідок поширення коронакризи, сучасні інструменти антикризового управління.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У більшості наукових праць досліджуються питання впливу коронакризи на стан окремих видів транспорту. Однак в умовах невизначеності й ризику, спричинених поширенням коронавірусної інфекції, необхідно шукати шляхи виходу із ситуації, що склалася, не в розрізі окремих видів транспорту, а в напрямі перспектив розвитку їх взаємодії, формування мережових транспортних структур з метою підвищення конкурентоспроможності транспортного сектору економіки України, що потребує проведення подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Мета статті полягає в дослідженні впливу коронакризи на стан транспортного сектору України й обґрунтуванні заходів, спрямованих на відновлення його стабільного функціонування і найшвидшого досягнення докризових показників діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб зрозуміти вплив пандемії на стан вітчизняного і світового транспорту, необхідно спочатку зупинитися на прогнозах розвитку та аналізі основних показників їхньої діяльності. Прогнозні оцінки міжнародних організацій стосовно перспектив розвитку світового транспорту, які необхідно враховувати при плануванні показників діяльності транспортного сектору України, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

*Прогнози міжнародних транспортних організацій
стосовно розвитку світового транспорту*

Назва міжнародної організації	Прогнозні оцінки на 2020 р.
Міжнародний транспортний форум ОЕСР	Міжнародний вантажообіг у 2020 р. у середньому знизиться до 40 % в порівнянні з показниками 2019 р.
Міжнародний союз автомобільного транспорту	У 2020 р. доходи вантажного транспорту знизяться на 550 млрд євро, або 18 %. Пасажирський транспорт європейських країн зазнає зменшення доходів на рівні 57 %.
Міжнародна асоціація повітряного транспорту	Суттєве скорочення обсягів пасажиропотоку в розрізі авіаційного транспорту становитиме від 59 до 66 % запланованих показників, при цьому сукупні витрати міжнародних авіакомпаній становитимуть 237-260 млрд дол. США

Джерело: складено на основі [5; 6; 7].

За оцінками багатьох міжнародних транспортних організацій та експертів за умови подолання коронавірусної інфекції відновлення роботи транспортного сектору до докризових показників може зайняти близько двох років.

Призупинення функціонування у звичному режимі підприємств багатьох видів економічної діяльності у зв'язку з карантинними обмеженнями спричинило відповідне зменшення обсягів перевезень вантажів усіма видами транспорту в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяг перевезення вантажів за січень-вересень 2018-2020 рр., млн т

Вид транспорту	Рік		
	2018	2019	2020
Залізничний	240,1	234,2	223,1
Автомобільний	99,9	141,5	108,3
з них у міжнародному сполученні	5,4	8,0	6,0
Річковий	2,8	2,9	2,5
з них у міжнародному сполученні	1,0	1,1	0,8
Морський	1,4	1,6	1,3
з них у міжнародному сполученні	0,9	0,8	0,7
Трубопровідний	80,5	82,1	71,2
Авіаційний	0,1	0,1	0,1

Джерело: складено на основі [2].

Як видно з наведених у табл. 2 даних, зниження обсягів перевезення вантажів у січні-вересні 2020 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2019 р. становили на залізничному транспорті 4,7 %, автомобільному – 23,4 %, річковому – 13,8 %, морському – 18,8 %, трубопровідному – 13,3 %, авіаційному – 9,4 %.

Аналіз обсягів перевезення пасажирів за видами транспорту наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Обсяг перевезення пасажирів за січень-вересень 2018-2020 рр., млн чол.

Вид транспорту	Рік		
	2018	2019	2020
Залізничний	118,8	117,8	51,7
Автомобільний	1427,9	1351,9	804,9
Водний	0,5	0,6	0,2
Авіаційний	9,7	10,7	3,8
Трамвайний	505,3	459,8	314,7
Тролейбусний	761,0	699,7	428,6
Метрополітенівський	534,5	526,2	295,2

Джерело: складено на основі [2].

Загальний обсяг перевезення пасажирів за період, що аналізується, у 2020 р. знизився на 40 % в порівнянні з аналогічним періодом 2019 р. У розрізі окремих видів транспорту зменшення обсягу перевезень пасажирів за зазначений період становило:

- залізничний транспорт – 56,1 %;
- автомобільний транспорт – 40,5 % ;
- водний транспорт – 59,5 %;
- авіаційний транспорт – 64,6 %;
- міський транспорт – 38,1 %, зокрема трамвайний – 31,6 %; тролейбусний – 38,7 %;
- метрополітенівський – 43,9 %.

З огляду на наведені дані можна зробити висновок, що негативний вплив коронакризи найбільш відчутний був саме на пасажирському транспорті, особливо на авіаційному. Така ситуація пояснюється тим, що впроваджені міжнародні обмеження більше стосуються перевезення саме пасажирів. При цьому треба враховувати той факт, що перевезення вантажів авіаційним транспортом здійснюється переважно пасажирськими літаками, що в умовах обмеження внутрішніх і міжнародних авіасполучень спричиняє зменшення вантажообігу та зростання вартості авіафрахту.

Зменшення обсягу перевезень вантажів і, особливо, пасажирів на всіх видах транспорту спричинило виникнення нових і загострення старих проблем. Однією серед системних проблем у діяльності вантажного й пасажирського транспорту є значний ступінь зношення основних засобів, а відповідно, і низький рівень якості транспортних послуг. За підсумками 2019 р. ступінь зношення основних засобів на наземному і трубопроводному транспорті становив 59,2 %, на водному – 27 %, авіаційному – 33,0 %. Наприклад, тільки на залізничному транспорті найбільшу питому вагу мають електровози – 50,7 % та тепловози – 28,4 %, термін експлуатації яких становить понад 40 років, а також вантажні вагони – 70,2 %, термін експлуатації яких становить від 26 до 40 років. Високий ступінь зношення у 2019 р. – 79,0 % мали пасажирські вагони, термін експлуатації яких перевищує 28 років [2]. Відповідно в умовах поширення пандемії та обмеження транспортної активності підприємства вантажного і пасажирського транспорту через дефіцит коштів не будуть мати змогу оновити свої основні засоби, особливо рухомий склад, що призведе до зниження рівня їхньої конкурентоспроможності, особливо в порівнянні з міжнародними перевізниками.

Наступною проблемою є недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури. У 2019 р. в Індексі глобальної конкурентоспроможності Україна за фактором «Транспортна інфраструктура» посіла 59-е місце зі 141 країни світу. Зокрема, за якістю дорожньої інфраструктури – 114-е місце; ефективністю залізничного обслуговування – 34-е; ефективністю послуг повітряного транспорту – 101-е; ефективністю послуг морських портів – 78-е місце [1].

Проблеми функціонування транспортного сектору в умовах коронакризи можна поділити на такі, що виникають на макро- і мікрорівні. Серед основних проблем макрорівня можна виділити закриття кордонів, карантинні обмеження у сфері перевезення пасажирів, спад економічної і ділової активності, скорочення обсягів зовнішньої торгівлі, трансформація світової логістичної системи, погіршення кон'юнктури на експортних ринках, зниження купівельної спроможності населення, впровадження нових міжнародних екологічних вимог до транспорту тощо.

На мікрорівні виникають проблеми, пов'язані з відсутністю взаємодії і підтримки транспортних підприємств, особливо приватної форми власності, з боку державних органів влади й органів місцевого самоврядування; загроза банкрутства багатьох транспортних компаній; зменшення рівня зайнятих працівників на транспорті з причини його простою; зростання плинності кадрів, особливо серед водіїв далеkobійників, що здійснюють внутрішні та міжнародні перевезення вантажів; збільшення кількості моряків, що працюють під іноземними прапорами через відсутність вітчизняного торговельного флоту; виникнення труднощів, пов'язаних із репатріацією моряків після закінчення терміну їх контракту і прибуттям на судно іноземної компанії у випадку зміни екіпажу; зростання транспортних витрат; відсутність у підприємств транспорту «фінансової подушки» тощо.

Відсутність необхідної підтримки підприємств транспорту унеможлиблює здійснення ефективних заходів, спрямованих на відновлення вітчизняної економіки. Ще задовго до пандемії у прийнятій у 2018 р. Національній транспортній стратегії України на період до 2030 р. [12] вказувалось на необхідність розробки і впровадження нових принципів і підходів до формування та реалізації державної політики у транспортній галузі, зокрема, здійснення контролю за якістю виконання функцій, покладених на органи виконавчої влади. Подолання негативного впливу коронакризи на стан транспортного сектору України потребує суттєвої державної підтримки, особливо фінансової; внесення змін до чинного транспортного законодавства; надання різного роду преференцій; суттєвого зниження ставок по кредитах, кошти яких спрямовуються на оновлення рухомого складу; розвитку лізингу та державно-приватного партнерства.

Органи місцевого самоврядування в умовах пандемії особливу увагу повинні приділити сфері охорони здоров'я і розвитку комунального транспорту. В умовах обмеження кількості пасажирів у міському транспорті необхідно збільшувати кількість рухомого складу. Враховуючи дотаційний характер багатьох місцевих бюджетів та дефіцит місцевих фінансових ресурсів, дієвим виходом із ситуації, що склалася, є розвиток лізингових схем придбання транспортних засобів за рахунок зниження розміру лізингових платежів і можливості розвитку вторинного ринку лізингу.

Якщо до коронакризи найбільший обсяг перевезень вантажів на міжнародному транспортному ринку здійснювався морським транспортом, то на сьогоднішній день пріоритети змінилися в сторону залізничного транспорту. Враховуючи реалії України, саме залізничний транспорт займає провідні позиції в перевезенні вантажів різноманітних кон'юнктурних груп. Збільшенню транзитних перевезень буде сприяти розвиток технологій контейлерних перевезень та розбудова відповідної інфраструктури для завантажувально-розвантажувальних робіт. Це дасть змогу покращити взаємодію залізничного й автомобільного транспорту, зменшити вартість і час транспортування вантажів, рівень навантаження на дорожньо-транспортну інфраструктуру, негативний вплив автотранспорту на довкілля.

З метою підвищення якості транспортних послуг, завоювання нових сегментів внутрішнього і міжнародного транспортного ринку необхідно впроваджувати мережеві підходи до взаємодії різних видів транспорту. Останні передбачають створення різноманітних мережевих транспортних структур, а саме альянсів авіаційних, залізничних,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

морських контейнерних перевізників, різноманітних транспортних кластерів та кластерних об'єднань, які передбачають консолідацію не тільки суб'єктів транспортного сектору, але й географічно та економічно пов'язаних з ними суб'єктів господарювання інших секторів національної економіки [9; 10].

В умовах інформатизації суспільства, розвитку інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій необхідно підвищувати рівень інформатизації і цифровізації транспортного сектору. Здійснення більшості операцій і видів бізнесу в онлайн-режимі обумовлює необхідність створення єдиного інформаційного простору, розвитку мережі транспортних супермаркетів, впровадження електронної логістики, підвищення рівня комп'ютеризації транспортних підприємств, використання хмарних технологій, штучного інтелекту з метою прискорення інтеграції транспортного сектору з іншими секторами економіки та підвищення рівня транспортної безпеки [8; 11].

Висновки і пропозиції. Враховуючи вищезазначене, в умовах пандемії особливо гостро з одного боку відчувається пріоритетне значення транспортного сектору для розвитку економіки держави, з іншого залежність останнього від політичних, економічних, соціальних процесів, що відбуваються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Подолання наслідків негативного впливу коронакризи на стан транспортного сектору України потребує суттєвої підтримки з боку як державних органів влади, так і органів місцевого самоврядування особливо в напрямку розробки антикризових заходів. Останні повинні базуватися на вивченні передового досвіду країн світу в розробці і впровадженні заходів щодо відновлення ефективної роботи різних видів транспорту, що стане об'єктом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Всесвітній економічний форум. URL: <https://www.weforum.org>.
2. Державна служба статистики України .URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Зварич Р., Тиш Т. Управління кризовими ситуаціями та лідерство в умовах коронакризи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 135–147.
4. Кобилух О. Я., Гірна О. Б., Гаєва Л. І. Ключові аспекти транспортної логістики в умовах пандемії Covid-19. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70), № 4. С. 117–122.
5. Міжнародна асоціація повітряного транспорту. URL: <https://www.iata.org>.
6. Міжнародний союз автомобільного транспорту. URL: <https://www.iru.org>.
7. Міжнародний транспортний форум. URL: <https://www.itf-oecd.org>.
8. Никифорук О. І., Стасюк О. М., Чмирьова Л. Ю., Федяй Н. О. Цифровізація в транспортному секторі: тенденції та індикатори розвитку. Частина 1. *Статистика України*. 2019. № 3. С. 70–81. DOI:10.31767/su.3(86)2019.03.08.
9. Парубець О. М. Взаємозв'язок понять «мережа» і «мережева структура» як інтеграційних об'єднань підприємств транспорту. *Ефективна економіка*. 2014. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
10. Парубець О. М. Дослідження сутності мережевих об'єднань транспорту як економічної категорії. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 1/3 (27) С. 37-40. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.60598.
11. Парубець О. М. Розробка методики оцінки рівня інформатизації транспортного сектору України як запорука його конкурентоспроможності. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 4/5 (30). С. 42–46. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.76624.
12. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.
13. Chai S. Influence of New Coronavirus Epidemic on Service Industry and Countermeasures Firewood. *Proceedings of the 2020 International Conference on Social Sciences and Big Data Application (ICSSBDA 2020)*. P. 251-253. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/icssbda-20/125945623>.
14. Jenelius E., Mattsson L-G. Resilience of Transport Systems. URL: https://people.kth.se/~jenelius/JM_2020.pdf.

15. Koehl A. Urban transport and COVID-19: challenges and prospects in low- and middle-income countries, *Cities & Health*. 2020. DOI: 10.1080/23748834.2020.1791410.

References

1. World Economic Forum. (n.d.). <https://www.weforum.org>.
2. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Zvarych, R., Tysh, T. (2020). Upravlinnia kryzovymy sytuatsiamy ta liderstvo v umovakh koronakryzy [Crisis management and leadership in a coronary crisis]. *Herald of Ternopil National Economic University*, (2), pp. 135-147.
4. Kobylukh, O. Ia, Hirna, O. B., Haieva, L. I. (2020). Kliuchovi aspekty transportnoi lohistyky v umovakh pandemii Covid-19 [Key Aspects of Transport Logistics During the Pandemic COVID-19]. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University Series: Economy and Management*, 4(31(70)), pp. 117-122.
5. International Air Transport Association. (n.d.). <https://www.iata.org>.
6. World Road Transport Organisation. (n.d.). <https://www.iru.org/ru>.
7. International Transport Forum. (n.d.). <https://www.itf-oecd.org>.
8. Nykyforuk, O. I., Stasiuk, O. M., Chmyrova, L. Yu., Fediai, N. O. (2019). Tsyfrovizatsiia v transportnomu sektori: tendentsii ta indykatory rozvytku Chastyna 1 [Digitization in the Transport Sector: Development Trends and Indicators. Part 1]. *Statistics of Ukraine*, (3), pp. 70–81. DOI:10.31767/su.3(86)2019.03.08.
9. Parubets, O. M. (2014). Vzaiemozviazok poniat «merezha» i «merezheva struktura» yak intehratsiinykh obiednan pidpriemstv transportu [Relationship of Terms “Network” and «Network Structure»” such as Integration Associations of Transport Enterprises]. *Efektivna ekonomika*, (3). <http://www.economy.nayka.com.ua>.
10. Parubets, O. M. (2016). Doslidzhennia sutnosti merezhevykh obiednan transportu yak ekonomichnoi katehorii [Research of essence of network transport associations as an economic category]. *Technology Audit and Production Reserves*, 1(3(27)), pp. 37-40. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.60598.
11. Parubets, O. M. (2016). Rozrobka metodyky otsinky rinvia informatyzatsii transportnoho sektoru Ukrainy yak zaporuka yoho konkurentospromozhnosti [Assessment method development of informatization level for transport sector in Ukraine as a guarantee of its competitiveness]. *Technology Audit and Production Reserves*, 4(5(30)), pp. 42-46. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.76624.
12. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 430-r (May 30, 2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.
13. Chai, S. (2020). Influence of New Coronavirus Epidemic on Service Industry and Countermeasures Firewood. *Proceedings of the 2020 International Conference on Social Sciences and Big Data Application (ICSSBDA 2020)* (pp. 251-253). <https://www.atlantispress.com/proceedings/icssbda-20/125945623>.
14. Jenelius E., Mattsson L-G. (2020). Resilience of Transport Systems. https://people.kth.se/~jenelius/JM_2020.pdf.
15. Arnaud Koehl. (2020). Urban transport and COVID-19: challenges and prospects in low- and middle-income countries, *Cities & Health*. DOI: 10.1080/23748834.2020.1791410.

Парубець Олена Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Парубець Елена Николаевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, 14035, г. Чернигов, Украина).

Parubets Olena – Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka St., 14035, Chernihiv, Ukraine).

E-mail: olena.parubets@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5357-7581>

Researcher ID: H-5503-2015

УДК 378:005.591

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-33-40

Олександр Рогачевський

СТРАТЕГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Александр Рогачевский

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ УЧРЕЖДЕНИЯ
ВЫСШЕГО МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Oleksandr Rogachevskiy

STRATEGIC DEVELOPMENT MODEL OF THE HIGHER
MEDICAL EDUCATION

У статті досліджено проблему стратегічного розвитку закладів вищої медичної освіти в Україні. Здійснено аналіз чинників, які впливають на вибір споживача освітніх послуг закладу. Інструментарій стратегічного управління закладом вищої медичної освіти розглядається як ключовий засіб для забезпечення оптимального функціонування і сталого розвитку закладу. У статті наголошується на розвитку стратегічного потенціалу закладу вищої медичної освіти. Запропоновано модель стратегічного управління закладом вищої медичної освіти, а також модель стратегічного розвитку цього закладу. Досліджено умови розвитку закладу вищої медичної освіти. Акцентовується увага на використанні PEST- та SWOT-аналізу під час реалізації функцій стратегічного управління закладом вищої медичної освіти.

Ключові слова: заклад вищої медичної освіти; якість освіти; стратегічний менеджмент; стратегія розвитку закладу вищої медичної освіти; освітні послуги.

Рис.: 2. Бібл.: 10.

В статье исследована проблематика стратегического развития учреждений высшего медицинского образования в Украине. Осуществлен анализ факторов, влияющих на выбор потребителем образовательных услуг учреждения. Инструментарий стратегического управления учреждением высшего медицинского образования рассматривается как ключевой для обеспечения оптимального функционирования и устойчивого развития учреждения. В статье акцентируется внимание на развитии стратегического потенциала учреждения высшего медицинского образования. Была предложена модель стратегического управления учреждением высшего медицинского образования, а также модель стратегического развития этого учреждения. Исследованы условия развития учреждения высшего медицинского образования. Акцентируется внимание на использовании PEST- и SWOT-анализа при реализации функций стратегического управления учреждением высшего медицинского образования.

Ключевые слова: учреждение высшего медицинского образования; качество образования; стратегический менеджмент; стратегия развития учреждения высшего медицинского образования; образовательные услуги.

Рис.: 2. Библ.: 10.

In this paper the issues of strategic development of Ukrainian higher medical education institutions are examined. The author analyzes the factors that influence the choice of educational services. The tools of strategic management of a higher medical education institution are considered as a key one to ensure the optimal functioning and sustainable development of the institution. The article emphasizes the development of the strategic potential of the institution of higher medical education. The model of strategic management of the institution of higher medical education, and also the model of strategic development of this institution is offered. The conditions of development of the institution of higher medical education are investigated. Emphasis is placed on the use of PEST and SWOT analysis in the implementation of the function of strategic management of higher medical education.

Keywords: institution of higher medical education; quality of education; strategic management; strategy of development of institution of higher medical education; educational services.

Fig.: 2. References: 10.

JEL Classification: A22

Постановка проблеми. Вітчизняна система охорони здоров'я нині перебуває в пошуку шляхів виходу з кризової ситуації та побудови нової моделі, наближеної до європейських стандартів. Прогресуюче зниження якості освіти на тлі постійного підвищення попиту на освітні послуги є парадоксом у сфері вищої медичної освіти, який з'явився на початку ХХІ ст. та набирає дедалі більшого обсягу в Україні. Ця ситуація зумовлена багатьма чинниками, серед яких провідними є:

– низька мотивація професорсько-викладацького складу закладів вищої медичної освіти (далі – ЗВМО), яка викликана значним зниженням престижу професії та неадекватною заробітною платою;

– низька вмотивованість здобувачів вищої освіти в отриманні якісної медичної освіти;

– відсутність ефективної моделі фінансування закладів вищої медичної освіти;

– формалізований ринок праці медичних фахівців в Україні на тлі неузгодженості його з ринком вищої медичної освіти.

Результати соціологічних опитувань абітурієнтів продемонстрували, що третина споживачів освітніх послуг при обранні ЗВМО на перше місце ставлять вартість навчання, вимоги до кількості балів ЗНО, близькість ЗВМО до місця проживання, та не вважають якість навчання одним із найважливіших пріоритетів обрання [8].

Зниження рівня вищої медичної освіти сприяє тому, що до України дедалі менше їдуть на навчання. Крім того, дедалі більше українських абітурієнтів обирають навчання за кордоном. В умовах сьогодення є зрозумілим, що без модернізації системи управління заклад вищої медичної освіти не зможе вийти із «замкнутого кола»: недостатнє фінансування – низька якість освітніх послуг – недостатня кількість суб'єктів навчання, які навчаються за контрактом – недостатнє фінансування.

Одним зі шляхів підвищення якості професійної підготовки майбутніх лікарів відповідно до світових і загальноєвропейських стандартів із метою посилення конкурентоспроможності вітчизняної вищої медичної освіти, оптимізації умов для міжнародної мобільності студентів-медиків і розширення можливостей українських медичних фахівців на вітчизняному та міжнародному ринках праці є використанням механізмів стратегічного управління, яке засноване на передбаченні можливих змін і майбутніх тенденцій, моніторингу та прогнозування зовнішніх умов з метою моделювання організаційних змін, що забезпечують оптимальне функціонування і сталий розвиток закладу освіти. Стратегічне управління на сучасному етапі функціонування ЗВМО є головним засобом збереження конкурентоспроможності й невід'ємною частиною їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчив зростаючий інтерес до проблем стратегічного управління розвитком системи освіти України і закладів вищої освіти. Концептуальні засади теорії стратегічного управління є предметом досліджень Д. Аакера, І. Ансоффа, П. Друкера, Т. Канчавелі, О. Чапрак, М. Шифріна та ін. Питання стратегічного управління системою освіти в Україні вивчали Н. Гляндін, Т. Жорняк, Н. Родіонов, Н. Рожанська, І. Чернеляк. Проблеми стратегічного управління закладами освіти присвячено праці В. Гуменюк, О. Лебідь, С. Натрошвілі, Л. Щоголевої і В. Вознюк та ін. Питаннями вищої медичної освіти займалися такі дослідники, як М. Гавраш, Г. Кліщ, Л. Клос, Я. Кульбашна, Ю. Лавриш, Н. Ладнич, А. Тарасова, П. Уліаш та інші. Шляхи реформування вищої медичної освіти Л. Батюк, І. Булах, Ю. Гумінський, В. Кнігавко, О. Лінчевський, В. Мороз, О. Морозова, Т. Полєся, Ю. П'ятницький, Л. Фоміна, В. Черненко та ін.

При цьому практично відсутні наукові праці, які б висвітлювали теоретичні та практичні засади стратегічного управління закладом вищої медичної освіти. Актуальність цих положень, їх недостатнє вивчення в сучасних умовах розвитку системи освіти України визначили вибір мети цієї статті.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на достатність досліджень з питань управління закладами вищої освіти, проблема управління закладами вищої медичної освіти достатньо не розглядалася, а особливо з позиції стратегічного управління.

Мета статті. Метою цього дослідження є аналіз наявних та розробка нових принципів створення стратегії розвитку українського ЗВМО на засадах економічної ефективності, яка може забезпечити адекватну сучасним викликам конкурентоспроможність закладу на національному та міжнародному ринках освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах роль університетів зростає, оскільки вони є найважливішими ланками, які готують робочу силу. Це дуже важливе завдання актуалізує впровадження принципів стратегічного планування в систему управ-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ління освітнім закладом. Однак дослідження уявлення про важливість стратегічного управління та стратегічного планування виявило надзвичайно слабе розуміння цього питання серед академічної спільноти та адміністрацій закладів вищої освіти [10].

Ми суголосні з думкою І. Г. Ахметова, який стверджує, що стратегічне управління – це ключовий елемент системи управління закладом вищої освіти, без якого тактичний та оперативний рівні практично втрачають свій сенс [1].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що існують різні погляди щодо визначення сутності стратегічного управління закладом вищої освіти. Під стратегічним управлінням ЗВМО ми будемо розуміти комплексний, довгостроковий план системних дій, що сприятимуть забезпеченню сталого розвитку закладу вищої медичної освіти в умовах економічної нестабільності. При цьому важливо, щоб стратегічне управління давало можливість ЗВМО гнучко реагувати або протидіяти зовнішнім впливам на його розвиток та конкурентоспроможність.

Стратегічне управління закладом вищої освіти має забезпечити його успішний довгостроковий розвиток на основі врахування внутрішнього потенціалу та зовнішнього середовища. Для цього менеджмент закладу вищої освіти має визначити місію, цілі та завдання, а також розробити заходи для їхнього досягнення (виконання) [9].

Якщо раніше стратегічне управління розглядалося як динамічна сукупність 5 взаємопов'язаних управлінських процесів (аналіз середовища; визначення місії і цілей; вибір стратегії; виконання стратегії; оцінка та контроль виконання стратегії), які логічно витікають один з одного та взаємовпливають як за прямим зв'язком, так і за зворотним [2]. Нині таке трактування не відповідає сучасним поглядам та вимогам до управлінської діяльності. Одного аналізу середовища не вистачає – потрібна як розробка механізмів активної взаємодії організації зі своїм внутрішнім середовищем, так і взаємодія та аналіз взаємних змін організації та зовнішнього середовища. Стратегічне управління також повинно охоплювати й розподіл ресурсів організації, усі інструменти з'ясування запитів споживачів та впливу на уподобання споживачів [5].

У висококонкурентному середовищі ключовим елементом стратегічного управління закладу вищої освіти, на думку С. Натрошвілі, є підтримка та розвиток його стратегічного потенціалу, що обумовлює здатність закладу вирішувати завдання стратегічного розвитку і в умовах економічної нестабільності має генерувати додаткові властивості, а саме адаптивність (стійкість до зовнішніх викликів, які часто мають руйнівний характер), мобільність (здатність швидко задіяти додаткові ресурси), управлінська гнучкість (властивість потенціалу як системи перебудовуватися залежно від характеру змін зовнішнього середовища), орієнтація на реалізацію конкурентних переваг.

Крім того, на сьогодні для досягнення успіху та укріплення своїх позицій на ринку закладу вищої освіти треба приділяти увагу не тільки процесу навчання. Необхідно стати генератором нових ідей та знань для вирішення короткотермінових питань та довгострокових складних проблем, які виникають у регіоні, країні та суспільстві.

Керівництво закладу вищої освіти повинно чітко розуміти, що для розвитку закладу важливі всі аспекти стратегічних цілей у вищій освіті: демократизація знань та доступу, конкурентоспроможність ринку та фінансування, дослідницькі технології, глобальна мобільність та інтеграція з певною галуззю.

Заклади вищої освіти повинні мати стратегічні місії, плани, цілі та завдання. Щодо розуміння важливості стратегічного управління в дослідженні Гамзе Сарт [10] було продемонстровано, що ні керівники приватних, ні керівники державних університетів не мають достатньо знань із цього питання, а більшість університетів мають неправильне сприйняття стратегічної моделі та плану. Учені та професіонали трактують стратегічний план як додаткове навантаження. Причина цієї невдачі полягає в процесах конт-

ролю за виконанням плану заходів, точніше, у його відсутності. У разі неможливості контролю за виконанням плану його сприймають як процедуру, від якої неможливо отримати користь для реалізації фактичних процесів та тенденцій розвитку вищої освіти. Ця ситуація потребує запровадження механізмів контролю ступеня досягнення мети та завдань. Керівники університету повинні враховувати потреби ринку, швидко реагувати на його зміни та відповідно розробляти або корегувати стратегічний план для досягнення коротко- і довготермінових потреб галузі, а найголовніше, вони мають розвивати здатність до стратегічного мислення як адміністративного персоналу, так і професорсько-викладацького складу закладу.

Усі види діяльності, які мають бути охоплені стратегічним управлінням, відображені на рис. 1.

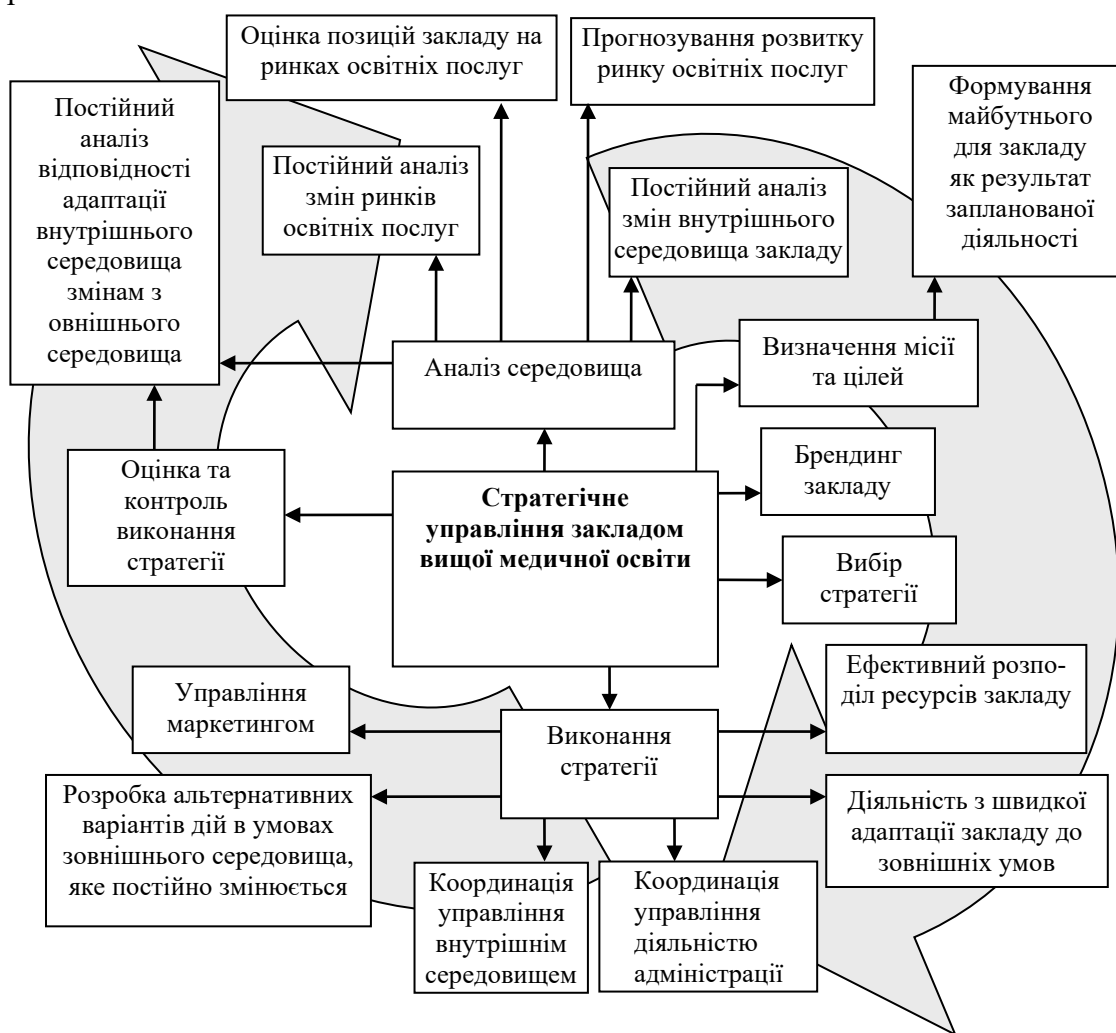

Рис. 1. Модель стратегічного управління закладом вищої медичної освіти

Джерело: розроблено автором.

Враховуючи, що відображенням моделі стратегічного управління є бізнес-моделі та бізнес-плани, природно, що приватні заклади вищої освіти значно краще вирішують ці завдання. Вони мають більш гнучку та динамічну структуру, змушені слідкувати за економічним розвитком та мають більш гнучку систему управління [7]. З іншого боку, приватні університети часто пов'язані з різними галузями економіки, що допомагає їм краще розуміти потреби секторів. Це дає їм більш чітке уявлення про роль стратегічного планування та те, що вони можуть «поставити» для економіки. Зрештою, вони можуть легше адаптуватися до будь-яких змін.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проте реформування галузі вищої освіти й медичної галузі ставить вимогу перед державними ЗВМО щодо зміни, насамперед управління фінансовими та господарськими процесами, що значно наближує їх до приватних закладів. Тому формування нової бізнес-моделі державного ЗВМО є необхідним кроком до ефективного стратегічного управління, так само як створення стратегії розвитку закладу та розробка нових механізмів та інструментів стратегічного управління.

Формування стратегії розвитку ЗВМО має чіткий алгоритм (рис. 2), який починається з визнання його керівництвом незадоволеності поточним станом та наявності низки проблем як у самому закладі, так і в його керівництві.

Рис. 2. Стратегічна модель розвитку ЗВМО

Джерело: розроблено автором.

На наступному етапі ці проблеми, як і шляхи їх вирішення, повинні бути чітко сформульовані та структуровані, а всі тенденції подальшого розвитку закладу повинні бути ретельно проаналізовані. Формується місія закладу, пріоритети розвитку та провідні цінності.

Характерними тенденціями розвитку сучасної системи вищої освіти є активне набування елементів інклюзивності (студентоцентричні підходи) разом із переміщенням акцентів з функціональної підготовки на розвиток особистості; розширення меж конкуренції з внутрішніх ринків на глобальні за рахунок глобалізації освіти та інтернаціоналізації професорсько-викладацького та студентського контингенту; комерціалізація освіти на тлі зростання академічної свободи; швидка втрата актуальності знань; «війна за уми» між закладами; стрімкий розвиток інформаційних та освітніх технологій; зростання вагомості «освіти протягом життя» та самоосвіти; активний розвиток дистанційних форм навчання; зміна структури попиту абітурієнтів, зокрема збільшення попиту на навчання англійською мовою.

Важливими умовами вдалого розвитку закладу вищої освіти є управління його внутрішніми чинниками, які створюють його академічне середовище. Сучасне академічне середовище ЗВМО характеризується як негативними чинниками (старіння педагогічних кадрів на тлі нестачі молодих викладачів, що не мають наукового ступеня), так і позитивними (збільшення асортименту освітніх послуг на тлі скорочення термінів впровадження нових освітніх продуктів, розвиток супутніх сфер діяльності, розвиток академічної мобільності викладачів і здобувачів вищої освіти, розвиток інформаційних та комунікаційних технологій).

А. Кайгородцев [4] вважає, що розробка стратегії розвитку ЗВО повинна ґрунтуватися на таких концептуальних принципах як:

- 1) безперервність освіти;

- 2) безперервність інновацій;
- 3) диверсифікація (одночасне втілення декількох непов'язаних між собою освітньо-наукових продуктів): горизонтальної (одночасна пропозиція освітніх послуг за різними напрямками та спеціальностями) та вертикальної (пропозиція різних видів освітніх послуг для додаткової освіти);
- 4) синергія – підвищення результативності та якості освіти за рахунок взаємопосилення наукової та освітньої діяльності;
- 5) наближення освітніх послуг до споживачів (наприклад, створення філій або дистанційні форми освіти);
- 6) управління якістю;
- 7) формування портфеля науково-освітніх продуктів (послуг) на підставі стратегічного аналізу.

Ми погоджуємося з думкою А. Кайгородцева [4], проте вважаємо, що для створення ефективної стратегії розвитку сучасного ЗВМО необхідно ще враховувати такі аспекти, як:

1. Розвиток системи ефективного менеджменту.
2. Формування необхідної фінансової бази.
3. Адекватна мотивація та стимулювання «академічного ядра».
4. Розвиток корпоративної культури та поширення інноваційних переконань і цінностей в академічному середовищі.
5. Адресність освіти та створення умов для формування компетентностей.
6. Розвиток «випереджальної освіти».
7. Розвиток довгострокових партнерських зв'язків та постійний зворотний зв'язок зі стейкхолдерами та іншими суб'єктами ринку.
8. Включення у процеси вирішення коротко та довгострокових проблем суспільства, трансляція та трансферт технологій.
9. Розвиток краудсорсингу та постійної дифузії нових знань.

Усі вказані тенденції повинні лягти в основу стратегії розвитку закладу вищої освіти.

Стратегія розвитку сучасного ЗВМО повинна бути інноваційною та динамічною, що дозволить найкращим чином відповідати на запити ринку та на дії конкурентів. Однак стратегія розвитку повинна включати в себе оптимальне співвідношення освітніх цілей та фінансово-економічних. Перевага комерційних цілей призведе до механічного надання освітньої послуги, без урахування основних завдань освіти: єдність освіти та виховання, розвитку в молоді основних цивілізаційних та культурних цінностей.

Після виділення пріоритетів розвитку, обирається модель стратегії, формулюються цілі та завдання.

Вибір моделі стратегії розвитку є найбільш складним процесом. Від правильності цього вибору залежить успішність діяльності закладу. Вибір того чи іншого виду стратегії залежить насамперед від результатів стратегічного аналізу економічного потенціалу організації та її зовнішнього середовища [3].

Найбільш ефективним інструментарієм для створення стратегії розвитку закладу вищої освіти є PEST- та SWOT-аналіз, які враховують повну та систематизовану інформацію про сильні та слабкі сторони, сприятливі чинники, ризики та потенційні загрози на підставі аналізу внутрішніх та зовнішніх чинників [6].

Коли сформовані місія та основні принципи стратегічного розвитку, чітко визначені цілі та завдання, необхідним кроком є пошук джерел фінансування та виділення ресурсів для реалізації стратегії. На підставі стратегії розвитку закладу повинні бути розроблені покрокові оперативні програми досягнення результатів кожним структурним підрозділом закладу. Кожна програма повинна включати критерії контролю та відповідальних за її реалізацію.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Для кожного обраного пріоритету розвитку необхідно розробити об'єктивні базові та індикативні показники ефективності діяльності та втілення стратегії. Ці показники повинні оцінювати всі сфери діяльності закладу: якість освіти (наприклад, відсоток випускників, які знаходять роботу в перший рік після закінчення; кількість країн, які визнають диплом закладу); кадрову політику (професійне зростання співробітників; кількість співробітників, які протягом діяльності в закладі отримали ступені кандидата та доктора наук, звання доцентів та професорів); науково-дослідну діяльність (кількість отриманих наукових грантів; проведення досліджень, які виходять за рамки кваліфікаційних робіт); інтелектуальний розвиток споживачів послуг (досягнення випускників закладу; участь у формуванні «стратегічного національного кадрового потенціалу»); фінансово-економічний результат (збільшення доходів; покращення матеріально-технічної бази) тощо.

Реалізація стратегії може бути розпочата лише після всіх наведених вище кроків. З початком реалізації стратегії розвитку починається стратегічне управління закладом вищої освіти.

Висновки і пропозиції. Одним із надійних шляхів збереження та покращення якості освітніх послуг та зміцнення позицій закладу на споживчих ринках є стратегічне управління, яке розглядається як довгострокове планування комплексних системних дій, що покликані забезпечити сталий розвиток закладу вищої медичної освіти в умовах економічної нестабільності на основі врахування взаємодії внутрішнього потенціалу та зовнішнього середовища. Ключовим елементом стратегічного управління ЗВМО є підтримка та розвиток його стратегічного потенціалу, що має забезпечити адаптивність, мобільність, управлінську гнучкість, орієнтацію на реалізацію конкурентних переваг. Визначено основні види діяльності закладу вищої медичної освіти, які мають бути охоплені стратегічним управлінням та охарактеризовано основні етапи розроблення стратегії розвитку ЗВМО. Найбільш ефективним інструментарієм для створення стратегії розвитку закладу вищої освіти є PEST- та SWOT-аналіз.

Список використаних джерел

1. Ахметов И. Г. Информационная система стратегического управления вузом на основе процессного подхода : дис. ... канд. техн. наук / Байкальский государственный университет экономики и права. Иркутск, 2010. URL: <https://www.disserscat.com/content/informatsionnaya-sistema-strategicheskogo-upravleniya-vuzom-na-osnove-protsessnogo-podkhoda/read>.
2. Виханский О. С. Стратегическое управление : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Гардарика, 1998. 296 с.
3. Ибрагимова М. Х. Современные модели выбора вида деловой стратегии компании. *Интернет-журнал «Науковедение»*. 2015. Т. 7, № 3. DOI: 10.15862/128EVN315.
4. Кайгородцев А. А., Сарсембаева Г. Ж., Кайгородцева Т. Ф. Концепция стратегии развития вуза в условиях рыночной экономики. *Международный журнал экспериментального образования*. 2015. № 11-3. С. 379-382. URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=8429>.
5. Назмутдинов В. Я., Яруллин И. Ф. Управленческая деятельность и менеджмент в системе образования личности. Казань : ТРИ «Школа», 2013. 360 с.
6. Рогачевський О. П. Роль маркетингового підходу в ефективному управлінні медичним закладом вищої освіти. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Т. 19. Вип. 2 (45). DOI: 10.18524/2413-9998/2020.2(45).202009.
7. Сафонов Ю. М., Борщ В. І. Стратегічний менеджмент закладів охорони здоров'я: загальні принципи та особливості застосування в галузі охорони здоров'я України. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 8(218). С. 62–69. URL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Safonov%20Y.pdf.
8. Стадний Є., Ходорівсько Н. Порадник з вибору вищої освіти. 2019. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/poradnyk-z-vyboru-vyshchoi-osvity>.

9. Черниш О. В. Стратегічне управління освітньою діяльністю у ЗВО. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 689-698. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-107>.

10. Sart Gamze. Strategic Model and Strategic Planning in Higher Education. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi (International Journal of Social and Economic Sciences)*. 2014. Issue 4. Pp. 34–37.

References

1. Ahmetov, I. G. (2010). *Informatsionnaia sistema strategicheskogo upravleniia vuzom na osnove processnogo podhoda [Information system of strategic management of the university based on the process approach]* [PhD dissertation, Baikal State University of Economics and Law]. <https://www.dissercat.com/content/informatsionnaya-sistema-strategicheskogo-upravleniya-vuzom-na-osnove-protsessnogo-podkhoda/read>.

2. Vihanskii, O. S. (1998). *Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]*. Gardarika.

3. Ibragimova, M. H. (2015). Sovremennye modeli vybora vida delovoj strategii kompanii [Modern models of choosing the type of business strategy of the company]. *Internet-zhurnal «Naukovedenie» – Internet magazine «Science of Science»*, 7(3). DOI: 10.15862/128EVN315.

4. Kaigorodtsev, A. A., Sarsembaeva, G. Zh., Kaigorodtseva, T. F. (2015). Konceptsiia strategii razvitiia vuza v usloviiah rynochnoi ekonomiki [Concept of the development strategy of the university in the conditions of a market economy]. *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniia. – International Journal of Experimental Education*, 11-3, pp. 379–382. <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=8429>.

5. Nazmutdinov, V. Ya., Yarullin, I. F. (2013). *Upravlencheskaia deiatelnost i menedzhment v sisteme obrazovaniia lichnosti [Management activity and management in the system of personality education]*. TRI «Shkola».

6. Rohachevskiy, O. P. (2020). Rol marketynhovooho pidkhodu v efektyvnomu upravlinni medychnym zakladom vyshchoi osvity [The role of the marketing approach in the effective management of a medical institution of higher education]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market economy: modern theory and practice of management*, 19(2(45)). DOI: 10.18524/2413-9998/2020.2(45).202009.

7. Safonov, Yu. M., Borshch, V. I. (2019). Stratehichnyi menedzhment zakladiv okhorony zdorovia: zahalni pryntsyipy ta osoblyvosti zastosuvannia v haluzi okhorony zdorovia Ukrainy [Basic principles and features of healthcare strategic management: a case of Ukrainian health care]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of Economics*, 8(218), pp. 62–69. https://economics.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Safonov%20Y.pdf.

8. Stadnyi, Ye., Khodorivsko, N. (2019). *Poradnyk z vyboru vyshchoi osvity [Higher education choice guide]*. <https://cedos.org.ua/uk/articles/poradnyk-z-vyboru-vyshchoi-osvity>.

9. Chernysh, O. V. (2018). Stratehichne upravlinnia osvitnoiu diialnistiu u ZVO [Strategic management of educational activities in ZVO]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 19, pp. 689-698. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-107>.

10. Sart, Gamze. (2014). Strategic Model and Strategic Planning in Higher Education. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi (International Journal of Social and Economic Sciences)*, 4, pp. 34–37.

Рогачевський Олександр Петрович – кандидат медичних наук, в. о. начальника Навчально-виробничого центру інноваційних технологій навчання, інформатизації та безперервної освіти, Одеський національний медичний університет (Валіховський пров., 2, м. Одеса, 65082, Україна).

Рогачевский Александр Петрович – кандидат медицинских наук, и. о. начальника Учебно-производственного центра инновационных технологий обучения, информатизации и непрерывного образования, Одесский национальный медицинский университет (Валиховский пер., 2, г. Одесса, 65082, Украина).

Rogachevskiy Oleksandr – PhD in Medicine, Head of Center of Innovation Learning Technology, IT and Post-graduate Education, Odessa National Medical University (Valikhovskiy Lane 2, 65082 Odessa, Ukraine).

E-mail: rogachevskiy75@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8063-258X>

УДК 331.5:332.12

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-41-47

Жанна Дерій

**МІСЦЕ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ
ЗРУШЕНЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Жанна Дерей

**МЕСТО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СИСТЕМЕ
МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Zhanna Derii

**THE PLACE OF HUMAN CAPITAL IN THE MODERNIZATION SYSTEM
OF THE SHIFTS OF THE REGIONAL ECONOMY**

Модернізація регіональної економіки як явище являє собою складний процес прогресивних економічних, екологічних, політичних, соціальних змін, які відбуваються в контексті четвертої промислової революції, та має за мету перехід до високорозвинутого сталого суспільства з високим рівнем якості життя населення. З процесами модернізації суспільства пов'язують людський капітал, його нарощування та кардинально нову роль. Доктрина, яку покладено в основу модернізації, свідчить, що цей процес безпосередньо відбувається завдяки накопиченому людському капіталу. Інтеграція та розвиток технологій, які є необхідною компонентою модернізаційних зрушень, вимагає трансформації знань, нових компетентностей працівника. Порядок денний майбутнього підкреслює важливість людської взаємодії в постмодерній економіці через функції у сфері маркетингу та продажів, створенні та наповненні інформаційного контенту, роботі з різними типами особистостей та з різним рівнем кваліфікації. Наслідком модернізаційних змін є формування людського капіталу нової якості. Нарощений людський капітал та його реалізація дають змогу людській особистості бути одночасно кінцевим результатом економічного розвитку, елементом цього процесу і засобом подальшого розвитку. Тобто людський капітал отримує риси, які характеризують його як нову соціальну категорію та одночасно виступає як вагомий чинник процесу і як об'єкт, на який направлено зміни.

Ключові слова: модернізація; регіональна економіка; людський потенціал; людський капітал; ефективність.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

Модернизация региональной экономики как явление, представляет собой сложный процесс прогрессивных экономических, экологических, политических, социальных изменений, которые происходят в контексте четвертой промышленной революции, их цель – переход к высокоразвитому, устойчивому обществу с высоким уровнем качества жизни населения. Также с процессами модернизации общества связывают человеческий капитал, его наращивание и кардинально новую роль. Доктрина, которая положена в основу модернизации, свидетельствует, что этот процесс непосредственно происходит благодаря накопленному человеческому капиталу. Интеграция и развитие технологий, которые являются необходимым компонентом модернизационных сдвигов, требуют трансформации знаний, новых компетенций работника. Повестка дня будущего подчеркивает важность человеческого взаимодействия в постмодернистской экономике через функции в сфере маркетинга и продаж, создания и наполнения информационного контента, работе с различными типами личностей и с разным уровнем квалификации. Следствием модернизационных изменений является формирование человеческого капитала нового качества. Накопленный человеческий капитал и его реализация позволяют человеческой личности быть одновременно конечным результатом экономического развития, элементом этого процесса и средством дальнейшего развития. То есть человеческий капитал приобретает черты, характеризующие его как новую социальную категорию и одновременно выступать важным фактором процесса и как объект, на который направлены изменения.

Ключевые слова: модернизация; региональная экономика; человеческий потенциал; человеческий капитал; эффективность.

Рис.: 1. Библ.: 9.

Modernization of the regional economy as a phenomenon is a complex process of progressive economic, environmental, political, social changes that occur in the context of the fourth industrial revolution, and aims to move to a highly developed sustainable society with a high quality of life. Human capital, its growth and a radically new role are associated with the processes of the society's modernization. The doctrine underlying modernization shows that this process is directly due to the accumulated human capital. Integration and development of technologies, which are a necessary component of modernization, requires the transformation of knowledge, new competencies of the employee. The agenda of the future emphasizes the importance of human interaction in the post-modern economy through functions in the field of marketing and sales, creation and filling up the information content, work with different types of individuals and with different levels of qualification. The consequence of modernization changes is the formation of human capital of a new quality. Increased human capital and its realization allow the human person to be both the end result of economic development, an element of this process and a means of further development. That is, human capital acquires features that characterize it as a new social category and at the same time acts as an important factor in the process and as an object to which change is directed.

Keywords: modernization; regional economy; human potential; human capital; efficiency.

Fig.: 1. References: 9.

JEL Classification: J24; R58

Постановка проблеми. Тема модернізації регіональних економік, чинників та факторів, що її визначають, наслідків для територіальних економічних систем, стала актуальною та популярною в межах індустріального напруження сучасної футурології.

Соціально-економічні програми та заходи, технологічні інновації, структурна модернізація безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності та сталості регіональних економічних систем, а зрушення проходять з урахуванням об'єктивних чинників цивілізаційного поступу та орієнтуються на природні, історичні, географічні, демографічні, економічні, екологічні особливості конкретної території.

Модернізація регіональної економіки як явище являє собою складний процес прогресивних економічних, екологічних, політичних, соціальних змін, які відбуваються у контексті четвертої промислової революції, та має за мету перехід до високорозвинутого сталого суспільства з високим рівнем якості життя населення. Також з процесами модернізації суспільства пов'язують людський капітал, його нарощування та кардинально нову роль. Саме регіони стають ландшафтом модернізаційних змін, регіональні особливості впливають на еволюційні зміни у структурі економіки та окремих її елементів, зокрема людського капіталу.

Формування доктрини, яку покладено в основу модернізації, безпосередньо відбувається завдяки накопиченому людському капіталу, тому актуалізується питання визначення його місця та ролі в модернізаційних зрушеннях регіональних економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'явилась велика кількість робіт із дослідження модернізації економіки та місця людини в цих процесах з урахуванням викликів та вимог сучасного поступу.

Зокрема ця проблема розглядається в працях науковців як української школи економічної думки, так і у працях закордонних фахівців. Проблемам модернізації економіки України в умовах глобалізації присвячено праці І. Бураковського, М. Бутка [1], А. Гречко, Б. Дергалюка, Е. Лібанової, Д. Лук'яненка, О. Мініної [6; 7], Ю. Пахомова, О. Попело, Р. Тульчинського, С. Тульчинської, В. Чужикова, Н. Шадури-Никипорець [7] та ін. Наукові пошуки стосуються як теоретико-методологічної бази модернізації, так і вивчення окремих компонент цього процесу, зокрема дослідження можливостей людського капіталу та його місця у процесах еволюції соціально-економічних систем.

Так, Е. Лібанова визначає, що складовими модернізації економіки є обґрунтована макроекономічна політика, макроекономічна стабільність і економічне зростання. Але їх у жодному випадку не можна трактувати як завдання модернізації – кінцевою метою є забезпечення економічних можливостей розвитку людського потенціалу [5].

Б. Дергалюк досліджує питання структурної модернізації регіональної економіки через призму активізації інтелектуального потенціалу та врахування властивостей і специфіки конкретного регіону [3].

У працях Р. Тульчинського дано тлумачення категорії модернізації, під якою автор розуміє не тільки інноваційно-технологічне оновлення засобів виробництва, а й цивілізаційно-суспільний, революційно-прогресивний та незворотний процес, який включає розроблення та запровадження нових підходів до розвитку суспільних систем та нових методів соціально-економічного регулювання на регіональному рівні [8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні дослідження у цій сфері, актуальними залишаються питання місця та ролі людського капіталу в цих процесах, визначення суб'єктно-об'єктного складу відносин у сфері капіталізації людського потенціалу, викликаного модернізацією регіональних економічних систем.

Мета статті. Головною метою роботи є визначення ролі людського капіталу у процесах модернізації та роль для суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Світ XXI ст. входить у четверту промислову революцію, яка докорінно змінює всі сфери суспільства – політичну, економічну, соціальну, екологічну, а пандемія, викликана COVID-19, ще більше вплинула на поєднання реально з віртуальним, зокрема в бізнесі, освіті, комунікації людей.

Регіональні господарські системи, як утворення, що постійно розвиваються та переходять на якісно нові рівні, стикаються з флуктаціями (коливаннями та відхиленнями), які через складність такого типу систем наближають їх до точок біфуркації. Це призводить до того, що системи стають нестійкими і для них настає невизначеність щодо подальшого стану: чи буде хаос, чи відбудеться перехід на новий рівень впорядкованості.

У сучасних умовах значно зросла роль гуманітарної складової людського становлення. Тому дедалі частіше суспільну капітальну оцінку отримують культурні характеристики людини як чинника модернізації – знання, інтелект, кваліфікація, навички, накопичений досвід, особисті якості, різносторонній розвиток, творчі здібності, комунікативність, особиста активність та відповідальність [2].

Сьогодні визначальним фактором модернізації регіональних господарських систем є адаптація традиційних цінностей і мотивація економічних суб'єктів до інноваційних змін, генерація нових форм організаційно-економічних відносин.

«Індустрія 4.0» породжує нові технології, єдині цифрові системи, роботизовані виробництва, тотальну автоматизацію, відновлювальні енергоресурси. Принципи, на яких функціонує «Індустрія 4.0» орієнтуються на безпосередніх учасників цього процесу і передбачають:

- сумісність людини і машин через промисловий інтернет речей;
- прозорість взаємодії яка призводить до максимального накопичення інформації;
- технічну підтримку, яка, з одного боку, може повністю замінити людей машинами при виконанні важких операцій, а з іншого – комп'ютерні мережі дозволяють обробляти великі масиви даних, візуалізувати дані;
- можливість делегування управлінських рішень кіберсистемам;
- зміна бізнес-моделей та моделей поведінки;
- предиктивну аналітику;
- перехід до засад циркулярної економіки.

Перехід економік на нові принципи розвитку зовсім по-новому позиціонує роль людини у процесах модернізації. Так, за даними Всесвітнього економічного форуму [9] автоматизація виробничих процесів буде проходити настільки швидкими темпами, що найближчим часом це призведе до скорочення 85 млн робочих місць. Це стане серйозним викликом для ринку праці, а враховуючи спад ділової активності викликаній COVID-19 негативні ефекти будуть тільки посилюватись. Зокрема шанси на працевлаштування для мало- та середньокваліфікованого персоналу знижуються. Ринок праці формує попит на робочу силу з університетською освітою. Саме одним із викликів промислової революції є необхідність постійного навчання та підвищення кваліфікації працівників.

Інтеграція та розвиток технологій, які є необхідною компонентою модернізаційних зрушень, вимагає трансформації знань, нових компетентностей працівника. Тобто людина стає носієм нових знань, здібностей, креативності та можливостей і таким чином відбувається нарощування людського потенціалу та його системна капіталізація.

Інформаційна економіка та роботизація виробництва спонукають до змін на ринках праці. Виникає попит на робочу силу нового типу, який визначається обсягом та структурою модернізації, рівнем продуктивності, кон'юнктурою на ринках капіталу, товарів та послуг. Орієнтація на сталий розвиток завдяки модернізації приводить до зростання попиту на робочі місця у сфері зеленої економіки, співпрацю зі штучним інтелектом, в управлінні соцмережами, біотехнологіях та генній інженерії, розробці індивідуального продукту. По-

рядок денний майбутнього підкреслює важливість людської взаємодії в постмодерній економіці через функції у сфері маркетингу та продажів, створенні та наповненні інформаційного контенту, роботі з різними типами особистостей та з різним рівнем кваліфікації. Ці фактори суспільного життя також впливатимуть на пропозицію робочої сили.

Під час аналізу залучення елементів людського капіталу у процеси модернізації варто акцентувати увагу на такій його складовій, як капітал здоров'я – це складова, яка гарантує повноту життя, творчу діяльність та їхню ефективність.

Одним з елементів людського потенціалу, який буде затребуваний у модернізаційних змінах, є креативний капітал, оскільки аналітичне мислення, креативність та гнучкість у прийнятті рішень, здатність до самостійного навчання, особливо в епоху пандемії, стресостійкість, відповідальність стають затребуваними навичками.

Світ XXI ст. – це складене полісистемне утворення нового типу, яке розвивається в межах диджиталізації, цифрової революції в економіці, суспільстві, особистому житті.

Інформаційні технології стали органічною складовою сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший розвиток людства. У цих умовах кардинальних змін вимагає і система навчання всіх рівнів, сьогодення не може функціонувати без засобів та не використовувати переваги, які надають комп'ютерні технології та засоби Інтернет.

Важливим фактором можливості модернізаційних зрушень стає постійне навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікація працівника. Тобто нарощування людського капіталу здійснюється як правило у сфері освіти, а не тільки у процесі безпосередньої праці. Завдяки цьому можна говорити про асоційований характер людського капіталу в інформаційному суспільстві. При цьому актуалізується роль інституцій освіти, які потребують системного вдосконалення, а також держави, яка повинна взяти на себе функції підтримки створення нових робочих місць майбутнього, запропонувати інструменти захисту працівників при зміні сфери використання робочої сили.

Вагома роль у процесах модернізації покладається на інтелектуальний капітал як елемент людського капіталу, що викликано вимогами до праці, а саме її інтелектуалізації. Сучасна парадигма розвитку базується на таких чинниках, як збільшення частки розумових функцій у структурі трудової діяльності та використанні трудового потенціалу. Процеси модернізації відбуваються завдяки науковому поступу світу та не були б можливими без наукових досліджень та їх впровадження у виробництво. Можемо стверджувати, що постмодернізаційне суспільство – це суспільство, в якому переважає виробництво послуг, активно розвивається система навчання та розвитку компетентностей, наука посідає провідну роль у виробництві, а людський розвиток характеризується зростанням якості життя.

Пандемія викликана COVID-19 активізувала дистанційну форму роботи, яка постійно розширюється. Неможливість працювати в очному форматі призвела до використання віддалених форм роботи, які дозволили не втратити працівників та гарантувати їм економічне забезпечення. Водночас при такій формі роботи існують ризики поступового зниження продуктивності праці, втрати професійних навичок, зниження рівня соціальної активності, тому важливо розробляти та реалізовувати програми з адаптації працівника до роботи в нових умовах.

Якщо людський потенціал – це ресурс, сукупність творчих здібностей, знань та умінь, здоров'я індивідів, які можуть бути використані для відтворення особистості та суспільного розвитку, то, у свою чергу, людський капітал у широкому визначенні – це інтенсивний продуктивний фактор модернізації економіки, розвитку суспільства та сім'ї, що включає функціональні складові, зокрема, капітал освіти, інтелектуальний капітал, трудовий капітал тощо, що в поєднанні забезпечують ефективну модернізацію економіки й раціональне функціонування людського капіталу як продуктивного чинника розвитку (рис. 1).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Рис. 1. Компоненти людського капіталу

Наведені елементи людського капіталу мають суб'єктний характер, тобто якісна характеристика людського капіталу полягає в тому, що його не можна відокремити від його власника (суб'єкта – людини). На відміну від інших видів капіталу, що виступають як капітал-об'єкт, людський капітал є капітал-суб'єкт. Завдяки капіталізації людського потенціалу, нарощуванню людського капіталу та його використанню, людина одночасно постає в багатовимірному просторі:

- як елемент процесів модернізації;
- кінцева мета модернізаційного поступу;
- результат економічного розвитку економічної системи;
- засіб подальшого розвитку;

Наукові підходи до розуміння людини як носія людського потенціалу та капіталу асоціюється з характеристиками сукупного працівника, що включає низку якостей особи, як то: антропологічні, освітні, інтелектуальні, культурні, особисті, колективні, суспільні. Тому процес модернізації не тільки визначає людський чинник як елемент цього процесу, а й слугує цілям розвитку людини, зростанню якості її життя, самоідентифікації, нарощуванню людського капіталу [4].

Стратегія модернізації регіональних економічних систем визначає низку базових пріоритетів серед яких вважаємо ключовим наступні:

- формування конкурентоспроможної економіки «Індустрії 4»;
- самоврядування громад, державний менеджмент;
- інвестування у людський капітал;
- цифровізація економіки;
- адаптація систем освіти до сучасних викликів;
- реформування мережі закладів охорони здоров'я;
- запровадження моделей розвитку з метою безперервної модернізації;
- визнання ключової ролі людини у процесах модернізаційних змін;
- модернізація регіональних економічних систем за напрямками цифровізації.

Модернізаційний процес повинен бути стратегічно виваженим, відбуватись на засадах цілісності та планування, з використанням можливостей регіональної економіки задля створення нових цінностей та розробки нових видів продуктів та послуг. «Індустрія 4» висуває вимоги до нових компетентностей робочої сили, які можна сформувані шляхом навчання, розвитку start-up ідей.

Модернізація дає змогу регіональним економікам приймати інноваційні бізнес-рішення завдяки залученню людського капіталу, використанню мережевих та автоматизованих даних, цифровим технологіям. Завдяки взаємозв'язкам між суб'єктами економіки, інноваціями та результатом їх впровадження, продуктивністю праці та якістю життя населення посилюється кумулятивний ефект модернізаційних зрушень.

Важливим фактором сталого розвитку та модернізаційних процесів є якісний людський капітал, який для інформаційної економіки визначено головним драйвером змін. Детермінанта сучасного розвитку передбачає накопичення якісного людського капіталу у відповідності з цілями та завданнями модернізації.

Висновки та пропозиції. Україна разом з усім світом вступає в епоху Індустрії 4, яка поряд із перевагами, зокрема: зростання продуктивності праці; оптимальний графік роботи для працівників; підвищення якості життя населення; зменшення впливу держави; перехід на засади циркулярної економіки, цифровізація тощо, має й свої недоліки: зростання безробіття через зміну кон'юнктури на ринках праці; зниження цін на типові послуги та товари; зростання нерівності як економічної так і соціальної; зростання залежність людини від техніки та інформації, тощо. Тому трансформації у світовій економічній системі, суспільні зрушення та виклики глобалізації, зростаюча міжнародна конкуренція, можливості економічного простору регіонів актуалізують питання модернізації регіональних господарських систем. Сформована економіка людського капіталу визначає його як першооснову у процесі модернізації та системних змін. Даний факт формулює задачу та мету розвитку суспільства в модернізаційний період, а саме – випереджувальний розвиток людського капіталу та його складових. Одночасно модернізаційні зміни призведуть до формування людського капіталу нової якості, що підтверджує тезу про те, що людський капітал у модернізації одночасно виступає як вагомий чинник процесу і як об'єкт, на який спрямовано зміни.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Мініна О. В. Теоретичні аспекти розвитку транзитного потенціалу регіонів України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 6. С. 84–92.
2. Быченко Ю. Г., Логинова Л. В. Модернизация общества и качество человеческого капитала. *Известия Саратовского университета. Серия Социология. Политология*. 2008. Вып. 2, т. 8. С. 47–54.
3. Дергалюк Б. В. Управління структурною модернізацією регіональної економіки. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 113–116. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.113.
4. Дерій Ж. В. Роль людського потенціалу у постіндустріальному суспільстві. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6(1). С. 310–316.
5. Лібанова Е. М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів. *Демографія та соціальна економіка*. Київ, 2011. № 1(15). С. 24–37.
6. Мініна О. В. Проблеми побудови стратегії підприємства в сучасних українських реаліях. *Проблеми і перспективи економіки та управління* : науковий журнал. 2019. № 3(19). С. 81–88.
7. Мініна О. В., Шадура-Никипорець Н. Т. Сутнісні ознаки регіонального економічного простору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3, т. 2. С. 173–177.
8. Тульчинський Р. В. Децентралізація як чинник модернізації економіки регіональних суспільних систем в умовах становлення нового регіоналізму в Україні. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 21. С. 30–35.
9. The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org>.

References

1. Butko, M. P., Minina, O. V. (2010). Teoretychni aspekty rozvytku tranzytnoho potentsialu rehioniv Ukrainy [Theoretical aspects of the development of transit potential of the regions of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 6, pp. 84–92.
2. Bychenko, Yu. H., Lohynova, L. V. (2008). Modernyzatsiia obshchestva y kachestvo chelovecheskoho kapytala [Modernization of society and the quality of human capital]. *Izvestiia Saratovskogo universiteta. Serii Sotsiologii. Politologiiia – Proceedings of Saratov University. Sociology series. Political science*, 2(8), pp. 47–54.
3. Derhaliuk, B. V. (2020). Upravlinnia strukturnoiu modernizatsiieiu rehionalnoi ekonomiky [Management of structural modernization of the regional economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 4, pp. 113–116. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.113.
4. Derii, Zh. V. (2011). Rol liudskoho potentsialu u postindustrialnomu suspilstvi [The role of human potential in the post-industrial society]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 6(1), pp. 310–316.
5. Libanova, E. M. (2011). Modernizatsiia ekonomiky Ukrainy v konteksti sotsialnykh vyklykiv. [Modernization of Ukraine's economy in the context of social challenges]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 1(15), pp. 24–37.
6. Minina, O. V. (2019). Problemy pobudovy stratehii pidpriemstva v suchasnykh ukrainskykh realiakh [Problems of enterprise strategy construction in modern Ukrainian realities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3(19), pp. 81–88.
7. Minina, O. V., Shadura-Nykyporets, N. T. (2014). Sutnisni oznaky rehionalnoho ekonomichnoho prostoru [Essential features of the regional economic space]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 3(2), pp. 173–177.
8. Tulchynskiy, R. V. (2018). Detsentralizatsiia yak chynnyk modernizatsii ekonomiky rehionalnykh suspilnykh system v umovakh stanovlennia novoho rehionalizmu v Ukraini. Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo [Decentralization as a factor in modernizing the economy of regional social systems in the formation of a new regionalism in Ukraine. Modern problems of economy and entrepreneurship]. *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific works*, 21, pp. 30–35.
9. The World Economic Forum. <https://www.weforum.org>.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры теоретической и прикладной экономики, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of economy, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: F-3828-2014

Scopus Author ID: ID 57192007118

УДК [37.014:332.13(477)]330.342.24

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-48-56

*Ольга Попело, Анастасія Самойлович***КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ***Ольга Попело, Анастасія Самойлович***КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
РАЗВИТИЯ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ***Olha Popelo, Anastasia Samoilovych***COMPETENCE POTENTIAL OF EDUCATION IN PROVIDING
OF THE DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES
IN TERMS OF DIGITAL ECONOMICS**

Досліджено трансформаційні процеси, що відбуваються на вітчизняному ринку праці. Визначено комплекс чинників, які впливають на формування ключових компетенцій підготовки сучасних фахівців до конкурентоспроможної пропозиції на ринку праці. Окреслено основні ознаки цифрового суспільства. Проведено розподіл безробітних в Україні за рівнем освіти. Наведено компетенції, якими має володіти сучасний спеціаліст, щоб відповідати потребам ринку праці.

Ключові слова: компетентісний потенціал; цифрова економіка; потенціал освіти; продуктивні сили; розвиток продуктивних сил; діджиталізація.

Рис.: 3. Бібл.: 23.

Исследовано трансформационные процессы, происходящие на отечественном рынке труда. Определен комплекс факторов, которые влияют на формирование ключевых компетенций подготовки современных специалистов к конкурентоспособному предложению на рынке труда. Определены основные признаки цифрового общества. Проведено распределение безработных в Украине по уровню образования. Приведены компетенции, которыми должен обладать современный специалист, чтобы соответствовать потребностям рынка труда.

Ключевые слова: компетентностный потенциал, цифровая экономика, потенциал образования, продуктивные силы, развитие продуктивных сил, диджитализация.

Рис.: 3. Библ.: 23.

The transformational processes taking place in the domestic labor market are studied. A set of factors that influence the formation of key competencies of training modern specialists for a competitive offer on the labor market is identified. The main features of the digital society are outlined. The distribution of the unemployed in Ukraine by level of education has been carried out. The competencies that a modern specialist must have in order to meet the needs of the labor market are given.

Keywords: competence potential; digital economy; education potential; productive forces; development of productive forces; digitalization.

Fig.: 3. References: 23.

JEL Classification: D31; E24; I38

Постановка проблеми. Освіта є однією з ключових умов розвитку продуктивних сил та їх конкурентоспроможності. Стрімке поширення інформаційних технологій і масштабна цифровізація суспільства змінюють характер праці та вимагають від спеціалістів нових компетенцій, необхідних для ефективної трудової діяльності. Серед яких виділяють когнітивність, комунікативність, соціальність, адаптивність, креативність, критичність мислення, здатність працювати з інформацією як специфічним предметом діяльності.

Під впливом інформаційних технологій деякі з уже існуючих професій зазнали певних змін і вимагають від спеціалістів нових, інколи неочікуваних поєднань компетенцій, наприклад, вчителі, які володіють знаннями з вебдизайну, або актуарії, здатні проводити аналіз великих даних, спеціалісти сфери ІТ, які мають також медичну освіту, спеціалісти з технічною, економічною освітою тощо, які володіють іноземними мовами, розробники сайтів, які володіють компетенціями дизайну тощо [2, с. 70].

Швидкість, з якою пропозиція праці здатна адаптуватися до змін, визначає якими саме компетенціями має володіти майбутній фахівець, щоб забезпечити умови найму, синхронізуватись зі швидкістю формування компетентісного потенціалу освіти та випереджувати вимоги ринку праці [14; 15; 21].

Проте на практиці виявляється, що система освіти в Україні піддається змінам повільно й неохоче [1], а адаптація отриманих знань та навичок до потреб ринку та вимог ринку праці відбувається поза межами формальної освіти. Саме невідповідність запропонованої пропозиції робочої сили потребам роботодавця, що проявляється в постійній нестачі кваліфікованих працівників, з одного боку, та високим рівнем безробіття, з іншого – є однією з ознак національного ринку праці [10]. Особливо гостро стоїть проблема безробіття серед молодого населення – випускників ЗВО та інших закладів вищої освіти як однієї з найбільш вразливих категорій працівників [7].

Розвиток технологій сприяє структурним змінам, що відбуваються на ринку праці та у сфері зайнятості, наголошуючи на важливості та значущості знань, інформації та вмінні працювати з ними. Попит саме на висококваліфікованих спеціалістів сприяє розвитку науки й акцентує увагу на ролі освіти як основного джерела ресурсів та рушійної сили розвитку суспільства в епоху диджиталізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню трансформаційних процесів, які відбуваються в суспільстві в умовах диджиталізації, а також їхньому впливу на якісні характеристики розвитку продуктивних сил країни, ринок праці, підвищення ролі знань присвятили свої наукові здобутки такі українські та закордонні вчені, як Ю. Бажал, В. Геєць, О. Гладун, І. Давидова, В. Іноземцев, А. Колот, Е. Лібанова, І. Новак, І. Прибитькова, Л. Санкова, Л. Федулова, В. Черниченко, Б. Сміт, Д. Белл, М. Кастельс, Л. Катц, К. Крофт, Ф. Ланге, А. Макафі, Дж. Маттеу, М. Нотовідідо, М. Осборн, М. Роган, Дж. Ріффкін, А. Тоффлер, К. Шваб, С. Фрей, Ф. Фукуяма.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз результатів наукових робіт свідчить про важливість питання освітнього потенціалу України, але в сучасних умовах державотворення та враховуючи процеси диджиталізації ці питання потребують подальших досліджень та аналізу.

Мета дослідження полягає у дослідженні компетентнісного потенціалу освіти у забезпеченні розвитку продуктивних сил України в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток цифрової економіки спричинили низку системних трансформацій, які вплинули на різні сфери життя суспільства, позначившись зокрема й на трудових відносинах роботодавців та працівників. Стрімкий розвиток інформаційних та пов'язаних із цим технологій (безпроводний зв'язок, трудові інтернет-платформи, безпілотні транспортні засоби, робототехніка, штучний інтелект, нові композиційні матеріали, штучне харчування, нові види енергії, модифікована рослинна і тваринна продукція), підвищення мобільності спричинили якісні зміни форм і характеру трудових відносин, структурне безробіття, зміну вимог як до роботодавців, так і до працівників. Це спричинило постійний дефіцит робочих місць та водночас велику кількість кваліфікованих працівників, що є безробітними або працюють за спеціальностями, які потребують значно меншої кваліфікації.

Розвиток технологій відкриває перед людством такі нові можливості, як збільшення продуктивності праці, зменшення витрат, подолання низки глобальних проблем, розширює можливості для навчання, творчості, бізнесу, відкриває доступ до нових знань та інформації, сприяє появі нових форм та видів зайнятості. Водночас вони несуть певну загрозу – зниження рівня зайнятості за рахунок автоматизації і роботизації виробництва, вихід технологій з-під контролю людини, маніпулювання свідомістю людей, інформаційне перевантаження, поширення неправдивої інформації, зміна ціннісних орієнтацій, переконань, зниження загального рівня інтелектуального потенціалу людини за рахунок диверсифікації процесів пізнання. Масштаб трансформацій, які відбуваються сьогодні, є безпрецедентним. Людство ще ніколи не стикалося з подібними кардинальними змінами, що відбуваються системно в усіх сферах життя, зі швидкістю, яка іноді не лише не дозволяє адаптуватися до того, що відбувається, а й досягнути сам процес [2].

Нові досягнення людства більшою мірою стали можливими завдяки цифровим та інформаційним технологіям. Наприклад, генетичне секвенування ДНК може існувати лише на основі розвитку обчислювальної потужності та аналітики даних, роботи існують лише завдяки штучному інтелекту, який, у свою чергу, існує завдяки обчислювальній потужності [16].

В умовах розвитку цифрових технологій та їх використання в усіх сферах життя людини роль знань та інформації стає дедалі більш вагомим. Поява Інтернету та пов'язаних із цим технологій різко змінила способи появи та передачі нових знань, зробивши їх унікальним продуктом, який не втрачається у процесі «споживання», а навпаки збільшується за рахунок збільшення кількості його носіїв (споживачів) та якісно змінюється. Унаслідок цього період втрати компетенції та «старіння» знань унаслідок появи нової інформації за багатьма професіями настає менше ніж за 5 років, тобто в середньому раніше, ніж закінчується навчання в закладі вищої освіти.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки визначає поняття «цифрова економіка» як діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні, хмарні, блокчейн тощо) платформи, бази даних як числові, так і текстові [8].

Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких вже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси. Саме бази даних є ключовим ресурсом цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, інформаційних платформ, засобів та систем [8].

Аналіз показав, що основними ознаками цифрового суспільства є (рис. 1):

Рис. 1. Основні ознаки цифрового суспільства

Джерело: складено авторками.

Згідно з даними Державної служби статистики України, у січні-квітні 2020 року 49 % офіційно зареєстрованих безробітних мають вищу освіту, 34 % – професійно-технічну, 17 % – загальну середню [12] (рис. 2). За даними Міжнародної організації праці, високоосвічені люди набагато частіше залишаються безробітними в країнах із низьким рівнем доходу, ніж у країнах із високим рівнем доходу, особливо порівняно з людьми з базовим рівнем освіти [20]. Це пов'язано зокрема з більшою кількістю низькокваліфікованих робочих місць, ніж висококваліфікованих у країнах із низьким рівнем доходів.

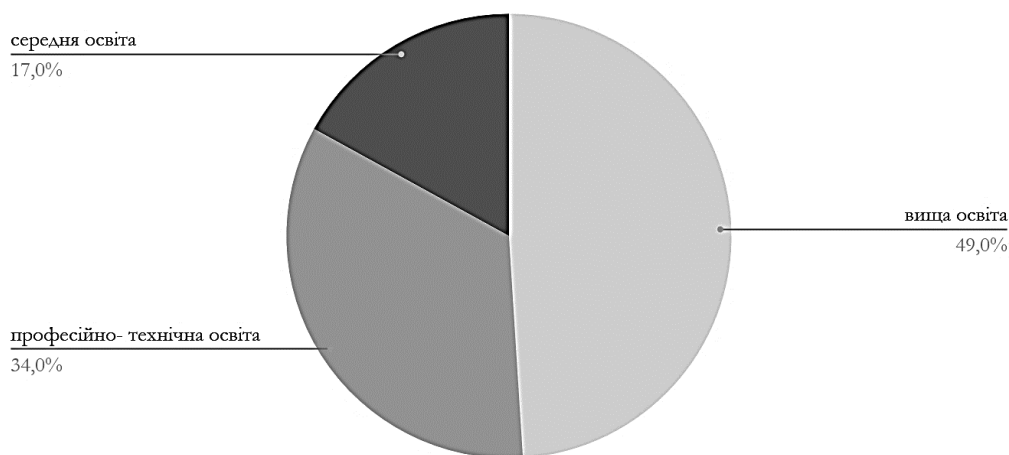

Рис. 2. Розподіл безробітних за рівнем освіти

Джерело: досліджено авторками на основі [12].

Зважаючи на диспропорцію, яка виникла на національному ринку праці – дефіцит працівників та велика кількість безробітних, понад 50 % яких має вищу освіту, можна зробити висновок про невідповідність набутих компетенцій та наявних знань у потенційних працівників вимогам роботодавців.

В умовах розвитку інформаційних технологій навчання має бути спрямоване на розвиток навиків самостійного пошуку та осмислення інформації, розвитку компетенцій, а не заучування фактів. Тобто основним показником освіченої людини стає не кількість вивченої інформації, а її здатність до постійного навчання та оновлення знань; заклади освіти перестають навчати певних спеціальностей, а сприяють набуттю компетентностей [3]. Освіта є рушієм економічного розвитку суспільства, сприяє зростанню продуктивності праці та збільшенню людського капіталу. Вища освіта є запорукою отримання престижної, високооплачуваної роботи в більшості розвинених країнах. Рівень безробіття серед молоді є значно нижчим у розвинених країнах, ніж у країнах із низьким рівнем економічного розвитку [22, с. 44-45]. Це вказує на те, що система освіти розвинених країн орієнтована на розвиток у випускників компетенцій, необхідних для працевлаштування, брак досвіду компенсується тривалим та суворим стажуванням, а суспільно-економічний розвиток, високі соціальні стандарти та політична стабільність і впевненість у потенційному кар'єрному зростанні дозволяють почати з посади фахівця найнижчого рангу.

Систематизація досліджень за критерієм компетентнісної складової освіти [17] дозволяє стверджувати, що сучасний спеціаліст має відповідати потребам ринку праці й володіти відповідними компетенціями (рис. 3).

Швидкість виникнення нової професії в Україні (законодавчого її визнання) становить у середньому 4-5 професії на три роки, хоча реально чисельність нових професій та видів діяльності є набагато більшою [4]. У країнах Європи показник виникнення нової професійної діяльності становить 10-20 на рік, а за даними прогнозів,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

у майбутні п'ять років ця швидкість зросте вдвічі [4]. Враховуючи це, можна зробити висновок, що заклади освіти цифрової ери мають перетворитися із закладів, які надають певний перелік знань, який відповідає певній компетенції певної спеціальності, на заклади, які навчають навчатися.

Компетенції	Інформаційна та цифрова грамотність
	Системність та масштабність мислення
	Швидка адаптація до умов, які постійно змінюються
	Універсальність та широка спеціалізація
	Знання іноземних мов
	Здатність користуватися сучасними технікою і технологіями пошуку, обробки, зберігання та обробки інформації, у тому числі великих масивів даних
	Ефективна комунікація з іншими
	Здатність вирішувати складні завдання, враховуючи при цьому не лише економічну, а й екологічну та етичну складові
	Здатність дотримуватися етичних і правових норм
	Креативність і нестандартне мислення
	Стресостійкість, здатність підтримувати психічну та психологічну рівновагу
	Критичність мислення, здатність орієнтуватися в інформаційному потоці та знаходити необхідну інформацію
	Здатність до постійного навчання, перенавчання та оновлення знань

Рис. 3. Основні компетенції сучасного спеціаліста

Джерело: складено авторками на основі [17].

Невідповідність отриманих знань запитам роботодавців, велика кількість комерційних ЗВО, дипломи яких не відповідають наявним у випускників знанням, популяризація спеціальностей та напрямів підготовки, які не затребувані на ринку праці, підривають авторитет вищої освіти в Україні [1].

За Індексом людського розвитку ООН Україна – держава з високим рівнем розвитку завдяки масовості та доступності освіти. Проте диспропорції, які виникають на ринку праці, а також значна частка осіб із вищою освітою серед безробітного населення свідчить про низький рівень та/або невідповідність знань та компетенцій спеціалістів вимогам роботодавців; велика кількість комерційних закладів освіти сприяє широкому доступу до отримання дипломів, не підкріплених реальними знаннями та навичками, знижуючи тим самим елітарність освіти і роблячи її доступною лише за однієї умови – наявності грошей.

Ускладнює ситуацію те, що заклади освіти продовжують готувати спеціалістів індустріальної епохи за застарілими програмами й методами, переважно не маючи необхідної матеріально-технічної бази [1].

Зміни вимог до випускників потребують також підвищення професійної компетентності викладачів, забезпечення їхніх робочих місць засобами ІКТ, доступом до швидкого Інтернету, фінансова мотивація роботи, підвищення ролі науковця та викладача в

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

суспільстві. Педагогічні та науково-педагогічні працівники в умовах диджиталізації вчать шукати інформацію і працювати з нею, критично осмислювати факти та події, орієнтуватися в інформаційному потоці, самоорганізації та постійному навчанню [3].

Низький рівень оплати праці наукових співробітників, незабезпеченість засобами праці та комунікації, відсутність вільного доступу до мережі Інтернет у порівнянні з аналогічними показниками в розвинутих країнах також сприяють комерціалізації науки як провідного генератора знань цифрової епохи. Це, у свою чергу, призводить до того, що сфера уваги професіоналів жорстко обмежується інтересами корпоративних структур, у яких вони задіяні [1].

Університети майбутнього – це екосистема, яка готує студентів до активної та ефективною реалізації себе в майбутньому, виводить їх на наступні соціальний та професійний рівні, а також створює базу інновацій та комерціалізації.

За існуючої в Україні кількості університетів державного фінансування вистачає лише на утримання наявної матеріальної бази, базові зарплати та комунальні платежі. Додаткових витрат потребують модернізація, підвищення зарплат викладацькому складу, закупівля сучасного обладнання і лабораторій, фінансування наукових досліджень [1].

Заклади освіти мають створювати фізичне та цифрове середовище для навчання, досліджень, розвитку, нетворкінгу, професійної та соціальної реалізації, готувати молодь до майбутньої професійної діяльності, вчити саморозвитку та постійному вдосконаленню знань та вмінь. Стандартизація і уніфікація вищої освіти, на нашу думку, є неможливою в умовах цифрової економіки. При цьому використання цифрових технологій має бути спрямоване на розширення можливостей отримувати більший обсяг знань, сприяти розвитку аналітичного мислення, а не бути інструментом спрощення навчального процесу або його стандартизації.

Гнучкість навчальних планів, які розробляються та коригуються відповідно до запитів ринку праці, можливість здобувачів самостійно обирати частину предметів, дуальна освіта, запровадження онлайн-курсів для дистанційного та/або самостійного навчання, впровадження системи навчання протягом усього життя мають стати ознаками вищої освіти майбутнього.

На формування ключових компетенцій підготовки сучасних спеціалістів впливає низка факторів, серед яких можна виділити такі: інституалізація системи освіти, спрямованої на здобуття випускниками компетенцій, забезпечення закладів освіти технічними засобами та програмним забезпеченням, необхідних для проведення навчального процесу та контролю за його якістю, формування у населення (особливо старшого віку) цифрової грамотності та позитивного ставлення до неї.

Невідповідність компетенцій спеціалістів вимогам ринку праці призводить до появи структурного безробіття, впливає на ефективність функціонування економіки, сприяє трудовій міграції, неформальній зайнятості, знижує загальне задоволення суспільства життям.

Висновки і пропозиції. В епоху стрімкої цифровізації всіх сфер людського життя якісна освіта набуває дедалі більшого значення для успішної діяльності як певного фахівця на глобальному ринку праці, так і конкурентоспроможності національної економіки.

Постійний розвиток професійних навичок, опанування новими знаннями (особливо в суміжних галузях), знання технологій, розвиток комунікаційних навичок є запорукою успіху суспільства 4.0. Бюрократизація, стандартизація та формальні методи оцінювання є неефективними в умовах цифрової економіки та інформатизації суспільства і не відображають повноту компетентнісних складових отриманої освіти загалом, а також компетентності працівника зокрема.

На жаль, більшість освітніх програм в Україні все ще направлені на підготовку спеціалістів за застарілими стандартами. Підтвердженням цьому є тривале безробіття, особливо спеціалістів із вищою освітою, на фоні дефіциту кваліфікованих працівників.

Перебудова системи освіти потребує певного часу та фінансування, проте подальше зволікання призведе до загострення таких негативних наслідків, як збільшення структурного безробіття, зниження освітнього рівня населення через постійну незатребуваність отриманих знань, втрата авторитету вищої освіти, трудова міграція, масова освітня міграція молоді.

Список використаних джерел

1. Економічна стратегія України 2030. URL: <https://strategy.uifuture.org/ukraine-learning-nation.html#6-7-1>.
2. Изменение характера труда Доклад о мировом развитии 2019. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/wdr2019>.
3. Лілія Гриневич: «Від школи, де накачують знаннями, ми переходимо до школи компетентностей». *DT.UA*. URL: https://dt.ua/EDUCATION/liliya-grinevich-perehodimo-vid-shkoli-v-yakiy-tilki-narihayut-znannyaми-ta-vidtvoryuyut-yih-do-shkoli-kompetentnostey-252819_.html.
4. Людський розвиток в Україні інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/2017_lud_rozvytok.pdf.
5. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/migraciyna-politika-globalniy-kontekst-ta-ukrainski-realii>.
6. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>.
7. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках. URL: https://idss.org.ua/monografii/2016_Zvit_rynok_pratsi.pdf.
8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.
9. Проблеми масовізації вищої освіти в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/problemi-masovizacii-vischoi-osviti-v-ukraini>.
10. Проблеми неузгодженості вищої освіти та ринку праці в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/analit-yatsenko-social-policy-14-2020.pdf>.
11. Розвиток професійної освіти як чинник збалансування попиту та пропозиції на ринку праці. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/rozvitok-profesiynoi-osviti-yak-chinnik-zbalansuvannya-popitu-ta>.
12. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-квітні 2020 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>.
13. Трансформація освітньої сфери у сучасному світі та перспективи її актуалізації в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/transformaciya-osvitnoi-sferi-u-suchasnomu-sviti-ta-perspektivi>.
14. Холявко Н. І. Модернізація системи вищої освіти в умовах становлення інформаційної економіки : монографія. Чернігів : Видавець Брагінець О. В., 2018. 382 с.
15. Холявко Н. І. Розвиток системи вищої освіти в умовах інформаційної економіки: фінансові аспекти. *Фінансові дослідження* : електронний науковий журнал. 2017. № 2(3). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/91.pdf>.
16. Четвертая промышленная революция. URL: <https://institutiones.com/download/books/3036-chetvertaya-promyshlennaya-revolyuciya-klaus-shvab.html>.
17. Як прокачати свої вміння для ефективної взаємодії з людьми, технологіями та світом у майбутньому. URL: <https://bigggidea.com/practices/11-navichok-yaki-potribno-opanuvati-do-2020-roku/>.
18. 20 common jobs in 2040. URL: <https://futuristspeaker.com/future-of-work/20-common-jobs-in-2040>.
19. Adapting education to the demands of a rapidly changing economy: An interview with Chancellor Eloy Ortiz Oakley. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/social-sector/our-insights/adapting-education-to-the-demands-of-a-rapidly-changing-economy-an-interview-with-chancellor-elay-ortiz-oakley>.

20. Education pays off, but you have to be patient. URL: https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/publications/WCMS_733783/lang--en/index.htm.

21. Tkalenko N., Kholiavko N., Hnedina K. Vectors of Higher Education Sector Transformation in Conditions of the Information Economy Formation. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 4(12). P. 1. Pp. 44–49.

22. World Employment and Social Outlook Trends 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf.

23. Youth in transition: Bridging Canada's path from education to employment. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/americas/youth-in-transition>.

References

1. *Ekonomichna stratehiia Ukrainy 2030 [Economic strategy of Ukraine 2030]*. (n.d.). Retrieved 28.04.2020 from <https://strategy.uifuture.org/ukraina-learning-nation.html#6-7-1>.

2. *Izmenenye kharaktera truda Doklad o myrovom razvytyi 2019 [Changing the nature of labor World Development Report 2019]*. (2019). The World Bank. Retrieved 10.05.2020 from <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/wdr2019>.

3. Liliia Hrynevych: «Vid shkoly, de nakachuiut znanniamy, my perekhodymo do shkoly kompetentnosti» [Lilia Hrynevych: “From a school where knowledge is pumped, we move to a school of competencies”]. (n.d.). *DT.UA*. Retrieved 02.05.2020 from https://dt.ua/EDUCATION/liliya-grinevich-perehodimo-vid-shkoli-v-yakiy-tilki-napihayut-znanniami-ta-vidtvoryuyut-yih-do-shkoli-kompetentnostey-252819_.html.

4. *Liudskiy rozvytok v Ukraini innovatsiini vydy zainiatosti ta perspektyvy yikh rozvytku [Human development in Ukraine, innovative types of employment and prospects for their development]*. (2017). Retrieved 18.05.2020 from https://www.idss.org.ua/monografii/2017_lud_rozvytok.pdf.

5. *Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukraïnski realii [Migration policy: global context and Ukrainian realities]*. (n.d.). niss.gov.ua. Retrieved 30.04.2020 from <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/migraciyna-politika-globalnyi-kontekst-ta-ukraïnski-realii>.

6. *Natsionalna ramka kvalifikatsii [National qualifications framework]*. (n.d.). Retrieved 02.05.2020 from <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>.

7. *Perekhid na rynek pratsi molodi Ukrainy: rezultaty mizhnarodnoho doslidzhennia «School-to-work transition surveys» v Ukraini u 2013 ta 2015 rokakh [Transition to the youth labor market of Ukraine: results of the international study «School-to-work transition surveys» in Ukraine in 2013 and 2015]*. (2016). idss.org.ua. Retrieved 10.04.2020 from https://idss.org.ua/monografii/2016_Zvit_rynok_pratsi.pdf.

8. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation], Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 67-p (17.01.2018) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

9. *Problemy masovizatsii vyshchoi osvity v Ukraini [Problems of massification of higher education in Ukraine]*. (n.d.). niss.gov.ua. Retrieved 30.04.2020 from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/problemi-masovizacii-vischoi-osviti-v-ukraini>.

10. *Problemy neuzghodzhennosti vyshchoi osvity ta rynku pratsi v Ukraini [Problems of inconsistency between higher education and the labor market in Ukraine]*. (2020). Retrieved 28.04.2020 from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/analit-yatsenko-social-policy-14-2020.pdf>.

11. *Rozvytok profesiinoi osvity yak chynnyk zbalansuvannia popytu ta propozyitsii na rynku pratsi [Development of vocational education as a factor in balancing supply and demand in the labor market]*. (n.d.). Retrieved 22.05.2020 from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/rozvitok-profesiynoi-osviti-yak-chynnyk-zbalansuvannya-popytu-ta>.

12. *Sytuatsiia na rynku pratsi ta diialnist derzhavnoi sluzhby zainiatosti u sichni-kvitni 2020 roku [The situation on the labor market and the activities of the state employment service in January-April 2020]*. (n.d.). www.dcz.gov.ua. Retrieved 20.05.2020 from <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

13. *Transformatsiia osvitnoi sfery u suchasnomu sviti ta perspektyvy yii aktualizatsii v Ukraini [Transformation of the educational sphere in the modern world and prospects of its actualization in Ukraine]*. (n.d.). niss.gov.ua. Retrieved 30.04.2020 from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/transformaciya-osvitnoi-sferi-u-suchasnomu-sviti-ta-perspektivi>.

14. Kholiavko, N. I. (2018). *Modernizatsiia systemy vyshchoi osvity v umovakh stanovlennia informatsiinoi ekonomiky [Modernization of the higher education system in the conditions of formation of information economy]*. Vydavets Brahynets O. V.
15. Kholiavko, N. I. (2017). Rozvytok systemy vyshchoi osvity v umovakh informatsiinoi ekonomiky: finansovi aspekty [Higher education system's development under the conditions of the informational economy formation: financial aspects]. *Finansovi doslidzhennia – Financial Researcher*, 2(3). <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/91.pdf>.
16. *Chetvertaia promyshlennaia revoliutsiia [Fourth Industrial Revolution]*. (n.d.). Retrieved 15.04.2020 from <https://instituciones.com/download/books/3036-chetvertaya-promyshlennaya-revolyuciya-klaus-shvab.html>.
17. Iak prokachaty svoi vminnia dlia efektyvnoi vzaiemodii z liudmy, tekhnolohiiamy ta svitom u maibutnomu [How to pump your skills to effectively interact with people, technology and the world in the future]. (2019). Retrieved 22.05.2020 from <https://bigggidea.com/practices/11-navichok-yakipotribno-opanuvati-do-2020-roku/>.
18. *20 common jobs in 2040*. (n.d.). Futuristspeaker. Retrieved 14.04.2020 from <https://futuristspeaker.com/future-of-work/20-common-jobs-in-2040/>.
19. *Adapting education to the demands of a rapidly changing economy: An interview with Chancellor Eloy Ortiz Oakley*. (n.d.). mckinsey.com. Retrieved 14.04.2020 from <https://www.mckinsey.com/industries/social-sector/our-insights/adapting-education-to-the-demands-of-a-rapidly-changing-economy-an-interview-with-chancellor-eloy-ortiz-oakley>.
20. *Education pays off, but you have to be patient*. (n.d.). Retrieved 12.05.2020 from https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/publications/WCMS_733783/lang--en/index.htm.
21. Tkalenko, N., Kholiavko, N., Hnedina, K. (2017). Vectors of Higher Education Sector Transformation in Conditions of the Information Economy Formation. *Scientific bulletin of Polissia*, 4(12) (1), pp. 44–49.
22. *World Employment and Social Outlook Trends 2020*. (n.d.). Retrieved 17.05.2020 from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf.
23. *Youth in transition: Bridging Canada's path from education to employment*. (n.d.). Retrieved 14.04.2020 from <https://www.mckinsey.com/featured-insights/americas/youth-in-transition>.

Попело Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Попело Ольга Владимировна – доктор экономических наук, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Popelo Olha – Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

ResearcherID: I-8572-2016

Publons ID: AAC-1918-2019

Самойлович Анастасія Геннадіївна – аспірантка освітньо-наукової програми з менеджменту, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Самойлович Анастасия Геннадьевна – аспірантка образовательно-научной программы по менеджменту, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Samoilovych Anastasiia – PhD student of the educational and scientific program on management, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nastia.guz25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1235-1882>

УДК 624:33.027]352.071

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-57-64

*Альона Ревко, Катерина Чумак***ФАНДРАЙЗИНГ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД***Алена Ревко, Екатерина Чумак***ФАНДРАЙЗИНГ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН***Alona Revko, Kateryna Chumak***FUNDRAISING OF SOCIAL PROJECTS AS AN TOOL OF SOCIAL DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання фандрайзингу соціальних проєктів як засобу забезпечення розвитку соціальних послуг територіальних громад та формування активного громадянського суспільства. Обґрунтовано, що фандрайзингова діяльність може передбачати залучення не лише фінансових ресурсів від приватних осіб або організацій, але й залучення людей та організацій для реалізації певних соціальних проєктів та програм. Визначено, що провідними суб'єктами фандрайзингової діяльності в Україні є неприбуткові організації, що займаються пошуком джерел фінансування та інших необхідних ресурсів для реалізації своїх соціальних проєктів. Проведено емпіричне дослідження з метою визначення особливостей реалізації фандрайзингової діяльності Чернігівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді як закладу, який опікується вирішення соціальних проблем мешканців Чернігівської громади. Встановлено, що основною формою фандрайзингу Центру є оперативна, тобто залучення ресурсів на певні потреби організації та клієнтів, що передбачає адресне використання коштів. Доведено, що більшість співробітників Центру, які займаються фандрайзинговою діяльністю, не мають спеціальної підготовки і використовують цей вид діяльності інтуїтивно. Мотивами їхньої роботи є прагнення допомогти клієнтам, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: фандрайзинг; соціальний проєкт; територіальна громада; децентралізація.

Рис: 2. Бібл.: 10.

Статья посвящена исследованию особенностей использования фандрайзинга социальных проектов как средства обеспечения развития социальных услуг территориальных общин и формирование активного гражданского общества. Обосновано, что фандрайзинговая деятельность может предусматривать привлечение не только финансовых ресурсов от частных лиц или организаций, но и привлечение людей и организаций для реализации определенных социальных проектов и программ. Определено, что ведущими субъектами фандрайзинговой деятельности в Украине – это неприбыльные организации, занимающиеся поиском источников финансирования и других необходимых ресурсов для реализации своих социальных проектов. Проведено эмпирическое исследование с целью определения особенностей реализации фандрайзинговой деятельности Черниговского городского центра социальных служб для семьи, детей и молодежи как учреждения, которое занимается решения социальных проблем жителей Черниговской общины. Установлено, что основной формой фандрайзинга Центра является оперативная, то есть привлечение ресурсов на определенные нужды организации и клиентов, предусматривает адресное использование средств. Доказано, что большинство сотрудников Центра, которые занимаются фандрайзинговой деятельностью, не имеют специальной подготовки и используют этот вид деятельности интуитивно. Мотивами их работы является стремление помочь клиентам, которые находятся в сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: фандрайзинг; социальный проект; территориальная община; децентрализация.

Рис: 2. Библ.: 10.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the use of fundraising of social projects as a means of ensuring the development of social services of territorial communities and the formation of an active civil society. It is substantiated that fundraising activities may involve not only the attraction of financial resources from individuals or organizations, but also the involvement of people and organizations for the implementation of certain social projects and programs. It is determined that the leading subjects of fundraising activities in Ukraine are non-profit organizations that are looking for sources of funding and other necessary resources for the implementation of their social projects. An empirical study was conducted to determine the specifics of the fundraising activities of the Chernihiv City Center for Social Services for Families, Children and Youth as an institution that cares about solving social problems of residents of the Chernihiv community. It is established that the main form of fundraising of the Center is operational, ie attracting resources for certain needs of the organization and clients, which involves the targeted use of funds. It has been proven that most of the Center's employees who are engaged in fundraising activities do not have special training and use this type of activity intuitively. The motives of their work are the desire to help clients who are in difficult life circumstances.

Keywords: fundraising; social project; local community; decentralization.

Fig.: 2. References: 10.

JEL Classification: A13; L31; R1

Постановка проблеми. В умовах системної економічної кризи та, як наслідок, постійного скорочення фінансування соціальної сфери України, фандрайзинг соціальних проєктів може стати адекватним засобом забезпечення розвитку соціальних послуг територіальних громад та формування активного громадянського суспільства. Актуальність фандрайзингової діяльності посилюється і внаслідок реформи децентралізації, оскільки доволі часто об'єднаним територіальним громадам не вистачає власних ресурсів для вирішення нагальних соціальних питань. Крім того, розвиток фандрайзингу соціальних проєктів як інструменту реалізації соціально значущих програм, розвитку соціальної політики нашої держави є надзвичайно актуальними з огляду на негативну тенденцію скорочення державних видатків на соціальну сферу.

Саме розвиток фандрайзингу соціальних проєктів в Україні має сприяти інституалізації такої діяльності і, зрештою, впливатиме на вирішення актуальних соціальних проблем у громаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку фандрайзингу та дослідженням фандрайзингової діяльності присвячені роботи провідних вітчизняних та закордонних учених, а саме: Т. Артем'євої, А. Балашової, О. Башун, А. Дугласа, К. Карлсон, С. Куц, Г. Тульчинського та інших.

Практичні аспекти застосування фандрайзингу для фінансування неурядових організацій досліджували такі науковці, як А. Саржо, Дж. Шанг, М. Огборн, О. Чернявська, А. Соколова, Б. Чиконте, Дж. Харт, С. Васильчак, М. Куницька-Іляш, П. Красномоєв, А. Карпуніна, В. Огородник, Є. Холостова та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на появу останнім часом значної кількості наукових досліджень щодо фандрайзингової діяльності, її етапів та механізмів реалізації, фандрайзинг як інструмент реалізації соціальних проєктів в Україні мало досліджений. В Україні фандрайзингова діяльність усе ще залишається не регламентованою, немає стандартів для її впровадження, не розроблено нормативно-правової бази такої діяльності.

Мета статті. Головною метою цієї публікації є дослідження особливостей розбудови фандрайзингу соціальних проєктів як засобу соціального розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Як зазначав М. Сендлер, «фандрайзинг – це кровонасна система (lifeblood) третього сектора» [1], тобто він є свого роду життєвою необхідністю для розвитку некомерційних організацій та територіальних громад. Це поняття вперше з'явилося у другій половині ХХ століття в США у зв'язку зі зростанням ролі третього сектору в економіці.

Поняття «фандрайзинг» походить від англійського fundraising, а саме словосполучення англійських слів «fund» (фонди або кошти) та «raise» (піднімати або збільшувати), таким чином, це залучення певних ресурсів, коштів. Однак необхідно відрізнити фандрайзинг і благодійництво. Благодійність – це безкорисна, добровільна допомога всім нужденним, а фандрайзинг – це діяльність, спрямована на залучення цієї допомоги.

О. Грабчак зауважує, що фандрайзинг – це свідомо та добровільна мобілізація внутрішніх та залучення зовнішніх ресурсів для реалізації суспільно корисних ініціатив [3].

Уточнюючи сутність поняття «фандрайзинг» А. Кривонос додає, що це діяльність, спрямована безпосередньо на збір та акумулювання ресурсів із різноманітних джерел на реалізацію соціальних проєктів і програм, які переважно не мають комерційної вигоди і мають короткочасний характер [6].

Серед трактувань поняття «фандрайзинг» поширеними є й такі, що розглядають фандрайзинг як спеціально організований процес пошуку ресурсів неприбутковими організаціями для реалізації соціальних проєктів, або комплексна система заходів щодо залучення ресурсів для реалізації соціальних проєктів; професійна управлінська діяльність щодо пошуку грошових коштів.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

На думку Л. Лунева, фандрайзинг – це певне мистецтво залучення коштів приватних осіб чи благодійних організацій, які надають фінансові ресурси у вигляді грантів; процес збору коштів та інших ресурсів, котрі використовуються, в більшості випадків, для реалізації соціально значимих проєктів та програм» [9, с. 92].

Найбільш комплексно, на нашу думку, зазначене поняття визначено Є. Холостовою, яка розглядає фандрайзинг як доволі тривалий процес взаємодії як мінімум двох сторін (фізичних або юридичних осіб); процес, метою якого є збір коштів та залучення ресурсів на реалізацію соціально значущої діяльності однією стороною і прийняття рішення про їх надання іншою стороною; процес, який реалізується за участі посередників за допомогою певної процедури та розробленого механізму [10].

Зауважимо, що фандрайзингова діяльність може передбачати залучення не лише фінансових ресурсів від приватних осіб або організацій, але й залучення людей та організацій для реалізації певних соціальних проєктів та програм.

Учена А. Карпуніна [5] відносить фандрайзинг до економічної діяльності зауважуючи, що він:

1) виникає у разі усвідомлення фандрайзером обмеженості ресурсів, їх нестачі, що, у свою чергу, формує усвідомлену потребу в них;

2) є засобом задоволення потреб особистості або групи і спрямована на забезпечення їхньої життєдіяльності;

3) виражається в перерозподілі ресурсів від донора до отримувача.

Тобто це поєднання економічно орієнтованих (спрямованих на забезпечення життєдіяльності) і економічно обумовлених (ненасильницького використання, перерозподілу ресурсів) дій. Дослідниця зауважує, що така діяльність здійснюється на мезорівні, проте фандрайзинг як вид економічної діяльності має певні особливості, оскільки породжується соціальними умовами і, в свою чергу, впливає на них, змінюючи та покращуючи їх.

Ю. Грищенко, аналізуючи поняття фандрайзингу зауважує, що його треба відрізнити від поняття інвестиції, оскільки метою інвесторів є насамперед отримання прибутку [4].

Практика фандрайзингу в нашій країні почала поширюватися з появою перших некомерційних організацій та залученням перших донорів: фондів Сороса та TACIS. Зауважимо, що багато некомерційних громадських організацій в Україні виникли завдяки фінансуванню саме цих фондів.

Нині провідними суб'єктами фандрайзингової діяльності в Україні є неприбуткові організації, що займаються пошуком джерел фінансування та інших необхідних ресурсів для реалізації своїх соціальних проєктів. Як зазначає В. Луков, соціальний проєкт – це сконструйована модель соціальної ініціативи, метою якої є створення нового, підтримка наявного або модернізація існуючого соціального оточення [7, с. 32]. Ця модель повинна мати просторово-часові обмеження і позитивно впливати на соціальний розвиток територіальних громад.

На думку науковців Т. Безверхнюк та А. Левицького, соціальний проєкт – це певною мірою спосіб реформування наявної системи соціального забезпечення, підвищення ефективності її функціонування [2]. Проєкт дозволяє умовно рухатись від ідеї до її реалізації за певним планом і етапами, зокрема, проєкт майже завжди виступає результатом колективної діяльності.

На наш погляд, соціальний проєкт – це певна технологія, яка надає можливість апробації соціальної ідеї. Це своєрідна інтегрована система, що підпорядковується певним цілям та завданням і реалізується згідно з розробленими та затвердженими документами: програмами, планами, кошторисами, розрахунками тощо, з урахуванням усіх наявних ресурсів: матеріальних, фінансових, трудових, часових; це комплекс управлінських рішень та заходів для досягнення визначених цілей.

Слід зауважити, що до об'єктів фандрайзингу соціальних проєктів належать різні групи донорів, а саме, переважно благодійні та релігійні організації, громадські об'єднання, комерційні структури, органи місцевої влади, а також приватні особи. Здебільшого джерелами фінансування фандрайзингу соціальних проєктів є: проведення благодійних заходів зі збору коштів на соціальні проєкти, волонтерський рух, пожертвування, отримання грантів, участь у державних та регіональних цільових програмах, а також внески спонсорів.

Одним із закладів, який опікується вирішення соціальних проблем мешканців Чернігівської громади, є Чернігівський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЧМЦСССДМ). З метою визначення особливостей реалізації фандрайзингової діяльності ЧМЦСССДМ нами було проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяли участь працівники Центру. Вибіркова сукупність становила 20 осіб. Середній вік опитаних – 36 років.

Основним методичним інструментом дослідження особливостей фандрайзингової діяльності ЧМЦСССДМ виступила розроблена нами анкета, яка включала такі 4 основні параметри (і, відповідно, блоків питань):

- 1) паспортний блок;
- 2) запитання, спрямовані на з'ясування особливостей залучення додаткових ресурсів ЧМЦСССДМ;
- 3) запитання, спрямовані на діагностику підготовки співробітників для реалізації такої діяльності;
- 4) запитання спрямовані на визначення методів, форм, особливостей звітності щодо результатів такої роботи.

Результати анкетування засвідчили, що 80 % респондентів знають слово «фандрайзинг», проте не можуть визначитися з його змістовим наповненням. Водночас 20 % опитаних взагалі ніколи не чули такого слова. Більшість респондентів (90 %) зауважили, що ЧМЦСССДМ став залучати додаткові ресурси для реалізації соціальних проєктів лише 2-3 роки тому.

Було виявлено, що об'єктами фандрайзингової діяльності більшість респондентів (85 %) називають спонсорами і тільки 10 та 5 % опитаних благодійниками та донорами відповідно.

Варто зазначити, що ЧМЦСССДМ звертається за допомогою до різних типів донорів, найчастіше місцевої влади, представників політичних партій, малого та середнього бізнесу, до приватних осіб та громадських організацій. У 2020 р. працівники Центру не зверталися за допомогою до великих компаній. Благодійність комерційних компаній не має постійного характеру. Опитані назвали лише три компанії, що постійно допомагають Центру, це – ТОВ «Лавіс», ТОВ «Сенека», ТОВ «Абрис». Дві останні компанії займаються виготовленням та продажем продуктів харчування.

Загалом компанії вважають за краще надавати натуральну допомогу у вигляді своєї продукції (так зазначили 85 % опитаних), менш популярні форми: грошова – надання грошових коштів (5 %) та оплата товарів/послуг інших компаній (5 % опитаних) (рис. 1).

Респонденти наголошують про доволі низьку результативність звернень за допомогою до комерційних компаній. Так, в особистому інтерв'ю респонденти зауважили, що в середньому з десяти звернень до різних компаній лише одна погоджується надати допомогу.

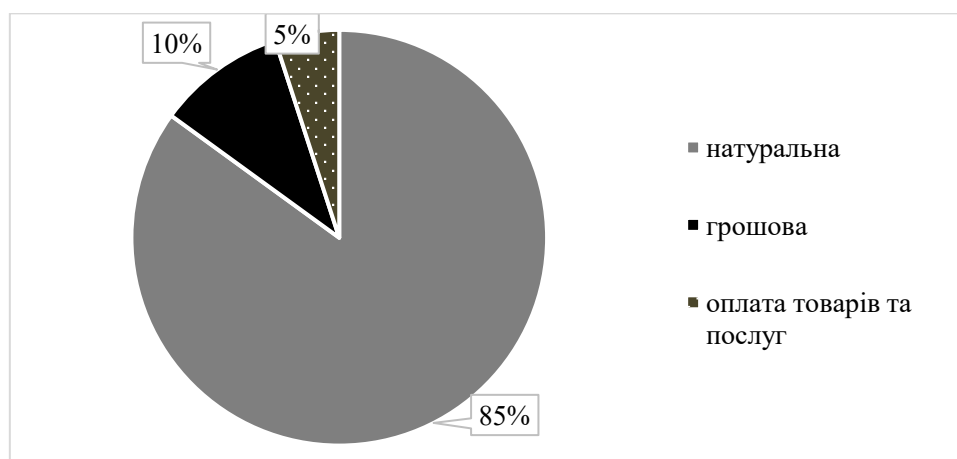

Рис. 1. Форми допомоги ЧМЦСССД від фандрайзерів

Джерело: розроблено авторами.

До головних цілей фандрайзингової діяльності ЧМЦСССДМ більшість респондентів відносить більш ефективне надання допомоги клієнтам Центру (80 % опитаних) та по 10 % опитаних вважають, що це вирішення соціальних проблем громади та досягнення загальних цілей установи (рис. 2).

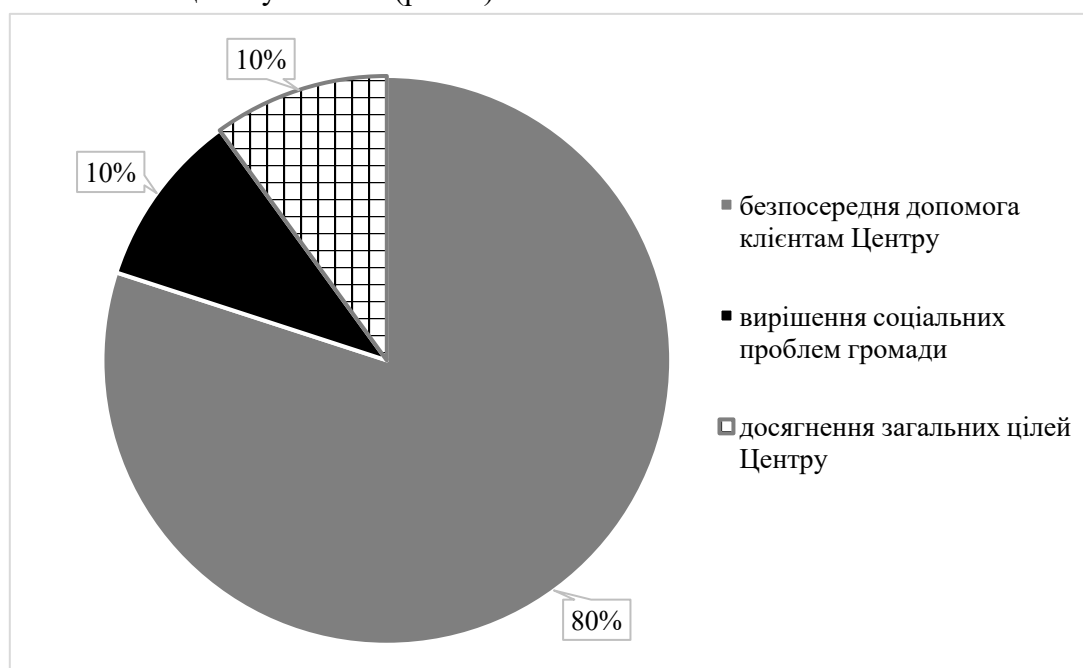

Рис. 2. Цілі фандрайзингової діяльності ЧМЦСССД

Джерело: розроблено авторами.

Слід зазначити, що на запитання про те, чи достатньо в мережі Інтернет даних про роботу ЧМСССДМ для ефективного реалізації фандрайзингової діяльності, 100 % респондентів зауважило, що ні.

Щодо теоретичної підготовки, то теорію фандрайзингу вивчали самостійно 30 % опитаних, 15 % з нею ознайомилися під час навчання у вищій школі, 65 % зазначило, що хотіло б отримати відповідні знання.

Останній блок нашої анкети був присвячений дослідженню методів та форм фандрайзингової діяльності ЧМЦСССДМ. Так, нами було з'ясовано, що комерційні компанії самостійно практично не звертаються до ЧМЦСССДМ з пропозицією надати допомогу, тож співробітники ЧМЦСССДМ активно використовують методи звернення до них.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Найбільш поширений метод звернення – особиста зустріч (так зазначило 55 % респондентів), телефонний дзвінок (відповідно – 45 % респондентів). Тобто співробітники ЧМЦСССД для здійснення фандрайзингової діяльності використовують найбільш ефективний, проте і найбільш витратний метод.

Основною формою фандрайзингу в ЧМЦСССД є оперативна, тобто залучення ресурсів на певні потреби організації та клієнтів, що передбачає адресне використання коштів. Проектним фандрайзингом займається лише 10 % респондентів.

Отже, у результаті проведеного дослідження, до головних проблем реалізації фандрайзингу соціальних проєктів в Україні, на наше переконання, можна віднести:

1) загальнодержавні проблеми (проблеми макросередовища):

- відсутність єдиних нормативів, затверджених стандартів, керівних документів, законодавчого регулювання особливостей залучення ресурсів установами, котрі надають соціальні послуги членам громад;

- відсутність розроблених регіональних баз даних донорів та статистичних даних щодо обсягів залучених ресурсів на реалізацію соціальних проєктів.

2) проблеми громад (проблеми мезосередовища):

- низький рівень поінформованості населення про особливості діяльності закладів соціальної сфери, незрозуміння важливості їх роботи, впевненість населення в достатності їх державного фінансування;

- нестача ресурсів у середнього і малого бізнесу, приватних осіб унаслідок економічної кризи;

- низький рівень розвитку інфраструктури, мала кількість компаній і підприємств у локальній місцевості.

3) проблеми закладів соціальної сфери України (проблеми мікросередовища):

- відсутність посади фандрайзер у штатному розкладі більшості таких закладів;

- недостатній рівень уваги до стимулювання та розвитку фандрайзингової діяльності, її потенційних можливостей з боку керівництва закладів, слабкий розвиток систем підтримки і стимулювання співробітників, які опікуються такою роботою;

- низький рівень професіоналізму у фандрайзерів, якими доволі часто стають випадкові співробітники закладу, недоліки знань і досвіду, інтуїтивне ведення діяльності;

- відмова від використання організаційних методів, від менеджменту фандрайзингу, від ведення баз даних, використання сайтів, чітких форм звітності;

- психологічні труднощі фандрайзерів при роботі з донорами (страх відмови, моральні незручності).

Зауважимо, що фандрайзингова діяльність установ соціального захисту України ускладнюється і через те, що благодійництво значно менше поширене в Україні, ніж у Європі. Так, відповідно до світового рейтингу розвитку благодійної діяльності країни світу умовно можна поділити на три групи:

1) країни з високим рівнем розвитку традицій благодійності: М'янма, США, Австралія, Нова Зеландія, Шрі-Ланка, Канада, Індонезія, Великобританія, Ірландія, та інші;

2) країни із середнім рівнем розвитку інституту благодійності: Таїланд, Німеччина, Угорщина, Греція та інші;

3) країни з низьким рівнем – Україна, Росія, Казахстан, Польща, Китай, Туреччина, Португалія, Болгарія [5, с. 89].

Крім того, на нашу думку, для України характерна і недовіра до бізнесу та донорів, багатих людей загалом, і, як наслідок, несприйняття їх як можливих благодійників, здатних допомогти.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зауважимо, що хоча у своїй більшості фандрайзингова діяльність закладами соціальної сфери реалізується хаотично, досвідчені співробітники закладів соціальної сфери України, які отримали відповідну освіту в цій галузі дотримуються таких принципів фандрайзингу соціальних проєктів: поєднання стратегічної цілі та тактики, збалансованість, відповідність планів та можливостей як донорів, так установи соціальної сфери, комплексність, співпраця з партнерами, некомерційність, прозорість такої діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, фандрайзинг соціальних проєктів – це професійна діяльність, спрямована на залучення грошових та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо) із зовнішніх джерел, які є необхідними для вирішення соціальних проблем територіальних громад.

Дослідження особливостей реалізації фандрайзингової діяльності ЧМЦСССДМ дає підстави для висновку про те, що вона має епізодичний характер. Головними об'єктами фандрайзингової діяльності є приватні особи, кандидати в депутати, благодійні організації. Більшість співробітників, котрі займаються фандрайзинговою діяльністю не мають спеціальної підготовки і використовують цей вид діяльності інтуїтивно. Мотивами їх роботи є прагнення допомогти клієнтам, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Важливим поштовхом для розвитку фандрайзингової діяльності в Україні має бути досконале опанування її методиками фахівцями, орієнтація не лише на приватних осіб, а й на великі фонди, малий і середній бізнес. Зазначимо, що фандрайзингова діяльність вимагає відповідних умінь, навичок та компетентності від представників територіальних громад, розробки дієвої стратегії її реалізації, підтримки не лише місцевої влади, але й українського законодавця в контексті розробки прозорих механізмів її реалізації. Однією із перспектив розвитку фандрайзингу соціальних проєктів в Україні є розвиток технологій інтернет-фандрайзингу та їх опанування представниками територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Sandier M. W., Hudson D. A. *Beyond the Bottom Line: How to Do More with Less in Nonprofit and Public Organizations*. New York : Oxford University Press, 1998. 94 p.
2. Безверхнюк Т. М., Левицький А. О. Управління соціальними проєктами: оцінка ризиків і аналіз зацікавлених сторін. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 4. С. 17–24.
3. Грабчак О. В. Фандрайзингова діяльність як альтернативний засіб залучення коштів у соціальну сферу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 31. С. 51-54.
4. Грищенко Ю. И. Фандрайзинг как способ привлечения средств некоммерческой организации. *Некоммерческие организации в России*. 2012. № 4. С. 42-48.
5. Карпунина А. В. Содержание и условия фандрайзинговой деятельности учреждений социального обслуживания населения : дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» / ФГБОУ ВО «Омский государственный технический университет». Нижний Новгород, 2017. 201 с.
6. Кривоносов А. Д. Основы теории связей с общественностью : учебник. Санкт-Петербург, 2008. 410 с.
7. Луков В. А. Социальное проектирование : учеб. пособие. Москва : Изд-во Московского гуманитарного университета : Флинта, 2007. 240 с.
8. Управління проєктним циклом : навч. посіб. Київ : EuropeAid, 2004. 174 с.
9. Халий И., Лунева Л. Место под солнцем : пособие для экологических общественных организаций. Москва : СоЭС, 1998. 143 с.
10. Холостова Е. И. Генезис социальной работы в России : учеб. пособие. Москва : Дашков и К, 2017. 232 с.

References

1. Sandier, M. W., Hudson D. A. (1998). *Beyond the Bottom Line: How to Do More with Less in Nonprofit and Public Organizations*. Oxford University Press.
2. Bezverkhniuk, T. M., Levytskyi A. O. (2013). Upravlinnia sotsialnyimi proektami: otsinka ryzykiv i analiz zatsikavlenykh stori [The social projects management: estimation of risks and analysis of stakeholders]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, (4), pp. 17–24.
3. Hrabchak, O. V. (2014). Fandraizynhova diialnist yak alternatyvnyi zasib zaluchennia koshtiv u sotsialnu sferu [Fundraising activities as an alternative means of raising funds in the social sphere]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series “Pedagogy. Social Work”*, 31, pp. 51–54.
4. Grishchenko, Iu. I. (2012). Fandraizing kak sposob privlecheniia sredstv nekommercheskoi organizatsii [Fundraising as a way to raise funds for a non-profit organization]. *Nekommercheskie organizatsii v Rossii – Non-profit organizations in Russia*, (4), pp. 42–48.
5. Karpunina, A. V. (2017). Soderzhanie i usloviia fandraizingovoi deiatelnosti uchrezhdenii sotsialnogo obsluzhivaniia naseleniia [Content and conditions of fundraising activities of social service institutions] [PhD dissertation, FSBEI HE “Omsk State Technical University”].
6. Kryvonosov, A. D. (2008). *Osnovy teorii svyazei s obshchestvennostiu [Fundamentals of the theory of public relations]*.
7. Lukov, V. A. (2007). *Sotsialnoe proektirovanie [Social engineering]*. Flinta.
8. *Upravlinnia proektnym tsyklom [Project cycle management]*. (2004). EuropeAid.
9. Khalii, I. (1998). *Mesto pod solntsem [A place under the sun]*. SoES/
10. Kholostova, E. I. (2017). *Genезis sotsialnoi raboty v Rossii [The genesis of social work in Russia]*. Dashkov and K.

Ревко Альона Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ревко Алена Николаевна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Revko Alona – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko St., Chernihiv, 14035, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7888-3657>

ResearcherID: J-1377-2016

Чумак Катерина Юрїївна – магістр, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Чумак Екатерина Юрьевна – магистр, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Chumak Kateryna – master student, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko St., Chernihiv, 14035, Ukraine).

УДК 336.1:352

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-65-72

*Олександра Хомик***ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ
ТА МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК***Олександра Хомик***ФИНАНСОВАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ
И МЕСТНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ***Oleksandra Khomyk***FINANCIAL DECENTRALIZATION
AND LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT**

У статті досліджено базові засади формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації владних повноважень. Проаналізовано структуру доходів бюджетів органів місцевого самоврядування та динаміку надходжень місцевих бюджетів за роки впровадження реформи територіальної організації влади загалом по Україні та в Чернігівській області зокрема. Вказано на важливість активізації місцевого економічного розвитку як чинника посилення спроможності територіальних громад та успішності їхнього розвитку.

Ключові слова: децентралізація; фінансова децентралізація; місцеві бюджети; доходи місцевих бюджетів; спроможність територіальних громад.

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 11.

В статье исследованы базовые принципы формирования местных бюджетов в условиях децентрализации властных полномочий. Проанализирована структура доходов бюджетов органов местного самоуправления и динамику поступлений местных бюджетов за годы внедрения реформы территориальной организации власти в целом по Украине и в Черниговской области в частности. Указано на важность активизации местного экономического развития как фактора усиления способности территориальных общин и успешности их развития.

Ключевые слова: децентрализация; финансовая децентрализация; местные бюджеты; доходы местных бюджетов; способность территориальных общин.

Табл.: 1. Рис.: 2. Библ.: 11.

The article examines the basic principles of local budget formation in the context of decentralization of power. The structure of local government budget revenues and the dynamics of local budget revenues over the years of implementation of the reform of the territorial organization of power in general in Ukraine and in Chernihiv region in particular are analyzed. The importance of intensifying local economic development as a factor in strengthening the capacity of territorial communities and the success of their development is pointed out.

Key words: decentralization; financial decentralization; local budgets; local budget revenues; capacity of territorial communities

Table: 1. Fig.: 2. References: 11.

JEL Classification: R51; H72

Постановка проблеми. Реформа територіальної організації влади, або як її частіше називають – децентралізація, вважається чи не найуспішнішою реформою в Україні. У 2020 році завершено формування нової територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування. У результаті реформи всі громади отримали однакові повноваження і ресурси, а разом з ними й відповідальність за розвиток власних територій. Це стало підґрунтям для посилення спроможності громад для надання визначеного спектра публічних послуг та поліпшення якості життя їхніх мешканців. При цьому відбувається так звана секторальна децентралізація – у сферах медицини, освіти, надання соціальних, адміністративних послуг, в інших сферах. Але в основі децентралізаційних процесів лежить фінансова децентралізація, яка зробила місцеві бюджети менш залежними від державного бюджету, створила можливості для планування розвитку територій та реалізації проєктів з облаштування інфраструктури та розвитку соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема децентралізації загалом та фінансової децентралізації зокрема стає дедалі популярнішою в українській науці. І якщо до початку реформи та на її ранніх етапах більше уваги приділялося сутності децентралізації, її видам та можливим напрямом, то з розвитком реформи науковці більше зосереджуються на

питаннях ефективності проведення децентралізації, виявлення її переваг та недоліків з метою розроблення рекомендацій щодо подальшого ходу реформи. Проблеми децентралізації в Україні та її фінансових аспектів присвячені праці таких українських учених, як М. Бутко, С. Біла, І. Вахович, І. Луніна та ін. [1-3; 5; 8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій із цієї теми, залишаються недостатньо обґрунтованими практичні аспекти та основні інструменти посилення фінансової спроможності громад за рахунок активізації місцевого економічного розвитку. Саме це й зумовило мету і завдання цієї статті.

Мета статті. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей децентралізації в Чернігівській області, зокрема її фінансового аспекту, та окресленні можливих шляхів посилення спроможності громад.

Виклад основного матеріалу. Стратегічним завданням реформи децентралізації, яка сьогодні перебуває на завершальній стадії, є формування ефективного та спроможного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для громадян незалежно від їх місця проживання, надання населенню високоякісних публічних послуг та наближення їх до людей. Досягнення зазначених цілей можливе лише за умов належного рівня місцевого економічного розвитку, фінансового забезпечення територій та достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів.

Успішність функціонування територіальних громад та їх спроможність залежить насамперед від фінансової забезпеченості на реалізацію повноважень, визначених чинним законодавством України, та наявністю ресурсів для розвитку.

Чернігівщина протягом років впровадження реформи децентралізації перебувала в авангарді процесу і стабільно була в п'ятірці регіонів-лідерів.

До початку реформи в області налічувалося 568 базових рад. Протягом 2015-2019 рр. шляхом об'єднання було сформовано 50 громад та ліквідовано 326 рад з 568 базових. Тобто за п'ять років впровадження на Чернігівщині реформи децентралізації оптимізували органи місцевого самоврядування в менш кількісний та більш якісний склад. Це надало змогу громадам перебрати на себе більшість повноважень, підвищити фінансову спроможність територій та ефективність використання фінансових ресурсів.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.05.2020 № 564-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Чернігівської області» визначено 57 спроможних територіальних громад.

Водночас утворені громади різняться за своїми параметрами – чисельністю населення, розміром території, наявністю ресурсів для розвитку і, відповідно, спроможністю – фінансовою, кадровою, інституційною. І від того, як громада зможе налагодити роботу з посилення фінансової спроможності, залежить успішність її розвитку загалом.

Як зазначає М. Бутко, децентралізація владних повноважень – це дійсно безальтернативний шлях якомога повного залучення просторових (насамперед, економічних) ресурсів [2], а ефективність суспільного розвитку в умовах посилення інтеграції України у світовий господарський простір безпосередньо залежить від організації управління процесами модернізації продуктивних сил територіальних формувань, регіонів та країни загалом. Модернізація діючої системи управління повинна гарантувати гармонізацію діяльності всіх ієрархічних рівнів з метою формування конкурентоспроможного господарства та вирішення основного завдання – підвищення рівня життя населення [3].

С. Біла вважає, що бюджетна децентралізація є невід'ємною складовою процесів стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні. Її роль полягає у створенні дієвих стимулів щодо зацікавленості громад та ОМС у тому, щоб залучити

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

на місця, у регіони інвесторів; сприяти розвитку підприємництва, малого та середнього бізнесу, самозайнятості населення. Адже чим більше на певній території буде бізнес-структур, тим більше надходжень отримають місцеві бюджети, і тим більше коштів громада зможе витратити на власний благоустрій, на вирішення нагальних питань місцевого розвитку. Така система передбачає знищення корупції щодо поведінки «влада – бізнес», підвищення відкритості та прозорості у сфері прийняття рішень ОМС щодо благоустрою та саморозвитку територіальних громад [1].

Уже сьогодні можемо констатувати, що в результаті реформи суттєво зросла зацікавленість органів місцевого самоврядування до збільшення надходжень до місцевих бюджетів, причому поєднуючи пошук резервів їх наповнення з покращенням адміністрування податків і зборів та ефективним використанням бюджетних коштів.

Громади починають звертати увагу на необхідності формування оптимальної структури видатків бюджету, створенні ефективного управлінського апарату, здійсненні постійного аналізу видатків з метою запобігання нераціональному витрачання бюджетних ресурсів.

Показники стану виконання місцевих бюджетів реально демонструють загальний стан громад та їхні можливості до саморозвитку. Адже наявність достатніх ресурсів у громаді дає можливість реалізовувати програми місцевого розвитку, соціальні та інфраструктурні проекти, які, у свою чергу, сприятимуть розвитку підприємництва та залученню інвестиційних ресурсів для подальшого економічного розвитку.

Відповідно до Бюджетного та Податкового кодексів України до основних доходів загального фонду бюджетів сіл, селищ та міст належать: 60 % податку на доходи фізичних осіб; акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підаткованих товарів; 5 % рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення та 3 % рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату; податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; плата за надання адміністративних послуг; місцеві податки та збори – податок на майно (нерухомість, землю, транспорт); єдиний податок; збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір. Основними доходами спеціального фонду бюджетів органів місцевого самоврядування є 25 % екологічного податку; надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів – кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності, включаючи кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них та ін.; 75 % коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва; власні надходження бюджетних установ [4; 11].

Внесеними 15 грудня 2020 року змінами до Бюджетного кодексу України законодавчо закріплена норма про зарахування до місцевих бюджетів 13,44 % акцизного податку на пальне [7]. За збереження цієї норми досить гостро боролися органи місцевого самоврядування та їх асоціації, адже саме акциз із пального ставав джерелом доходів громад для реалізації соціальних проектів та проектів поліпшення інфраструктури. В окремих, не надто великих громадах, але які мають на своїй території АЗС, саме акциз із пального може приносити до 50 % доходів у місцевий бюджет.

Саме завдяки внесенню змін до Бюджетного та Податкового кодексів України, починаючи з 2015 року, зростає роль власних надходжень місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України.

Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без врахування міжбюджетних трансфертів) зросла з 18,5 % у 2015 році до 23,3 % у 2019 році. Це відбувається завдяки тому, що доходи місцевих бюджетів зростають вищими темпами, ніж доходи державного бюджету. Обсяг доходів місцевих бюджетів зріс в 2,5 рази у 2019 році порівняно з 2015 роком, тоді як надходження до державного бюджету зросли в 1,9 рази.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Усього за 2019 рік місцевих бюджетів надійшло 300,2 млрд грн. З них до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 275 млрд грн. Приріст надходжень до загального фонду проти 2018 року становив 17,6 %.

Доходи місцевих бюджетів Чернігівської області загалом за 2019 рік становили 13,9 млрд грн з урахуванням міжбюджетних трансфертів або 6,5 млрд грн без них (таблиця).

Таблиця

*Динаміка доходів зведеного, державного й місцевих бюджетів
(без міжбюджетних трансфертів) у 2015-2019 рр.*

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Зведений бюджет, млрд грн	652,0	782,7	1017,0	1184,3	1289,8
Державний бюджет, млрд грн	531,5	612,1	787,5	920,8	989,6
Частка державного бюджету у доходах Зведеного бюджету, %	81,5	78,2	77,4	77,8	76,7
Місцеві бюджети, млрд грн	120,5	170,7	229,5	263,5	300,2
Частка місцевого бюджету в доходах Зведеного бюджету, %	18,5	21,8	22,6	22,2	23,3

Джерело: [10].

За січень-листопад 2020 року до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 262,1 млрд грн. Приріст надходжень до загального фонду порівняно з відповідним періодом попереднього року, попри несприятливі умови для розвитку економіки в умовах пандемії COVID-19 становив 4,7 %. При цьому надходження податку на доходи фізичних осіб зросли на 6,6 %. Темпи приросту ПДФО вищі за середній показник по Україні мали 11 регіонів. Загалом обсяг надходжень ПДФО за січень-листопад становив 157,4 млрд грн. Водночас плати за землю надійшло на 5,4 % менше в порівнянні з відповідним періодом минулого року, що пов'язано передусім зі звільненням бізнесу від сплати цього платежу під час весняного «локдауну». Фактичні надходження податку на нерухоме майно за січень-листопад 2020 року склали 5,5 млрд грн, приріст надходжень проти січня-листопада минулого року становить 17,4 %. Надходження єдиного податку за січень-листопад 2020 року становили 36 млрд грн, приріст надходжень проти січня-листопада минулого року – 7,2 % [10].

Якщо говорити про структуру доходів місцевих бюджетів, то найвагомішу частину в них займають дотації та субвенції з державного бюджету, що говорить про надмірну залежність місцевих бюджетів від державного.

Хоча, як показує рис. 1, децентралізаційні процеси та секторальні реформи поступово зменшують залежність місцевих бюджетів від державного бюджету, але ця залежність ще залишається суттєвою. У середньому по Україні за 2015-2019 рр. питома вага трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів зменшилась з 59,1 до 46,4 %. При цьому місцеві бюджети Чернігівської області залишаються занадто залежними від державного бюджету – питома вага трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів перевищувала середні по країні значення і становила 52,7 %, тобто перевищувала власні надходження.

Ситуація, коли в місцевих бюджетах міжбюджетні трансферти переважають над власними надходженнями, не заохочує територіальні громади до нарощування економічного потенціалу та його ефективного використання.

Якщо не брати до уваги міжбюджетні трансферти до державного бюджету, то основним бюджетоутворюючим податком є ПДФО, який займає у структурі доходів місцевих бюджетів, враховуючи надходження до загального і спеціального фондів, 55 %, а в доходах загального фонду – майже 60 %.

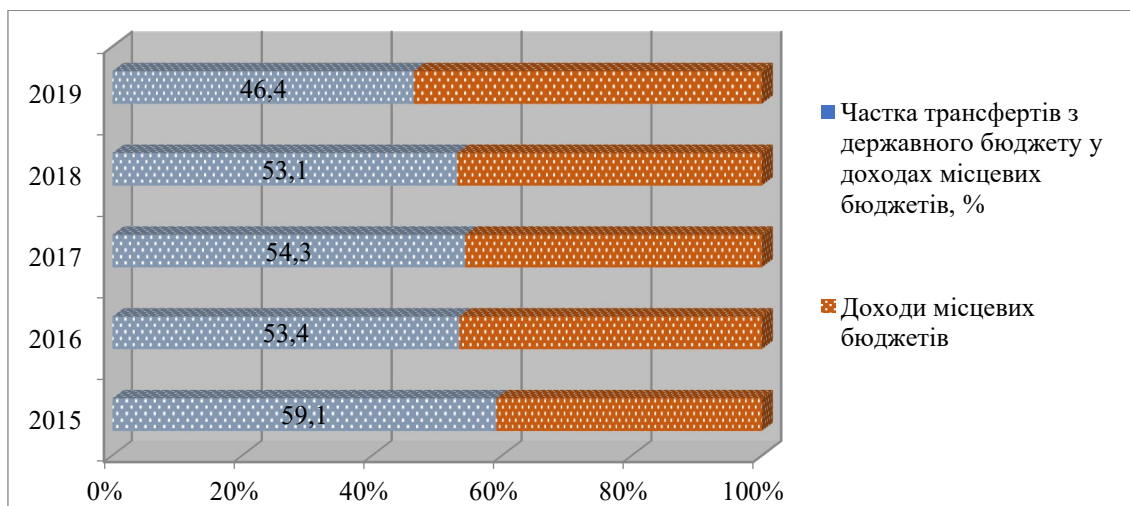

Рис. 1. Частка трансфертів із державного бюджету в доходах місцевих бюджетів
Джерело: [10].

У структурі доходів місцевих бюджетів Чернігівської області за 2019 рік ПДФО становив 56,8 % від надходжень загального і спеціального фондів, або ж 60,8 %, якщо брати до уваги тільки загальний фонд.

За січень-листопад 2020 року до місцевих бюджетів Чернігівщини надійшло доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у сумі 6293,1 млн грн, що в порівнянні з відповідним періодом 2019 року більше ніж на 6,2 % (рис. 2).

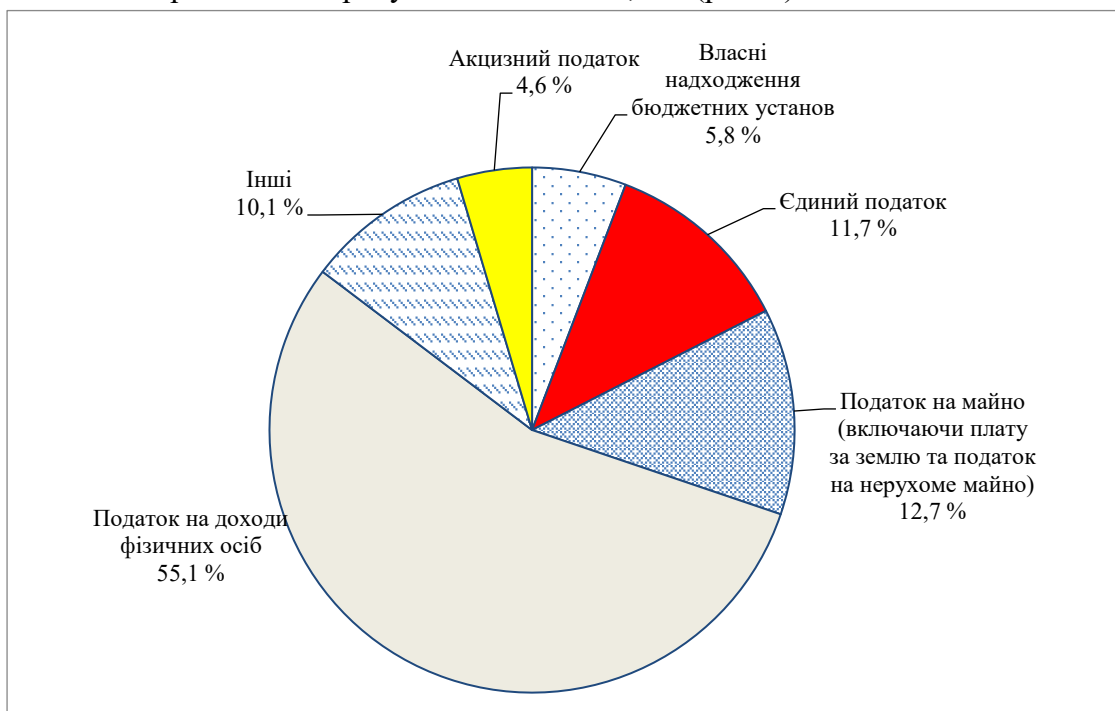

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів
(без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2019 рік

Джерело: [10].

Надходження податку на доходи фізичних осіб, який у структурі доходів місцевих бюджетів посідає панівну позицію, зросли на 9,3 % порівняно з відповідним періодом 2019 року, єдиного податку – на 6,6 %. Водночас надходження податку на нерухоме майно, в частині плати за землю, у зв'язку з відсутністю нарахувань та сплати цього податку в березні 2020 року згідно із Законом України від 30.03.2020 № 540 «Про

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», порівняно з відповідним періодом 2019 року зменшилися на 0,2 %.

Тобто основу місцевих бюджетів формують податки, обсяг надходжень яких безпосередньо залежить від ситуації в економічній сфері територій. Тому для громад надзвичайно важливими мають бути питання економічного розвитку, залучення інвестицій з метою створення нових робочих місць, підтримка малого і середнього підприємництва.

І саме цим питанням новоутворені громади часто недостатньо приділяють уваги, надаючи перевагу, наприклад, питанням соціальної інфраструктури. Однак перш ніж гроші витратити, їх потрібно навчитися заробляти, тобто задіювати всі доступні інструменти підтримки економічного розвитку.

Отримані протягом останніх років місцевими бюджетами додаткові фінансові ресурси дозволили збільшити в усіх регіонах обсяг капітальних видатків у розрахунку на одну особу населення в середньому по Україні до 2,1 тис. грн.

За 2019 рік найбільший обсяг капітальних видатків із місцевих бюджетів, що припадає на одного мешканця регіону, був у м. Києві (5,8 тис. грн), Київській (3,2 тис. грн), Донецькій (2,8 тис. грн), Полтавській (2,7 тис. грн), Дніпропетровській та Одеській (2,6 тис. грн) областях, а найменший – у Херсонській (0,7 тис. грн), Чернігівській, Сумській та Рівненській (0,8 тис. грн), Кіровоградській, Житомирській та Волинській (0,9 тис. грн) областях [10].

У 2019 р., порівняно з 2014 р., державна фінансова підтримка місцевого та регіонального розвитку була більшою в 41,5 раза. У 2014 р. на ці цілі спрямовувалася лише субвенція на соціально-економічний розвиток у розмірі 0,5 млрд грн. У 2015 р. до ДФРР було виділено 2,9 млрд грн, а з 2016 р. – додано субвенцію на інфраструктуру ОТГ у розмірі 1 млрд грн. З 2017 р. почали виділяти кошти на будівництво спортивних об'єктів, субвенцію на розвиток медицини в сільській місцевості та кошти на підтримку секторальної регіональної політики. У 2019 р. було також передбачено субвенцію на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг загального користування місцевого значення в сумі 14,7 млрд грн. Сумарно за період 2015–2019 рр. із Державного бюджету України на реалізацію програм і проєктів регіонального розвитку загалом по Україні було виділено 23 млрд грн [6].

На реалізацію проєктів регіонального розвитку Чернігівській області у 2020 році було передбачено понад 1,3 млрд грн. Це кошти державного фонду регіонального розвитку (92,7 млн грн), субвенції на соціально-економічний розвиток окремих територій (103,7 млн грн), кошти дорожнього фонду (831,9 млн грн), субвенція на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості (62,9 млн грн), субвенція «Спроможна школа для кращих результатів» (20 млн грн) та інші.

На нашу думку, основним завданням новоутворених громад на сучасному етапі має стати створення сприятливих умов для економічного розвитку та розширення власних джерел надходжень їхніх бюджетів. Для цього кожна громада насамперед має визначитися з пріоритетами власного розвитку з урахуванням конкурентних переваг та оцінкою власних можливостей, тобто кожна територіальна громада повинна мати чітку стратегію власного розвитку з визначеними точками зростання. Територію має об'єднувати не лише назва, а й нове спільне бачення майбутніх перспектив.

Основними інструментами, що сприяють розвитку громад є: програми державної підтримки, зокрема ДФРР; державно-приватне партнерство; міжнародна технічна допомога; співробітництво територіальних громад; приватні інвестиції.

ДФРР покликаний передусім фінансувати розвиткові проєкти, тобто ті, що спрямовані на забезпечення економічного розвитку регіону, активізацію інвестиційної діяльності, підвищення рівня зайнятості населення. Водночас ДФРР поки що не зміг стати конкурсом саме проєктів розвитку.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Наприклад, на конкурс проектів регіонального розвитку по Чернігівській області, що можуть реалізовуватися за кошти ДФРР у 2021 році, подано 158 проектів. Із них тих таких, що стосуються економічного розвитку або можуть сприяти такому розвитку, – лише 28 (і вони, на жаль, здебільшого низької якості). Тобто серед поданих проектів дуже мала кількість проектів розвитку.

Прискорення економічного зростання регіонів та територій передбачає реалізацію проектів, які забезпечать економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності регіонів, активізацію інвестиційної діяльності, підвищення рівня зайнятості населення та створення додаткових робочих місць. Такими проектами, зокрема, можуть стати індустріальні парки та інші інноваційні об'єкти в регіонах, проекти підтримки кооперативів у сільській місцевості, кластерних об'єднань тощо.

Водночас серед проблем місцевого економічного розвитку, які лежать у законодавчій площині, – оптимізація управлінської діяльності підприємств, яка на практиці призводить до втрат територіальними громадами частини ПДФО, який сплачується за місцем реєстрації юридичної особи або відокремленого підрозділу, а не за місцем фактичного провадження виробничої діяльності. На наш погляд, необхідне законодавче закріплення норми про сплату податків за місцем провадження виробничої діяльності, оскільки працівники таких підприємств користуються соціальною інфраструктурою територіальних громад, на території яких працюють і проживають, при цьому надходження від їхньої діяльності отримують інші місцеві бюджети.

Висновки та пропозиції. Отже, нарощування фінансової спроможності територіальних громад нерозривно пов'язано з активізацією місцевого економічного розвитку, а децентралізація в бюджетній сфері є вагомим інструментом забезпечення фінансової стійкості регіональних соціально-економічних систем та активізації економічного розвитку регіональних господарських комплексів. Фінансова децентралізація зробила місцеві бюджети менш залежними від державного бюджету і створила умови для планування подальшого розвитку громад та втілення цих планів у життя. Водночас органи місцевого самоврядування мають ефективно задіювати всі доступні інструменти активізації економічного розвитку з метою посилення власних джерел фінансування, здатності до самозабезпечення та саморозвитку на базі використання наявного економічного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Біла С. О. Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2015. Вип. 27. С. 60-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_27_10.
2. Бутко М. П. Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 49–64.
3. Бутко М. П. Інституціональні механізми підвищення ефективності процесів децентралізації владних повноважень. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2017. № 1. С. 7–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pandr_2017_1_3.
4. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
5. Вахович І. М., Купира М. І. Регіональний вимір бюджетного регулювання депресивних територій в системі забезпечення соціально-економічної безпеки : монографія. Луцьк : ІВВ Луц. НТУ, 2017. 221 с.
6. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf.
7. Законопроект України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» № 4100-д від 05.11.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70337.

8. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі і напрями реформ. *Економіка України*. 2016. № 1. С. 61–75.

9. Міністерство розвитку територій та громад України: офіційний сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua>.

10. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.

11. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010. *Верховної Ради України*. 2011. № 13-17. Ст. 112. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

References

1. Bila, S. O. (2015). Vplyv detsentralizatsii na stymuliuvannya ekonomichnoho zrostantia terytorialnykh hromad v Ukraini [Decentralization influence on stimulating Ukrainian territorial community's economic growth]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo – Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov. Series 18: Economics and Law*, 27, pp. 60-68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_27_10.

2. Butko, M. P. (2017). Bifurkatsiyni stan derzhavotvorchoho yadra Ukrainy v umovakh realizatsii yevrointehratsiynoho kursu [Bifurcation state of Ukraine's state-building core under conditions of implementation of the European integration course]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, (10), pp. 49–64.

3. Butko, M. P. (2017). Instytutsionalni mekhanizmy pidvyschennia efektyvnosti protsesiv detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Institutional mechanisms of enhancing the performance of decentralization of authentic authorities]. *Publichne administruvannya: naukovi doslidzhennia ta rozvytok – Public administration: research and development*, (1), pp. 7–12. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pandr_2017_1_3.

4. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine], Code № 2456-VI (on July 8, 2010) (Ukraine). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

5. Vakhovych, I. M., Kupyra, M. I. (2017). *Rehionalnyi vymir biudzhethnoho rehuliuвання depresyvnnykh terytorii v systemi zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky [Regional dimension of budget regulation of depressed areas in the system of socio-economic security]*. IVV Luts. NTU.

6. Zhalilo, Ya. A. (Ed.). (2020). *Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini: nauk. dop. [Decentralization and policy development of regional development in Ukraine: science. ext.]*. NISD. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf.

7. Zakonoproekt Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy» № 4100-d vid 05.11.2020 [Draft Law of Ukraine “On Amendments to the Budget Code of Ukraine” № 4100-d of November 5, 2020]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70337.

8. Lunina, I. O. (2016). Biudzhethna detsentralizatsiia: tsili i napriamy reform [Budget decentralization: goals and directions of reforms]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, (1), pp. 61–75.

9. Ministerstvo rozvytku terytorii ta hromad Ukrainy: ofitsiyni sait [Ministry of Development of Territories and Communities of Ukraine: official website]. <https://www.minregion.gov.ua>.

10. Ministerstvo finansiv Ukrainy: ofitsiyni sait [Ministry of Finance of Ukraine: official website]. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.

11. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], Code № 2755-VI (02.12.2010). <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

Хомик Олександра Дмитрівна – кандидат економічних наук, директор, Департамент розвитку економіки та сільського господарства Чернігівської обласної державної адміністрації (вул. Шевченка, 7, м. Чернігів, 14000, Україна).

Хомик Александра Дмитриевна – кандидат экономических наук, директор, Департамент развития экономики и сельского хозяйства Черниговской областной государственной администрации (ул. Шевченко, 7, г. Чернигов, 14000, Украина).

Khomyk Oleksandra – PhD in Economics, Director, Department of Economic Development and Agriculture of Chernihiv Regional State Administration (7 Shevchenko Str., 14000 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: olexandra.dobrota@gmail.com

УДК 330.341.42:004.896

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-73-82

Тетяна Романченко

**ПРОСТОРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ
(НА ПРИКЛАДІ С. ГЕЛЬМЯЗИВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Татьяна Романченко

**ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ: ЛОКАЛЬНЫЙ
УРОВЕНЬ (НА ПРИМЕРЕ С. ГЕЛЬМЯЗОВЕ ЧЕРКАССКАЯ ОБЛАСТЬ)**

Tetiana Romanchenko

**SPATIAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY: LOCAL LEVEL
(ON THE EXAMPLE OF GELMYAZIV OF CHERKASY REGION)**

У статті проаналізовано особливості сталого розвитку населеного пункту локального рівня через показники умов життя населення. Здійснено соціальне опитування населення сільської місцевості з метою дослідження суб'єктивного сприйняття умов життя та достатку. Здійснено огляд літературних джерел із визначенням взаємозв'язків між процесами соціальної поляризації населення за майновим принципом та сталим розвитком на локальному рівні. Запропоновано методику оцінювання бідності / заможності домогосподарств на локальному рівні в контексті поляризації соціально-економічного простору на території населеного пункту. Застосовано ГІС-інструментарій для дослідження просторових процесів на локальному рівні. Запропоновано використання механізмів стимулювання сталого розвитку регіону (на основі інноваційної політики смартспеціалізації) для соціально-економічного вирівнювання територіальних диспропорцій.

Ключові слова: сталий розвиток; населення; локальний рівень; смартспеціалізація.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 18.

В статті проаналізовані особливості устойчивого розвитку населеного пункту локального рівня через показники умов життя населення. Осуществлен социальный опрос населения сельской местности с целями исследования субъективного восприятия условий жизни и достатка. Осуществлен обзор литературных источников по определению взаимосвязей между процессами социальной поляризации населения по имущественному принципу и устойчивым развитием на локальном уровне. Предложена методика оценки бедности / богатства домохозяйств на локальном уровне в контексте поляризации социально-экономического пространства на территории населенного пункта. Применен ГИС-инструментарий для исследования пространственных процессов на локальном уровне. Предложено использование механизмов стимулирования устойчивого развития региона (на основе инновационной политики смарт-специализации) для социально-экономического выравнивания территориальных диспропорций.

Ключевые слова: устойчивое развитие; населения; локальный уровень; смарт-специализация.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 18.

The article analyzes the features of sustainable development of the settlement at the local level through indicators of living conditions. A social survey of the rural population was conducted to study the subjective perception of living conditions and wealth. A review of literature sources with the definition of the relationship between the processes of social polarization of the population on the property principle and the formation of the processes of spatial transformation of the economy at the local level. A method for estimating poverty / wealth of households at the local level in the context of polarization of socio-economic space in the settlement is proposed. GIS tools have been used to study spatial processes at the local level. The use of mechanisms to stimulate sustainable development of the region (based on the innovative policy of SMART-specialization) for the socio-economic equalization of territorial disparities is proposed.

Key words: sustainable development; population; local level; SMART-specialization.

Fig.: 2. Table: 1. References: 18.

JEL Classification: Q56; R58; O32

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації відображають зміни планетарного масштабу в господарській діяльності людини та її впливу на стан природного середовища. Наявність просторових трансформацій економік регіонів є однією з ознак процесів глобалізації. Співпраця науковців цілого світу під егідою ООН довкола концепції сталого розвитку свідчить про те, що немає малих проблем: просторові трансформації економіки на локальному рівні також можуть скрупульозно бути досліджені, як і осмислення проблем найвищих рівнів. Європейська комісія розглядає саме політику смартспеціалізації (S3), як один із підходів до досягнення сталого розвитку регіон через трансформацію економіки на основі знань (інновацій). Прийнято вважати, що S3 – це про чіткий алгоритм, який допомагає спрогнозувати роботу з інноваційного розвитку, залучивши всіх ключових стейкхолдерів (науку, владу, бізнес). Як влучно зазначає Мо-

ніке Матусяк (керівниця в регіоні Європейської політики з розширення і сусідства), S3 означає не лише перебудову економіки України на основі знань, але ще потрібно підкреслити і процеси сталості в реагуванні на майбутні кризи та процеси відновлення. Потрібно досліджувати, як це впливає на суспільство. Нині важливими є програми зі сталого розвитку на основі S3. Це вже було зроблено на національному рівні серед країн Європи та наступним кроком є розробка програм сталого розвитку на засадах S3 на регіональному та локальному рівнях.

В основі чинників просторової трансформації на локальному рівні (на прикладі с. Гельмязів Черкаської області) було використано поняття бідності та соціальних умов життя населення. Дослідження та усунення бідності є метою сталого розвитку номер 1. Використання ключових елементів концепції сталого розвитку як державного орієнтира багатьох країн світу вказує на наочність проблем в економіці природокористування людини на сучасному етапі. І саме на різних рівнях управління природокористуванням виникає потреба комплексної системи організаційно-економічних перетворень задля вирішення еколого-економічних проблем.

До завдань, які повинні бути висвітлені в цьому дослідженні, належать:

1. Здійснити аналіз літературних джерел за напрямками бідності, соціальної нерівності та умов життя населення в контексті соціально-економічної поляризації та просторової трансформації економіки на локальному рівні.
2. Розробити методіку оцінки просторової трансформації економіки на локальному рівні через показники бідності / достатку та суб'єктивного сприйняття достатку.
3. Обґрунтувати необхідність впровадження механізмів стимулювання сталого розвитку регіону в контексті смартспеціалізації з метою оптимізації процесів просторової трансформації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Регіональний розвиток характеризується безперервністю і незворотністю перетворення капіталу та нагромадженням нових цінностей. Однією з концепцій регіонального розвитку є сталий розвиток, який характеризується збалансуванням в економічній, екологічній та соціальній сферах регіону. Реалізація концепції сталого розвитку при управлінні регіональним розвитком забезпечує динаміку збалансованого природокористування та збереження цінних ресурсів для майбутніх поколінь [12]. Природні ресурси, людські ресурси, товари та технології є безумовними факторами економічного зростання. Однак останніми роками помітний ще один фактор економічного зростання – інновації. Інновації забезпечують можливості. Це рекомендується враховувати регіонам, які намагаються вийти з кризи [18]. Перетворення регіональної економіки на основі знань (смартспеціалізація) розглядається сучасними науковцями, як один із підходів до досягнення першої мети сталого розвитку – подолання бідності. Саме бідність у цьому ключі розуміється як «соціально-економічне й соціокультурне явище, що відображає стан буття населення» [5]. При економічних підходах бідність ототожнюється з відсутністю доходів (дохід визначає матеріальний рівень достатку). Із таких позицій були обґрунтовані поняття мінімального споживчого бюджету, межі бідності, прожиткового мінімуму. Сучасна бідність населення трактується не тільки як економічний і соціально-культурний стан груп населення з обмеженням доступу до ресурсів, а й особливий спосіб і стиль життя, норми поведінки, стереотипи сприйняття та психології, що передаються з покоління в покоління [10].

У регіональних дослідженнях категорія «бідність» була розглянута й обґрунтована Н. Гаєвською: «масштабна бідність населення – явище, яке заважає формуванню в суспільстві середнього класу, який у свою чергу виступає головним регулятором загального соціально-економічного прогресу і сталого позитивного розвитку держави, стримує її економічний розвиток, негативно позначається на характері демографічних процесів» [5].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Питання структури бідності за групами ризику та визначення критеріїв і кількісних оцінок розглядали різні вчені: В. Добренькова, І. Гнібеденко, А. Колота, А. Кравченко, Е. Лібанова, В. Мандибур, С. Мельник, А. Мігранова, Т. Новікова, Л. Овчарова, Е. Ольшанська, Н. Рімашевська, М. Соколик, А. Шевякова та ін. Серед наявних просторових досліджень варті уваги роботи таких фахівців, як Т. Богомолова, І. Думова, Н. Зубаревич, Є. Лаптева, І. Мельник, В. Тапіліна, О. Черкашина, О. Хомра, Н. Гаєвська.

Вітчизняні дослідження, які можна розглядати як такі, що стали основоположними при вивченні просторових трансформацій економіки, були започатковані в регіональних студіях. Інтерес до просторового аналізу соціально-економічних процесів з погляду якості життя населення посилюється з кінця 80-х років та є найбільш актуальним після 2010 р. в Україні [6; 8; 11; 16].

Міждисциплінарні регіональні дослідження здійснюються різними фахівцями, зокрема економістами, географами, архітекторами, містобудівельниками, екологами, у контексті розроблення стратегій регіонального розвитку, генеральних планів, проєктів ОТГ [2; 4]. Одним із прикладів таких досліджень останніми роками є праця С. Покляцького, в якій запропоновано методіку дослідження умов життя, яка ґрунтується на поєднанні статистики й результатів анкетного опитування. На цій підставі С. Покляцьким проведено типізацію 45 великих міст України за специфікою формування економічної, соціальної, екологічної та соціокультурної складових умов життя і визначено пріоритетні напрями поліпшення умов життя населення у великих містах України, розкрито шляхи вдосконалення організаційного механізму управління їх розвитком [9].

В Україні починаючи з 1980-х рр. складається школа оцінки умов життя в архітектурі та житловому будівництві, її представники – Д. Богорад, О. Фомін, Г. Фільваров, Г. Смоляр, М. Дьомін, В. Нудельман та ін. [7].

Формування способу життя населення залежно від територіального розміщення (на прикладі міст і сіл) досліджували географи-регіоналісти – Ю. Пітюренко, П. Коваленко, А. Степаненко, Г. Підгрушний, П. Масляк, С. Ішук та ін. [1; 3].

Аспекти територіальних відмінностей у задоволенні повсякденних потреб населення були досліджені в роботах Л. Меркушевої, Б. Родомана, О. Ткаченка, Г. Рогожина, В. Юрківського, О. Любіцевої тощо [3].

У західній літературі поняття бідності розкривається на основі показників суб'єктивного благополуччя [13]. При таких підходах враховуються доходи європейців та особисте сприйняття їх людиною, що порівнює свій добробут з добробутом друзів [14]. Спостерігається неухильний інтерес економістів до різноманітних досліджень щастя людини. Досліджується, як зміни доходів, безробіття та інфляція впливають на щастя, а також зокрема, як тип демократії і ступінь децентралізації державного правління впливають на задоволення індивідом його життя. Виявляються наслідки економічної політики на життя людей [15]. Carol Graham виявляє також парадокс щасливих селян і нещасливих мільйонерів, поглиблено досліджуючи сприйняття життя і щастя в різних країнах і регіонах, зокрема й у Центральній Азії та Афганістані. Отримані дані за результатами опитування в Латинській Америці, вказують, як різний стан здоров'я впливає на задоволення здоров'ям і життям людей у різних соціально-економічних групах у різних країнах [17].

Отже, бідність є не тільки глобальним та поширеним явищем у світі. Бідність є цікавою проблемою з погляду її вирішення міжнародними інституціями. І сучасні методи регіонального розвитку загострені на дослідження умов та способу життя населення з метою розширення інструментів впливу економічної політики. Методика JRC зі спеціалізації передбачає дослідження умов життя населення з метою встановлення подальшого діалогу між гравцями регіонального розвитку (населенням, бізнесом, науковцями та владою).

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У цій роботі зроблено спробу моделювання суспільних відносин на локальному рівні через критерії зовнішнього вигляду домогосподарств. Недослідженими частинами роботи залишаються такі питання:

- формування стійких соціальних територіальних зв'язків на основі матеріального достатку домогосподарств;
- вплив II етапу смартспеціалізації (процесу підприємницького відкриття) на подолання бідності на території (досягнення ЦІ сталого розвитку).

Головною метою цієї роботи є виявлення місцевої специфіки функціонування економіки домогосподарств на локальному рівні, зокрема дослідження соціально-економічної взаємодії в межах населеного пункту та в подальшому розкриття впливу смартспеціалізації на досягнення цілей сталого розвитку, зокрема – подолання бідності, голоду, досягнення екологічної стійкості та рівноваги, економічного розвитку та інноваційної діяльності. Метою роботи на довгострокову перспективу є актуалізація впливу процесу смартспеціалізації на соціо-еколого-економічні системи локального рівня в українських регіонах у відповідність до промислової політики ЄС при підтримці країн Східного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Особливості сталого розвитку на локальному рівні досліджувались через показники умов життя в сільському населеному пункті за авторською методикою оцінювання зовнішнього вигляду домогосподарств. Використовувалась п'ятибальна шкала оцінювання, що відображала господарський стан домогосподарства та можлива роль його власника в суспільному житті села. За рівнем благоустрою були виділені такі типи домогосподарств: злиденні, незаможні, відносно заможні, середньозаможні та заможні. Ці показники вказували на спосіб життя населення, на особливості економічної і соціальної активності на території (рис. 1).

	Заможні (оцінка 5) 2,4%
	Середньо-заможні (оцінка 4) 9,2 %
	Відносно-заможні (оцінка 3) 69,8%
	Незаможні (оцінка 2) 11,6%
	Злиденні (оцінка 1) 7,1%

Рис. 1. Класифікація будинків за станом бідності / заможності
За сукупністю показників вулиці було згруповано таким чином (таблиця).

Таблиця

Типізація вулиць (складено автором за результатами польового дослідження)

Критерії		Типізація вулиць					
		Тип 1. «Помірно заможні»	Тип 2. «Відносно заможні»	Тип 3. «Середні»	Тип 4. «Різноманітні»	Тип 5. «Бідні»	Тип 6. «Заможні»
	Вулиці, %	18	38	6,6	20	10	6,6
Бідність/заможність домогосподарств	оцінка 1 “злиденні”, %	1,9	6,3	10,7	8,3	14,3	2,6
	оцінка 2 “незаможні”, %	2,7	11,2	9,8	17,7	16,5	8,8
	оцінка 3 “відносно заможні”, %	89,7	76,8	68,5	62,6	58,7	38,5
	оцінка 4 “середньозаможні”, %	3,4	5,4	8,2	10,1	9,1	36,8
	оцінка 5 “заможні”, %	2,3	0,6	3,1	1,4	1,5	14,6
Період розвитку	I пол. XX століття, %	2,7	8,1	3,0	7,8	10,8	10,8
	II пол. XX століття, %	95,6	90,0	92,5	83,2	80,9	80,9
	XXI століття, %	1,8	1,0	4,5	9,0	8,3	8,3
Огорожа	з дерева, %	56,0	40,6	42,5	36,4	35,0	23,3
	із заліза, %	16,0	19,9	15,4	26,9	16,7	9,4
	з шиферу, %	3,1	6,5	8,0	3,0	5,7	0,0
	з євро профілю, %	16,4	20,0	21,7	14,1	15,8	31,9
	з бетону, %	5,8	9,1	5,3	9,9	15,2	26,9
	відсутня, %	2,7	4,4	8,5	8,7	11,5	8,5

За цією типізацією вулиць можна моделювати різні процеси й фактори, що впливають на формування різного ритму, стилю та способу життя на території. Наприклад, головною ознакою вулиць типу 1 є значна частка відносно заможних будинків із переважанням дерев'яних, залізних та огорож з європрофілю. На вулицях 2 типу проявляється ледь помітна зростаюча тенденція до соціально-економічного контрасту. Вулиці 3 типу характеризуються тенденцією до збіднення. Вулиці 4 типу є контрастними та мають внутрішні суперечності: одночасне розміщення бідних і заможних домогосподарств по сусідству, можливо – доглянутих і покинутих. На вулицях 5 типу найбільша частка домогосподарств без огорожі. Найбільш неоднорідною і контрастною щодо інших група вулиць є група 6. У ній надзвичайно високі показники заможності (за кількістю заможних та середньозаможних домогосподарств).

На основі зібраних показників було здійснено картографічне моделювання, через яке розкривалась територіальна специфіка просторової трансформації економіки на локальному рівні (рис. 2).

Трансформація економіки через смартспеціалізацію передбачає впровадження інновацій не тільки безпосередньо на виробництві, але й у таких напрямках, як менеджмент та маркетинг (за методологією JRC смартспеціалізація передбачає інновації продукту, інновації процесів, інновації організації та маркетингові інновації). Політика впровадження смартспеціалізації, як перетворення економіки на основі знань, включає також у себе і дослідження регіонального простору на чутливість до змін. Безумовно, розуміння значення інновацій важливе не тільки в діалозі між регіональними стейкхолдерами (бізнес, наука та влада), а й на рівні місцевого соціуму. Населення є джерелом трудових ресурсів та водночас рушійною силою будь-яких соціально-економічних перетворень. З метою оцінки суб'єктивного сприйняття населенням благополуччя було здійснено соціальне опитування мешканців на території населеного пункту.

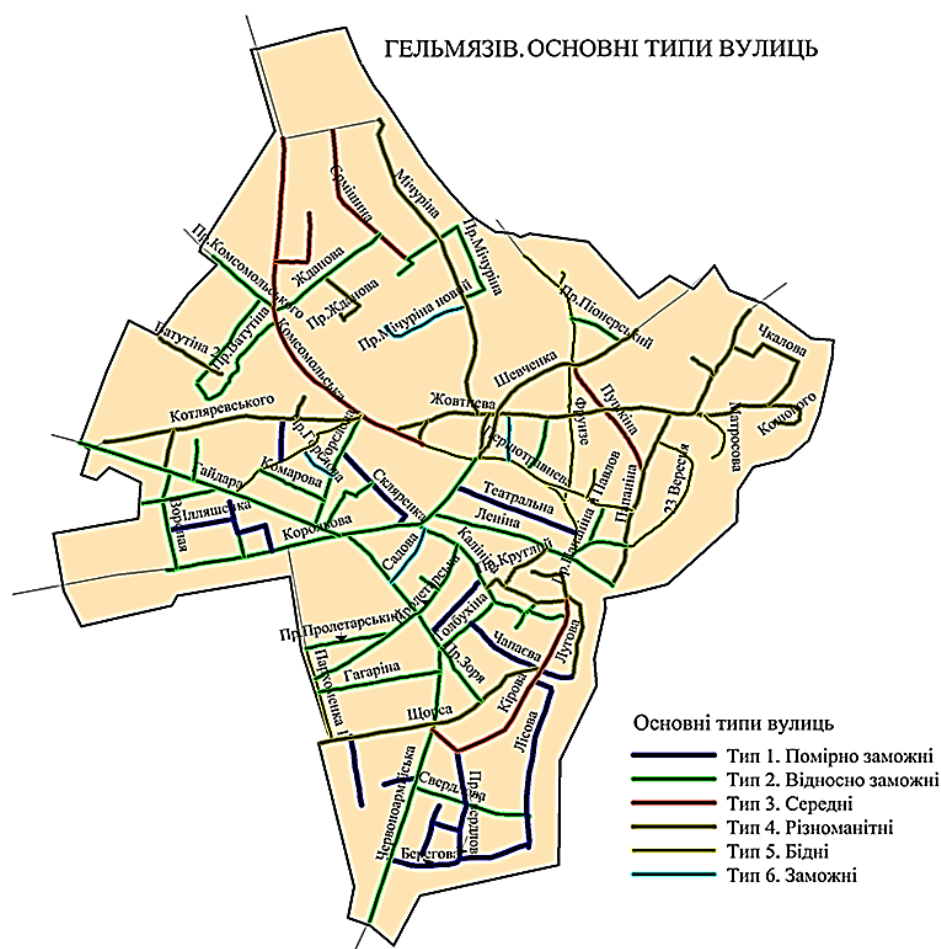

Рис. 2. Основні типи вулиць

Було опитано 50 респондентів, серед яких осіб жіночої статі 64 % та чоловічої – 36 %; за віковим виділені такі групи респондентів: 15-20 років – 16 %; 21-35 років – 34 %; 36-55 років – 26 %; старші за 50 років – 24 %. Серед них школярів було 6 %, студентів – 8 %, осіб, що не отримали освіти після закінчення школи, – 14 %, із середньою спеціальною освітою – 42 %, з вищою – 30 %. За місцем їхньої праці ми виділили такі категорії: обслуговуючі види праці (санітари, технічні працівники, продавці в магазинах, комірники та різноробочі) – 18 %; «середньої ланки» види праці (оператор, кухар, ветеринарний лікар, газозварювальник, слюсар, будівельник) – 22 % (основним критерієм у цьому випадку була середня спеціальна освіта); «керівники» – люди з вищою освітою (юрист, заступник директора, бухгалтер, учитель) – 14 %. До категорії «пенсіонери/декрет» віднесено 20 % респондентів; «школярів» – 6 % та студентів – 4 %; також безробітних виявлено – 16 %. За сімейним станом виявлено 42 % одружених осіб; дали нечітку відповідь – 16 %; 14 % – неодружених; тих, хто мають одного батька або одну матір зі всієї сім'ї – 12 % та тих, хто мають лише дітей, – 6 %; одиноких людей, діти яких за кордоном, – 2 %. Розподіл за рівнем доходів, виявлений на основі суб'єктивних думок, такий: низькі доходи у 44 % населення, середні – 40 %, утримались від відповіді – 14 %, мають іншу думку – 2 %, високі доходи – 0 %.

На питання щодо наявного місця проживання 68 % вказали село, 10 % – місто, 8 % опитаних живуть у місті, а їхні сім'ї – в селі; 6 % живуть у селі, а їхні сім'ї – в місті; 8 % – не дали остаточної відповіді.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

На питання, чи задоволені жителі села місцем проживання, 68 % відповіли, що їх все влаштовує, а 28 % – не влаштовує. Більшість невдоволених висловили бажання жити в місті. Не дали відповідь 4 %.

На питання, що найбільше дошкуляє і заважає нормальному життю в цьому населеному пункті, 32 % вибрали бідність (нездатність її подолати); 16 % – роботу (або її відсутність); 16 % – екологію; 10 % – не вистачає чогось у житті; 8 % – заважає оточення; 4 % – мають іншу думку; 2 % – сім'я; 2 % – відсутність розваг; 4 % – влаштовує все; 6 % – утримались.

На питання, чи є мрія в людей переїхати і коли б вони хотіли це зробити, 44 % відповіли, що ніколи; 32 % – як тільки буде можливість; 10 % – як виростуть діти; вказали власну думку – 6 %; не відповіли – 6 %; чекають, поки допрацюють до пенсії – 2 %.

На питання стосовно бажання респондентів змінити місце проживання та про можливі перешкоди цьому, 24 % вказали, що не відчують перспектив від можливого переїзду; 18 % відповіли, що стримує страх за майбутнє; 18 % відповіли, що не мають бажання змінювати місце проживання; 12 % – не відповіли; інша причина – 6 %; відсутність коштів – 4 %; тримає сім'я – 2 %.

На питання, що тримає людей у рідному селі, 40 % відповіли, що родинні зв'язки; 16 % – могили батьків і рідних; 12 % – усе влаштовує; 12 % – «мені тут добре, я знайшов себе тут»; 10 % – звичка; утримались – 8 %; нічого не тримає – 2 %.

На питання, чому люди живуть саме в селі, 32 % відповіли, що отримали хорошу освіту і вдало застосували її в селі; 12 % – нікуди із села не їхали, не навчалися і їхній дім саме тут; 10 % – рано одружилися, є діти, не до навчання; 14 % – живуть на два поселення – поєднують село і місто; 8 % – сімейні обставини (не дозволяє переїхати чоловік); 4 % – бояться змін у житті; 4 % – через любов до рідного села; 8 % – такий вибір батьків; 8 % – не відповіли.

У питанні, чи доводилось людям бувати в іншому місті, 32 % зазначили, що навчалися; 20 % – жили у знайомих; 12 % – були проїздом/на екскурсії; 8 % – знаходились в лікарні або доглядали когось; 8 % – вирости в місті; 6 % – були на заробітках; подорожували – 2 %; інше – 8 %.

Стосовно того, як давно навчалися респонденти, з'ясовано, що 36 % – при СРСР; 14 % – навчаються нині, 14 % – не навчалися взагалі; 12 % – 5-10 років тому; 10 % – 10-20 років тому; 6 % – 3-5 років тому; 8 % – не відповіли.

Щодо уявлення сучасного міста в думках українського сільського населення, було виявлено такі тенденції: 58 % – вважають, що в містах найкраща якість життя населення та найвищі заробітні плати; 24 % – схиляються до думки, найкраще жити в сільській місцевості, бо міста непридатні для життя людини; 12 % – не визначилися з відповіддю та 6 % мають власну думку.

З усіх опитаних 62 % ніколи не були за кордоном; 16 % – бували дуже рідко (1-2 рази в житті); 10 % – відвідують періодично; 10 % – бувають часто (більше 1-2 разів на рік); 2 % – не відповіли.

Стосовно мети поїзди за кордон, 26 % вказали – відпочинок; 22 % – гості та друзі; 14 % – робота і сфера інтересів; 38 % – вибрали графу інше.

На питання, чи задоволені люди своєю заробітною платою, 14 % вказали, що так, а 82 % – що ні і 4 % – було байдуже.

Серед потреб, задоволення яких вимагає найбільше зусиль для населення, 32 % вибрали лікування, 26 % – благоустрій присадибної ділянки; 22 % – освіта/навчання дітей; 20 % – одяг/взуття; 14 % – харчування; 10 % – опалення; 10 % – домашнє господарство; 6 % – задоволення вимагають всі потреби; 2 % – відпочинок за кордоном; 2 % – не мають ніяких проблем.

Виявлено, що за станом матеріального забезпечення 46 % респондентів значною мірою дошкуляють матеріальні складнощі; 46 % – дошкуляють, але терпимо; 4 % – утримались від відповіді; 2 % – перебувають у нестерпному матеріальному становищі; 2 % – не мають з цим проблем.

Серед причин, які є, на думку мешканців села, основною в усіх їхніх життєвих негараздах для 62 % населення – це держава винна («якби політики менше крали, то населенню краще б жилось»); для 28 % – «винні вони самі» («хто, як вони відповідальні за свій добробут»); для 8 % – «винне саме суспільство»; 2 % – мали свою відповідь.

74 % селян вважають, що вища освіта їм потрібна в житті, 20 % – потрібна тільки за умови, якщо проживати в місті, бо в селі її ніде застосувати; 4 % – освіта не відіграє ніякої ролі в житті, заробляти вони вміють і так; 2 % – утримались від відповіді.

За результатами соціального опитування можна зауважити, що диференціація умов життя на рівні домогосподарств у сільському населеному пункті утворюється завдяки уявленням місцевих мешканців про благополуччя і достаток та завдяки їхнім економічним ресурсам і можливостям вдосконалювати зовнішній вигляд житлових будівель і присадибних ділянок.

Дослідження сталого розвитку населеного пункту через показники умов життя, що включало диференціацію будинків за станом бідності / заможності та періодом економічного піднесення, а також опитування населення стосовно суб'єктивного сприйняття матеріального стану, дозволило виявити наступні потреби місцевих мешканців: потреба в лікуванні, благоустрою присадибної ділянки, освіті й навчанні дітей тощо. Ці потреби за результатами соціального опитування набрали найбільший відсоток. Саме благоустрій присадибної ділянки найбільше характеризує становище індивіда як заможного чи бідного в сільській місцевості.

Висновки і пропозиції. 1. Факторами, що впливають на сталий розвиток території локального рівня, можуть бути матеріальна спроможність чи неспроможність мешканців. У науковій літературі закордонних учених дослідження бідності спрямовані на визначення ролі індивіда в соціальному житті.

2. Дослідження особливостей сталого розвитку на локальному рівні через показники умов життя в сільському населеному пункті, що включало диференціацію будинків за станом привабливості та періодом економічного піднесення, а також опитування населення стосовно суб'єктивного сприйняття умов проживання, дозволило виявити, що на території одного населеного спостерігаються різні способи господарювання, відтворення життєдіяльності населенням тощо. Аналіз територіальної структури соціальної нерівності в населеному пункті дозволив виявити просторові особливості умов життєдіяльності населення. Виявлено, що зони бідності поширені в тій частині населеного пункту, яка історично сформована раніше.

3. Досліджено, що головною проблемою на шляху до сталого розвитку населеного пункту є бідність населення. Досягнення сталого розвитку регіону можливе при створенні *організаційно-економічних механізмів стимулювання сталого розвитку регіону*, які можуть базуватись на інноваційних підходах промислової політики, зокрема на основі *смартспеціалізації*.

4. Регіональна інноваційна політика (смартспеціалізація регіону) може стати ключовим елементом для досягнення цілей сталого розвитку регіону, адже один з підходів до досягнення сталого розвитку базується на смартспеціалізації. Впровадження стратегій смартспеціалізації є одним ефективних методів для поліпшення гострих соціо-еколого-економічних регіональних проблем, адже реалізація стратегії смартспеціалізації вимагає визначення унікальних регіональних особливостей, що підвищують конкурентоспроможність регіону.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5. Реалізація в державній політиці механізмів стимулювання сталого розвитку регіону в ключі смартспеціалізації може позитивно вплинути на вирівнювання умов життя населення за регіонами, що може підвищити якість життя населення. Вирівнювання умов життя населення та підвищення якості життя населення в регіоні за допомогою таких складних управлінських механізмів може стати драйвером позитивних трансформацій економіки як на регіональному, так і на локальному рівні.

Список використаних джерел

1. Алексеев А. И. Многоликая деревня (население и территория). Москва :Мысль, 1990. 266 с.
2. Бочаров Ю. П., Фильваров Г. И. Производство и пространственная организация городов. Москва :Стройиздат, 1987. 254 с.
3. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація : монографія. Київ : [б.в.], 2009. 347 с.
4. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. Киев : Будивельник, 1991. 184 с.
5. Ішук С. І., Гаєвська Н. С., Мельник І. Г. Бідність як соціально-економічна категорія й об'єкт дослідження суспільної географії. *Економічна та соціальна географія*. 2011. Вип. 62. С. 56–64.
6. Картографическое исследование природопользования (теория и практика работ) / Руденко Л. Г. и др. Київ :Наукова думка, 1991. 212 с.
7. Малахов И. Н. Качество жизни: опыт экологического прочтения. Кривой Рог : ВЕЖА, 1999. 159 с.
8. Мисевич К. Н., Рященко С. В. Географическая среда и условия жизни населения Сибири. Новосибирск : Наука. Сибир. отд-ние, 1988. 120 с.
9. Покляцький С. А. Умови життя населення великих міст України: суспільно-географічне дослідження : [монографія] / відп. ред. І. В. Гукалової. Київ : Наукова думка, 2016. 185 с.
10. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А. Н. Данилова. Минск, 2003. 384 с.
11. Фащевский Н. И., Палий Т. М., Немченко М. П., Старостенко А. Г. Территориальная организация жизнедеятельности населения. Киев : Наук. думка, 1992. 136 с.
12. Bedrunka K. Concepts of the sustainable development of the region. *Studies in Systems. Decision and Control*. 2020. Vol. 198. Pp. 11–18.
13. Benjamin D., Hegetz O., Kimball M., Rees-Jones A. What Do You Think Would Make You Happier? What Do You Think You Would Choose? *American Economic Review*. 2012. Vol. 102. Pp. 2083–2110.
14. Di Tella R., Haisken-De New J., MacCulloch R. Happiness Adaptation to Income and to Status in an Individual Panel. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 2010. Vol. 76. Pp. 834–852.
15. Frey B., Stutzer A. What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*. 2002. Vol. 40. Pp. 402–435.
16. Galbraith John K. *The Affluent Society* (1958). Rev. ed. Boston: Houghton Mifflin, 1998. 336 p.
17. Graham C. *Happiness Around the World: The Paradox of Happy Peasants and Unhappy Millionaires*. Oxford University Press, 2012.
18. Kreslins K., Stefenberga D. Analysis of Kurzeme region development in the context of smart specialization strategy: Preliminary results. *Engineering for Rural Development*. 2016. January. Pp. 1224-1229.

References

1. Alekseev, A. I. (1990). *Mnogolikaia derevnia (naselenie i territoriia) [Multifaceted village (population and territory)]*. Mysl.
2. Bocharov, Yu. P., Filvarov, G. I. (1987). *Proizvodstvo i prostranstvennaia organizatsiia gorodov [Production and spatial organization of cities]*. Stroiiizdat.
3. Gukalova, I. V. (2009). *Yakist zhyttia naseleennia Ukrainy: suspilno-heohrafichna kontseptualizatsiia [Quality of life of the population of Ukraine: socio-geographical conceptualization]*. [w. p.].
4. Demin, N. M. (1991). *Upravlenie razvitiem gradostroitelnyh system [Management of development of town-planning systems]*. Budivelnyk.

5. Ishchuk, S. I., Haievska, N. S., Melnyk, I. H. (2011). Bidnist yak sotsialno-ekonomichna katehoriia y obiekt doslidzhennia suspilnoi heohrafiï [Poverty: socio-economic category and subject for human geography]. *Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia – Economic and social geography*, 62, pp. 56-64.
6. Rudenko, L. G., Parxomenko, G. O., Molochko, A. M. (1991). *Kartograficheskoe issledovanie prirodopol'zovanija (teorija i praktika robot) [Cartographic study of nature management (theory and practice of works)]*. Naukova dumka.
7. Malaxov, I. N. (1999). *Kachestvo zhizni: opyt ekologicheskogo prochteniia [Quality of life: the experience of ecological reading]*. VEZHA.
8. Misevich, K. N., Ryashhenko, S. V. (1988). *Geograficheskaja sreda i usloviia zhizni naseleniia Sibiri [Geographical environment and living conditions of the population of Siberia]*. Nauka. Sibir. otd-nie.
9. Pokliatskyi, S. A. (2016). *Umovy zhyttia naseleння velykykh mist Ukrainy: suspilno-heohrafichne doslidzhennia [Living conditions of population in large cities of Ukraine: socio-geographical research]*. Naukova dumka.
10. Danilov, A. N. (Ed.). (2003). *Sotsiologicheskaja entsiklopediia [Sociological Encyclopedia]*. Izdatelstvo “Belaruskaja Entsiklopediia”.
11. Fashchevskyi, M. I., Paliï, T. M., Nemchenko, M. P., Starostenko, A. G. (1992). *Territorialnaia organizatsiia zhiznedeiatelnosti naseleniia [Territorial organization of life of the population]*. Naukova dumka.
12. Bedrunka, K. (2020). Concepts of the sustainable development of the region. *Studies in Systems, Decision and Control*, 198, pp. 11–18.
13. Benjamin, D., Hegetz, O., Kimball, M., Rees-Jones, A. (2012). What Do You Think Would Make You Happier? What Do You Think You Would Choose? *American Economic Review*, 102, pp. 2083–2110.
14. Di Tella, R., Haisken-De New J., MacCulloch, R. (2010). Happiness Adaptation to Income and to Status in an Individual Panel. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 76, pp. 834–852.
15. Frey, B., Stutzer, A. (2002). What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*, 40, pp. 402–435.
16. Galbraith John K. (1958). *The Affluent Society*. Houghton Mifflin.
17. Graham, C. (2012). *Happiness Around the World: The Paradox of Happy Peasants and Unhappy Millionaires*. Oxford University Press.
18. Kreslins, K. Stefenberga, D. (January, 2016). Analysis of Kurzeme region development in the context of smart specialization strategy: Preliminary results. *Engineering for Rural Development* (pp. 1224–1229).

Романченко Тетяна Тарасівна – аспірантка кафедри регіоналістики і туризму, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Романченко Татьяна Тарасовна – аспірантка кафедри регіоналістики і туризму, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (пр. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Україна).

Romanchenko Tetiana – PhD student of the Department of Regional Studies and Tourism, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremohy Av., 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: teromanchenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1663-1945>

УДК 332.122

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-83-92

Галина Самійленко

**ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СИНЕРГІЙНИЙ ЕФЕКТ
КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР РЕГІОНУ**

Галина Самойленко

**ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ
КЛАСТЕРНЫХ СТРУКТУР РЕГИОНА**

Halyna Samiilenko

**MAIN CHARACTERISTICS AND SYNERGETIC EFFECT
OF CLUSTER STRUCTURES OF THE REGION**

У статті представлено основні підходи до поняття «кластер» та визначено його основні характеристики. Значені основні риси вітчизняних кластерних структур, на основі яких виявлені труднощі процесу їх формування та функціонування в регіонах України. Запропоновано заходи для вирішення вказаних проблем. З'ясовано, що відмінною особливістю кластерних структур є виникнення в результаті їх ефективного функціонування синергетичного ефекту, який можна вважати їхньою стратегічною перевагою. Виокремлені види синергійних ефектів, які трапляються в межах кластерних об'єднань, запропоновано відповідні показники для розрахунку ефективності діяльності підприємств кластера, на основі чого запропонована кількісна оцінка загального синергетичного ефекту кластера.

Ключові слова: кластери; кластерні структури регіону; характеристики кластерних структур; ефективність діяльності кластера; синергетичний ефект.

Рис.: 2. Табл.: 4. Бібл.: 16.

В статье представлены основные подходы к понятию «кластер» и определены его основные характеристики. Указаны основные черты отечественных кластерных структур, на основе которых выявлены трудности процесса их формирования и функционирования в регионах Украины. Предложены меры для решения указанных проблем. Установлено, что отличительной особенностью кластерных структур является возникновение в результате их эффективного функционирования синергетического эффекта, который можно считать их стратегическим преимуществом. Выделены виды синергетических эффектов, которые встречаются в пределах кластерных объединений, предложен ряд показателей для расчета эффективности деятельности предприятий кластера, на основе чего предложена количественная оценка общего синергетического эффекта кластера.

Ключевые слова кластеры; кластерные структуры региона; характеристики кластерных структур; эффективность деятельности кластера; синергетический эффект.

Рис.: 2. Табл.: 4. Библ.: 16.

The article presents the main approaches to the concept of "cluster" and defines its main characteristics. The main features of domestic cluster structures are indicated, on the basis of which the difficulties of the process of their formation and functioning in the regions of Ukraine are revealed. Measures to solve these problems are proposed. It was found that a distinctive feature of cluster structures is the emergence of a synergistic effect as a result of their effective functioning, which can be considered their strategic advantage. The selected types of synergy effects that occur within cluster associations, a number of indicators are proposed to calculate the efficiency of cluster enterprises, based on which a quantitative assessment of the overall synergy effect of the cluster is proposed.

Keywords: clusters; cluster structures of the region; characteristics of cluster structures; efficiency of cluster activity; synergetic effect.

Fig.: 2. Table: 4. References: 16.

JEL Classification: O018; R100

Постановка проблеми. Наявність численних проблем у функціонуванні регіональних господарських комплексів та неможливість їх вирішення впродовж останніх років потребує активного пошуку шляхів подолання подібної ситуації. Адекватним сучасним економічним реаліям є застосування кластерного підходу як найбільш перспективного та оптимального напрямку розвитку регіону. Впровадження цього підходу є позитивним моментом як для регіонального розвитку загалом, так і для всіх його складових. Кластерна модель, сутність якої полягає в інтеграції діяльності економічно самостійних підприємств – учасників кластера для досягнення спільної мети, дає можливість уникнути певних негативних аспектів об'єднання, на кшталт, встановлення усталених партнерських відносин, що призводять до зменшення або втрати гнучкості та конкуренції; складність управління великими господарськими структурами; обмеження мобільності, гнучкості, значні витрати на здійснення функцій управління тощо. При цьому інтеграція в кластерних

структурах повною мірою сприяє використанню її позитивних моментів (перевага при отриманні кредитних та інших видів ресурсів; можливість зменшення витрат, зокрема, транспортних, трансакційних тощо на одиницю продукції; мінімізація ризиків; отримання синергетичного ефекту при функціонуванні та досягнення високої конкурентоспроможності суб'єктів господарювання). З-поміж регіональних переваг кластеризації треба вказати на покращення взаємодії між учасниками кластера різних сфер діяльності, прояву гармонізованого поштовху для активізації просторового розвитку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних питань щодо сутності, створення та функціонування кластерів присвячені роботи таких закордонних та вітчизняних учених, як О. Богми, М. Бутка, М. Войнаренка, М. Енрайта, В. Захарченка, В. Льчука, М. Портера, С. Соколенка, Д. Сольє, М. Сторпера, І. Толенадо, І. Хоменко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Велика кількість наявних робіт із різних аспектів кластеризації не повною мірою розкривають питання, які стосуються характерних рис кластерних структур, зокрема вітчизняних, а також кількісної оцінки синергетичного ефекту, що виникає в кластері. Зважаючи на це, потребують подальшого дослідження такі аспекти кластеризації, як принципові характеристики кластерних структур, складові та кількісне оцінювання синергетичного ефекту кластерних утворень.

Мета статті полягає у виявленні та висвітленні основних характеристик кластерних структур загалом та вітчизняних зокрема, у виокремленні та дослідженні видів синергетичних ефектів, притаманних кластерам, які є основою для кількісної оцінки загального синергетичного ефекту кластерного об'єднання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні кластерні структури є важливою та невід'ємною складовою регіональних економічних систем. Їх функціонування сприяє активізації діяльності таких елементів регіонального оточення, як бізнесового та ринкового середовища, а також інформаційного простору, наукового та освітянського напрямів, які у свою чергу загалом позитивно впливають на регіональний розвиток.

Кластерна теорія сьогодні є відносно новою, але добре відомою своїми теоретичними розробками та практичними впровадженнями. Проведений аналіз праць з цього питання засвідчив, що розробниками кластерного підходу слід вважати таких закордонних науковців, як А. Маршалл, А. Вебер, Ф. Перру, І. Толенадо, Й. Шумпетер тощо. Найбільш відомим дослідником кластерної теорії є М. Портер, який популяризував цей феномен. Як наслідок, у нього з'явилися послідовники, а також науковці з різних країн, які продовжують, поглиблюють, розширюють кластерну концепцію. Проте нині немає єдиної думки та єдиного визначення поняття «кластер».

У роботах, що стосуються кластерів, М. Портер передусім вивчав територіальну організацію продуктивних сил та їхній зв'язок із поняттям конкурентоспроможності. На основі проведених досліджень М. Портер встановив, що конкурентоспроможні транснаціональні компанії переважно сконцентровані в одному регіоні, на одній території, або в одній країні, а не розташовані безсистемно, що призводить до отримання синергетичного ефекту за рахунок взаємодії компаній, фірм, підрозділів тощо. А отже, саме таким чином і відбувається утворення кластерної структури як сукупності фірм, підприємств, компаній, галузей, сфер діяльності, які взаємодіють та співпрацюють один з одним та сприяють підвищенню конкурентоспроможності один одного [9].

За М. Портером успіх на світовому ринку досягають ті країни, які володіють чотирма факторами, що формують середовище для конкуренції підприємств. Формулюючи фактори, які сприяють створенню конкурентної переваги, учений називає їх детермінантами, та визначає як стратегія фірми, її структура та суперництво; параметри факторів; параметри попиту; рідні та підтримуючі галузі [10, с. 92-93]. Аналізуючи «ромб» М. Портера як сис-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

тему, необхідно зазначити, що: по-перше, більше шансів на успіх у тих галузях, у якій «ромб» має більш гармонізований характер; по-друге, кожний елемент «ромбу» впливає на інші, а також вплив та дії кожної складової взаємопосилуються; по-третє, конкурентна перевага тим сильніше, чим у більшій кількості елементів «ромбу» вона присутня; по-четверте, взаємодія між усіма факторами призводить до посилення конкурентних переваг, які іншим учасникам ринку складно скопіювати або перейняти [2].

З моменту формування М. Портером свого погляду на кластерні структури і до нині немає єдиного підходу до їх розуміння, різні дослідники трактують його по-різному. Узагальнення наявних підходів до визначення поняття «кластер» (рис. 1) дає змогу сформулювати основні риси, які їм притаманні:

- по-перше, це спільність сфери діяльності учасників кластерної структури, тобто наявність між фірмами, компаніям, організаціями чи галузями кластера різноманітних зв'язків, на кшталт, горизонтальних, вертикальних, інвестиційних, комерційних, кооперативних тощо;

- по-друге, спільність розташування підприємств на певній території, тобто місце розташування взаємопов'язаних підприємств знаходиться в межах одного регіону.

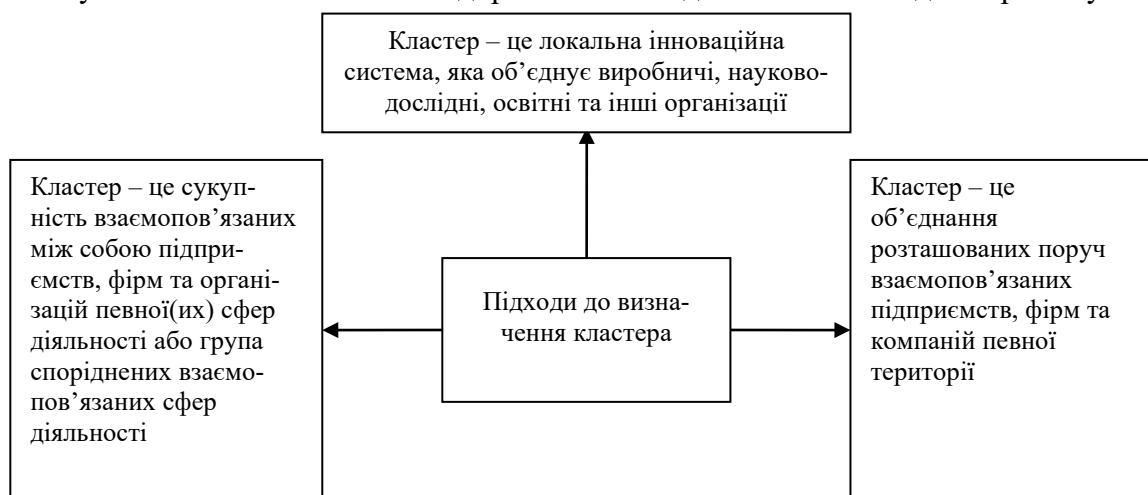

Рис. 1. Основні підходи до визначення та розуміння поняття «кластер»

Джерело: сформовано авторкою на підставі [2; 3; 9; 10].

Спільність як географічного розташування, так і сфери діяльності кластерів призводить до взаємодії їх учасників при функціонування та веденні операційної діяльності, зокрема, наявність загальних цілей, постачальників, споживачів, партнерів тощо. Учасники кластерних структур можуть використовувати ту ж саму інфраструктуру: виробничу, інформаційну тощо, при цьому підприємства інфраструктури також здебільшого стають учасниками кластера.

Характерною рисою підприємств та організацій, що входять до кластерних структур, є їх спільне прийняття загальних рішень, реалізація загальних проєктів, що призводить до об'єднання учасників кластера. Метою подібних проєктів є або розвиток самого кластеру як самостійної структури, організації, системи, або розвиток регіону, де розташована кластерна структура. При цьому такі складові кластера, як наукові, науково-дослідні та освітні установи та організації, яким притаманна інноваційна спрямованість, зазвичай переносять її на всю кластерну структуру.

Отже, на основі вищезазначеного, наведемо основні характеристики кластерних утворень, з урахуванням того, що три перші з них можна вважати передумовами створення та формування кластерних структур (рис. 2).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

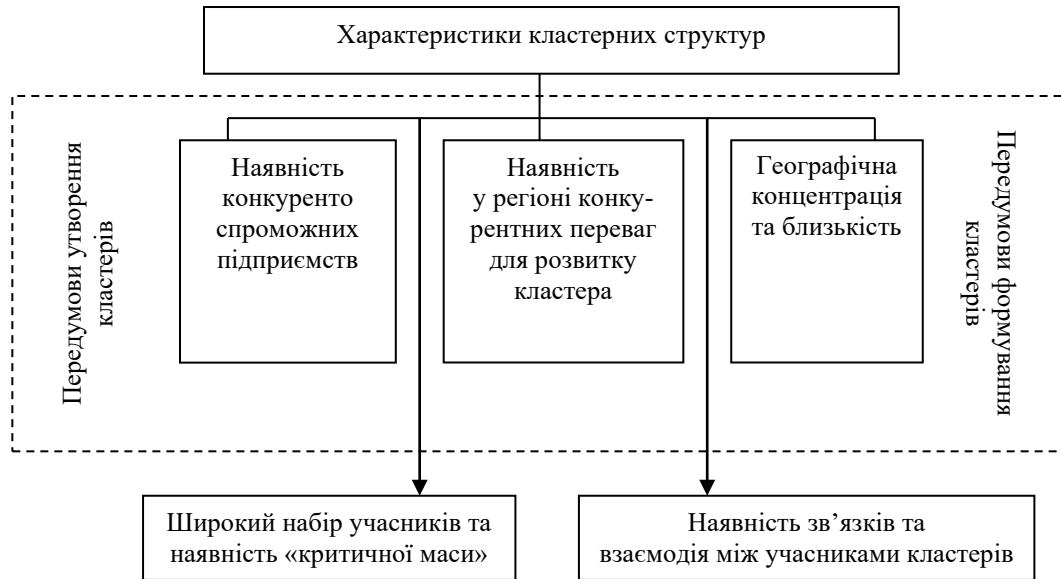

Рис. 2. Характеристики кластерних структур

Джерело: сформовано авторкою на підставі [2; 11; 14; 16].

Розкриття змісту представлених характеристик кластерних об'єднань (рис. 2) міститься в табл. 1.

Таблиця 1

Принципові характеристики кластерних структур

Характеристика	Зміст
Наявність конкурентоспроможних підприємств	Наявність конкурентоспроможних на ринку підприємств у кластері є ключовою умовою для його розвитку. Параметрами конкурентоспроможності можуть бути: відносно високий рівень продуктивності компаній та секторів, що входять до кластера; високий рівень експорту продукції; ефективність результативних показників діяльності компаній-учасників кластера (прибутковість, акціонерна вартість тощо)
Наявність у регіоні конкурентних переваг для розвитку кластера	До конкурентних переваг належать: вигідне географічне розташування; доступ до сировини та матеріалів та необхідних людських ресурсів, постачальників комплектуючих, спеціалізованих навчальних закладів, наукових організацій тощо. Параметрами оцінки конкурентних переваг території можуть бути: рівень залучених інвестицій до підприємств або секторів, що входять до кластера
Географічна концентрація та близькість	Головні учасники кластерних структур знаходяться в географічній близькості один до одного та мають можливість активно взаємодіяти. Географічний масштаб може залежно від різновиду кластера охоплювати один або декілька регіонів держави. Параметрами характеристики можна розглядати показники, які характеризують високий рівень спеціалізації певного регіону
Широкий набір учасників та наявність «критичної маси»	Кластер може включати компанії, що виробляють кінцеву продукцію, яка експортується за межі регіону; системи постачальників комплектуючих, обладнання, освітніх закладів наукових та інших підтримуючих організацій. До параметрів слід віднести показники, які характеризують високий рівень зайнятості на підприємствах та в секторах, що входять до кластера; кількість компаній та організацій у кластері
Наявність зв'язків та взаємодія між учасниками кластерів	Наявність ділових зв'язків та координації зусиль між членами кластера є одним із головних факторів успіху для розвитку кластерів. Такі зв'язки можуть бути різними, включаючи формалізовані відносини між головною компанією та постачальниками, між самими постачальниками, партнерство з постачальниками обладнання; зв'язки між компаніями, ЗВО, науковими установами в межах співпраці для реалізації спільних програм та проєктів. А також відносини між малими та середніми компаніями можуть бути пов'язаними з координацією їхніх зусиль із колективного просування товарів на наявні або нові ринки

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 11; 14; 16].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

При ідентифікації та генеруванні кластерною структурою синергетичного ефекту набуває значення кількість підприємств, організацій, компаній та інших соціально-економічних об'єктів, які входять до її складу. На основі вивчення досвіду країн із високим рівнем кластерного розвитку, встановлено, що для досягнення критичної маси, необхідної для створення кластера, до його складу повинно входити не менше ніж 30-50 організацій. На основі інформації про функціонування кластерів у регіонах України [12; 13], можна сформулювати основні риси, які їм притаманні (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика вітчизняних кластерів

Характеристика	Зміст
Спільність сфери діяльності членів кластерних структур	Більшість учасників кластерних структур розташовуються на території однієї області або району країни
Спільність розташування членів кластерних структур	вітчизняні кластерні структури мають переважно галузеву спрямованість або спрямованість певної сфери діяльності. Найчастіше вони спеціалізуються на таких сферах діяльності як сільське господарство (кластери сільського господарства, агропромислові кластери) та туризму (туристичні та туристично-рекреаційні кластери, кластери сільського, зеленого, водного туризму). Також останнім часом спостерігається збільшення кількості кластерів інформаційних технологій (ІТ-кластерів) та кластерних структур інноваційного спрямування (інноваційних кластерів) у регіонах країни
Склад та кількість членів кластерних структур	до вітчизняних кластерів переважно входять приватні підприємства, фірми, компанії, заклади вищої освіти, банківські установи, громадські організації тощо. Вітчизняні кластери об'єднують в середньому від 20 до 50 членів.

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 12; 13].

На основі аналізу наведених характерних рис вітчизняних кластерних структур (табл. 2) та їх розподілу в Україні [12; 13], необхідно зазначити наступне. По-перше, більшість кластерів можна віднести до категорії незрілих, оскільки велика їх кількість нині перебуває на стадії розроблення або зародження та становлення та включає в себе здебільшого невелику кількість учасників [13]. По-друге, кількість існуючих кластерних структур у регіонах країни не є постійною, що пов'язано, з одного боку, з припиненням існування багатьох кластерів, утворених у період з 90-х р. і до 2010 р., а, з іншого – появою нових утворень за останні декілька років [12]. По-третє, територіально кожне кластерне утворення розташовується передусім в одній області країни, а часто і в окремому районі, що свідчить про відсутність міжрегіональних зв'язків та утворень [13].

Процес розробки та утворення вітчизняних кластерних структур зіштовхується, ні з такими труднощами:

- відсутність на рівні держави та регіонів зацікавленості, допомоги та підтримки (фінансової, методологічної, інституційної тощо);
- складність реєстрації за рахунок відсутності на законодавчому рівні поняття кластера;
- недостатність та відсутність у членів кластерів маркетингового та управлінського досвіду роботи в подібних структурах, а також фахівців із цих сфер діяльності;
- боязнь, інерція, відсутність бажання та мотивації у представників бізнесу, влади, освіти та науки до інтеграції, налагодження зв'язків, застосування та реалізації нових підходів, методів та принципів роботи, співпраці [2].

Отже, аналіз виявлених складнощів показує, що для їх усунення та вирішення необхідна активна позиція всіх учасників цього процесу, задіяних на різних рівнях: державному (макрорівень), регіональному (мезорівень) та рівні кластерних структур (мікрорівень). Саме консолідація зусиль вказаних трьох рівнів повинна привести, на нашу думку, до якнайшвидших позитивних змін у кластерному розвитку регіонів країни.

Для подолання зазначених труднощів пропонується реалізація таких дій на кожному з рівнів (табл. 3).

Таблиця 3

Заходи, що спрямовані на сприяння створення та функціонування кластерних структур та подолання виявлених проблем щодо їх формування та розвитку

Заходи	Зміст
Державного рівня	– прийняття ряду нормативно-правових актів, які б визначали поняття кластера, а також процес, порядок та механізм створення, функціонування та ліквідації кластерів тощо; – пошук механізмів узгодження інтересів держави, бізнесу та населення; – реалізація програм сприяння виходу виробничих підприємств та інших учасників кластера на зовнішні ринки; – здійснення диверсифікації сфер діяльності; – впровадження екологічних стандартів та створення системи контролю за їх виконанням
Регіонального рівня	– здійснення ґрунтового аналізу кластерного потенціалу регіону; – розробка кластерних ініціатив, програм, стратегій; – надання всебічної підтримки (інформаційної, аналітичної, організаційної тощо) створенню та функціонуванню кластерних структур; – сприяння та участь в прийнятті рішень щодо підготовки потрібних кластерним структурам фахівців
На рівні кластерного утворення	– сприяння обміну інформацією, досвідом між виробничими підприємствами кластеру та іншими його членами; – консолідація членів кластерної структури; – налагодження взаємозв'язків між виробничими підприємствами та науковими установами, освітніми закладами в межах кластеру; – розвиток інформаційної та логістичної інфраструктури; – розвиток галузевої сировинної бази регіону; – узгодження стратегій розвитку компаній та стратегій розвитку регіону та його населених пунктів; – оцінка впливу кластеру на інфраструктуру та розвиток регіону; – проведення маркетингових досліджень та рекламних заходів щодо функціонування кластерних структур, а також виявлення перспектив розвитку компаній кластерної структури та кластера загалом на зовнішньому ринку; – співпраця зі ЗМС та поширення, пояснення та популяризація основних положень кластерної концепції та інформації про кластер із їх допомогою; – використання інтернет-ресурсу та створення власного сайту для інформування про кластерне утворення, поширення про нього інформації; – проведення тренінгів, круглих столів, бізнес-форумів тощо; – створення координаційного органу кластеру та забезпечення його діяльності; – залучення підприємств в діяльність кластерів.

Джерело: розроблено автором на підставі [2; 11-13].

Під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища та з урахуванням існуючих зв'язків у діяльності кластера як сукупності або групи підприємств та організацій з'являється його відмінна особливість – виникнення синергетичного ефекту [1, с. 99; 5; 6; 8; 15]. Ця особливість є стратегічною перевагою кластера порівняно з окремими підприємствами, яка сприяє забезпеченню можливості конструктивної співпраці між спорідненими компаніями, їхніми постачальниками, представниками влади тощо. Виникнення синергетичного ефекту кластерної структури сприяє підвищенню ефективності функціонування як її самої, так і регіонального господарського комплексу загалом.

Аналіз наукових праць [1, с. 44-45; 4; 7] дає можливість виокремити такі види синергетичних ефектів, які зустрічаються в межах кластерних утворень та їх охарактеризувати (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика видів синергетичних ефектів, притаманних кластерному об'єднанню

Вид синергетичного ефекту	Коротка характеристика
Синергетичний ефект масштабів	полягає в збільшенні обсягів виробництва за рахунок підвищення коефіцієнта завантаження обладнання, використання загального персоналу тощо, що приводить до зменшення середньої величини постійних витрат на одиницю продукції
Синергетичний ефект продаж (торговельний)	виникає, коли різні виробники використовують єдині складські приміщення, канали постачання та реалізації продукції та ринки їх збуту, спільну рекламу, маркетинг, стимулювання збуту та економлять на комерційних та маркетингових витратах, що дозволяє збільшити прибуток
Синергетичний ефект операційної економії (операційний)	досягається за рахунок централізації маркетингу, постачання, більш високого ступеня використання виробничих потужностей і персоналу, управління фінансовими потоками, персоналом, загальних закупок великих партій товарів, виключення дублюючих функцій та зменшення, таким чином, поточних витрат
Інвестиційний синергетичний ефект	виникає за рахунок спільного використання обладнання, загальних запасів сировини, переміщення наявних інвестиційних ресурсів з одного напрямку на інший
Синергетичний ефект підвищення ефективності управління (управлінський)	з'являється внаслідок підвищення якості та оперативності управлінських рішень ліквідації неефективності процесів менеджменту, поліпшенням рішення координаційних та інформаційних питань, збільшення якості та дієвості контролю за виконанням прийнятих рішень; скорочує витрати на навчання, адаптацію тощо за рахунок використання персоналом раніше набутого досвіду, знань, навичок у новій сфері діяльності
Синергетичний ефект колективізму	виявляється в тому, що спільна робота є більш успішною, ніж сума індивідуальних досягнень
Організаційно-структурний синергетичний ефект	досягається шляхом усунення дублювання функцій та роботи певних відділів, секторів тощо
Синергетичний ефект комбінування ресурсів	полягає в отриманні додаткових конкурентних переваг за рахунок комбінування трудових, наукових, інноваційних, виробничих та інших ресурсів
Інноваційний синергетичний ефект	полягає в створенні сприятливих умов для створення та реалізації різноманітних інновацій

Джерело: розроблено автором на підставі: [1, с. 44-45; 2; 4; 7].

Також важливим питанням при створенні, функціонуванні та розвитку кластерних структур є визначення ефективності їхньої діяльності. У загальному плані ефективність визначається як відношення результатів до зусиль або витрат. Показники економічної ефективності на рівні соціально-економічного об'єкта можна виокремити такі: по-перше, якісні та кількісні; по-друге, екстенсивні та інтенсивні; по-третє, абсолютні та відносні; по-четверте, узагальнюючі та часткові; по-п'яте, статичні та динамічні.

Таким чином, для розрахунку ефективності діяльності підприємства кластера пропонуємо застосовувати такі показники [2]:

$$P = \frac{\Pi}{ОВФ}, \quad (1)$$

де P – загальна рентабельність;

Π – прибуток;

$ОВФ$ – середньорічна вартість основних виробничих фондів і нормованих оборотних коштів

$$\Phi = \frac{ТП}{ОВФ}, \quad (2)$$

де Φ – фондівдача;

$ТП$ – обсяг товарної продукції (чистої доданої вартості);

$ОВФ$ – середньорічна вартість основних виробничих фондів

$$K_{оок} = \frac{ТП}{НОК}, \quad (3)$$

де $K_{оок}$ – коефіцієнт оборотності оборотних коштів;
 ТП – чиста додана вартість (товарна продукція);
 НОК – середньорічна вартість нормативних оборотних коштів

$$T = \frac{KI}{П}, \quad (4)$$

де T – термін окупності капітальних інвестицій;
 K_I – капітальні інвестиції;
 $П$ – сума чистого прибутку, отриманого за рахунок цих капітальних інвестицій

$$M = \frac{СМПЕ}{ТП}, \quad (5)$$

де M – матеріаломісткість;
 СМПЕ – вартість сировини, матеріалів, палива, енергії, спожитих підприємством(ами);
 ТП – випуск (товарна продукція).

$$EB_E = \frac{ВН}{ВВТ}, \quad (6)$$

де EB_E – ефективність виробництва для експорту;
 $ВН$ – валютні надходження від експорту продукції, робіт, послуг (з урахуванням купівельної спроможності валюти та кредитного впливу);
 $ВВТ$ – витрати на виробництво й транспортування продукції, робіт, послуг на експорт.

Зробивши розрахунки за вказаними формулами 1 – 6 до і після створення кластерної структури, можна оцінити ефективність функціонування підприємств в інтегрованих структурах. При цьому слід врахувати, що при підрахунках ефективності діяльності кластера в цілому недостатньо буде лише додати ефективність підприємств – членів кластера. Оскільки кластер – це взаємопов'язана сукупність підприємств, то треба врахувати і ефективність від об'єднання підприємств у кластер:

$$Eф_n = Eф_{n1} + Eф_{n2} + \dots + Eф_{ni} + Eф_{об'єднання} \quad (7)$$

де $Eф_n$ – загальна ефективність кластеру з n -кількістю підприємств;
 $Eф_{n1}$ – ефективність першого підприємства кластера;
 $Eф_{n2}$ – ефективність другого підприємства кластера;
 $Eф_{ni}$ – ефективність i -го підприємства кластера;
 $Eф_{об'єднання}$ – ефективність від об'єднання підприємств у кластер.

Ще одним результатом діяльності кластера як системи є синергетичний ефект.

На основі окремих видів синергетичних ефектів, які виникають у кластері пропонуємо розраховувати загальний синергетичний ефект таким чином:

$$CE_3 = CE_1 + CE_2 + CE_3 + CH_4 + CE_5 + CE_6 + CE_7 + CE_8 \quad (8)$$

де CE_3 – загальний синергійний ефект;
 CE_1 – синергетичний ефект масштабів;
 CE_2 – синергетичний ефект продажів;
 CE_3 – операційний синергетичний ефект;
 CH_4 – інвестиційний синергетичний ефект;
 CE_5 – управлінський синергетичний ефект;
 CE_6 – організаційно-структурний синергетичний ефект;
 CE_7 – синергетичний ефект за рахунок комбінування ресурсів
 CE_8 – інноваційний синергетичний ефект.

Висновки і пропозиції. Отже, формування синергетичного ефекту відбувається як загалом у кластері, так і в окремих його учасників. При цьому при розрахунках синергетичного ефекту, який отримують окремі фірми, необхідно відокремлювати ефект отриманий за рахунок інтеграції в кластерному утворенні та ефект, який отриманий за рахунок впливу інших факторів або з інших причин.

Здатність кластера досягати високої ефективності свого функціонування, яка заснована на теорії синергії, привертає до нього увагу та робить цікавим та привабливим як для державних, регіональних органів влади та місцевого самоврядування, так і для бізнесу. Саме тому кластерні структури повинні бути невід'ємною частиною державної економічної політики, а також окремих її складових, на кшталт, регіональної, інноваційної, інвестиційної тощо. Сьогодні світова економічна система вже накопичила чималий позитивний досвід кластеризації як у розвинутих країнах, так і в тих країнах, які розвиваються. Використання кластерного підходу довело свою ефективність в підвищенні рівня економічного розвитку і окремих регіонів, і країн в цілому. З огляду на вищенаведене можна передбачити подальший розвиток кластеризації, запровадження та реалізації кластерного підходу та збільшення кількості кластерів, масштабності їхньої діяльності та результатів функціонування та величини синергетичного ефекту.

Список використаних джерел

1. Богма О. С. Синергетичний ефект одна з найважливіших складових процесу створення кластерів. *Держава і регіони. Серія: Економіка і підприємництво*. 2007. № 1. С. 43-45.
2. Бутко М. П., Самійленко Г. М. Кластерний підхід до розвитку базових галузей регіональної економіки в сучасних умовах: монографія / під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. 372 с.
3. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. № 1. С. 29–33.
4. Домчук В. Синергія слияния. *РИСК: Ресурсь. Інформація. Снабження. Конкуренція*. 2004. №3. С. 32–36.
5. Ільчук В. Синергетичний ефект функціонування кластера. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1(17). С. 9–18.
6. Ільчук В. П., Хоменко О. І. Синергетичний ефект функціонування та розвитку транспортних кластерів. *Економіка та управління підприємствами* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 листоп. 2014 р.). Дніпропетровськ : ДНГУ, 2014. С. 150–153.
7. Кузьбожев Э. Н., Мюллер О. А. Синергія и конкурентоспособность производственного потенциала отрасли. *Экономика и управление*. 2005. № 1. С. 112–118.
8. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 5. С. 97–102.
9. Портер М. Конкуренция : пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2003. 496 с.
10. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. Москва : Междунар. отношения, 1993. 896 с.
11. Посібник з кластерного розвитку. 2006. 38 с. URL: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.
12. Репп Г. І. Аналіз кластерного розвитку регіонів України станом на 2018 рік. *Вісник НАДУ. Серія “Державне управління”*. 2018. № 3. С. 85–90.
13. Самійленко Г. М. Кластерні структури регіонів України: теоретичні аспекти, проблеми та перспективність практичної реалізації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 155–165.
14. Семенов Г. А., Богма О. С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2008. 244 с.
15. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст. Киев : Логос, 2002. 645 с.
16. Соколенко С. И. Кластеры в глобальной экономике: монографія. Київ : Логос, 2004. 848 с.

References

1. Bogma, O. S. (2007). Synerhitychnyi efekt odna z naivazhlyvishykh skladovykh protsesu stvorennia klasteriv [The synergistic effect is one of the most important components of the cluster creation process]. *Derzhava i rehiony. Serii: Ekonomika i pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 1, pp. 43–45.
2. Butko, M. P., Samiilenko, H. M. (2012). *Klasternyi pidkhid do rozvytku bazovykh haluzei rehionalnoi ekonomiky v suchasnykh umovakh [Cluster approach to the development of basic industries of the regional economy in modern conditions]*. TOV «Vydavnytstvo «Aspet-Polihraf».
3. Voinarenko, M. (2000). Kontsepsiia klasteriv – shliakh do vidrodzhennia vyrobnytstva na rehionalnomu rivni [The concept of clusters is a way to revive production at the regional level]. *Ekonomist – Economist*, 1, pp. 29–33.
4. Domchuk, V. (2004). Sinergiya sliyaniya [Fusion synergy]. *RISK: Resursy. Informatsiya. Snabzhenie. Konkurentsia – RISK: Resources. Information. Supply. Competition*, 3, pp. 32–36.
5. Ilchuk, V. (2019). Synerhetychnyi efekt funktsionuvannia klastera [Synergetic effect of cluster functioning]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economy and management*, 1(17), pp. 9–18.
6. Ichuk, V. P., Khomenko, O. I. (2014). Synerhetychnyi efekt funktsionuvannia ta rozvytku transportnykh klasteriv [Synergetic effect of functioning and development of transport clusters]. In *II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy» – II International Scientific and Practical Conference «Economics and Management of Enterprises»* (pp. 150–153). DNGU.
7. Kuzbozhev, E. N., Mueller, O. A. (2005). Sinergiya i konkurentosposobnost proizvodstvennogo potentsiala otrasli [Synergy and competitiveness of the industry's production potential]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, 1, pp. 112–118.
8. Mingaleva, J., Tkacheva, S. (2000). Klasteri i formirovanie struktury regiona [Clusters and formation of the structure of the region]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia – World Economy and International Relations*, 5, pp. 97–102.
9. Porter, M. (2003). *Konkurentsia [Competition]*. Vyliams.
10. Porter, M. (1993). *International competition [Mezhdunarodnaia konkurentsia]*. Mezhdunarodnye otnosheniia.
11. *Posibnyk z klasterneho rozvytku [Cluster Development Guide]*. <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.
12. Repp, G. I. (2018). Analiz klasterneho rozvytku rehioniv Ukrainy stanom na 2018 rik [Analysis of cluster development of the regions of Ukraine as of 2018]. *Visnyk NADU. Seriiia “Derzhavne upravlinnia” – Bulletin of NAPA. Public Administration Series*, 3, pp. 85–90.
13. Samiilenko, H. M. (2019). Klasterni struktury rehioniv Ukrainy: teoretychni aspekty, problemy ta perspektyvnist praktychnoi realizatsii [Cluster structures of regions of Ukraine: theoretical aspects, problems and prospects of practical implementation]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economy and management*, 1(17), pp. 155–165.
14. Semenov, H. A., Bohma, O. S. (2008). *Stvorennia klasternykh obiednan v umovakh novoi ekonomiky [Creation of cluster associations in a new economy]*. KPU.
15. Sokolenko, S. I. (2002). *Proizvodstvennyie sistemyi globalizatsii: Seti. Alyansyi. Partnerstva. Klasteriyi: Ukrainskiy kontekst [Manufacturing systems of globalization: Networks. Alliances. Partnerships. Clusters: Ukrainian context]*. Lohos.
16. Sokolenko, S. I. (2004). *Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. Lohos.

Самійленко Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Самойленко Галина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Samiilenko Halyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: galinamy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>

ResearcherID: V-9327-2018

УДК 336.13

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-93-100

*Максим Забаштанський, Дмитро Драгунов, Інна Зуб***ПРІОРИТЕТНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ***Максим Забаштанский, Дмитрий Драгунов, Инна Зуб***ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СФЕРЫ
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ***Maksym Zabashtanskyi, Dmytro Drahunov, Inna Zub***PRIORITY APPROACHES TO FINANCIAL SECURITY
OF HEALTHCARE IN UKRAINE**

У статті розглянуто основні шляхи вдосконалення фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні. Досліджено сучасні підходи до трактування дефініції «медичне страхування», критичне узагальнення яких дозволило виокремити особливості їх застосування. Проаналізовано характерні риси медичного страхування за допомогою світового досвіду та здійснено ретельний розгляд їх застосування у провідних країнах світу. Акцентовано увагу на необхідності впровадження медичного страхування як одного з ключових інструментів у механізмі фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні. Запропоновано відповідні заходи для покращення підходів до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, які дозволили сформулювати авторське бачення концепції медичного страхування в Україні.

Ключові слова: фінанси, фінансові ресурси; фінансове забезпечення; джерела фінансового забезпечення; сфера охорони здоров'я; медичне страхування.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 10.

В статье рассмотрены основные пути совершенствования финансового обеспечения здравоохранения в Украине. Исследованы современные подходы к трактовке дефиниции «медицинское страхование», критическое обобщение которых позволило выделить особенности их применения. Проанализированы характерные черты медицинского страхования с помощью мирового опыта и осуществлено тщательное рассмотрение их применения в ведущих странах мира. Акцентировано внимание на необходимости внедрения медицинского страхования, как одного из ключевых инструментов в механизме финансового обеспечения здравоохранения в Украине. Предложен ряд мер для улучшения подходов к финансовому обеспечению сферы здравоохранения, которые позволили сформировать авторское видение концепции медицинского страхования в Украине.

Ключевые слова: финансы; финансовые ресурсы; финансовое обеспечение; источники финансового обеспечения; сфера здравоохранения; медицинское страхование.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 10.

The article considers the main ways to improve the financial security of health care in Ukraine. Modern approaches to the interpretation of the definition of "health insurance" are studied, the critical generalization of which allowed to highlight the features of their application. The characteristic features of health insurance with the help of world experience are analyzed and their application in the leading countries of the world is carefully considered. Emphasis placed on the need to introduce health insurance as one of the key tools in the mechanism of financial support of health care in Ukraine. A number of measures have been proposed to improve approaches to the financial provision of health care, which have formed an author's vision of the concept of health insurance in Ukraine.

Keywords: finance; financial resources; financial security; sources of financial security; health care; health insurance.

Fig.: 2. Table: 1. References: 10.

JEL Classification: G20; G22

Постановка проблеми. У сучасних умовах значної глобалізації економіки та прискорення темпу життя суспільства, охорона здоров'я відіграє надзвичайно важливу роль – збереження здорової нації, а також виступає ключовим елементом її національної безпеки.

Сфера охорони здоров'я в Україні нині обмежена в можливості надання послуг належної якості всім верствам населення, що насамперед зумовлено наявністю значного фізичного та морального зносу основних засобів, спричинених відсутністю достатніх обсягів фінансового забезпечення спрямованого на інноваційне технологічне оновлення та модернізацію протягом останніх років. Крім того, низький рівень оплати праці лікарів та медичного персоналу, спричиняє відтік кваліфікованих фахівців зі сфери, що здійснює подальше загострення питання надання медичних послуг належної якості. Саме тому впровадження медичного страхування є альтернативним шляхом вдосконалення процесу фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні досліджуються вітчизняними та закордонними вченими. Значний внесок у вивчення особливостей фінансового забезпечення зробили Я. Буздуган, В. Виговська, О. Гонта, В. Демянишин, М. Дубина, О. Кириленко, В. Москаленко, М. Мних, В. Маргасова, С. Онишко, Н. Ткаченко, С. Юрій та багато інших науковців.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри фундаментальність проведених досліджень, питання інноваційного розвитку сфери охорони здоров'я, розширення можливих джерел фінансового забезпечення сфери за допомогою медичного страхування набувають дедалі більшого значення та актуальності, що суттєво загострилось в умовах сучасної пандемії COVID-19.

Метою цієї статті є дослідження альтернативних джерел і шляхів фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні шляхом впровадження обов'язкового та добровільного медичного страхування з метою покращення якості медичних послуг та забезпечення інноваційного розвитку цієї сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією з ключових функцій держави є забезпечення здорової нації в країні через сферу охорони здоров'я, результативність функціонування якої перебуває в площині належної якості медичних послуг та тривалості життя населення. Водночас забезпечення належної якості медичного обслуговування безпосередньо залежить від обсягів фінансового забезпечення з державного бюджету, який у сучасних умовах неспроможний покрити її наявні потреби в повному обсязі. Саме тому значна увага науковців та практиків приділяється саме медичному страхуванню як додатковому джерелу її фінансового забезпечення. Система медичного страхування в Україні на сьогодні не є достатньою поширеною, оскільки під страхуванням більшість населення розуміє нещасні випадки, під час настання яких страхова компанія відшкодовує потерпілій особі вартість лікування. Медичне страхування є однією зі складових у системі страхової медицини. Медичне страхування у сфері охорони здоров'я пов'язано із забезпеченням громадян якісними та доступними медичними послугами. Враховуючи обмеженість бюджетного фінансування, з одного боку, а також низький рівень доходів переважної частини населення – з іншого, обов'язкове медичне страхування може стати вагомим додатковим джерелом фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я. На сьогодні медичне страхування може залучити додаткові фінансові ресурси для повноцінної організації медичної допомоги населенню.

Нині в науково-практичній літературі наявні різні підходи до трактування дефініції «медичне страхування». Значна когорта науковців визначає під ним «страхування на випадок втрати здоров'я з будь-якої причини, зокрема через хворобу та нещасний випадок». Деякі науковці, такі як І. Астахова трактує її як «спосіб страхування, при якому населення зможе отримати якісні медичні послуги чи діагностику в разі виникнення проблем зі здоров'ям» [1, с. 109].

З економічного погляду враховуючи сучасний стан фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні, впровадження обов'язкового медичного страхування є актуальним та обґрунтованим. Ефективне медичне страхування є однією з найважливіших складових національних систем охорони здоров'я. Соціальний пакет медичного страхування є соціальним захистом у сфері охорони здоров'я, який гарантує забезпечення медичною допомогою при будь-яких обставинах, зокрема у зв'язку із захворюванням або нещасним випадком. До теперішнього часу наявний значний перелік джерел фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, але три основні види фінансування мають ключове значення: державне, обов'язкове та добровільне медичне страхування. На сьогодні більшість країн світу використовує як обов'язкове, так і добровільне медичне страхування. Розглядаючи сучасні форми й методи медичного страхування (рис. 1) треба зазначити, що такий розподіл створює сприятливі умови для розвитку і подальшого використання медичного страхування, що призведе до якісного та швидкого надання медичних послуг.

Рис. 1. Сучасні види та принципи медичного страхування

За видами медичне страхування поділяється на обов'язкове й добровільне, в основі якого перебуває група принципів фінансового забезпечення:

- державних гарантій - забезпечення наявності пакету обов'язкового медичного страхування для всіх соціально незахищених верств населення за рахунок бюджетного фінансування на умовах повної або часткової оплати;

- повного та своєчасного відшкодування фінансових ресурсів – здійснення державного контролю в частині гарантування вчасної сплати страховими компаніями страхових виплат у разі настання страхового випадку за наявними договорами обов'язкового та добровільного медичного страхування з метою повного та своєчасного забезпечення населення необхідними медичними послугами;

- принцип фінансової обґрунтованості – вартість послуг обов'язкового та добровільного медичного страхування повинна забезпечувати стимулювання фінансових інтересів усіх учасників цих відносин, а також виступати своєрідним «імпульсом» для розвитку медичного страхування, у частині належного фінансового забезпечення медичної сфери, зростання якості медичних послуг, а також розвитку національної економіки;

- принцип медичної забезпеченості та обов'язковості – гарантування медичною установою своєчасної та повної первинної та вторинної медичної допомоги в разі наявності у громадянина поліса обов'язкового або добровільного медичного страхування;

- принцип інноваційного фінансування – пріоритетне спрямування медичними установами сформованих у результаті розвитку системи обов'язкового та добровільного страхування наявних фінансових ресурсів на інноваційне оновлення медичного обладнання з метою якісного та своєчасного надання медичних послуг.

Держава має гарантувати стійкість цієї системи, а також виконання зобов'язань перед застрахованими громадянами.

Перехід до обов'язкового медичного страхування в Україні є пріоритетним напрямом удосконалення фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, що перевірено світовим досвідом і сприятиме підвищенню якості, доступності та своєчасного діагностування та надання медичної допомоги населенню [2, с. 35].

Впровадження обов'язкового медичного страхування в існуючих умовах трансформації фінансових відносин повинно бути забезпечено державною підтримкою. Забезпечення населення необхідними медичними послугами на сьогодні є достатньо вартісним у порівнянні з реальними доходами населення, проте в умовах обмеженості державного фінансування повне надання пакета медичних послуг є суттєво ускладненим. Держава не в змозі забезпечити надання допомоги в разі захворювання. У цьому випадку систему обов'язкового медичного страхування доповнює система добровільного медичного страхування.

Добровільне медичне страхування виступає важливим сучасним компонентом та ефективним доповненням до системи соціального забезпечення, зокрема й обов'язкового медичного страхування.

Добровільне медичне страхування поділяється на індивідуальне та колективне. За індивідуальним страхуванням виступають окремі громадяни, які уклали договір зі страховою компанією про страхування себе або своїх дітей чи батьків за рахунок власних грошових коштів. При колективному страхуванні об'єктом страхування є підприємство чи установа, яка укладає договір зі страховою компанією про страхування своїх працівників або інших фізичних осіб за рахунок фінансових ресурсів компанії.

Страхові організації, які займаються страхуванням, укладають угоди з лікувальними закладами (незалежно від форм власності) про надання ними медичної допомоги, перелік яких повинен бути зазначений у договорі страхування, а також сума страхового платежу в разі настання страхового випадку.

Поліс із добровільного медичного страхування передбачає обсяг надання медичних послуг та можливість вибору умов отримання медичної допомоги. Розширення програми добровільного медичного страхування дає можливості для покращення умов надання профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної допомоги, що впливає на якість медичних послуг [6].

Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я в різних країнах світу здійснюють зазвичай у змішаній формі з урахуванням наявних джерел фінансового забезпечення. Систему охорони здоров'я називають державною (Англія, Ірландія, Італія, Шотландія), обов'язкового медичного страхування (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Японія) та змішаною (бюджетно-страховою) (США), де близько 90 % населення країни користуються послугами приватних страхових компаній [4].

Медичне страхування повинно бути впроваджено в Україні з урахуванням наявних трансформацій у цій сфері, з метою забезпечення формування змішаної бюджетно-страхової системи фінансування охорони здоров'я в Україні. Досить цікавим із таких позицій є дослідження закордонного досвіду змішаного фінансування для забезпечення ефективної діяльності сфери охорони здоров'я, проте його практичне впровадження повинно бути адаптованим до вітчизняних реалій (таблиця).

Таблиця

Світовий досвід медичного страхування провідних країн світу

Країна	Обґрунтування медичного страхування
Німеччина	У країні є децентралізація, зміст якої полягає в тому, що в країні існує понад 1000 страхових кас, професійних та територіальних, які несуть обов'язковий медичний характер.
Англія	В Англії превалювання бюджетної системи фінансування, обов'язковим медичним страхуванням охоплено $\frac{1}{3}$ населення країни та пацієнти платять тільки 10 % вартості лікування
США	Американська модель медичного страхування характеризується акумуляцією коштів у централізованому страховому фонді, розподілом яких займається централізований фонд на основі законодавчо встановленої форми розрахунків. Охоплюється понад 20 % населення. Добровільним груповим страхуванням за місцем роботи охоплюється близько 60 % населення
Канада	У Канаді медичне страхування є обов'язковим. Суспільні фонди покривають 90 % всіх затрат на лікування, а за рахунок оподаткування покриваються 25 % всіх затрат на охорону здоров'я
Японія	Японська модель медичного страхування характеризується наявністю двох програм: обов'язкового медичного страхування та державного. Медичне страхування охоплює всіх працюючих на підприємствах з кількістю зайнятих п'ять і більше осіб, а також членів їхніх сімей

Джерело розроблено автором на основі [3; 4; 7; 9; 10].

Аналіз світового досвіду провідних країн світу в частині впровадження медичного страхування засвідчує, що в дуже незначній кількості країн держава може дозволити собі повне фінансове забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я виключно за рахунок бюджетного фінансування. У більшості країн намагаються ввести медичне страхування і поєднувати різні системи фінансування системи охорони здоров'я, оскільки в сучасних умовах якість надання медичних послуг з метою збереження здоров'я громадян є ключовими пріоритетами розвитку.

Добровільне медичне страхування є формою захисту інтересів громадян у разі захворювання з будь-якої причини. Воно пов'язане з компенсацією громадянами грошових коштів, які вони витратили на оплату медичної допомоги, та інших витрат, пов'язаних із підтримкою здоров'я, такі як: відвідуванням медичних спеціалістів та амбулаторне лікування; придбанням медичних ліків; лікуванням у стаціонарі; отриманням стоматологічної допомоги; проведенням профілактичних та діагностичних оздоровчих заходів [10].

Кількісні показники добровільного медичного страхування в Україні з кожним роком зростають, про що свідчить рівень укладених договорів та сум страхових платежів. На сьогодні на ринку працюють понад 30 страхових компаній і вже середній рівень виплат становить більше ніж 60 %. Страхові компанії пропонують різні програми, які забезпечують населення медичним обслуговуванням відповідної якості [8].

Незважаючи на це, вартість медичного страхування для переважної частини населення залишається досить значною. На сьогодні середня вартість страхових послуг медичного страхування перебуває в межах 10 000 грн на людину в рік, якщо до пакета медичних послуг входить повний комплекс послуг: невідкладна допомога, поліклінічне обслуговування, лікування в стаціонарі й забезпечення медичними ліками на всіх етапах лікування.

Першими кроками запровадження медичного страхування повинно стати нормативне закріплення обов'язкового медичного страхування, створення на рівні міст і селищ, там де надають первинну медичну допомогу, що є основою для формування нової моделі медичного страхування сфери охорони здоров'я в Україні (рис. 2).

Розвиток та подальше практичне впровадження медичного страхування здійснюється з метою формування достатнього обсягу фінансового забезпечення інноваційного оновлення як системи первинної медичної допомоги, так і забезпечення розвитку усієї сфери загалом з метою покращення якості медичних послуг та забезпечення безперервного функціонування сфери, особливо в умовах сучасної пандемії COVID-19.

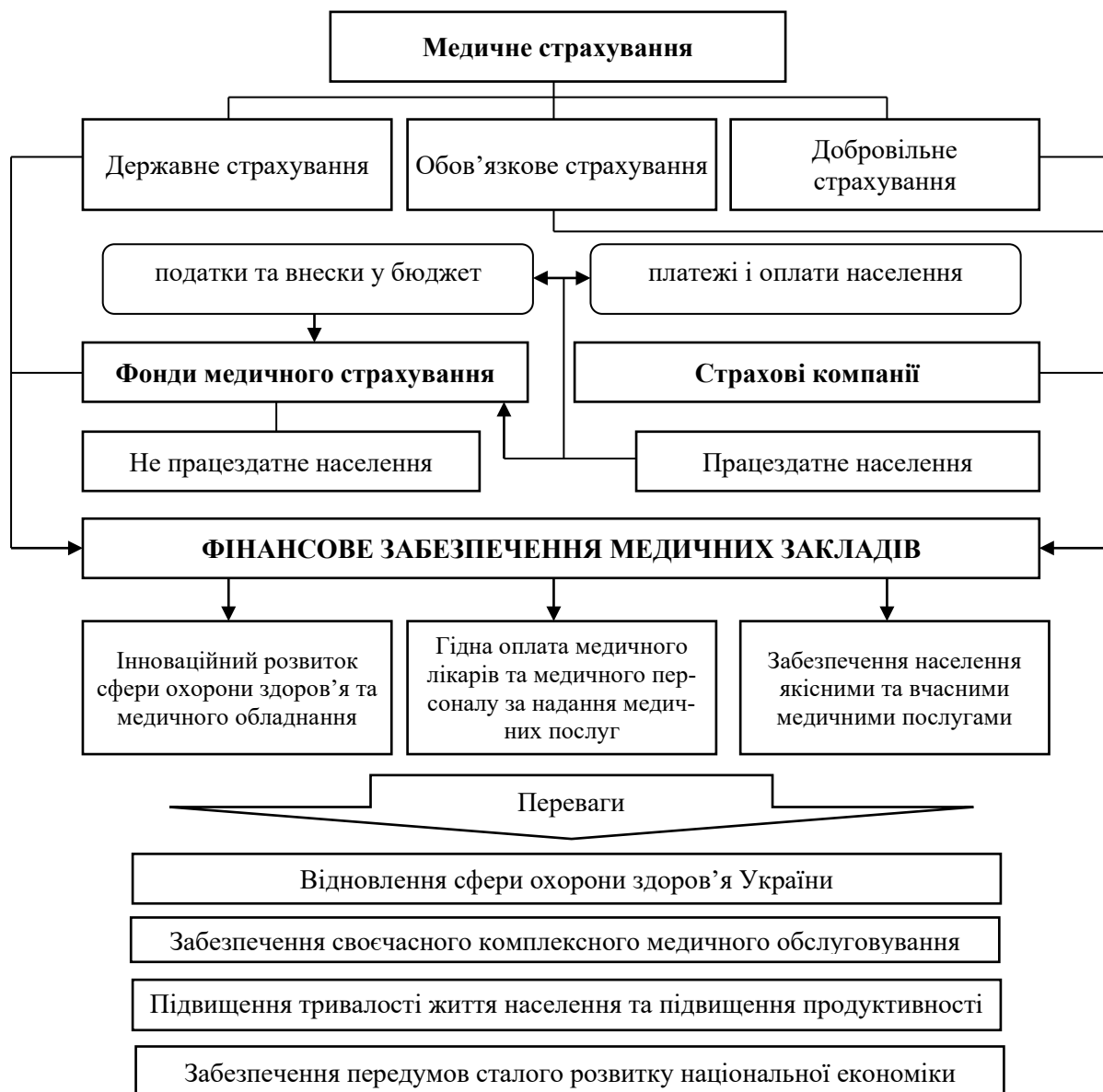

Рис. 2. Концептуальна модель медичного страхування в Україні

Передусім держава повинна зробити перші кроки в нормативній базі щодо впровадження обов'язкового державного страхування, а також забезпечити фінансову підтримку верств населення з низьким рівнем доходів. Окремого підходу до страхування, а також його фінансового забезпечення потребує медичне страхування непрацездатного населення, дітей у віці до 16 років та людей похилого віку, які не в змозі в повному обсязі здійснювати оплату цього страхування. Гарантування державою мінімального пакета медичних послуг перебуватиме у площині обов'язкового медичного страхування, що дасть змогу забезпечити доступ усіх верств населення до кваліфікованої та сучасної медичної допомоги, а також проведення вчасної діагностики з метою попередження можливої хвороби.

Державне страхування в умовах недостатнього фінансування необхідно для створення надійного фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я. Надання медичної допомоги при надзвичайних ситуаціях має бути доступним для всіх, що передбачає забезпечення мінімального пакета якісних медичних послуг.

З метою розвитку сфери охорони здоров'я, а також забезпечення її подальшого ефективного функціонування доцільним є впровадження таких заходів:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- розгляд на загальнодержавному рівні та нормативне закріплення обов'язкового медичного старування, як ключового джерела фінансового забезпечення сфери та її інноваційного розвитку;

- розробка механізму часткової компенсації вартості обов'язкового медичного страхування для малозабезпечених верств населення, а також осіб з обмеженими можливостями;

- подальший розвиток страхових фондів добровільного медичного страхування за рахунок залучення соціально-відповідальних підприємств до добровільного медичного страхування їх працівників;

- створення страхових фондів медичного страхування за рахунки добровільних страхових внесків працівників та робочих організацій (індивідуальних та колективних).

Згідно з економічними розрахунками, проведеними М. Мних, обов'язкове медичне страхування забезпечить надходженню до бюджету більше ніж 8 млрд грн на рік. Незважаючи на помітні переваги, його запровадження в Україні затримується, що пов'язано з відсутністю єдиного підходу до законопроекту про обов'язкове медичне страхування [5]. Проте саме медичне страхування дає можливості та великі переваги у формуванні необхідних джерел фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я спрямованого на забезпечення відповідної якості медичних послуг.

Висновки і пропозиції. Сфера охорони здоров'я в Україні потерпає від недостатності фінансового забезпечення. Значна кількість внутрішніх суперечностей і нестабільність держави не можуть гарантувати високий рівень надання медичних послуг. Впровадження обов'язкового медичного страхування є необхідним, оскільки сфера охорони здоров'я України перебуває у низькому стані фінансового забезпечення. Медичне страхування, як обов'язкове, так і добровільне дозволить здійснити послідовний перехід до якісного та доступного медичного обслуговування, що в результаті дасть поштовх у зростанні та процвітанні сильної та здорової нації.

Список використаних джерел

1. Астахова І. Е., Касьян Є. О. Перспективи загальнообов'язкового медичного страхування в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2009. № 1. С. 111-115.
2. Болдова А. А., Мойко В. Й. Особливості медичного страхування в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 33-39.
3. Забаштанський М. М. Концептуальні підходи до формування політики фінансового забезпечення суб'єктів господарювання комунальної сфери. *Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал*. 2010. № 1(103). С. 103-108.
4. Коваль О. А., Ночвай О. І. Проблеми та перспективи впровадження медичного страхування в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2905>.
5. Мних М. В. Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні. *Економіка та держава*. 2009. № 2. С. 40-41.
6. Хмельницький С. И. Медицинская реформа в Украине. URL: http://hospital_sem@mail.ru.
7. Медичне страхування 2020. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/s-kazhdogopo-400-grn-v-mesyac-v-ukraine-predlagayut-vvestimedicinskoe-strahovanie-1182586.html>.
8. Новосельська Л. І. Шляхи запровадження медичного соціального страхування в Україні. *Науковий вісник*. 2009. № 18. С. 82-85.
9. Яковлева Т. Соціально-правові передумови запровадження обов'язкового медичного страхування. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 11. С. 71-74.
10. Ялтинська кооперація. Медичне страхування в Україні. *Страхова справа*. 2006. № 3. С. 60-61.

References

1. Astahova I. E., Kasyan V. O. (2009). Perspektivy zagalnoobov'язcovogo medychnogo strahuvannya [Prospects for compulsory health insurance in Ukraine]. *Finansovo kredytna diialnist: problemy teorii ta practyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 1, pp. 111-115.

2. Boldova A. A., Moiko V. I. (2012). Osoblyvosti medychnogo strahuvannia v Ukraini [Features of health insurance in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnogo universytetu derzhavnoi podatkovoi slyzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 2, pp. 33-39.

3. Zabashkanskyi M. M. (2010). Kontseptualni pidhody do formuvannia polityky finansovogo zabezpechennia subektiv gospodaruvannia komunalnoi sfery [Conceptual approaches to the formation of financial security policy for utilities]. *Aktualni problem ekonomiky – Current economic problems*, 1(103), pp. 103-108.

4. Koval O. A., Nochvai O. I. (2014). Problemy ta perspektyvy vprovadzhtnnia medychnogo strahuvannia v Ukraini [Problems and prospects for the introduction of health insurance in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 4. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2905>.

5. Mnyh M. V. (2009). Medychno strahuvannia ta neobhidnist ogo zaprovadzhennia v Ukraini. [Health insurance and the need for its introduction in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 2, pp. 40-41.

6. Hmelnitskii S.I. (2019). *Medstsinskaia reforma v Ukraine [Medical reform in Ukraine]*. http://hospital_sem@mail.ru.

7. *Medychno strahuvannia [Medical Insurance]*. (2020). <https://ukr.segodaya.ua/ukraine/skazhdogopo-400-grn-v-mesyac-v-ukraine-predlagayut-vvestimedycinskoe-strahovanie-1182586.html>.

8. Novoselska L. I. (2009). Shlahi zaprovadzhtnnia medychnogo sotsialnogo strahuvannia v Ukraini [Ways to introduce medical social insurance in Ukraine]. *Naukovi visnyk – Scientific Bulletin*, 18, pp. 82-85.

9. Iakovleva T. (2008). Sotsialno pravovi peredumovy zaprovadzhennia oboviazkovogo medychnogo strahuvannia [Socio-legal preconditions for the introduction of compulsory health insurance]. *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 11, pp. 71-74.

10. Yalta cooperation. Medychno strahuvannia v Ukraini [Yaltynska kooperatsiia. Medical insurance in Ukraine]. (2006). *Strahova sprava – Insurance business*, 3, pp. 60-61.

Забаштанський Максим Миколайович – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту бізнесу, природокористування і туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченко, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Забаштанский Максим Николаевич – доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института бизнеса, природопользования и туризма, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zabashkanskyi Maksym – Doctor of Economic Sciences, Professor, Director Educational-Scientific Institute of Business, Environmental Management and Tourism, Chernihiv Politechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: G-6145-2014

Драгунов Дмитро Миколайович – аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Драгунов Дмитрий Николаевич – аспірант кафедри управління персоналом і економіки труда, Національний університет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Drahunov Dmytro – PhD student of the Department of Personnel Management and Labor Economics, Chernihiv Politechnic National University, (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: drahunovdm@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3828-8914>

Зуб Інна Миколаївна – аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Зуб Инна Николаевна – аспірант кафедри управління персоналом і економіки труда, Національний університет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zub Inna – PhD student of the department of Personnel Management and Labor Economics, Chernihiv Politechnic National University, (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: follow777up@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1825-1847>

УДК 336.76

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-101-109

Юлія Коваленко

**ВПЛИВ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК МАЛОГО
ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ**

Юлія Коваленко

**ВЛИЯНИЕ КРЕДИТНО-ИНВЕСТИЦИОННОГО МЕХАНИЗМА
ФИНАНСИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ
НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА**

Yuliia Kovalenko

**THE INFLUENCE OF THE CREDIT-INVESTMENT MECHANISM
OF FINANCING OF ECONOMIC PROCESSES ON THE DEVELOPMENT
OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS**

У статті визначено різні теоретичні підходи щодо впливу кредитно-інвестиційного механізму фінансування економіки на розвиток малого та середнього бізнесу. Запропоновано ретроспективну концептуалізацію впливу кредитно-інвестиційного механізму на розвиток економічних процесів, зокрема сферу малого та середнього бізнесу. Особливу увагу приділено причинно-наслідковому зв'язку між темпами економічного розвитку й розвитком кредитно-інвестиційного механізму. Проаналізовано специфіку фінансування інвестиційної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу в Україні. Доведено, що банківська система та потенціал розвитку ринку цінних паперів в Україні не дають змоги розвинути потенціал малого та середнього бізнесу. Аргументовано, що недостатній розвиток кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів пояснюється незрілим інституційним середовищем.

Ключові слова: кредитно-інвестиційний механізм; малий і середній бізнес; економічні процеси; інвестиції; кредити.

Рис.: 1. Бібл.: 20.

В статье определены различные теоретические подходы касательно влияния кредитно-инвестиционного механизма финансирования экономики на развитие малого и среднего бизнеса. Предложена ретроспективная концептуализация влияния кредитно-инвестиционного механизма на развитие экономических процессов, в частности сферу малого и среднего бизнеса. Отдельное внимание уделено причинно-следственной связи между темпами экономического развития и развитием кредитно-инвестиционного механизма. Проанализирована специфика финансирования инвестиционной деятельности в сфере малого и среднего бизнеса в Украине. Доказано, что банковская система и потенциал развития рынка ценных бумаг в Украине не дают возможности развивать потенциал малого и среднего бизнеса. Аргументированно, что недостаточное развитие кредитно-инвестиционного механизма финансирования экономических процессов объясняется незрелой институциональной средой.

Ключевые слова: кредитно-инвестиционный механизм; малый и средний бизнес; экономические процессы; инвестиции; кредиты.

Рис.: 1. Библ.: 20.

The article identifies various theoretical approaches to the impact of the credit and investment mechanism of financing the economy on the development of small and medium-sized businesses. A retrospective conceptualization of the impact of the credit and investment mechanism on the development of economic processes, in particular the sphere of small and medium business, is proposed. Particular attention is paid to the causal link between the pace of economic development and the development of the credit and investment mechanism. The specifics of financing investment activities in the field of small and medium business in Ukraine are analyzed. It is proved that the banking system and the potential development of the securities market in Ukraine do not allow to develop the potential of small and medium business. It is argued that the insufficient development of the credit and investment mechanism for financing economic processes is explained by the immature institutional environment.

Key words: credit and investment mechanism; small and medium businesses; economic processes; investments; loans.

Fig.: 1. References: 20.

JEL Classification: G20

Постановка проблеми. З моменту набуття Україною незалежності та початку ринкових перетворень для всіх суб'єктів господарювання, зокрема малого та середнього бізнесу, постала необхідність пошуку інвестиційних вкладень за рахунок різних джерел. Подальший розвиток економічних процесів є неможливим без активізації інвестиційних процесів та кредитних механізмів через активну і зважену інвестиційну політику. У сучасних умовах брак фінансових ресурсів як джерела інвестиційної діяльності підпри-

мців стримує процеси подальшого формування та розвитку ринкової економіки в Україні. Результативність цієї діяльності залежить від заходів у напрямі вдосконалення кредитно-інвестиційного механізму фінансування економіки з тим, щоб забезпечити умови для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу кредитно-інвестиційного механізму на економічні зростання та розвиток стали об'єктом аналізу ще у XIX ст., причому цей вплив досліджувався в розрізі інших суміжних питань, зокрема оптимальної алокації фінансових ресурсів в економіці (В. Бейджот), формуванні фінансових капіталів та ролі великих монополій (К. Маркс, Р. Гільфердінг). Найближче до цієї проблеми підійшов Й. Шумпетер, який дав оцінку ролі банківських установ у фінансуванні економічних суб'єктів. В Україні сучасну специфіку економічної діяльності та чинники розвитку економіки, зокрема сфери малого та середнього бізнесу, а також джерела її фінансування, вивчають вітчизняні науковці, такі як З. Варналій, Н. Версаль, О. Вовчак, О. Антонюк, І. Лютий, Р. Пікус, Н. Приказюк, Я. Чайковський та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У більшості досліджень кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів акцентується на позитивних та негативних рисах різних його моделей, проте в них часто не беруться до уваги характеристики окремих видів економічної діяльності з їхніми суб'єктами, що не дозволяє оцінити відносну ефективність альтернативної моделі на різних етапах економічного розвитку країни. Структура факторів виробництва, що видозмінюється з часом, визначатиме потенціал їхнього розвитку та оптимальну структуру. Підприємства з різних видів економічної діяльності, зокрема малого та середнього бізнесу, мають власні їм ризики та обсяги. Можна вважати, що попит на кредитні та інвестиційні ресурси залежить від структури капіталу такого суб'єкта, а також специфіки його діяльності. При цьому потрібно зважати на вплив кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів на розвиток малого та середнього бізнесу загалом.

Головною метою цієї роботи є ретроспективна концептуалізація впливу кредитно-інвестиційного механізму фінансування економіки на розвиток малого та середнього бізнесу, а також визначення його специфіки в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Стійкий інтерес до проблеми впливу кредитно-інвестиційного механізму фінансування економіки на розвиток малого та середнього бізнесу (далі – МСБ) спостерігається з початку 60-х рр. XX ст. Першим дослідником цієї проблеми став Р. Голдсміт [13], який визначив зв'язок між фінансовим та економічним розвитком деяких країн і ввів коефіцієнт фінансової взаємозалежності як співвідношення обсягу фінансових ресурсів в економіці до ВВП (національного доходу). На основі вивчення даних 35 банківських систем країн світу за 1860–1963 рр. було зроблено висновок про те, що на довгострокову перспективу паралельно відбувається фінансовий та економічний розвиток МСБ, а у більшості випадків (за деякими винятками) вищі темпи економічного зростання супроводжуються одночасно і більшими темпами фінансового розвитку. Інший дослідник, Р. МакКіннон [17], проілюстрував зв'язок між кредитно-інвестиційним механізмом та економічним розвитком МСБ у таких країнах, як Бразилія, Німеччина, Індонезія, Корея, Тайвань та Чилі в післявоєнний період. Висновки є цілком однозначні: хоча кредитно-інвестиційний механізм розвивається через потреби суб'єктів МСБ, добре функціонуючий такий механізм за певних умов і певного історичного періоду помітно прискорює їхній розвиток.

Багато емпіричних досліджень продемонстрували існування стійких зв'язків між рівнем розвитку кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів і темпами розвитку МСБ. Так, Р. Раджан і Л. Зінгалес [18] стверджують, що розвинутий кредитно-інвестиційний механізм сприяє насамперед розвитку тих суб'єктів МСБ, які

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

суттєво залежать від зовнішнього фінансування. Регресійний аналіз дослідив їм проаналізувати велику кількість видів економічної діяльності в різних країнах та впевнитися в тому, що більш залежні від зовнішнього кредитно-інвестиційного фінансування види діяльності розвивались швидше там, де в країні було сформовано розвинутий фінансовий сектор. Результати цієї роботи дозволили зробити й інший висновок: високий рівень розвитку кредитно-інвестиційного механізму фінансування економіки істотно сприятиме розвитку нових форм МСБ, наукомістких видів економічної діяльності (зокрема у сфері фармацевтики та комп'ютерних технологій), які потребують фінансування на довгий інвестиційний горизонт.

Підтвердженням «теорії первинності фінансового розвитку» (financial led growth) стали роботи П. Руссо і Р. Сілла (1999) [19; 20], де було досліджено 17 країн із властивою їм історією, де початком є XVIII ст. Аналіз даних щодо економічного розвитку таких країн, як Голландія за 1600–1794 рр., Англія за 1700–1850 рр., США за 1790–1850 рр. і Японія у 1880–1913 рр. дав змогу дійти висновку, що саме поява ефективного кредитно-інвестиційного механізму з його фінансовими інститутами, інструментами й відповідними ринками відіграла визначальну роль у розвитку цих економік, зокрема і щодо активізації діяльності у сфері МСБ.

Окремим дослідникам вдалось проілюструвати причинно-наслідковий зв'язок між темпами економічного розвитку та розвитком кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів. Так, Р. Кінг і Р. Левайн [14; 15] продовжили дослідження вищезгаданого Р. Голдсмита і розглянули вже показники розвитку 57 країн світу у 1960–1989 рр. із доповненням його низкою інших індикаторів. Вони прагнули відповісти на таке складне питання: чи передбачатиме підвищення ефективності кредитно-інвестиційного механізму зростання темпів економічного зростання загалом, накопичення капіталу та зростання продуктивності праці, зокрема у сфері МСБ? Р. Кінг і Р. Левайн запропонували показники, за якими можна давати оцінку кредитно-інвестиційного потенціалу і які використовуються донині, зокрема це показники: «1) фінансової глибини (DEPTH) – відношення ліквідних пасивів фінансових посередників (готівка та депозити кредитних інститутів (M2) до ВВП; 2) частка комерційних банків у кредитах (BANK) – відношення кредитів комерційних банків до загальної суми кредитів плюс активів центрального банку; 3) кредити приватному бізнесу (PRIVAT) – відношення кредитів приватному бізнесу до загальної суми кредитів (за винятком міжбанківських); 4) відношення кредитів приватним підприємствам до ВВП (PTIVY)» [6, с. 127].

Як показники зростання Р. Кінгом і Р. Левайном було обрано темпи зростання: 1) реального (у постійних цінах) ВВП на душу населення; 2) основного капіталу на душу населення; 3) продуктивності праці. Щодо питання причинно-наслідкового зв'язку між кредитно-інвестиційним механізмом і економічним розвитком, то вони шукали відповідь на таке питання: як рівень фінансової глибини у базисному 1960 р. дозволить прогнозувати на наступні 30 років темпи економічного зростання, а також накопичення капіталу і продуктивність праці. Вибудовані Р. Кінгом і Р. Левайном рівняння регресії показали високу прогнозованість, власне, показника самої фінансової глибини. Недоліком роботи вважається використання даних лише про кредитні ресурси, тобто банки, що не дало змоги дослідити вплив на економіку інших складових кредитно-інвестиційного механізму. Крім цього, як зазначає Б. Рубцов, «не зрозуміло, у чому полягає механізм передавання імпульсів із фінансового сектору до реального і чи прискорює ефективніша фінансова система економічне зростання переважно за рахунок вищого рівня інвестицій або за рахунок спрямування інвестицій у найпродуктивніші галузі та підприємства» [7], особливо в досліджуваній нами сфері МСБ.

Інші вчені, такі як Т. Бек, Р. Левайн і Н. Лоайза [10; 16], досліджували чинники впливу на кредитно-інвестиційний механізм, зокрема вплив розвитку банків на динаміку норми заощаджень, інвестицій і продуктивності праці на базі аналізу показників економічного розвитку 63 країн за період 1960–1995 рр. При цьому проведене дослідження не підтвердило існування стійкого зв'язку між рівнем розвитку кредитних установ та нормою заощаджень та інвестиціями, натомість було виявлено взаємозв'язок між розвитком кредитно-інвестиційного потенціалу, зростанням реального ВВП на душу населення, а також продуктивністю праці. Пізніше Т. Бек, А. Деміргуч-Кунт і Р. Левайн [9] створили базу даних кредитно-інвестиційних механізмів економік 150 країн за період 1960–1995 рр., що дозволило виявити, що самі фінансові установи як донори та реципієнти фінансових ресурсів є більш розвинутими й ефективнішими в багатших країнах, причому зі зростанням багатства конкретних країн ринки акцій стають активнішими та ефективнішими порівняно з ринками банківського кредитування. Особливо це стосується суб'єктів МСБ, які шукають різні можливості для фінансування свого розвитку за рахунок внутрішнього ринку капіталу. У свою чергу, А. Деміргуч-Кунт і В. Максимович [12] на основі аналітичних даних різних компаній довели, що підприємства МСБ зростатимуть швидшими темпами там, де можна легше одержати зовнішнє фінансування.

Ще одна група дослідників, зокрема Ц. Калдерон і Л. Лью [11] за використання показників 109 країн світу за період 1960–1994 рр. показала наявність прямого зв'язку між розвитком кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів та розвитком МСБ. Було виявлено, що вплив першого на другий є важливішим за вплив другого на перший. Також було припущено, що недостатній розвиток МСБ буде стримувати економічний розвиток, особливо у країнах, що розвиваються.

Р. Раджан і Л. Зінгалез [18] доводять, що у країнах із розвинутим кредитно-інвестиційним механізмом суб'єкти МСБ, що потребують значних залучених ресурсів, зростають швидше за інших. І навпаки, у країнах, які мають нерозвинутий кредитно-інвестиційний механізм, вони розвиваються повільніше. Робота цих авторів продемонструвала високий рівень розвитку кредитно-інвестиційного потенціалу у 1913 р. (навіть порівняно з 1999 р.). «Середній розмір депозитів відносно ВВП у 1913 р. наближений до показника 1980 р. Винятком є Японія, де депозити становили 19 % у 1913 р., а у 1999 – 111 %. Випуск акцій мав більшого значення у 1913 р. порівняно з наступними роками. Тільки наприкінці 1990-х р. величина ринків акцій щодо ВВП перевищила рівень 1913 р.» [6, с. 130]. Комплексна оцінка розвитку кредитно-інвестиційного потенціалу групи розвинутих країн загалом дозволила зробити висновок, що у 1913 р. цей рівень був той самий, що і в 1999 р., а у 1989 р. був нижче базового показника.

Сьогодні, як і понад 100 років тому, існують суттєві відмінності між різними групами країн. За більшістю даних МСБ країн континентальної Європи був більш розвинутим порівняно з США. Усі країни у період 1913–1980 рр. погіршили показники розвитку кредитно-інвестиційного потенціалу. Перша світова війна не чинила радикального впливу на кредитно-інвестиційний потенціал країн. У 1929 р. переважна більшість індикаторів фінансового розвитку МСБ були наближені до довоєнного періоду. Є цікавим, що Велика депресія не показала негайного ефекту на рівень розвитку кредитно-інвестиційного механізму, а зниження його показників відбулось вже у 1940-і рр. У 1950 р., через 5 років після закінчення Другої світової війни, усі показники були суттєво нижчими, ніж напередодні цієї війни. «Депозити – 32 % ВВП, капіталізація – 29 %, емісія акцій – 6 % від валових інвестицій» [6, с. 130]. Зниження не обмежувалось лише тими державами, що зазнали поразки у війні. У цей список увійшли також Швеція, Аргентина та Бразилія.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Лише наприкінці ХХ ст. став можливим подальший розвиток кредитно-інвестиційного механізму фінансування економіки для МСБ. Так, на у 1970–1980 рр. у Японії та країнах Європи був скасований контроль над рухом фінансового капіталу, а США почали впроваджувати лібералізацію своєї фінансової системи. Позитивно вплинуло на розвиток кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів та МСБ створення Європейського Союзу, що відкривало місцевий ринок для конкуренції та давало можливості створювати нові ринки.

У країнах, що розвиваються, спостерігається прямий зв'язок між розвитком кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів та економічним розвитком МСБ, проте в цих процесах провідну роль відіграють банки через низький розвиток фондового ринку. За сучасних умов із підвищенням рівня розвитку економіки збільшується фінансова глибина та диверсифікованість джерел фінансування МСБ, натомість зменшується частка банків в активах фінансової системи загалом. За нашими підрахунками, «у розвинених країнах частка банківського сектору знаходиться у межах 30–80 % активів (зона середніх значень – 60–70 %). У країнах, що розвиваються, частка банківського сектору є вищою (50–90 %) (зона середніх значень – 75–85 %)» [6, с. 137].

Щодо розвитку банківської системи в Україні як визначальної для формування кредитно-інвестиційних процесів фінансування економічних процесів і розвитку МСБ, то на перших етапах розвитку економіки відбулось суттєве зниження попиту на депозити банків і, як наслідок, відтік грошових ресурсів із фінансового сектору, що тільки-тільки набував розвитку. Основною причиною став великий обсяг заощаджень населення у дореформений період, що був зумовлений дефіцитом товарної маси, а після запровадження лібералізації цін і появи на ринку імпорту населення країни інтенсивно знімало кошти з депозитних рахунків, а решта коштів зазнала знецінення через гіперінфляцію.

З того часу зростання капітальних інвестицій в Україні забезпечене ендогенною пропозицією грошей (рис. 1). Зокрема питома вага банківських та інших кредитів з 2000 по 2008 рр. зросла з 1,7 до 17,4 %, тобто практично у 10 разів, а на початок 2020 р. становила лише 10,8 %. Швидке нарощування операцій банків забезпечується активізацією їхньої посередницької діяльності, що проявилось у зростанні попиту передусім сфери МСБ на кредитні ресурси. Проте кредитний бум пов'язують здебільшого з наданням кредитів без відповідного забезпечення, а також валютизацією і зниженням вимог до позичальників сфери МСБ, що в підсумку послабило ризик-менеджмент і призвело до зростання фінансових ризиків.

«У посткризовий період відновились інвестиції в реальний сектор, однак основне джерело інвестиційних ресурсів – це власні кошти підприємств і організацій, причому з тенденцією до зменшення їхньої питомої ваги за 2002–2012 рр. з 65,8 до 59,7 %. Частка кредитів банків та інших позик скоротилась за 2008–2019 рр. із 17,3 до 10,8 %» [4, с. 104]. Структура кредитів МСБ показує, що тут переважало кредитування торгівлі та операцій із нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, що становило 52,1 %.

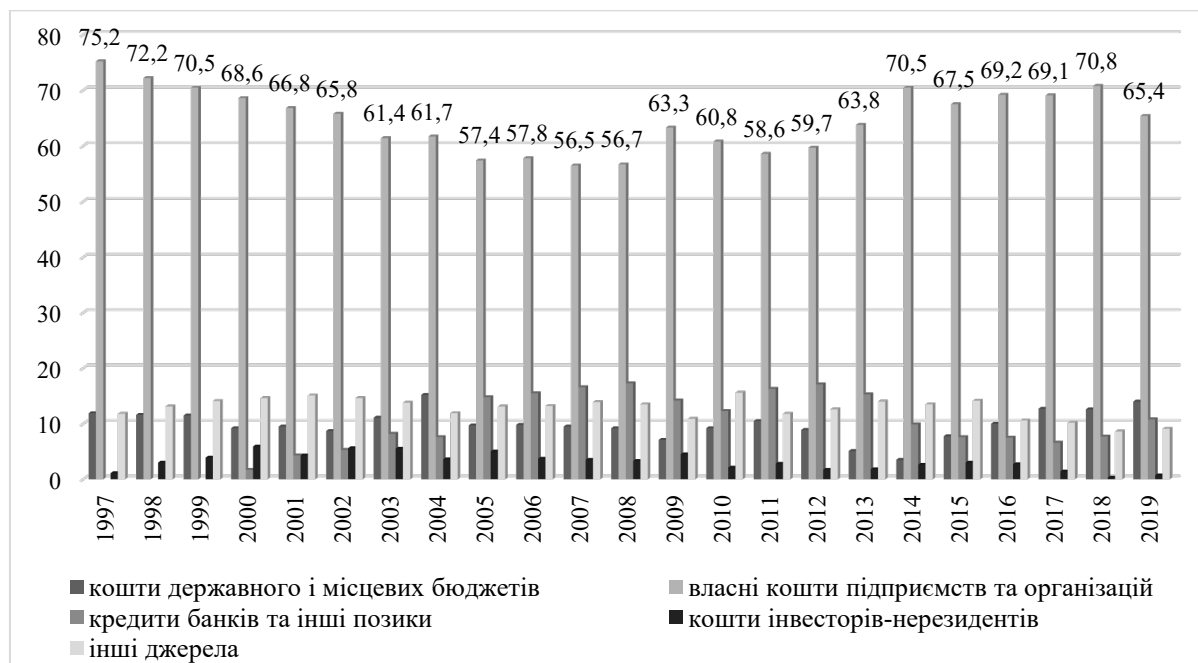

Рис. 1. Джерела фінансування у структурі капітальних інвестицій в Україні у 1997–2019 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано за даними [1].

Тенденції розвитку національної банківської системи засвідчують, що вона поки що не в змозі відповідати потребам економічного розвитку МСБ. Тут варто згадати і про фінансово-відсотковий важіль, коли за різниці відсоткових ставок в Україні і країнах ЄС інституційні одиниці і фінансового, і реального сектору позичають фінансові ресурси за кордоном, збільшуючи ти самим державний зовнішній борг. З його зростанням виникають проблеми з девальвацією: якщо вона виникає, то гривневі еквіваленти такого боргу одразу ж зростають та стають важким тягарем для деградованого МСБ економіки. Без сумніву, не можна розвивати конкурентоспроможний МСБ без кредитування, але запозичені за кордоном України ресурси вкладаються не в нього, а переважно в сировинні види економічної діяльності, які визначають експортний потенціал держави, а також у реалізацію міжбанківських операцій, валютних спекуляцій, операцій із нерухомістю тощо.

Високі відсоткові ставки за логікою органів-регуляторів в Україні мали б протидіяти інфляційним процесам і залучати прямі іноземні інвестиції. Однак в умовах дисбалансу рентабельності секторів економіки високі відсотки дозволяють розвиватися лише тим видам економічної діяльності, рентабельність яких перевищує ці відсотки. Це зокрема стосується фінансів та страхування, енергетики, видобувних виробництв, металургії, нафтохімії тощо. Решта продуктивних сфер за таких відсотків штучно стає неефективною. Це призводить до: 1) неефективної монополістичної структури економіки з високими витратами; 2) низького рівня рентабельності та норми інвестицій; 3) низького розміру продуктової маси на внутрішніх ринках; 4) високої інфляції. Високі відсотки та низький рівень рентабельності провокують подальші деградаційні процеси всієї економічної системи країни, не говорячи вже про МСБ. У країні морально старий і зношений основний капітал, знищено практично повністю парк верстатів, а також механізми реального відновлення основного капіталу. Як влучно пише О. Сухарев, «якщо відсоток відображує вартість основного капіталу, то чому зношені речі так дорого коштують?... Високий відсоток підвищує схильність до спекулятивної гри, а не виробничої діяльності, не дозволяючи реалізувати більшості нових ідей, винаходів, НДДКР тощо» [8, с. 327–328].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

І потенціал фондового ринку поки що не забезпечує повною мірою економічний розвиток МСБ в Україні. На нашу думку, причинами є неефективне корпоративне управління, недостатня кількість фінансових інструментів, що прийнятні для інвестування і, врешті-решт, низька фінансова культура, ментальні норми тощо.

За нашими дослідженнями, загалом «роль фінансової системи в розподілі матеріальних і фінансових ресурсів важко переоцінити» [19, с. 75]. Недостатній розвиток кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів, зокрема і МСБ, в Україні пояснюється незрілим інституційним середовищем, де недостатньо чітко сформульовано права власності, існує асиметрія інформації і великі трансакційні витрати, невиконання контрактних зобов'язань, непрозорість діяльності більшості емітентів, участь банків у схемних угодах тощо. «Його ігнорування істотно обмежує можливості фінансової науки у формуванні адекватних уявлень про економічну реальність...» [2, с. 42]. Проте з подальшою еволюцією та системним перетворенням ключових інституцій МСБ набуде більш цивілізованого вигляду, що доводить, власне, світова практика.

Висновки і пропозиції. Кредитно-інвестиційний механізм фінансування економічних процесів в Україні не чинить впливу на економічний розвиток МСБ, оскільки він забезпечується насамперед власними коштами. Ситуація, де суб'єкти господарювання МСБ використовують для його фінансування власні кошти призводить до того, що фінансові посередники, насамперед банки, не беруть на себе інвестиційні ризики. Зі зменшенням боргового фінансування ризики підприємців підвищуються, що загалом призводить до зниження економічних показників.

Варто розвивати тезу про більш швидкий розвиток кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів з сильним ринком капіталу і МСБ з підкресленням зворотного зв'язку між цими параметрами. Можна зауважити, що розвинуті ринки народжують більше багатство й розвиток підприємств різної форми. Можливо, правильним є і зворотне твердження: багатим і розвинутим країнам світу відповідатиме більш розвинутий і адекватний кредитно-інвестиційний механізм фінансування функціонування МСБ через створення для цього необхідних умов, передусім економічних та економічних. Іншими словами, розвиток МСБ є наслідком розвитку кредитно-інвестиційного механізму фінансування економічних процесів.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики. URL <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні : колективна монографія / за заг. ред. Н. С. Орлової. Київ : ВД «Освіта України», 2020. 262 с.
3. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 668 с.
4. Коваленко Ю., Коваль І., Близненко Є. Вплив моделі сектору фінансових корпорацій і ринку цінних паперів на інвестиційні процеси в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 2 (22). С. 98–111.
5. Коваленко Ю. М. Фінансова система і фінансовий сектор: організаційно-інституційний підхід. *Фінанси України*. 2011. № 4. С. 75–87.
6. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : монографія / за ред. д.е.н., проф. С. В. Онишко. Ірпінь : УДФСУ, 2016. 452 с.
7. Рубцов Б. Б. Эволюция институтов финансового рынка и развитие экономики / Финансовые институты и экономическое развитие. URL: www.mirkin.ru/_docs/Rub_evolfin.pdf.
8. Сухарев О. С. Возможности экономической науки и развитие экономики. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Т. 1. С. 327–328.
9. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Levine R. A New Database on Financial Development and Structure. *World Bank Economic Review*. 1999. № 14. Pp. 597–605.

10. Beck T., Levine R., Loayza N. Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*. 2000. № 58. Pp. 261–300.
11. Calderon C., Liu L. The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics*. 2003. № 72. Pp. 321–334.
12. Demirgüç-Kunt A., Maksimovic V. Stock Market Development and Firm Financing Choices. *World Bank Economic Review*. 1996. № 10. Pp. 341–370.
13. Goldsmith R. W. Financial Structure and Economic Development. New Haven: Yale University Press, 1969. 158 p.
14. King R., Levine R. Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *Quarterly Journal of Economics*. 108 (August 1993). Pp. 717–738.
15. King R., Levine R. Finance, Entrepreneurship, and Growth: Theory and Evidence. *Journal of Monetary Economics*. 32 (December 1993). Pp. 513–542.
16. Levine R., Loayza N., Beck T. Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*. 2000. № 46 (1). Pp. 31–77.
17. McKinnon R. Money and Capital in Economic Development. Washington, DC: Brookings Institution, 1973. 182 p.
18. Rajan R. G., Zingales L. Financial Dependence and Growth. *American Economic Review*. 1998. № 88. Pp. 559–586.
19. Rousseau P. L., Sylla R. Emerging Financial Markets and Early U.S. Growth. *National Bureau of Economic Research Working Paper*. 1999. № 7448. Pp. 658–669.
20. Rousseau P. L., Sylla R. Financial System, Economic Growth and Globalization. *National Bureau of Economic Research Working Paper*. 2001. № 8323. Pp. 865–934.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Orlova, N. S. (Ed.). (2020). *Determinanty rozvytku publichnoho upravlinnia ta administruvannia v Ukraini [Determinants of development of public administration and administration in Ukraine]*. Osvita Ukrainy.
3. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of development of the financial services market based on the formation of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. ChNTU.
4. Kovalenko, Yu., Koval, I., Bliznenko, Ye. (2020). Vplyv modeli sektoru finansovykh korporatsii i rynku tsinnykh paperiv na investytsiini protsesy v Ukraini [Influence of the model of the financial corporations sector and the securities market on investment processes in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (22), pp. 98–111.
5. Kovalenko, Yu. M. (2011). Finansova systema i finansovyi sektor: organizatsiino-institutsiinyi pidkhid [Financial system and financial sector: organizational and institutional approach]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, pp. 75–87.
6. Onyshko, S. V. (Ed.). (2016). *Rehuliatyvnyi potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Regulatory potential of the financial market in terms of global challenges]*. UDFSU.
7. Rubtsov, B. B. (n.d.). Evolyuciya institutov finansovogo rynku i razvitie ekonomiki [Evolution of financial market institutions and economic development]. *Finansovye instituty i ekonomicheskoe razvitie – Financial institutions and economic development*. www.mirkin.ru/docs/Rub_evolfin.pdf.
8. Suharev, O. S. (2010). Vozmozhnosti ekonomicheskoy nauki i razvitie ekonomiki [Possibilities of economic science and economic development]. *Biuleten Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu – Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, 1(1(3)), pp. 327–328.
9. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., Levine, R. (1999). A New Database on Financial Development and Structure. *World Bank Economic Review*, 14, pp. 597–605.
10. Beck, T., Levine, R., Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*, 58, pp. 261–300.
11. Calderon, C., Liu, L. (2003). The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics*, 72, pp. 321–334.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Demirgüç-Kunt, A., Maksimovic, V. (1996). Stock Market Development and Firm Financing Choices. *World Bank Economic Review*, 10, pp. 341–370.
13. Goldsmith, R. W. (1969). *Financial Structure and Economic Development*. Yale University Press.
14. King, R., Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *Quarterly Journal of Economics*, pp. 717–738.
15. King, R., Levine, R. (1993). Finance, Entrepreneurship, and Growth: Theory and Evidence. *Journal of Monetary Economics*, pp. 513–542.
16. Levine, R., Loayza, N., Beck, T. (2000). Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*, 46 (1), pp. 31–77.
17. McKinnon, R. (1973). *Money and Capital in Economic Development*. DC: Brookings Institution.
18. Rajan, R. G., Zingales, L. (1998). Financial Dependence and Growth. *American Economic Review*, 88, pp. 559–586.
19. Rousseau, P. L., Sylla, R. (1999). Emerging Financial Markets and Early U.S. Growth. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, 7448, pp. 658–669.
20. Rousseau, P. L., Sylla, R. (2001). Financial System, Economic Growth and Globalization. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, 8323, pp. 865–934.

Коваленко Юлія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Коваленко Юлія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків, Університет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Kovalenko Yuliia – Doctor of Economics, Professor, Professor of Financial Markets Department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: kovalenko0202@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5678-3185>

ResearcherID: H-4742-2018

УДК 336:658.1:005

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-110-119

Наталія Ткаченко, Мирослава Хуторна

**КОМПОЗИЦІЙНА БУДОВА ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

Наталія Ткаченко, Мирослава Хуторна

**КОМПОЗИЦИОННОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ
В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Nataliia Tkachenko, Myroslava Khutorna

**COMPOSITIONAL STRUCTURE OF BASIC ELEMENTS
IN THE COMPANY OF FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE**

Визначено історичність виникнення дефініції «фінансова безпека» та уточнено її змістовий взаємозв'язок із фінансовою стійкістю та фінансовою стабільністю. Здійснено деталізацію цих понять у розрізі таких критеріїв: час, змістове «ядро» поняття, детермінанти економічного змісту поняття та фундаментальні передумови забезпечення. На основі критичного огляду наукової бази подано контент-аналіз поняття «фінансова безпека», що дозволило виділити два основних підходи до ідентифікації фінансової безпеки. Сформульовано параметри характеристики фінансової безпеки підприємства. Схематично представлено сукупність основних внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової безпеки підприємств. Визначено основні елементи в системі управління фінансовою безпекою підприємства та представлено авторське бачення змістовності досліджуваного поняття.

Ключові слова: фінансова безпека; загроза; фінансова стійкість; фінансова стабільність; система фінансової безпеки; підприємство.

Рис.: 5. Табл.: 1. Бібл.: 14.

Определена историчность возникновения дефиниции «финансовая безопасность» и уточнено ее содержательная взаимосвязь с финансовой устойчивостью и финансовой стабильностью. Осуществлена детализация этих понятий в разрезе таких критериев: время, содержательное «ядро» понятия, детерминанты экономического содержания понятия и фундаментальные предпосылки обеспечения. На основе критического обзора научной базы представлен контент-анализ понятия «финансовая безопасность», что позволило выделить два основных подхода к идентификации финансовой безопасности. Сформулированы параметры характеристики финансовой безопасности предприятия. Схематически представлена совокупность основных внутренних и внешних угроз финансовой безопасности предприятий. Определены основные элементы в системе управления финансовой безопасностью предприятия и представлено авторское видение содержания исследуемой дефиниции.

Ключевые слова: финансовая безопасность; угроза; финансовая устойчивость; финансовая стабильность; система финансовой безопасности; предприятие.

Рис.: 5. Табл.: 1. Библ.: 14.

The historical origin of the definition of “financial security” is determined and its semantic relationship with financial stability and financial stability is specified. These concepts are detailed in terms of the following criteria: time, semantic “core” of the concept, determinants of the economic content of the concept and the fundamental prerequisites for providing. Based on a critical review of the scientific base, the content of the analysis of the concept of “financial security” is presented, which allowed to identify two main approaches to the identification of financial security. The parameters of characterization of financial security of the enterprise are formulated. A set of the main internal and external threats to the financial security of enterprises is schematically presented. The main elements in the financial security management system of the enterprise are determined and the author's vision of the content of the researched concept is presented.

Key words: financial security; threat; financial stability; financial stability; financial security system; enterprise.

Fig.: 5. Table: 1. References: 14.

JEL Classification: P43; G30

Постановка проблеми. Ефективність ведення бізнесу в сучасних умовах зумовлена впливом множинності різноманітних факторів як суб'єктивного, так і об'єктивного походження. При цьому загальний стан підприємницького середовища може мати і позитивний, і негативний характер впливу. Зауважимо, що загалом це продукує умови та підґрунтя нестабільності для діяльності будь-якого суб'єкта господарювання та впливає на його безпеку.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі фінансової безпеки та підходам до управління нею присвячена велика кількість досліджень науково-практичного характеру, але, зважаючи на постійну актуалізацію та динамічність новітніх процесів у фінансах, розробку інноваційного фінансового інструментарію та підходів до ведення бізнесу, окреслена

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

проблема досі викликає неабиякий інтерес у широких наукових колах. Дослідженню теоретичних питань фінансової безпеки присвячували увагу такі вчені, як О. Блажевич, К. Горячева, Є. Ермакова, М. Єрмошенко, В. Кириленко, Н. Кирильчук, О. Кириченко, К. Орехова та ін. У полі зору вітчизняних науковців зазначена проблема щодо механізмів забезпечення фінансової безпеки знайшла відображення в роботах таких науковців, як О. Астаф'єв, О. Барановський, І. Д'яконова, О. Кучеренко, І. Медведєв, Л. Парфентій, М. Погосова, В. Прохорова, Ю. Прохорова, С. Шкарлет та ін.

Попри широке представлення науково-інформаційних та практичних роздумів і обґрунтувань у частині фінансової безпеки, досі є низка дискусійних питань, що спонукає до проведення подальших наукових поглиблень. До того ж за умов нестабільної економічної ситуації та з огляду на появу фінансових криз, продукування та постійне удосконалення основних елементів у системі фінансової безпеки підприємств є дуже актуальним та важливим. Не можна не враховувати й того факту, що на якість забезпечення фінансової безпеки у сучасних умовах впливають глобалізаційні процеси, процеси цифровізації та інші явища.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сучасних умовах провадження діяльності окремим підприємством, оцінка, підтримання та управління його фінансовою безпекою є невід'ємним атрибутом успішного фінансового розвитку. Це пояснюється тим, що процедура діагностування рівня фінансової безпеки зумовлює побудову комплексного профілю діяльності окремого суб'єкта та виявлення наявних проблем, насамперед економічного походження, що формує передумови для формування та реалізації грамотних і своєчасних управлінських процедур із підвищення ефективності діяльності конкретного суб'єкта. Такий комплекс проваджуваних заходів сприяє забезпеченню ефективного і стійкого розвитку підприємницьких структур, підвищенню стабільності їх функціонування, зростанню рівня конкурентоспроможності за постійно мінливих умов динамічного зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Метою цієї статті є здійснення критичного наукового аналізу дефініції «фінансова безпека», обґрунтування позиційності основних підходів до поняття «фінансова безпека» та на цій підставі систематизація наукових підходів у частині розуміння фінансової безпеки, узагальнення основних внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової безпеки підприємств, формулювання основних елементів у системі управління фінансовою безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення ефективності функціонування будь-якого суб'єкта господарювання особливої значущості набувають питання безпеки загалом. Наголошуючи на безпеці такого суб'єкта, говоримо про такий його стан, за якого ефективно використання сукупності ресурсів здійснюється для запобігання загрозам та для забезпечення стабільності функціонування.

Відомо, що до функціональних елементів економічної безпеки суб'єкта господарювання слід віднести фінансову, інформаційну, кадрову, екологічну, інтелектуальну та інші складові [1]. Усі вони в сукупності формують важливі напрями дослідження та удосконалення, які різняться між собою специфічною будовою механізмів та систем забезпечення.

Більш детально розглянемо фінансову безпеку, яка є домінуючою з-поміж інших складових. Можна погодитися з міркуваннями О. Блажевич та Н. Кирильчук, які характеризують фінансову безпеку як частину економічної безпеки окремого суб'єкта [2, с. 41]. Здебільшого фінансову безпеку характеризують через стійкість фінансового становища, здатність ефективно використовувати фінансові ресурси, вміло управляти внутрішніми та зовнішніми загрозами, і все це для забезпечення ефективної діяльності підприємства [2, с. 41].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

К. Горячева та М. Єрмошенко під фінансовою безпекою підприємства вбачають такий фінансовий стан, який характеризується: збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством; стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз; здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; здатністю забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [3].

Історичний екскурс дозволяє стверджувати, що дефініція «фінансова безпека» як самостійний об'єкт вивчення та управління є відносно новим явищем. Поняття фінансової безпеки було введено в 1990-х роках і трактувалося як умова збереження комерційної таємниці та іншого роду таємниць бізнесової структури. Уже сьогодні поле вивчення фінансової безпеки значно розширилося. Термін «фінансова безпека» виник як реакція на потребу в мінімізації або, по можливості, взагалі усунення фінансових ризиків і загроз, реалізація яких може відобразитися на зниженні фінансової стійкості та ліквідності суб'єкта господарювання, неможливості відповідати за зобов'язаннями, аж до реалізації процедури його банкрутства.

Також, досліджуючи зміст поняття «фінансова безпека», вважаємо важливим уточнити його змістовий взаємозв'язок із фінансовою стійкістю та фінансовою стабільністю та деталізувати це в розрізі таких критеріїв: час, змістове «ядро» поняття, детермінанти економічного змісту поняття та фундаментальні передумови забезпечення (таблиця).

Таблиця

Спільні та відмінні риси економічного змісту понять «фінансова стійкість», «фінансова стабільність» та «фінансова безпека»

Ознака	Фінансова стійкість	Фінансова стабільність	Фінансова безпека
Час	Статична характеристика	Динамічна характеристика	Динамічна характеристика
Природа («ядро») поняття	Характеризує рівень опірності економічної системи негативним впливам внутрішнього та зовнішнього середовища у конкретний момент часу або протягом короткострокового визначеного періоду	Характеризує здатність економічної системи до ефективного функціонування у довгостроковій перспективі	Характеризує рівень захищеності фінансових інтересів економічних агентів у часі
Ключові характеристики, що формують економічний зміст поняття	Опірність до зовнішніх та внутрішніх шоків; внутрішня збалансованість фінансових потоків; володіння достатнім запасом міцності; повернення до попереднього стану	Опірність та адаптивність до негативних впливів; володіння та здатність до формування достатнього запасу міцності у часі; безперервність та ефективність виконання основних функцій; внутрішня збалансованість; здатність повністю абсорбувати негативні шоки всередині фінансової системи та не поширювати її на реальний сектор економіки; планомірний, цілеспрямований розвиток навіть в умовах дії загроз	Опірність та адаптивність до негативних впливів; достатній рівень захищеності фінансових інтересів економічних агентів у сенсі максимізації їх доходів за одночасної мінімізації ризиків (можливих втрат); стабільний розвиток протягом тривалого часу та належний рівень захисту національних фінансових інтересів
Фундаментальна передумова забезпечення	Стійкість капіталоутворюючої бази	Фінансова стійкість	Фінансова стабільність

Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тобто, на нашу думку, саме поняття фінансової безпеки є найбільш широким із наведеного списку термінів, причому обґрунтований та представлений у таблиці причинно-наслідковий зв'язок між ними через критерій «фундаментальна передумова забезпечення» зберігається незалежно від того, фінансова безпека якого різновиду суб'єкта економічних відносин розглядається та на якому рівні економічної системи (мега-, макро-, мезо- чи мікрорівні).

Свою чергою, контент-аналіз поняття «фінансова безпека» на основі критичного огляду наукової бази дозволяє виділити два основних підходи до ідентифікації фінансової безпеки. Зокрема перший ґрунтується на використанні загрози, а другий – нівелює саму загрозу, але враховує досягнення цільових пріоритетів або бажаних результатів діяльності суб'єкта господарювання (рис. 1).

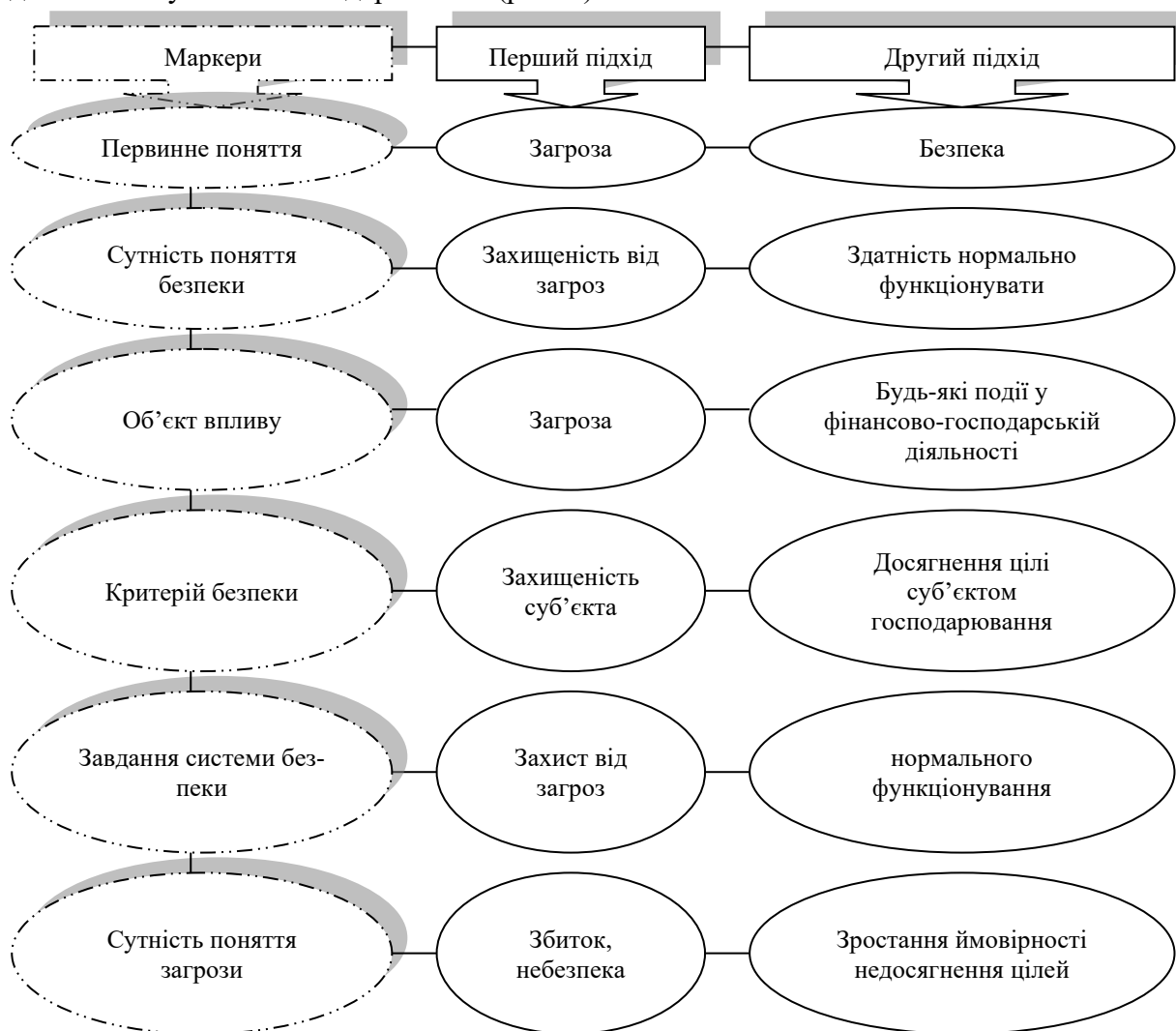

Рис. 1. Позиційність основних підходів до поняття «фінансова безпека»

Джерело: побудовано авторами.

У своїй більшості фінансова безпека підприємства являє собою стабільну захищеність його фінансової діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз реального та потенційного характеру, що забезпечує стійкість його розвитку як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективах. Іншими словами, фінансову безпеку треба розглядати як певний стан захищеності від негативної дії зовнішніх і внутрішніх загроз, за якого забезпечується подальший стійкий та ефективний розвиток суб'єкта господарювання.

Систематизація різноманітних підходів у частині розуміння фінансової безпеки дає можливість згрупувати наукові думки в певні групи (рис. 2).

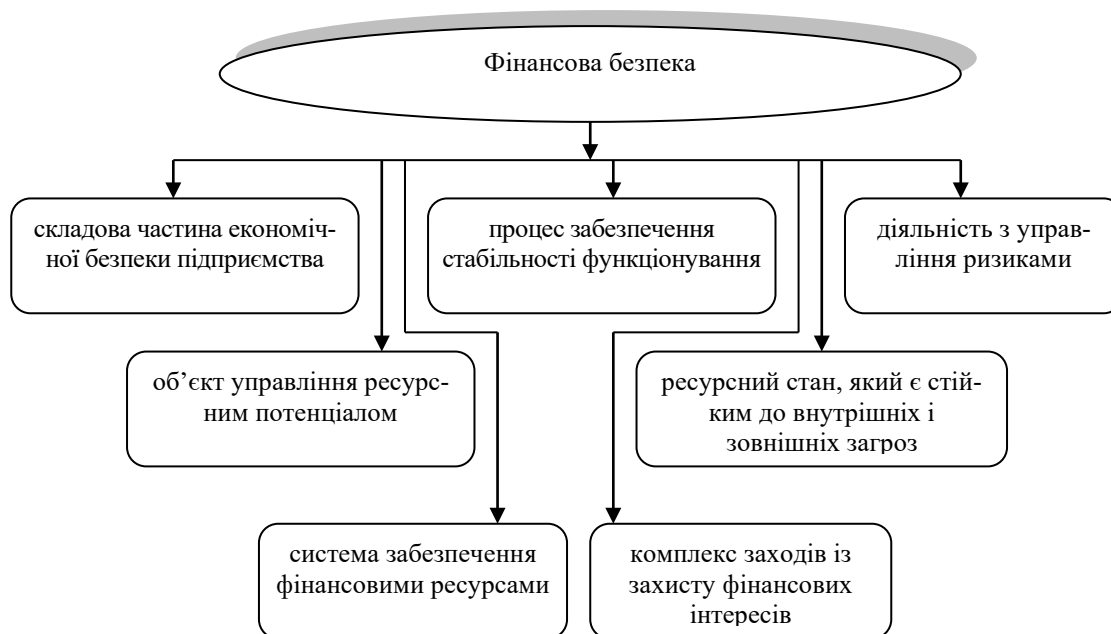

Рис. 2. Систематизація наукових підходів у частині розуміння фінансової безпеки
Джерело: побудовано авторами за [4-8].

Фінансову безпеку часто характеризують за допомогою комплексу якісних та кількісних показників, перелік яких є досить широким. Загалом така сукупність включає показники платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності підприємства. Наприклад, говорячи про розвиток суб'єкта господарювання, аналізують його ринкову вартість та тенденцію змін, коли йдеться про стійкість – вивчення підлягає фінансова рівновага як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах.

Вважаємо, що фінансова безпека найповніше виявляється через здатність суб'єкта господарювання акумулювати достатній обсяг фінансово-ресурсного забезпечення для повномасштабного функціонування в короткостроковому періоді, та ефективного розвитку – у довгостроковому. Виконання поставлених орієнтирів не є можливим без грамотного формулювання та успішного досягнення комплексу завдань, а саме:

- дотримання балансування фінансової стратегії суб'єкта господарювання з розвитком фінансових ринків та економічним розвитком економіки країни загалом;
- забезпечення ефективності фінансової діяльності підприємства;
- акумулювання бажаного обсягу фінансових ресурсів із різноманітної джерельної бази з урахуванням запитів підприємств для забезпечення безперебійної діяльності;
- досягнення високого рівня інвестиційної активності суб'єкта господарювання в поточному та майбутніх періодах;
- провадження своєчасної ідентифікації та оцінювання загроз фінансової безпеки та пошук можливостей нівелювання їхніх наслідків тощо.

На наше переконання, фінансову безпеку підприємства потрібно характеризувати за такими параметрами: 1) рівнем дефіцитності фінансових ресурсів для розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства; 2) ступенем захищеності інтересів засновників; 3) постійністю відносин із фінансовими партнерами; 4) ступенем стійкості, стабільності та незалежності підприємства від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища; 5) рівнем впорядкування та балансування вхідних та вихідних грошових потоків.

Глибинність розуміння фінансової безпеки передбачає ідентифікацію загроз, на які наражається суб'єкт господарювання [9]. У науковій літературі існує множинність різноманітних класифікацій загроз фінансової безпеки підприємства, але найбільш поширеною є класифікація за джерелом продукування. За цим критерієм вони поділяються на внутрішні та зовнішні (рис. 3).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

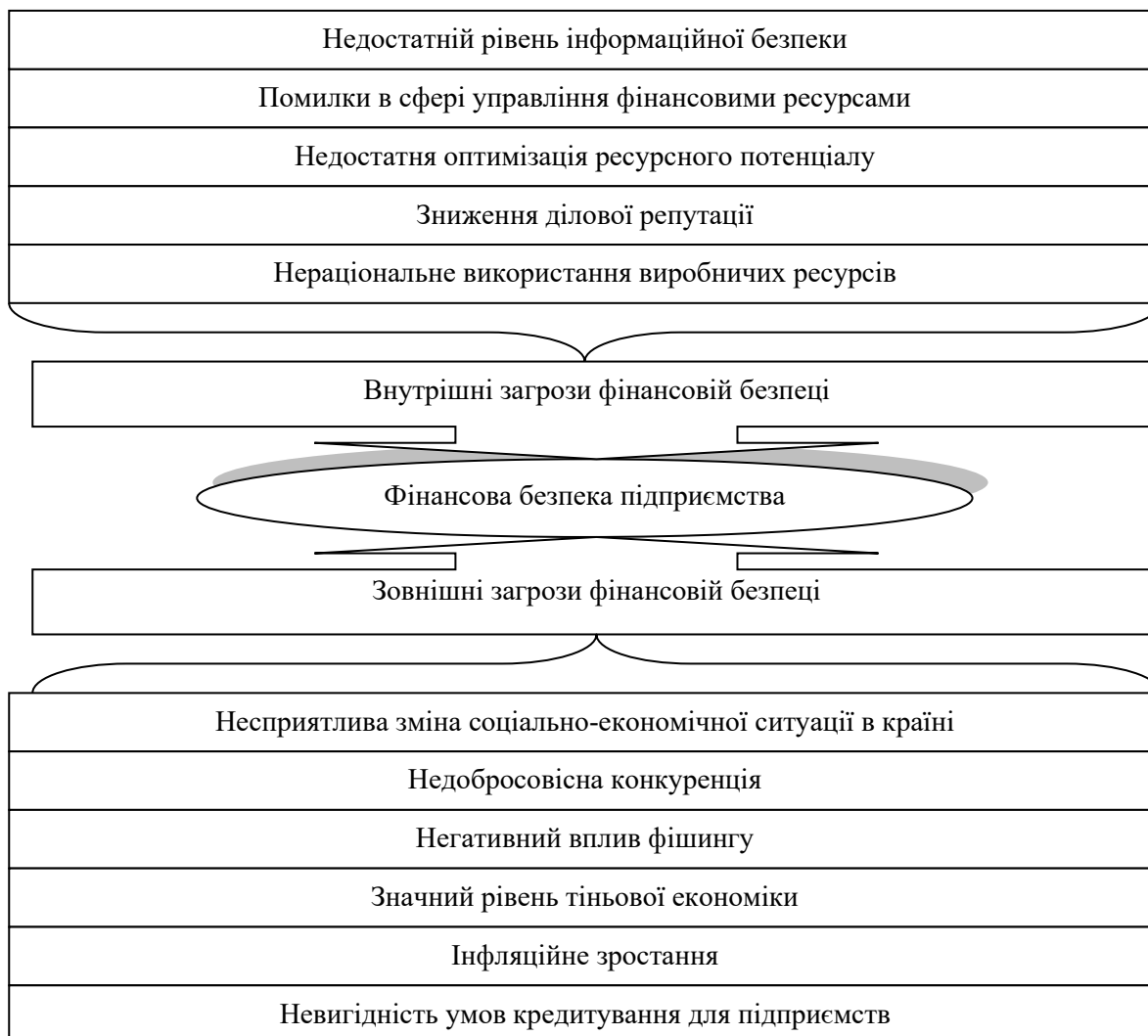

Рис. 3. Узагальнення основних внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової безпеки підприємств

Джерело: побудовано авторами.

Так, внутрішні загрози фінансової безпеки підприємства породжуються всередині самого суб'єкта господарювання та спричиняють неабиякий негативний вплив на їхню фінансову-господарську діяльність. У свою чергу, зовнішні загрози пов'язані з продукуванням макроекономічних явищ, роботою інших інституцій тощо. Під такими загрозами розуміють сукупність факторів, які формуються за межами діяльності підприємства та є такими, що практично не піддаються управлінню.

Крім наведених на рис. 3 загроз, існують й інші внутрішнього і зовнішнього характеру. Стосовно останніх, то зауважимо, що насправді підприємству досить складно визначити всі фактори зовнішнього середовища, що впливають на фінансову безпеку. І лише успішно функціонуючі підприємства здатні трансформуватися та швидко адаптуватися до постійно мінливого зовнішнього середовища. Саме в цьому виявляється жорсткість ринкових механізмів регулювання економічних процесів.

За нашими міркуваннями, побудова системи фінансової безпеки формується з урахуванням таких принципів, як законності, своєчасності, безперервності, постійності, комплексності, економічної доцільності, компетентності, системності та ін. Така система управління фінансовою безпекою підприємства повинна забезпечити раціональність використання його фінансових ресурсів та формування ефективних напрямів їх вкладення.

Зважаючи на комплексність і системність в управлінні фінансовою безпекою підприємств, система її забезпечення, на нашу думку, є поєднанням таких складових: об'єкти, суб'єкти впливу, а також інструментарій забезпечення та оцінювання фінансової безпеки підприємства (рис. 4).

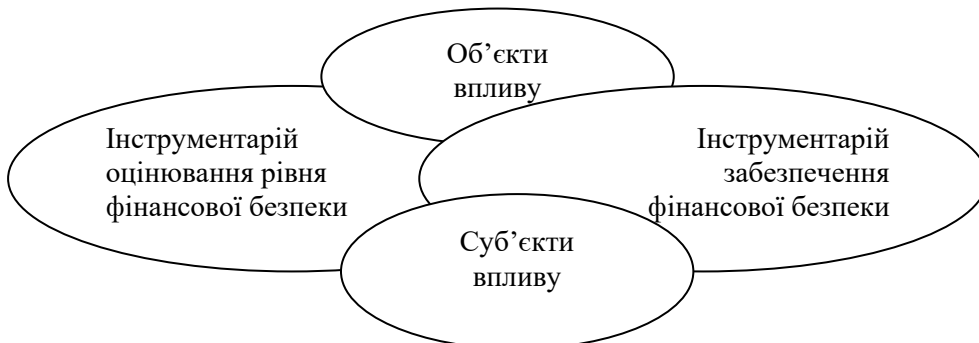

Рис. 4. Основні складові системи фінансової безпеки підприємства

Джерело: побудовано авторами.

Що ж розумітимемо під об'єктами та суб'єктами впливу? Під ними слід розглядати фінансові ресурси суб'єкта господарювання, їхнє становище при дії зовнішніх і внутрішніх впливів. Суб'єктами впливу є топменеджмент, окремі спеціалізовані служби, працівники в межах своїх компетенції та ін. Авторське бачення основних елементів у системі управління фінансовою безпекою підприємства наведено на рис. 5.

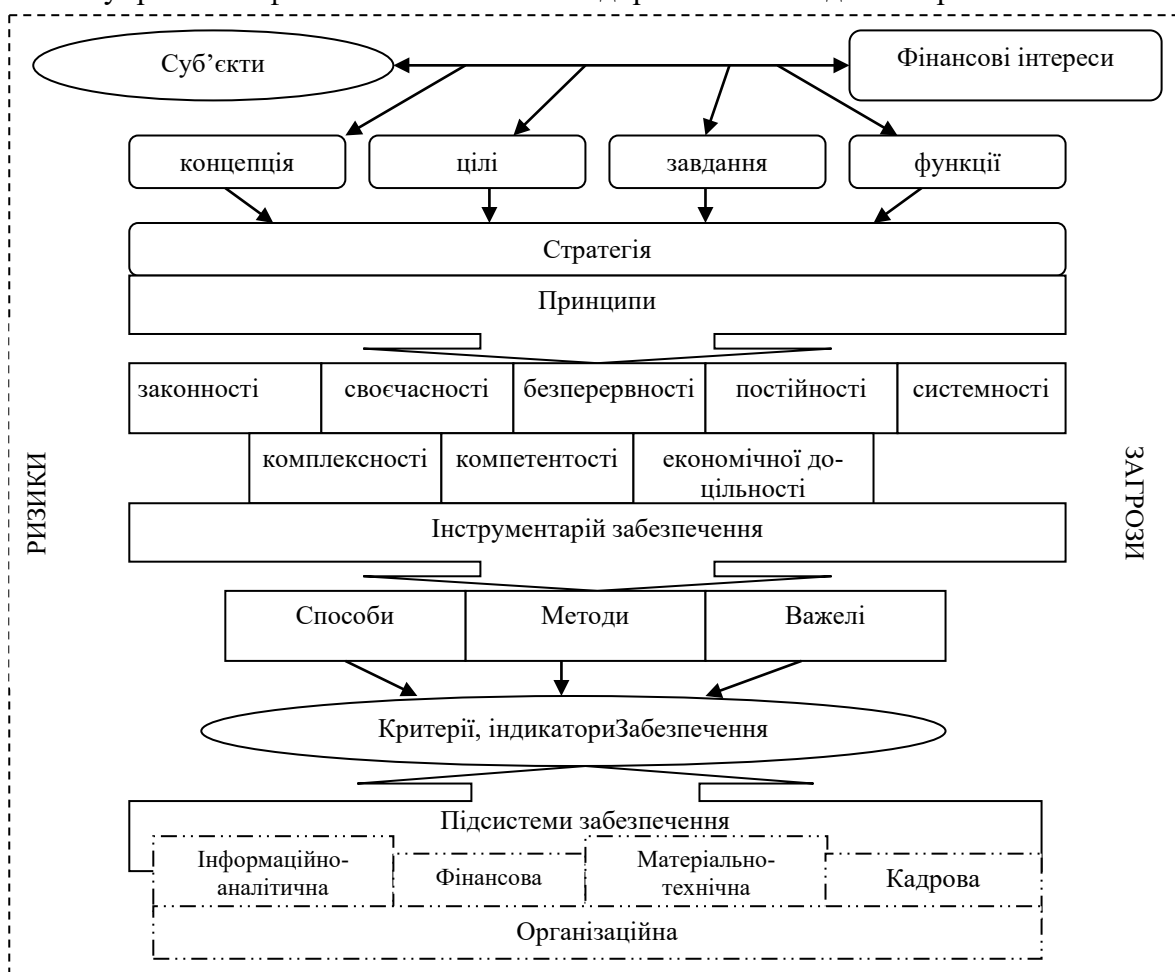

Рис. 5. Основні елементи в системі управління фінансовою безпекою підприємства

Джерело: побудовано авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Водночас інструментарій оцінювання рівня фінансової безпеки включає [10-14]:

- діагностування ключових суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування, специфіки впливу на фінансову систему підприємства;
- сукупність механізмів і підходів до виявлення реальних і потенційних загроз фінансової безпеки підприємства.

Дійсно, система забезпечення фінансової безпеки діяльності підприємства – це сукупність спеціальних методів, підходів, механізмів і служб, що забезпечують захист життєво важливих інтересів власників, топменеджменту, персоналу, майна та фінансових ресурсів від внутрішніх та зовнішніх загроз. За сучасних умов провадження фінансових-економічних відносин будь-яким суб'єктом господарювання не є можливим повне нівелювання загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ. Але при цьому фактори зовнішнього середовища мають і позитивний вплив на функціонування сучасного підприємства. Наприклад, сучасні трансформації технічного характеру, інноваційні зміни та цифрові інновації, у сукупності позитивно впливають на кінцевий результат функціонування суб'єкта господарювання. Лише за таких перетворень підприємство за рахунок впровадження новацій може швидко адаптуватися до мінливого середовища в умовах жорсткої конкуренції.

Висновки і пропозиції. Насамкінець треба зазначити, що проблема фінансової безпеки залишається актуальною як для дослідження у сфері економіки, так і для практики функціонування підприємств. Кожний суб'єкт господарювання проваджує свою діяльність в економічному середовищі, якому природно притаманні ризики та загрози. За нашими міркуваннями під фінансовою безпекою слід розуміти стан об'єкта в системі його взаємозв'язків з погляду спроможності до самовиживання та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також стан захищеності від непередбачуваних і прогнозованих факторів. При цьому фінансова безпека підприємства повинна розглядатися як гармонізація інтересів суб'єкта господарювання в економічному форматі з інтересами інших суб'єктів та здатності до швидкого пристосування до умов мінливого середовища. За таких реалій підприємство повинно підтримувати стабільний рівень свого функціонування та прагнути до досягнення нового рівня розвитку.

Забезпечення фінансової безпеки або підтримання такої системи як мінімум передбачає збереженість її важливих структурних компонентів та забезпечення взаємодії між ними, дотримання певних економічних пропорцій. Існування фінансової системи окремого підприємства характеризується збереженням на визначеному рівні її важливих структуроутворюючих показників, зростання яких сигналізує про підвищення рівня фінансової безпеки окремого суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Астаф'єв О. Ю., Астаф'єва К. О. Оцінка фінансової безпеки підприємств з урахуванням етапу його розвитку. *Економіка Крима*. 2012. № 1(38). С. 268–271.
2. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
4. Блажевич О. Г., Кирильчук Н. А. Оценка финансовой безопасности предприятия и выявление путей ее повышения. *Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции*. 2016. № 2. С. 40–48.
5. Д'яконова І. І. Фінансова безпека як складова системи стратегічного управління підприємством. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць. 2013. Вип. 1(14). С. 102–110.
6. Ермакова Э. Р. Научные подходы к определению категории «финансовая безопасность». *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2017. № 9(354). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnye-podhody-k-opredeleniyu-kategorii-finansovaya-bezopasnost>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.
8. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.
9. Кириченко О. С. Ключевые финансовые особенности газовой отрасли. *Финансы и управление*. 2019. № 1. С. 1–9.
10. Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки : монографія / за ред. С. М. Шкарлета. Ніжин : ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. 439 с.
11. Орехова К. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. 282 с.
12. Парфентій Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності : монографія. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 184 с.
13. Прохорова В. В., Прохорова Ю. В., Кучеренко О. О. Управління економічною безпекою підприємств : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 282 с.
14. Pogosova M., Medvedev I. Information and methodical support evaluation of the bank financial safety. *Економіка розвитку*. 2013. № 4. С. 76–80.

References

1. Astafiev, O. Yu., & Astafieva, K. O. (2012). Otsinka finansovoyi bezpeky pidpriyemstv z urakhuvanniam etapu yoho rozvytku [Assessment of financial security of enterprises taking into account the stage of its development]. *Економіка Крима – Economy of Crimea*, 1(38), pp. 268–271.
2. Baranovskyi, O. I. (2014). *Filosofia bezpeky [Philosophy of security]* (Vols. 2. Vol. 1 Osnovy ekonomichnoyi i finansovoyi bezpeky ekonomichnykh agentiv – Fundamentals of economic and financial security of economic agents). UBS NBU.
3. Baranovskyi, O. I. (2004). *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya) [Financial security in Ukraine (evaluation methodology and support mechanisms)]*. Kyiv National University of Trade and Economics.
4. Blazhevich, O. G., & Kirilchuk, N. A. (2016). Otsenka finansovoy bezopasnosti predpriyatiya i vyyavleniye putey yeye povysheniya [Assessment of the enterprise financial security and the identification of its improvement methods]. *Nauchnyi vestnik: Finansy, banki, investitsii – Scientific bulletin: Finance, banks, investments*, (2), pp. 40–48.
5. Dyakonova, I. I. (2013). Finansova bezpeka yak skladova systemy stratehichnoho upravlinnia pidpriyemstvom [Financial security as a component of the strategic management system of the enterprise]. *Finansovo-kredytna diyalnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 1(14), pp. 102–110.
6. Yermakova, E. R. (2017). Nauchnye podkhody k opredeleniiu kategorii «finansovaya bezopasnost» [Scientific approaches to the definition of the category “financial security”]. *Natsionalnye interesy: priority i bezopasnost – National interests: priorities and security*, (9(354)). <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnye-podhody-k-opredeleniyu-kategorii-finansovaya-bezopasnost>.
7. Yermoshenko, M. M., & Horyacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriyemstvo [Financial component of economic security: state and enterprise]*. National Academy of Management.
8. Kyrylenko, V. I. (2005). *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky [Investment component of economic security]*. KNEU.
9. Kirichenko, O. S. (2019). Kliuchevye finansovye osobennosti gazovoi otrasli [Key financial features of the gas industry]. *Finansy i upravlenie – Finance and management*, (1), pp. 1–9.
10. Shkarlet, S. M. (Eds.). (2015). *Kontseptualni zasady formuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky [Conceptual principles of formation of financial and economic security]*. FOP Lukyanenko, V. V. TPK «Orkhidea».
11. Oriekhova, K. V. (2017). *Finansova bezpeka pidpriyemstva: teoriya, metodolohiya, praktyka [Financial security of the enterprise: theory, methodology, practice]*. DVNZ «Universytet bankivskoi spravy».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Parfentii, L. A. (2019). *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Management of financial security of enterprises in conditions of economic instability]*. Vydavnycho-vyrobnyche pidpryyemstvo «Mriia».

13. Prokhorova, V. V., Prokhorova, Yu. V., & Kucherenko O. O. (2010). *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv [Management of economic security of enterprises]*. UkrDAZT.

14. Pogosova, M., & Medvedev, I. (2013). Information and methodical support evaluation of the bank financial safety. *Ekonomika rozvytku – Development economics*, (4), pp. 76–80.

Ткаченко Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 36, м. Київ, 03022, Україна).

Ткаченко Наталья Владимировна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломного образования Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ул. Васильковская, 36, г. Киев, 03022, Украина).

Tkachenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Institute of Postgraduate Education of Taras Shevchenko Kyiv National University (36 Vasilkivska St., Kyiv, 03022, Ukraine).

E-mail: tkachenko_nt@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-4586>

Хуторна Мирослава Емільівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та банківської справи Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи (вул. В. Чорновола, 164, м. Черкаси, 18029, Україна).

Хуторна Мирослава Эмильевна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансов и банковского дела Черкаского учебно-научного института Университета банковского дела (ул. В. Черновола, 164, г. Черкассы, 18029, Украина).

Khutorna Myroslava – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Finance and Banking of the Cherkasy Educational and Scientific Institute of Banking University (164 Chornovola Str., 18029 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: lmiroslava7@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0761-3021>

УДК 336.647/.648

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-120-129

*Сергій Фролов, Вікторія Дзюба, Володимир Орлов***КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ
СТРУКТУРОЮ КАПІТАЛУ***Sergiy Frolov, Viktoriia Dziuba, Volodymyr Orlov***КОНТЕНТ-АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ УПРАВЛЕНИЯ
СТРУКТУРОЙ КАПИТАЛА***Sergiy Frolov, Viktoriia Dziuba, Volodymyr Orlov***CONTENT ANALYSIS OF THEORETICAL FUNDAMENTALS
OF CAPITAL STRUCTURE MANAGEMENT**

У роботі здійснено контент-аналіз наукових публікацій, що присвячені проблемі управління структурою капіталу підприємств на основі досліджень, результати яких опубліковані в міжнародній наукометричній базі Scopus. Для проведення дослідження було застосовано не лише аналітичні викладки, отримані в зазначеній базі, а й побудовані на основі сформованої вибірки бібліометричні мапи з використанням інструментів VOSviewer 1.6.16 та Google Books Ngram Viewer. За результатами дослідження встановлено, що зазначений напрям досліджень є актуальним та за останні роки стає дедалі більш значущим; значна частина досліджень присвячена аналізу теоретико-методологічних засад із виокремленням базових теорій структури капіталу. Крім того, значущим є вивчення залежності структури капіталу та вартості його компонентів, а також формування фінансового левериджу. Найбільш поширеними є такі теорії структури капіталу, як теорія Міллера-Модільяні, компромісна теорія та теорія ієрархії фінансування.

Ключові слова: фінансовий леверидж; теорії капіталу; теорія Міллера-Модільяні; компромісна теорія; теорія ієрархії фінансування; ціна капіталу.

Рис.: 5. Бібл.: 18.

В работе осуществлен контент-анализ научных публикаций, посвященных проблеме управления структурой капитала предприятий на основе исследований, результаты которых опубликованы в международной наукометрической базе Scopus. Для проведения исследования были использованы не только аналитические выкладки, полученные в указанной базе, а и построенные на основе сложившейся выборки библиометрические карты с использованием инструментов VOSviewer 1.6.16 и Google Books Ngram Viewer. По результатам исследования установлено, что указанное направление исследований является актуальным, и за последние годы становится все более значимым; значительная часть исследований посвящена анализу теоретико-методологических основ с выделением базовых теорий структуры капитала, кроме того значимым является изучение зависимости структуры капитала и стоимости его компонентов, а также формирование финансового левериджа. Наиболее распространенными являются следующие теории структуры капитала как теория Миллера-Модigliани, компромиссная теория и теория иерархий финансирования.

Ключевые слова: финансовый леверидж; теории капитала; теория Миллера-Модigliани; компромиссная теория; теория иерархий финансирования; цена капитала.

Рис.: 5. Библ.: 18.

The content analysis of scientific publications devoted to the problems of capital structure management of enterprises based on the researches, the results of which are published in the international scientometric database Scopus, is carried out in the work. Not only analytical calculations obtained in the specified database were used for the research but also bibliometric maps built based on the formed sample using the tool VOSviewer 1.6.16 and Google Books Ngram Viewer. According to the results of the study, it is established that this area of research is relevant, and in recent years has become increasingly important; much of the research is devoted to the analysis of theoretical and methodological principles with the separation of basic theories of capital structure; in addition, it is important to study the dependence of capital structure and the value of its components, as well as the formation of financial leverage. The most common are theories of capital structure such as Miller-Modigliani theory, compromise theory and the theory of financing hierarchies.

Keywords: financial leverage; theories of capital; Miller-Modigliani theory; trade-off theory; pecking order theory.

Fig.: 5. References: 18.

JEL Classification: G30; G32

Постановка проблеми. Формування ефективної структури капіталу є головним завданням фінансового менеджменту будь-якого підприємства, незалежно від його форми власності та розмірів, оскільки саме сформована структура капіталу дає змогу вирішувати стратегічні завдання розвитку. Особливої актуальності це питання набуває в умовах, коли фінансовий ринок не виконує повною мірою своєї ключової функції, а саме забезпечення підприємства капіталом у необхідному розмірі та за прийнятною ціною. Прийняття рішень щодо емісії акцій чи залучення кредитів, чи емісії корпоративних облігацій визначають фінансовий стан підприємства, оскільки мають безпосередній вплив

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

на рентабельність діяльності підприємства. Необхідно зазначити, що проблема управління структурою капіталу підприємств протягом тривалого часу перебуває в центрі уваги дослідників як у країнах із високим рівнем розвитку фінансового ринку, так і в країнах, де рівень розвитку фінансового ринку визнається як емерджентний.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. При цьому на фоні досліджень, які присвячені пошуку оптимальної структури капіталу, на прикладі конкретних компаній у світовій науковій спільноті продовжуються і дослідження у сфері теоретико-методологічних засад пошуку ефективних рішень, а також дослідження детермінант, що визначають структуру капіталу підприємства. Враховуючи вищевикладене, доречним буде здійснити контент-аналіз наукових досліджень, присвячених питанням управління структурою капіталу.

Метою статті є здійснення системного аналізу існуючих напрацювань світових наукових досліджень з проблеми управління структурою капіталу підприємств та визначення базових сучасних теорій, на які варто опиратись при вивченні стану управління капіталом вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. У цьому дослідженні здійснено огляд наукових публікацій, які представлені в міжнародній наукометричній базі Scopus. Дослідження проводилось із використанням інструменту візуалізації аналізу наукових досліджень VOSviewer 1.6.16 та з використанням інструментарію Google Books Ngram Viewer.

За результатами запиту було оброблено 7179 джерел із міжнародної наукометричної бази Scopus, за період з 1974 по 2020 роки. Результати пошуку всіх документів у базі були здійснені за ключовими словами «структура капіталу» та відфільтровані за найбільш часто вживаними ключовими словами в межах теми дослідження. Варто відзначити, що загалом за результатами запиту було встановлено, що одні з найперших робіт з'явилися ще на початку 40-х років XX сторіччя. Враховуючи, що до початку 70-х років минулого сторіччя це були поодинокі випадки з публікаціями, на рис. 1 представлено публікації починаючи з 1974 року.

Documents by year

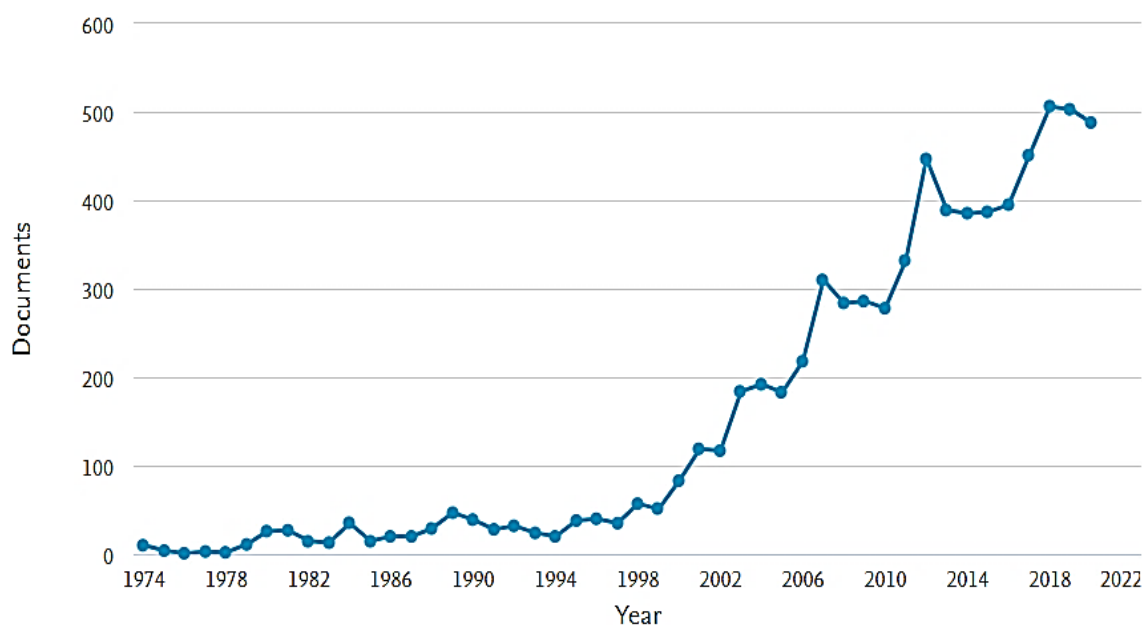

Рис. 1. Динаміка наукових публікацій за тематикою дослідження структури капіталу
Джерело: сформовано за авторським запитом у наукометричній базі Scopus.

Стосовно перших публікацій, то з-поміж них можна виокремити роботу F. A. Lutz [8], яка вийшла в 1940 році, де вже розглядалось питання щодо вартості окремих елементів структури капіталу підприємства через призму структури ставки відсотка та особливостей її визначення для власного капіталу та зобов'язань. Також досить відомою стала робота Д. Вікерса [1818], який у 1967 році досліджував еластичність пропозиції капіталу та оптимальної структури капіталу підприємств, та на той момент вже аналізував наявні дослідження основоположників теорії структури капіталу Мертона Міллера та Франко Модільяні, а також автора традиційної теорії структури капіталу Езри Соломона [17].

Отже, як свідчать дані рис. 1, актуальність проблеми формування структури капіталу підприємств має стійку тенденцію до зростання, особливо починаючи з 2000 років. Значне нарощення досліджень відбулось після світової фінансової кризи 2008 року. Суттєве зростання обсягів фінансового ринку та значний відрив фінансових активів від їхніх базових активів, особливо враховуючи практично неконтрольоване збільшення похідних фінансових активів, привели до потреби пошуку нових підходів до оптимізації структури капіталу підприємств.

За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку, що проблема управління структурою капіталу підприємства є досить різносторонньою та охоплює різні аспекти як теоретичного, так і практичного характеру (рис. 2). Варто виділити з-поміж проведених досліджень теоретичний блок (мапа 2 рис. 2). Як відомо, нині напрацьовано значний перелік теорій, у частині управління структурою капіталу. В основі сучасних підходів щодо управління структурою капіталу покладено роботи М. Міллера та Ф. Модільяні [9; 11; 12], які афільовано за університетом Чикаго. В одній зі своїх останніх робіт М. Міллер [10] систематизував усі напрацювання, які були свого часу викладені саме як M&M теорія. Попри значну кількість обмежень, які були визначені авторами, ця теорія дотепер є об'єктом вивчення науковців, а праці вчених цитуються до сьогодні.

Широкої популярності набули теорії, які ґрунтуються на асиметрії інформації, зокрема до таких відносять сигнальну теорію, в основу якої закладено підхід, що структура капіталу підприємства може залежати від обмежень чи навпаки доступу до інформації з боку менеджерів та інвесторів; а також теорію агентських витрат, яка передбачає вплив на формування структури капіталу існуючого конфлікту між менеджерами та власниками підприємства, яка також відображена на мапі результатів контент-аналізу. Інший блок теорій, який певною мірою пояснює формування структури капіталу, є поведінкові теорії, серед яких варто виокремити теорії корпоративного контролю, теорію стейкхолдерів, теорію впливу менеджерів та теорію інформаційних каскадів.

Водночас проведений контент-аналіз дозволив встановити, що найбільш популярними на сучасному етапі є дві теорії, а саме компромісна теорія "Trade-off Theory" а також теорія ієрархії фінансування "Pecking order Theory". Щодо компромісної теорії варто зазначити, що спочатку вона розглядалась як статична теорія та передбачала, що в процесі управління структурою капіталу рішення приймаються на основі механізму фінансового левериджу, при цьому підприємство може мати фактичну структуру капіталу, яка може відхилятися від оптимальної структури. Пізніше ця теорія була удосконалена. Та нині найбільш популярною є саме динамічна компромісна структура капіталу, згідно з якою підприємство формує цільову структуру капіталу, управління капіталом відбувається також на основі механізму фінансового левериджу, але при цьому існує фактичний фінансовий леверидж та його цільове значення, а також враховується можлива швидкість, за якої фактичний фінансовий леверидж може досягти його цільового значення. Підтвердженням актуальності цієї теорії в сучасних умовах є дослідження останніх років, зокрема, в роботі К. Хаддад та Б. Лотфалей [7] досліджується застосування механізму нульового левериджу для компаній, опираючись саме на статичну компромісну модель.

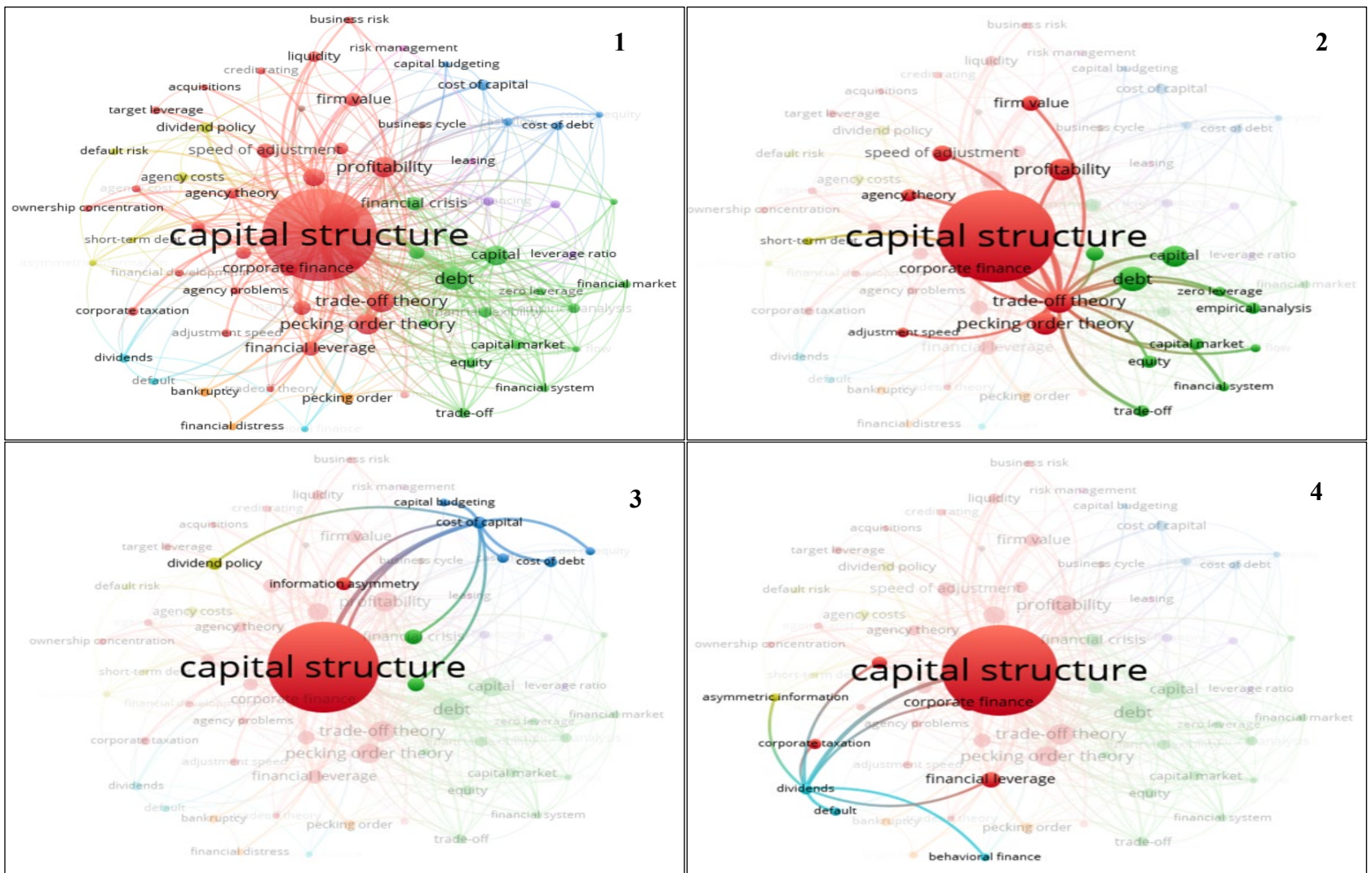

Рис. 2. Результати контент-аналізу поняття «структура капіталу» на основі міжнародної наукометричної бази Scopus
 Джерело: сформовано за авторським запитом у наукометричній базі Scopus з використанням інструменту VOSviewer 1.6.16.

На відміну від компромісної теорії, теорія ієрархій фінансування передбачає формування структури капіталу виходячи із інвестиційних можливостей власників та інвесторів та обмежень, які можуть існувати у підприємства щодо використання позикового капіталу та формування зобов'язань по його залученню. При цьому перевага віддається насамперед тим джерелам, які в конкретній ситуації є менш ризикованими для власників підприємства. З погляду формування теорій структури капіталу підприємств варто також виокремити роботи представника Кембриджського університету С. Маєрса [13; 14; 15]. Зокрема, в роботі [16] він аналізує запропоновану ним теорію ієрархій фінансування, порівнюючи її і з теоріями Міллера-Модільяні, з компромісною теорією, а також бере до уваги й інші теорії, про які було зазначено вище, доводячи, що теорія ієрархій є найбільш наближеною до практичного використання, з врахуванням реалій стану фондового ринку. Крім того, він також акцентує увагу на ще одній теорії, яка останнім часом починає набувати дедалі більшої популярності, але на відміну від розглянутих вище ґрунтується власне не на основі аналізу структури капіталу, а опираючись на аналіз руху грошових потоків та формуванні чистого грошового потоку компанії, яка отримала назву теорії вільного грошового потоку (free cash flow). Зокрема, у своїй роботі [5] разом зі співавторами І. Ерел та Дж. Рід, описуючи теорію ризикового капіталу, який вони розглядають як інвестиції в акціонерний капітал, обґрунтовують, що ефективний розподіл такого капіталу призводить до зростання кредитоспроможності компанії, а також має безпосередній вплив на зміну теперішньої вартості чистого грошового потоку, що може суттєво впливати на остаточне прийняття рішень при здійсненні інвестицій.

Стосовно праць вітчизняних науковців, то в цьому контексті варто відзначити статтю І. Школьник, Д. Малиша та Є. Козьменко [3], які здійснили систематизацію теоретичних наробок та виокремили статичні та динамічні теорії структури капіталу, зазначивши при цьому наявні в кожній теорії обмеження. Це дослідження було проведено в межах вивчення фінансової архітектури підприємств, а тому перелік теорій також включав і теорії, які вивчали, і вплив поведінки менеджерів та власників як ключових стейкхолдерів на формування капіталу підприємств.

Другий блок, на який варто звернути увагу в процесі контент-аналізу (мапа 3, рис. 2), – це чітко виражена залежність структури капіталу від вартості капіталу, вартості боргу та дивідендної політики. Усі ці компоненти тісно взаємопов'язані між собою. Вартість власного та позикового капіталу визначається багатьма чинниками, які формуються як на світовому фінансовому ринку, так і в межах національного фінансового ринку. З погляду формування власного капіталу, то тут важливу роль відіграють як рішення власників, так і власне можливості здійснення операцій первинного публічного розміщення акцій. Це питання досліджувалось і в роботах вітчизняних науковців В. Ільчука, Н. Гавриленко, І. Садчикової [1; 2], які зазначають, що «нерозвинутість фондового ринку в Україні, недосконалість відповідної інфраструктури, відсутність потужних емітентів, невеликий досвід роботи учасників зазначеного ринку створюють умови підвищеної ризикованості IPO» [2]. При цьому вони також зауважують, що «відсутність необхідних передумов функціонування фондового ринку, що стосується свободи переміщення капіталу, ліквідності цінних паперів, розвиненості інфраструктури, специфікації прав власності тощо поглиблює ризикованість операцій IPO, знижує інвестиційний клімат в країні, гальмує розвиток інвестиційних процесів» [2].

Третій блок, виділений у процесі контент-аналізу (мапа 4 рис. 2), дає змогу зробити висновок про важливість фінансового левериджу, оподаткування корпорацій, а також таких складових, як поведінкові фінанси, що значною мірою узгоджується з основними елементами, що досліджуються в окреслених вище теоріях структури капіталу. У цьому контексті варто звернути увагу на роботу одного з найбільш цитованих за сучасною про-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

блемою управління структурою капіталу науковця Дж. Грехема (представника Національного бюро економічних досліджень) [6], який разом з М. Лері та М. Робертс проаналізували, як змінювався фінансовий леверидж американських корпорацій протягом ХХ сторіччя. Вони зазначили, що протягом минулого століття корпорації суттєво наростили леверидж. Зокрема до 1945 року леверидж компаній був доволі низький і стабільний та становив не більше ніж 10 %, а в більшості випадків компанії не мали боргу та обходились власними коштами. За період між 1945 та початком 70-х років леверидж збільшився більше ніж утричі і станом на початок 1970 р. становив понад 30 %. Таке зростання відбулось практично в усіх компаніях незалежно від виду діяльності та розміру. Також важливим є висновок, який зробили науковці і з яким варто погодитись, що на зміну левериджу мали суттєвий вплив не зміни, які відбувались усередині компаній, а зміни, які відбулись у державному регулюванні фінансового ринку, власне сам інтенсивний розвиток фінансового ринку наприкінці ХХ сторіччя, а також зміни в макроекономічній ситуації як США, так і інших провідних економічно розвинених країнах. З іншого боку, така ситуація призвела і до більшої залежності фінансового стану компаній від зовнішніх чинників, а отже, вплив зовнішнього регулювання на їхню діяльність став більше відчутним. Такий висновок було також підтверджено в роботі В. Азофрі, Дж. Родрігез-Санз та П. Веласко [4], які, використовуючи засади компромісної теорії, вивчали вплив макроекономічного регулювання та грошово-кредитної політики на поведінку структури капіталу європейських корпорацій за період з 2004 по 2015 роки. Вони зазначили, що стан кредитного ринку має визначальний вплив на формування структури капіталу, і більше того, банківський кредит може пом'якшити наслідки зміни стадій економічного циклу, оскільки відносини, що складаються між банком та позичальниками, особливо корпоративними клієнтами, є більш гнучкими та інформативними. У результаті порівняння структури капіталу компаній у кризовий та некризовий періоди функціонування дослідники відзначили переваги саме банківського кредиту над борговими фондовими інструментами. Тут варто зазначити, що такі висновки цілком є адекватними саме для європейських країн, в яких ключовими учасниками фінансового ринку переважно є саме банки, і банківський кредит є більш популярним зовнішнім джерелом фінансування діяльності компаній.

Серед університетів та установ, наукові школи яких здійснюють дослідження проблеми формування структури капіталу підприємств та пошук шляхів його оптимізації, – лідери світової науки (рис. 3): Оксфордський університет, Кембриджський університет, Національне бюро економічних досліджень – найбільша та найпотужніша недержавна дослідницька установа США, а також Світовий банк.

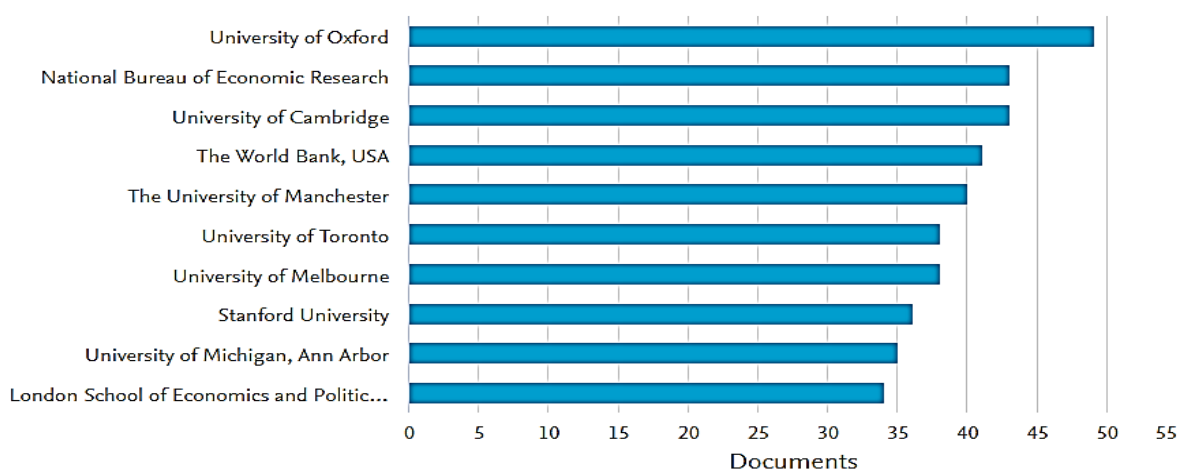

Рис. 3. Рейтинг університетів та установ світу, в яких проводять дослідження з проблем формування та оптимізації капіталу

Джерело: сформовано за авторським запитом у наукометричній базі Scopus.

Якщо ж проаналізувати наукові дослідження з проблеми управління структурою капіталу підприємств за країнами походження, то об'єктивним є лідерство Сполучених штатів та Великої Британії з огляду, зокрема, і на афіліацію самих дослідників (рис. 4).

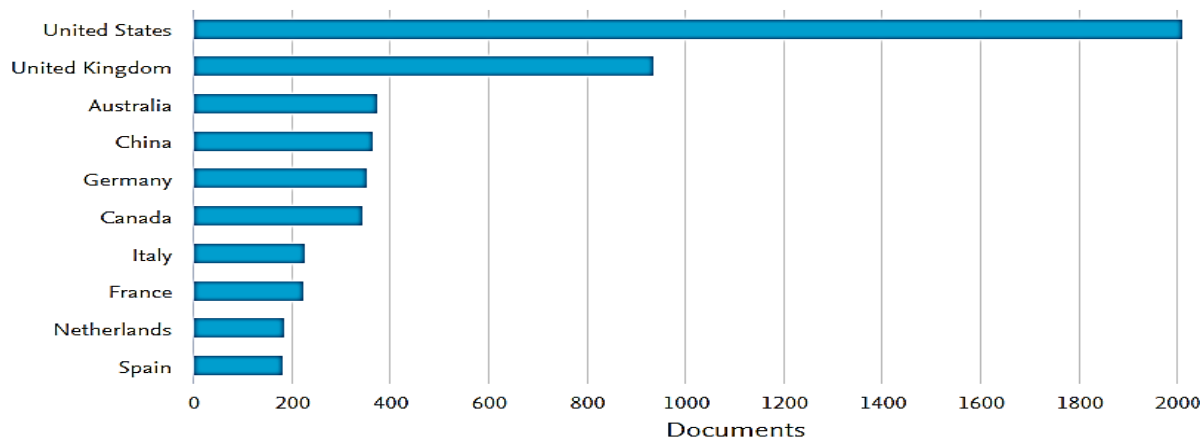

Рис. 4. Рейтинг країн, в яких представлена найбільша кількість публікацій за темою дослідження

Джерело: сформовано за авторським запитом у наукометричній базі Scopus.

Крім використання міжнародної наукометричної бази Scopus для розуміння актуальності наукових досліджень, варто також проаналізувати динаміку запитів, яка відбувається в пошуковій системі Google (рис. 5). Для цього було використано можливості інструментарію Google Books Ngram Viewer станом на середину 2020 року.

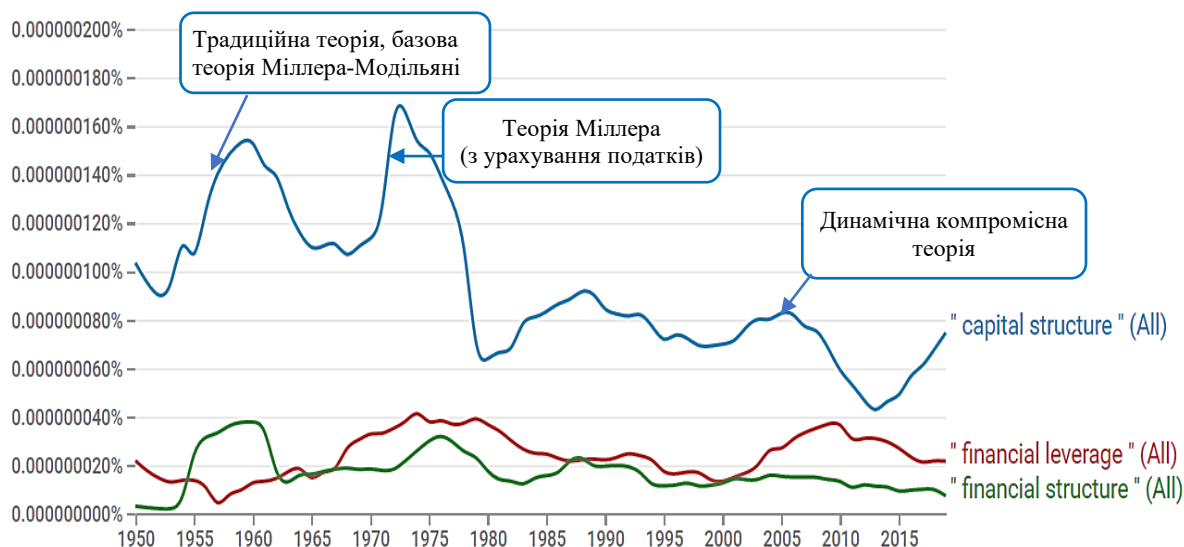

Рис. 5. Динаміка запитів за ключовими словами з використанням інструменту Google Books Ngram Viewer

Джерело: сформовано за авторським запитом.

Отримані результати були узгоджені з появою публікацій, які були визначальними у формуванні та розвитку теорій управління структурою капіталу підприємств та стали поштовхом для розвитку наукових досліджень. Отже, можна зазначити, що суттєва кількість запитів усе ще стосується публікацій, що за часом збігаються з виходом статей М. Міллера та Ф. Модільяні, а також із виходом статей С. Майерса. При цьому також звертає на себе увагу те, що запит на такі категорії, як «фінансовий леведріж» та «фі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нансова структура», які в переважній більшості випадків мають безпосередній зв'язок із формування структури капіталу не лише в теоретико-методологічному сенсі, а і в суто практичному застосуванні є досить стабільним.

Висновки і пропозиції. Таким чином, підбиваючи підсумки проведеного контент-аналізу наукових досліджень, результати яких оприлюднені в міжнародній наукометричній базі Scopus, можна зазначити, що, по-перше, проблема досліджень управління структурою капіталу підприємств є актуальною та, опираючись на кількість наукових публікацій за останні роки, стає дедалі більш значущою. По-друге, з певною умовністю можна виокремити три основних блоки, яким присвячені дослідження, а саме блок теоретико-методологічного характеру з виокремленням базових теорій структури капіталу, блок, що характеризує залежність структури капіталу та вартості його компонентів, та блок, що характеризує дослідження, зосереджені навколо значення фінансового левериджу та які також певною мірою узгоджуються з дослідженням теорій структури капіталу. По-третє, більшість досліджень проводиться в університетах та наукових установах Сполучених Штатів Америки та Великій Британії, саме дослідники з цих країн є авторами ключових теорій структури капіталу, таких як теорія Міллера-Модільяні, компромісна теорія, теорія ієрархій фінансування та інших.

Зважаючи на вищевикладене, у подальших дослідженнях варто оцінити можливість використання основних засад, вказаних теорій у вітчизняних реаліях управління структурою капіталу підприємств.

Список використаних джерел

1. Ільчук В., Гавриленко Н., Садчикова І. Основні тенденції та перспективи розвитку світового, європейського та українського ринку IPO. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2(6). С. 263–272.
2. Ільчук В., Гавриленко Н., Садчикова І. Ризики залучення фінансового капіталу та шляхи їх мінімізації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 3(7). С. 158–170.
3. Школьник І. О., Малиш Д. О., Козьменко Є. С. Структура капіталу підприємства: систематизація теоретичних підходів у контексті фінансової архітектури підприємства. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 315–322.
4. Azofra V., Rodríguez-Sanz J. A., Velasco P. The role of macroeconomic factors in the capital structure of European firms: How influential is bank debt? *International Review of Economics and Finance*. 2020. Vol. 69. Pp. 494-514. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.06.001>.
5. Erel I., Myers S. C., Read J. A. A theory of risk capital. *Journal of Financial Economics*. 2015. Vol. 118, Issue 3. P. 620–635. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2014.10.006>.
6. Graham J. R., Leary M. T., Roberts M. R. A century of capital structure: The leveraging of corporate America. *Journal of Financial Economics*. 2015. Vol. 118, Issue 3. Pp. 658–683. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2014.08.005>.
7. Haddad K., Lotfaliei B. Trade-off theory and zero leverage. *Finance Research Letters*. 2019. Vol. 31. Pp. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.04.011>.
8. Lutz F. A. The structure of interest rates. *Quarterly Journal of Economics*. 1940. Vol. 55, Issue 1. Pp. 36–63. DOI: <https://doi.org/10.2307/1881665>.
9. Miller M. H. Debt and Taxes. *The Journal of Finance*. 1977. Vol. XXXII, No. 2. Pp. 261–275. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1977.tb03267.x>.
10. Miller M. H. The M&M propositions 40 years later. *European Financial Management*. 1998. Vol. 4, No. 2. Pp. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-036X.00059>.
11. Miller M. H., Scholes M. S. Dividends and taxes. *Journal of Financial Economics*. 1978. Vol. 6, Issue 4. Pp. 333–364. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(78\)90009-0](https://doi.org/10.1016/0304-405X(78)90009-0).
12. Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *American Economic Review*. 1963. Vol. 53. Pp. 433–443.

13. Myers S. C. Financial architecture. *European Financial Management*. 1999. Vol. 5, Issue 2. Pp. 133–141.
14. Myers S. C. Financing of corporations. *Handbook of the Economics of Finance*. July. 2002. 41 p.
15. Myers S. C., Majluf N. S. Corporate Financing and Investment Decisions when Firms have Information the Investors do not have. *Journal of Financial Economics*. 1984. Vol. 13, Issue 2. Pp. 187–221.
16. Myers S. C. Capital structure. *Journal of Economic Perspectives*. 2001. Vol. 15, No. 2. Pp. 81–102. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.15.2.81>.
17. Solomon E. The Theory of Financial Management and “Leverage and the Cost of Capital”. *Journal of Finance*, 1963. Vol. XVIII, Issue 2. Pp. 273–279.
18. Vickers D. Elasticity of Capital Supply, Monopsonistic Discrimination, and Optimum Capital Structure. *The Journal of Finance*. 1967. Vol. XXII, Issue 1. Pp. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1967.tb01649.x>.

References

1. Ilchuk, V., Gavrylenko, N., Sadchykova, I. (2016). Osnovni tendentsii ta perspektyvy rozvytku svitovoho, yevropeiskoho ta ukrainskoho rynku IRO. [Key trends and prospects of the world, European and Ukrainian market IPO]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 2(6), pp. 263–272.
2. Ilchuk, V., Gavrylenko, N., Sadchykova, I. (2016). Ryzkyk zaluchennia finansovoho kapitalu ta shliakhy yikh minimizatsii. [Risks of attraction of financial capital and ways of their minimization]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 3(7), pp. 158–170.
3. Shkolnyk, I. O., Malysh, D. O., Kozmenko, Ye. S. (2018). Struktura kapitalu pidpriemstva: systematyzatsiia teoretychnykh pidkhodiv u konteksti finansovoi arkhitektury pidpriemstva. [The Structure of the Enterprise Capital: a Systematization of Theoretical Approaches in the Context of Financial Architecture of Enterprise]. *Biznes Inform – Business-Inform*, (3), pp. 315–322.
4. Azofra, V., Rodríguez-Sanz, J. A., Velasco, P. (2020). The role of macroeconomic factors in the capital structure of European firms: How influential is bank debt? *International Review of Economics and Finance*, 69, pp. 494–514. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.06.001>.
5. Erel, I., Myers, S. C., Read, J. A. (2015). A theory of risk capital. *Journal of Financial Economics*, 118(3), pp. 620–635. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2014.10.006>.
6. Graham, J. R., Leary, M. T., Roberts, M. R. (2015). A century of capital structure: The leveraging of corporate America. *Journal of Financial Economics*, 118(3), pp. 658–683. <https://doi.org/doi:10.1016/j.jfineco.2014.08.005>.
7. Haddad, K., Lotfaliei, B. (2019). Trade-off theory and zero leverage. *Finance Research Letters*, 31, pp. 165–170. <https://doi.org/doi:10.1016/j.frl.2019.04.011>.
8. Lutz, F. A. (1940). The structure of interest rates. *Quarterly Journal of Economics*, 55(1), pp. 36–63. <https://doi.org/doi:10.2307/1881665>.
9. Miller, M. H. (1977). Debt and Taxes. *The Journal of Finance*, XXXII(2), pp. 261–275. <https://doi.org/doi:10.1111/j.1540-6261.1977.tb03267.x>.
10. Miller, M. H. (1998). The M&M propositions 40 years later. *European Financial Management*, 4(2), pp. 113–120. <https://doi.org/doi:10.1111/1468-036X.00059>.
11. Miller, M. H., Scholes, M. S. (1978). Dividends and taxes. *Journal of Financial Economics*, 6(4), pp. 333–364. [https://doi.org/doi:10.1016/0304-405X\(78\)90009-0](https://doi.org/doi:10.1016/0304-405X(78)90009-0).
12. Modigliani, F., Miller, M. (1963). The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *American Economic Review*, 53, pp. 433–443.
13. Myers, S. C. (1999). Financial architecture. *European Financial Management*, 5(2), pp. 133–141.
14. Myers, S. C. (July, 2002). *Financing of corporations. Handbook of the Economics of Finance*.
15. Myers, S. C., Majluf, N. S. (1984). Corporate Financing and Investment Decisions when Firms have Information the Investors do not have. *Journal of Financial Economics*, 13(2), pp. 187–221.
16. Myers, S. C. (2001). Capital structure. *Journal of Economic Perspectives*, 15(2), pp. 81–102. <https://doi.org/doi:10.1257/jep.15.2.81>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

17. Solomon, E. (1963). The Theory of Financial Management and Leverage and the Cost of Capital. *Journal of Finance*, XVIII(2), 273–279.

18. Vickers, D. (1967). Elasticity of Capital Supply, Monopsonistic Discrimination, and Optimum Capital Structure. *The Journal of Finance*, XXII(1), pp. 1–9. <https://doi.org/doi:10.1111/j.1540-6261.1967.tb01649.x>.

Фролов Сергій Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна).

Фролов Сергей Михайлович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой государственных, местных и корпоративных финансов, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, г. Днепр, 49000, Украина).

Frolov Sergiy – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskyi Str., 49000 Dnipro, Ukraine).

E-mail: sfrolov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9374-7274>

ResearcherID: C-1635-2018

Дзюба Вікторія Віталіївна – аспірантка кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна).

Дзюба Виктория Витальевна – аспірантка кафедри государственных, местных и корпоративных финансов, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, г. Днепр, 49000, Украина).

Dziuba Viktoriia – PhD student of Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskyi Str., 49000 Dnipro, Ukraine).

E-mail: dziyuba_vita@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6856-9741>

Орлов Владимир Владимирович – кандидат економічних наук, доцент, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (вул. Чернышевського, 11, м. Дніпро, 49000, Україна).

Орлов Владимир Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, Национальное агентство Украины по вопросам выявления, розыска и управления активами, полученными от коррупционных и других преступлений (ул. Чернышевского, 11, г. Днепр, 49000, Украина).

Orlov Volodymyr – PhD in Economics, Associate Professor, National Agency of Ukraine for Detection, Search and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes (11 Chernyshevskoho Str., 49000 Dnipro, Ukraine).

E-mail: ovv0601@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2052-6654>

УДК 336.14

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-130-141

*Оксана Грубляк, Наталія Холявко, Артур Жаворонок***ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ***Оксана Грубляк, Наталья Холявко, Артур Жаворонок***ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ДЕФИЦИТОМ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ***Oksana Hrubliak, Nataliia Kholiavko, Artur Zhavoronok***ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF STATE BUDGET DEPARTMENT MANAGEMENT OF UKRAINE**

У статті здійснено дослідження теоретичних аспектів бюджетного дефіциту. Основну увагу акцентовано на з'ясуванні необхідності управління дефіцитом державного бюджету. Охарактеризовано сутність бюджетного дефіциту та визначено особливості дослідження цього явища в економічній науці. З'ясовано, що бюджетний дефіцит – це особливе економічне явище, яке характеризується в різних аспектах і не обов'язково є чимось надзвичайним та негативним, оскільки причини виникнення, форми прояву та економіко-політичні наслідки дефіциту в кожній державі мають свої особливості. Саме тому управлінням сьогодні потрібно більшу увагу звернути на ефективне використання залучених ресурсів, ніж на абсолютне збалансування державного бюджету. Обґрунтовано, що управління дефіцитом державного бюджету нерозривно пов'язано з такими категоріями, як доходи і видатки державного бюджету, державний борг, валовий внутрішній продукт. Актуальність обраної теми підтверджується тим, що розбалансованість бюджету спричинена неефективною видатковою політикою уряду, яка повинна бути нерозривно пов'язана із фінансовими можливостями бюджету. Непослідовність у проведенні соціально-економічних змін, перманентні політичні суперечності й несприятлива економічна кон'юнктура загострили проблеми в системі державних фінансів. Залучення значного обсягу додаткових фінансових ресурсів призвело до накопичення державного боргу, який переважно характеризує стабільність фінансової системи України на внутрішньому ринку і міжнародному рівні. Саме тому дослідження в цьому напрямку стимулюватимуть якісне оновлення підходів до розуміння сутності цього явища й формування новітніх принципів бюджетного менеджменту у сфері управління дефіцитом державного бюджету. Доведено, що проста відмова від дефіцитності бюджету в умовах кризових явищ в державі не призведе до стабілізації системи державних фінансів та економічного зростання.

Ключові слова: Україна; бюджет; дефіцит; державний борг; ВВП.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 31.

В статье проведено исследование теоретических аспектов бюджетного дефицита. Основное внимание акцентовано на выяснении необходимости управления дефицитом государственного бюджета. Охарактеризованы сущность бюджетного дефицита и определены особенности исследования этого явления в экономической науке. Выяснено, что бюджетный дефицит – это особое экономическое явление, характеризующееся в различных аспектах и не обязательно является чем-то чрезвычайным и отрицательным, ведь причины возникновения, формы проявления и экономико-политические последствия дефицита в каждом государстве есть свои особенности. Именно поэтому управлению сегодня нужно больше внимания обратить на эффективное использование привлеченных ресурсов, чем на абсолютное сбалансирование государственного бюджета. Обосновано, что управление дефицитом государственного бюджета неразрывно связано с такими категориями, как доходы и расходы государственного бюджета, государственный долг, валовой внутренний продукт. Актуальность выбранной темы подтверждается тем, что разбалансированность бюджета вызвана неэффективной расходной политикой правительства, которая должна быть неразрывно связана с финансовыми возможностями бюджета. Непоследовательность в проведении социально-экономических изменений, перманентные политические противоречия и неблагоприятная экономическая конъюнктура обострили проблемы в системе государственных финансов. Привлечение значительного объема дополнительных финансовых ресурсов привело к накоплению государственного долга, который в основной степени характеризует стабильность финансовой системы Украины на внутреннем рынке и международном уровне. Именно поэтому исследования в этом направлении будут стимулировать качественное обновление подходов к пониманию сущности этого явления и формирование новых принципов бюджетного менеджмента в сфере управления дефицитом государственного бюджета. Доказано, что простой отказ от дефицитности бюджета в условиях кризисных явлений в государстве не приведет к стабилизации системы государственных финансов и экономического роста.

Ключевые слова: Украина; бюджет; дефицит; государственный долг; ВВП.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 31.

The article examines the theoretical aspects of the budget deficit. The main focus is on clarifying the need to manage the state budget deficit. The essence of the budget deficit is characterized and the peculiarities of the study of this phenomenon in economics are determined. It has been found that the budget deficit is a special economic phenomenon, which is characterized in various aspects and is not necessarily something extraordinary and negative. After all, the causes, forms of manifestation and economic and political consequences of the deficit in each state have their own characteristics. That is why managers today need to pay more attention to the efficient use of borrowed resources than to the absolute balance of the state

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

budget. It is substantiated that the management of the state budget deficit is inextricably linked with such categories as state budget revenues and expenditures, public debt, gross domestic product. The relevance of the chosen topic is confirmed by the fact that the budget imbalance is caused by inefficient government spending policy, which must be inextricably linked with the financial capabilities of the budget. Inconsistencies in socio-economic change, persistent political contradictions and unfavorable economic conditions have exacerbated problems in the public finance system. Attracting a significant amount of additional financial resources has led to the accumulation of public debt, which mainly characterizes the stability of Ukraine's financial system in the domestic market and internationally. That is why research in this direction will stimulate a qualitative renewal of approaches to understanding the essence of this phenomenon and the formation of the latest principles of budget management in the field of state budget deficit management. After all, it is proved that a simple abandonment of the budget deficit in a crisis in the country will not lead to the stabilization of public finances and economic growth.

Keywords: Ukraine; budget; deficit; public debt; GDP.

Fig.: 1. *Table:* 2. *References:* 31.

JEL Classification: H62; H68; H11

Постановка проблеми. Стан державного бюджету як особливого фінансового плану відображає не тільки фінансовий стан держави, а також характеризує загальну фінансову ситуацію країни, а значить, зацікавлює всіх громадян та кожного суб'єкта підприємництва.

Дефіцит Державного бюджету України – це одна з основних проблем, які стоять перед українською економікою, оскільки ефективне функціонування різних сфер економіки України безпосередньо залежить від фінансових ресурсів, які нагромаджуються в державному бюджеті. Проблеми нагромадження бюджетних дефіцитів, формування їхнього розміру та пошук джерел покриття є одними з ключових напрямів при розробці стратегії соціально-економічного розвитку держави на наступні роки.

Дефіцит бюджету – це фінансове явище, яке не є винятком для будь-якої країни. У сучасних умовах немає держави, яка б у своїй історії не зіткнулася б з цією проблемою державних фінансів. Під час чергової економічної кризи виникає автоматично дефіцит державного бюджету, адже зменшуються обсяги виробництва, як наслідок – за ним доходи бюджету та обсяги податків.

Нині економіка України сильно потребує додаткової державної підтримки шляхом або збільшення державних закупок, або зниження ставок податків, або того й іншого. Саме тому в умовах економічної кризи неефективно намагатися повністю усунути дефіцит бюджету, зменшуючи видатки та збільшуючи податки. Це може призвести тільки до поглиблення кризових явищ і не подолає дефіцит бюджету.

Проте за ефективного управління дефіцитом державного бюджету уряд може досягнути навіть певного економічного зростання. Тобто управління дефіцитом бюджету – це складна функціональна система бюджетного регулювання, яка, з одного боку, сприяє макрофінансовій стабільності та динамічному економічному розвитку в довгостроковому періоді, а з іншого – визначає комплекс заходів у частині збалансування бюджету. Важливо для уряду постійно контролювати обсяг бюджетного дефіциту, який може стати критичним та призвести країну до дефолту, адже дефіцит державного бюджету, залучення та обслуговування позик для покриття зумовлять накопичення державного боргу в Україні, що в кінцевому результаті стане фактором стримування економічного розвитку та знизить інвестиційну привабливість держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми накопичення та управління дефіцитом державного бюджету є актуальними, особливо в сучасних умовах, коли, крім значного обсягу дефіциту державного бюджету, для державних фінансів характерний є ще й досить великий обсяг державного боргу, сума якого продовжує зростати щорічно. Саме цим проблемам присвячені наукові праці багатьох учених.

Фундаторами концепції «здорових фінансів» були всесвітньо відомі вчені-економісти А. Сміт [15] та Д. Рікардо [24]. А. Сміт був одним із перших, хто вивчав роль держави в економічних процесах. Ідеї, запропоновані А. Смітом щодо збалансованості бюджету та помірності зростання державного боргу, є актуальними й сьогодні, адже вони передбачають забезпечення фінансової дисципліни і пропагують активне ви-

користання підприємницької ініціативи з метою забезпечення економічного зростання. Однак «невидиму руку» ринку не варто вважати досконалою, а дефіцит бюджету можна використати як регулятор економічних процесів [15].

Питанням формування державного бюджету присвячено багато праць вітчизняних науковців: А. Абрамової [1], В. Виговської [8], І. Долозіна [29], М. Дубини [7], О. Гонти [3], Н. Грапко [4; 5], І. Косач [10; 23], В. Маргасової [17], Н. Островської [12], М. Савлука [6], О. Старчук [30], О. Тимченко [31], К. Шапошникова [25].

Взаємозв'язок бюджетного дефіциту, державного боргу та економіки держави досліджував ще один представник класичної школи – Д. Рікардо. Особливим є вчення щодо впливу державного боргу на поведінку суб'єктів ринку, зокрема, теорема еквівалентності Рікардо. Тобто, оцінюючи еквівалентність між позиковим і фіскальним фінансуванням дефіциту, Д. Рікардо надає перевагу саме податковому способу акумулювання доходів державного бюджету, тому що боргова активність уряду призводить до таких негативних наслідків, як відплив капіталу за кордон, проїдання приватних заощаджень та ін. [24].

Дж. Кейнс піддав сумніву основні ідеї класичної школи й запропонував активізувати державне регулювання економіки. Кейнсіанство розглядало обов'язкове збалансування бюджетів як анахронізм. Коли суспільство відмовляється від боргового кредитування економіки та дотримується концепції «здорових фінансів», то надзвичайно важко стимулювати економічний розвиток. Одним із найважливіших джерел збільшення державних видатків став ринок позичкових капіталів, тоді як постійні бюджетні дефіцити перетворилися на спосіб регулювання економічних відносин [22].

З-поміж українських учених-основоположників економічної науки були: професор М. Савлук, який зазначає: «В умовах незбалансованості бюджету уряд стикається з проблемою вишукування джерел фінансування дефіциту державного бюджету. У світовій практиці відомі три методи фінансування дефіциту бюджету: податкове фінансування, боргове фінансування, фінансування шляхом емісії грошей» [6].

Ю. Пасічник стверджує, що «бюджетний дефіцит має два основних способи покриття – з внутрішніх джерел та шляхом зовнішніх запозичень. Внутрішніми джерелами можуть бути кредити Національного банку та випуск державних цінних паперів. Зовнішніми – кредити урядів держав, що співчувають даній країні, іноземних банків та міжнародних фінансових організацій»; а далі він відносить внутрішні та зовнішні джерела фінансування бюджетного дефіциту за найменшими процентними ставками та зменшення бюджетного дефіциту [13].

Відомий дослідник державних фінансів І. Луніна вказує: «Для покриття бюджетного дефіциту можуть використовуватися різноманітні форми державного кредиту (як внутрішнього, так і зовнішнього). Робота друкарського верстата, яка призводить до емісії, не зумовленої потребами товарного обороту, повинна розцінюватися як захід, який грубо порушує закони грошового обігу, а тому є недопустимою» [14].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри ґрунтовні дослідження сутності дефіциту державного бюджету, причин виникнення та методів фінансування не повною мірою досліджено питання комплексного підходу щодо створення механізму управління бюджетним дефіцитом.

Мета статті. Метою цього дослідження стало поглиблення теоретичних та практичних положень щодо оцінки ефективності управління дефіцитом Державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу. У Бюджетному кодексі України подано чітке трактування дефіциту, тобто зазначено, що «дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів з бюджету)» [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Управління дефіцитом державного бюджету є частиною бюджетного процесу й разом з іншими показниками державного бюджету свідчить про результати бюджетної політики [21].

Дослідивши підходи науковців щодо визначення сутності поняття «дефіцит бюджету» [2; 6; 13; 14; 16; 18; 19; 21; 22; 24; 26; 28], ми виокремили, що найбільш всеохопним та досконалим є визначення, яке характеризує його як співвідношення між доходами і видатками державного бюджету, при якому видатки бюджету перевищують його постійні доходи. Тобто бюджетний дефіцит нерозривно пов'язаний із такими категоріями, як доходи, видатки державного бюджету. Динаміка обсягів дефіциту Державного бюджету України повторює тенденцію змін дохідної та видаткової частин бюджету.

Абсолютний розмір дефіцитності державного бюджету визначається як різниця між доходами та видатками бюджету, а відносний показник дефіцитності як відношення бюджетних видатків до доходів.

Для визначення впливу зміни бюджетних доходів і видатків у різні роки на дефіцит державного бюджету скористаємось показником дефіцитності Державного бюджету України. Крім динаміки дефіцитності бюджету, варто виявити вплив на нього окремих структурних факторів (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка доходів, видатків та дефіциту державного бюджету

Рік	Показник			
	доходи, млрд грн	видатки, млрд грн	абсолютне значення дефіцитності бюджету (доходи-видатки), млрд грн	відносне значення дефіцитності бюджету (видатки/доходи 100), %
2008	231,7	241,5	-9,8	104,2
2009	225,4	245,3	-19,9	108,8
2010	257,1	303,6	-46,5	118,1
2011	311,9	333,5	-21,6	106,9
2012	344,7	395,7	-51,0	114,8
2013	339,2	403,5	-64,3	119,0
2014	357,0	430,2	-73,2	120,5
2015	534,7	576,9	-42,2	107,9
2016	616,3	684,9	-68,6	111,1
2017	793,4	839,5	-46,1	105,8
2018	928,1	985,9	-57,8	106,2
2019	998,3	1075,1	-76,8	107,7

Джерело: складено авторами на основі даних [11].

Значний приріст абсолютного значення показника дефіцитності бюджету спостерігається у 2010 році (більше ніж удвічі) призвів до збільшення коефіцієнта дефіцитності на 10 в.п. Саме цей показник дає можливість порівняти дефіцитність державного бюджету за весь досліджуваний період.

Нетиповим є значний приріст коефіцієнту дефіцитності в докризових 2012 (114,8 %) та 2013 (119,0 %) роках. Така тенденція була спричинена значно більшим темпом приросту видатків над темпом приросту доходів.

У 2015 році коефіцієнт відносної дефіцитності бюджету зменшився до 107,9 %, що засвідчує позитивні результати в частині управління дефіцитом бюджету завдяки заходам бюджетної та фінансової консолідації уряду 2015 році після загострення проблем дефіцитності у 2014 році, коли нарощування дефіцитної незбалансованості призвело до небезпечного рівня.

Протягом 2015–2017 рр. відбулось збільшення доходів Державного бюджету України на 258,7 млрд грн, а видатків – на 262,6 млрд грн. Ця тенденція призвела до падіння коефіцієнта відносної дефіцитності бюджету за останні роки на 2,1 в. п.

У 2016–2019 рр. коефіцієнт відносної дефіцитності бюджету коливається в межах 10 %. Проте починаючи з 2016 року він зростає. Зростання коефіцієнта дефіцитності у 2019 році до 7,7 % свідчить про повернення державних фінансів України до кризового стану. У 2017 році цей показник знизився і був одним із найменших протягом останніх років в Україні та зумовлював позитивні зрушення у формуванні бюджету країни.

Дослідимо динаміку коефіцієнта відносної дефіцитності бюджету внаслідок зміни динаміки видатків та доходів Державного бюджету України [9].

Зміну обсягів видатків державного бюджету розрахуємо за формулою:

$$\Delta K_{\text{деф в}} = \frac{B_1 - B_0}{D_1}, \quad (1)$$

де B_1 – показник звітного періоду видатків державного бюджету;

B_0 – показник базисного періоду видатків державного бюджету;

D_1 – доходи державного бюджету звітного періоду.

Зміну обсягів доходів держбюджету розрахуємо за формулою:

$$\Delta K_{\text{деф д}} = \frac{B_0}{D_1} - \frac{B_0}{D_0}, \quad (2)$$

де D_0 – доходи державного бюджету базисного періоду.

Формула зміни коефіцієнта дефіцитності бюджету буде мати такий вигляд:

$$\Delta K_{\text{деф}} = K_{\text{деф1}} - K_{\text{деф0}} = \Delta K_{\text{деф в}} + \Delta K_{\text{деф д}}, \quad (3)$$

де $K_{\text{деф1}}$ – коефіцієнт дефіцитності бюджету звітного періоду;

$K_{\text{деф0}}$ – коефіцієнт дефіцитності бюджету базисного періоду;

$\Delta K_{\text{деф в}}$ – зміна обсягів видатків державного бюджету;

$\Delta K_{\text{деф д}}$ – зміна обсягів доходів державного бюджету.

Відповідні розрахунки наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Факторний аналіз коефіцієнта відносної дефіцитності Державного бюджету України

Рік	Зміна коефіцієнта відносної дефіцитності бюджету	- через динаміку видатків бюджету	- через динаміку доходів бюджету
2009	0,046	0,017	0,029
2010	0,093	0,227	-0,134
2011	-0,112	0,096	-0,207
2012	0,079	0,180	-0,102
2013	0,042	0,023	0,019
2014	0,015	0,075	-0,059
2015	-0,126	0,274	-0,400
2016	0,032	0,175	-0,143
2017	-0,053	0,195	-0,248
2018	0,004	0,158	-0,154
2019	0,014	0,089	-0,075

Джерело: складено авторами.

Протягом 2009–2019 рр. зміна коефіцієнта відносної дефіцитності під впливом цих факторів відбувалася нерівномірно.

Найбільші значення коефіцієнта дефіцитності бюджету було у 2010, 2013 та 2014 роках. Тому варто дослідити, які фактори вплинули на їхнє значення.

У 2010 році характерний найбільший приріст коефіцієнта дефіцитності, що відбулось через: зростання динаміки обсягу видатків на 0,227; зростання динаміки обсягу доходів на 0,134.

Тобто зростання видатків у динаміці збільшило коефіцієнт дефіцитності на 22,7 в.п., темпи зростання обсягу доходів є меншими (13,4 в.п.) та не покривають приросту видатків, що призвело до значного зростання коефіцієнта дефіцитності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Крім того, у 2009 та 2013 роках доходів до державного бюджету надійшло менше, ніж у попередні роки, тобто динаміка приросту доходів є від'ємною та додатково збільшує (разом із динамікою приросту видатків) коефіцієнт дефіцитності.

Зміна значення коефіцієнта відносної дефіцитності у 2017 році порівняно з 2016 роком становила: унаслідок динаміки видатків бюджету – зростання на 0,195; унаслідок динаміки доходів бюджету – зменшення на 0,248.

Зростання коефіцієнта відносної дефіцитності у 2018 та 2019 роках відбулось через переважаючі темпи зростання обсягу видатків, а доходи бюджету зростають повільніше та не покривають приросту видатків, що, зрештою, призведе до значного зростання дефіцитності бюджету в майбутніх роках.

У 2016 році коефіцієнт відносної дефіцитності зріс порівняно із 2015 роком у зв'язку з тим, що обсяг видатків зріс на 17,5 в. п., а обсяг доходів – на 14,3 в. п. Тобто зростання доходів у цьому році не перекирило відповідне зростання видатків державного бюджету.

Проведений аналіз дефіциту державного бюджету показав, що коефіцієнт відносної дефіцитності зменшився до 105,3 % у 2017 році. Причому завдяки зростання обсягу видатків він зріс на 19,5 в. п., а через зростання обсягу доходів – скоротився на 24,8 в. п. Тобто від'ємне значення коефіцієнта відносної дефіцитності свідчить про позитивну динаміку функціонування державних фінансів.

Аналіз питомої ваги дефіциту державного бюджету до ВВП дає змогу характеризувати реальні масштаби дефіцитності державного бюджету з урахуванням приросту реального ВВП країни.

ВВП держави характеризує загальний розмір новоствореної доданої вартості в усіх сферах економіки і відображається в доходах та їх використанні. Порівняння дефіциту бюджету із ВВП дає змогу визначати показник дефіцитності як у сумарному значенні, так і у процентах. Зростаюча динаміка дефіциту бюджету здебільшого повинна відповідати зростанню ВВП. Крім того, на обсяг дефіциту державного бюджету також безпосередньо впливає політична та економічна ситуація в країні.

У 2007 році економіка України перебувала на максимумі зростання, збільшення обсягів іноземної валюти, стабільності валютного курсу та акумуляція доходів державного бюджету була високою. Динаміка співвідношення державного боргу, дефіциту державного бюджету до ВВП наведена на рис. 1.

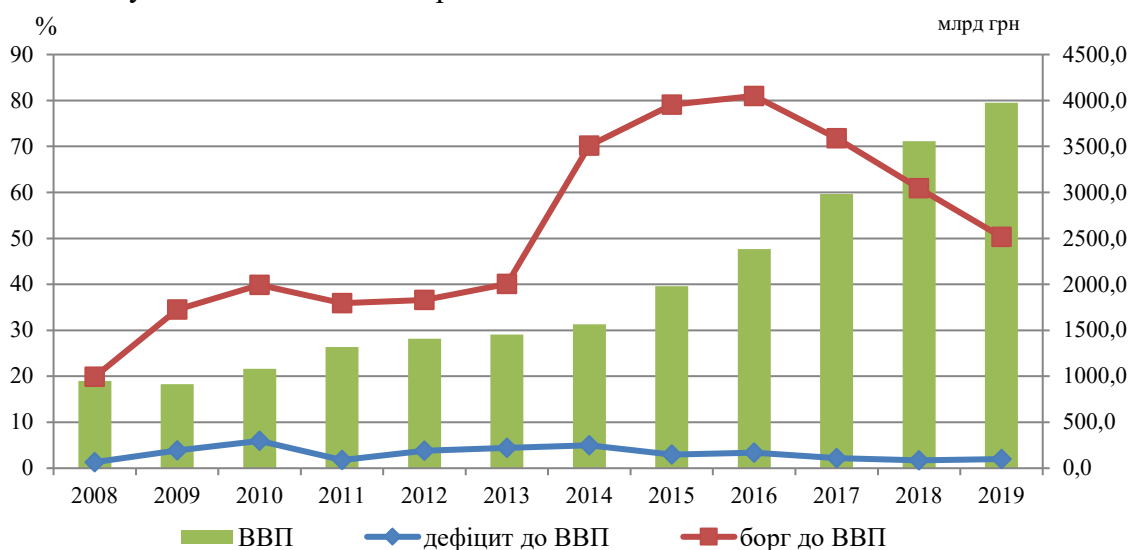

Рис. 1. Динаміка співвідношення державного боргу, дефіциту державного бюджету до ВВП

Джерело: [11].

З рис. 1 видно, що у 2008 році ВВП держави зріс на 32 %, а державний борг зріс більше ніж удвічі (на 114 %).

Стан економічної системи України у 2009 році підтвердив, що вона є нестабільною і для покращення її стану необхідно здійснити коригування валютної політики держави, як одного з важливих факторів зростання державного боргу. Унаслідок непередбаченої політики Уряду та Національного банку України у 2009 році курс гривні до долара зріс на 48 %, а державний борг – на 68 %.

Динаміка 2009 року логічно продовжилася у 2010 році. Позитивним моментом для стану державних фінансів у 2010 році можна вважати те, що вдалося стабілізувати зростання валютного курсу гривні до долара США за допомогою спільних дій Уряду України та Національного банку України. У 2011–2012 рр. динаміка державного боргу продовжувала зростати, але не менш стрімкими темпами, як у попередні роки (на 9 %). За цей період державний борг щодо ВВП скоротився до 36,6 %.

Характерною особливістю розвитку української економіки є те, що спостерігається прив'язка зміни валютного курсу до зміни обсягів державного боргу з кроком у один рік. За логікою, першопочаткове зростання валютного курсу має впливати на зростання величини заборгованості, яка представлена валютними кредитами, а та, відповідно, збільшує загальний борг. Але, як видно з рис. 1, в Україні все відбувається навпаки. Так, зростанню валютного курсу у 2009 році на 48 % передують зростання державного боргу на 114 % у 2008 році, зростання валютного курсу у 2015 році на 83 % передують зростання обсягу державного боргу на 88 % у 2014 році. За 2015–2016 рр. співвідношення державного боргу до ВВП зростало щодо його значення у 2014 році. Як уже зазначалось, таку ситуацію спричинила криза 2014 року, яка мала політичний характер. Однак у 2018–2019 рр. це співвідношення зменшилося та не перевищує критичну межу у 60 %.

Ще однією закономірністю згідно з рис. 1 є те, що співвідношення державного боргу до ВВП є максимальним у періоди економічних криз і скорочується між ними.

Варто зазначити, що проведений аналіз показує тісний взаємозв'язок між розмірами державного боргу та дефіциту державного бюджету. Дефіцит бюджету спричиняє збільшення державного боргу, а це, у свою чергу, зростання боргу, збільшує бюджетний дефіцит та потребує додаткових державних витрат на його обслуговування. У цьому випадку виникає явище боргової циклічності: дефіцит бюджету – запозичення держави – державний борг – платежі на обслуговування та погашення боргу – дефіцит бюджету. Можна прослідкувати дану взаємозалежність між питомою вагою бюджетного дефіциту до ВВП та питомою вагою державного боргу до ВВП (рис. 1). Як видно з рис. 1, напрями руху ламаних, які відображають коливання дефіциту державного бюджету та державного боргу збігаються.

За період з 2008 по 2019 роки Державний бюджет України жодного разу не приймався з профіцитом. Найбільшу частку дефіцит державного бюджету до реального ВВП займав у 2010 році – 5,94 %.

Отже, на основі вищевказаного, можна прослідкувати помітний взаємозв'язок між обсягами державних запозичень та обсягами дефіциту бюджету. З одного боку, державний борг являє собою різницю між загальною сумою всіх позитивних сальдо бюджетів та загальною сумою всіх від'ємних сальдо (дефіцитів). Отже, дефіцит бюджету формує державний борг, з іншого боку, зумовлює зростання бюджетного дефіциту, яке відбувається за рахунок збільшення державного боргу, який, у свою чергу, буде потребувати додаткових витрат бюджету для його обслуговування.

Висновки і пропозиції. Аналізовані статистичні дані дефіциту бюджету становлять основне ефективне підґрунтя для формування оптимальної структури механізму управління дефіцитом бюджету, а також статистичного забезпечення управління державним

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

бюджетом як індикатора соціально-економічного розвитку держави для сприяння економічному розвитку та розвитку економіки. Зважаючи на це – підвищення соціальної ефективності населення та людський розвиток загалом.

Аналіз державного бюджету показує, що в динаміці за аналізований період обсяг видатків державного бюджету значно перевищує доходи і має тенденцію до збільшення, тому рівень дефіциту бюджету збільшується. Однак за підсумками 2017 року можна говорити про можливість стабілізації економічної ситуації в країні, оскільки був отриманий менший дефіцит бюджету. Зміна величини відносини дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП показує позитивні результати в галузі управління бюджетним дефіцитом за рахунок заходів фіскальної консолідації в 2015 році після загострення проблем у 2014 році, коли дефіцитний дисбаланс збільшився до небезпечного рівня.

Тобто у 2014 році відношення дефіциту державного бюджету до ВВП становило 4,98 %, що є одним із найбільших значень за аналізований період і є негативним показником, оскільки задовільні значення індикатора не більше ніж 3 %. Проте, як бачимо, у 2015 році ситуація покращилась та значення індикатора знизилось до 2,3 %, що є позитивною динамікою. Ці зміни спричинені вжиттям багатьох заходів, у тому числі через формування оптимальної структури видатків бюджету, створення дієвої системи контролю за раціональним і ефективним використанням бюджетних коштів. У 2016 році відбулась деяка стабілізація, хоча значення показника дещо зросло – на 0,6 %, попри те однаково було в межах норми та становило 2,9 %.

Поліпшення бюджетної політики має базуватися на нові підходи до реалізації бюджетного механізму з урахуванням реалістичних критеріїв, послідовності, ефективності та ефективності бюджетування. Розроблена бюджетна політика вимагає збалансованої стратегії соціально-економічного розвитку, який забезпечить чіткі інструкції щодо підтримки бюджету програми для збалансування бюджету. Компоненти бюджетної політики повинні забезпечувати синергетичний ефект в економіці, посилення інституційних реформ і підтримувати фінансову та бюджетну стабільність.

Як свідчить практика, високий рівень бюджетного дефіциту істотно впливає на стан економіки країни. На сучасному етапі уряд зобов'язаний здійснювати постійний контроль розміру бюджетного дефіциту, інакше він дестабілізує розвиток країни. На основі цього, необхідно приділяти більшу увагу поліпшенню фінансового стану господарюючих суб'єктів, підвищенню державних доходів за рахунок подолання безробіття, вдосконалення податкової системи, покращення приватизації державного житла та ін. Для максимально ефективно управління дефіцитом державного бюджету, необхідно застосувати систему економічних заходів. Фінансування дефіциту для України надзвичайно важливо й необхідно. Його потрібно переорієнтувати на рішення головної проблеми нашої економіки – збільшення інвестиційної активності, а не скорочувати.

Список використаних джерел

1. Абрамова А. С., Савчук Т. М., Жаворонок А. В. Митні платежі як складова доходів державного бюджету. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4(4). С. 270-275. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/158.pdf>.
2. Бюджетний кодекс України : Закон від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Гонта О. І., Жаворонок А. В. Податкова система України: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 4, ч. 1. С. 3–9. URL: <http://econom-journal.cdu.edu.ua/article/view/2544/2669>.
4. Грапко Н. В., Абрамова А. С., Жаворонок А. В. Система адміністрування податків в Україні. *Фінансові дослідження*. 2016. № 1(1). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/12.pdf>.

5. Грапко Н. В., Жаворонок А. В. Місьцеве оподаткування в сучасних економічних умовах. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 975-981. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/168.pdf.
6. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук та ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2011. 589, [3] с.
7. Дубина М. В., Кальченко О. М., Гончаренко Ю. Упровадження та реалізація системи середньотермінового бюджетного планування в Україні: досвід Німеччини. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 5 (66). С. 78–92.
8. Жаворонок А. В., Абрамова А. С., Виговська В. В. Місьцеві податки і збори як джерело формування доходів бюджету. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1(6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/179.pdf>.
9. Захожай К. В. Методика факторного аналізу динаміки коефіцієнта дефіцитності Державного бюджету України. *Статистика України*. 2011. № 4(55). С. 56-58.
10. Косач І. А., Жаворонок А. В., Марусяк Н. В. Сучасний стан прямого та непрямого оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 20. Ч. 2. С. 67-71. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/15.pdf.
11. Міністерство фінансів України : офіційний сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
12. Островська Н. С., Урікова О. М., Жаворонок А. В. Науково-методичні основи формування податкової складової бюджету. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2015. Вип. 29. С. 45-55.
13. Пасічник Ю. Бюджетна система : навч. посіб. для студ. екон. спец. вузів. Черкаси : Відлуння, 2003. 375 с.
14. Развитие государственных финансов Украины в условиях глобализации : коллективная монография / под ред. д.э.н. И. А. Луниной. Киев, 2014. 296 с.
15. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Санкт-Петербург : Типография И. И. Глазунова 1866. 496 с.
16. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Дубина М. В. Особливості застосування системного підходу до пізнання економічних явищ. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4(8), ч. 1. С. 9-17.
17. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Маргасова В. Г., Дубина М. В. Механізм формування системи парабанківських посередників на фінансовому ринку в контексті забезпечення економічної безпеки України : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2014. 272 с.
18. Alonso D. B., Androniceanu A., Georgescu I. Sensitivity and vulnerability of European countries in time of crisis based on a new approach to data clustering and curvilinear analysis. *Administration and Public Management*. 2016. № 27. Pp. 46–62.
19. Chugunov I., Makogon V. Budgetary policy in the conditions of economic transformations. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 158, Issue 3-4(2). Pp. 66-69. DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-15>.
20. Grigoraş-Ichim C. E., Cosmulese C. G., Savchuk D., Zhavoronok A. Shaping the perception and vision of economic operators from the Romania – Ukraine – Moldova border area on interim financial reporting. *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 173, Issue 9-10. Pp. 60-67. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V173-10>.
21. Hrubliak O., Karvatskiy M., Zhavoronok A. Methodical approaches to assess the efficiency of the budget process in Ukraine. *Scientific Bulletin of Polissia*. 2018. Vol. 4. Issue 15. Pp. 108-113. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2\(14\)-108-113](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2(14)-108-113).
22. Kejns Dzh. M. *General theory of employment, percent and money*. Moscow : Progress, 1978. 342 p.
23. Kosach I., Duka A., Starchenko G., Myhaylovska O., Zhavoronok A. Socioeconomic viability of public management in the context of European integration processes. *Administratie si Management Public*. 2020. Vol. 35. Pp. 139-152. DOI: <https://doi.org/10.24818/amp/2020.35-09>.
24. Rikardo D. *The Principles of Political Economy and Taxation*. Moscow : Gorlizardat, 1955.
25. Shaposhnykov K., Holovko O. Public regulation and administration in the sphere of small business. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5, № 4. Pp. 236-242. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-236-242>.

26. Shkarlet S., Dubyna M., Hrubliak O., Zhavoronok A. Theoretical and applied provisions of the research of the state budget deficit in the countries of Central and Eastern Europe. *Administratie si Management Public*. 2019. No. 32. Pp. 120-138. DOI: <https://doi.org/10.24818/amp/2019.32-09>.

27. Shkarlet S., Dubyna M., Shtyrkhun K. & Verbivska L. (2020). Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. Vol. 16. Pp. 413-422. DOI: <https://doi.org/10.37394/232015.2020.16.41>.

28. Shkarlet S., Kholiavko N., Dubyna M. Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 5-6. Pp. 103-107.

29. Shkarlet S., Dolozina I., Dubyna M. Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5, No. 3. Pp. 218-224.

30. Stashchuk O., Bazhanova N., Marych M., Shevtsiv L., Tarasova O. & Purtskhvanidze O. Simulation Modelling of Market of Derivative Financial Instruments. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Vol. 8, Issue 4. Pp. 12581–12585. DOI: <https://doi.org/10.35940/ijrte.D9881.118419>.

31. Tymchenko O., Sybirianska Yu. & Abramova A. The Approach to Tax Debtors Segmentation. *Economic Studies*. 2019. Vol. 28, Issue 5. Pp. 103–119.

References

1. Abramova, A. S., Savchuk, T. M., Zhavoronok, A. V. (2015). Mytni platezhi yak skladova dokhodiv derzhavnogo biudzhetu [Customs payments as a component of state budget revenues]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4 (4), pp. 270-275. <http://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/158.pdf>.

2. Biudzhetni kodeks Ukrainy [The Budget Code of Ukraine], Law № 2456-VI (of 08.07.2010) (Ukraine). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

3. Honta, O. I., Zhavoronok, A. V. (2017). Podatkova systema Ukrainy: suchasnyi stan ta napriamy vdoskonalennia [The tax system of Ukraine: the current state and areas for improvement]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 4(1), pp. 3–9. <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2544/2669>.

4. Hrapko, N. V., Abramova, A. S., Zhavoronok, A. V. (2016). Systema administruvannia podatkov v Ukraini [The system of tax administration in Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*, (1(1)), pp. 6–12. <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/12.pdf>.

5. Hrapko, N.V., Zhavoronok, A.V. (2017). Mistseve opodatkovannia v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Local taxation in modern economic conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (9), pp. 975-981. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/168.pdf.

6. Savluk, M., Moroz, A., Lazepko, I. (2011). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. KNEU.

7. Dubyna, M.V., Kalchenko, O.M., Honcharenko, Yu. 2020. Uprovadzhennia ta realizatsiia systemy serednoterminovoho biudzhethnoho planuvannia v Ukraini: dosvid Nimechchyny [Implementation and implementation of the system of medium-term budget planning in Ukraine: the experience of Germany]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, (5(66)), pp. 78-92.

8. Zhavoronok, A.V., Abramova, A.S., Vyhovska, V.V. (2019). Mistsevi podatky i zbory yak dzherelo formuvannia dokhodiv biudzhetu [Local taxes and fees as a source of budget revenues]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*, (1(6)). <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/179.pdf>

9. Zahozhai, K. (2011). Metodyka faktornoho analizu dynamiky koefitsiienta defitsytnosti Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy [Methodology of factor analysis of the deficit coefficient of the State Budget of Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, (4(55)), pp. 56-58.

10. Kosach, I.A., Zhavoronok, A.V., Marusiak, N.V. (2018). Suchasnyi stan priamoho ta nepriamoho opodatkovannia [The current state of direct and indirect taxation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series “International Economic Relations and the World Economy”*, 20(2), pp. 67-71. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/15.pdf.

11. Ministerstvo finansiv Ukrainy: ofitsiinyi sait [The official site of Ministry of Finance of Ukraine]. <http://www.minfin.gov.ua>.

12. Ostrovska, N. S., Urikova, O. M., Zhavoronok, A. V. (2015). Naukovo-metodychni osnovy formuvannia podatkovoi skladovoi biudzhetu [Scientific and methodological bases of formation of the tax component of the budget]. *Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Bukovynian State Financial and Economic University. Economic sciences*, 29, pp. 45-55.
13. Pasichnyk, Yu. (2003). *Biudzhetna systema [Budget system]*. Vidlunnia.
14. Lunina, I. (2014). *Razvitie gosudarstvennykh finansov Ukrainy v usloviakh globalizatsii [Development of public finances of Ukraine in the conditions of globalization]*. Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine.
15. Smit, A. (1866). *Issledovaniia o prirode i prichynakh bogatstva narodov [Research about nature and reasons of riches of people]*. Tipografiia Glazunova.
16. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). Osoblyvosti zastosuvannia systemnoho pidkhodu do piznannia ekonomichnykh yavlyshch [Features of application of the system approach to knowledge of the economic phenomena]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, 4 (8)(1), pp. 9-17.
17. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Marhasova, V. H., Dubyna, M. V. (2014). *Mekhanizm formuvannia systemy parabankivskykh poserednykh na finansovomu rynku v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The mechanism of formation of the system of parbank intermediaries in the financial market in the context of ensuring the economic security of Ukraine]*. ChNTU.
18. Alonso, D. B., Androniceanu, A., & Georgescu, I. (2016). Sensitivity and vulnerability of European countries in time of crisis based on a new approach to data clustering and curvilinear analysis. *Administration and Public Management*, (27), pp. 46-62.
19. Chugunov, I., Makogon, V. (2016). Budgetary policy in the conditions of economic transformations. *Economic Annals-XXI*, 158(3-4(2)), pp. 66-69. <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-15>.
20. Grigoraş-Ichim, C.E., Cosmulese, C.G., Savchuk, D., & Zhavoronok, A. (2018). Shaping the perception and vision of economic operators from the Romania – Ukraine – Moldova border area on interim financial reporting. *Economic Annals-XXI*, 173((9-10)), pp. 60-67. <https://doi.org/10.21003/ea.V173-10>.
21. Hrubliak, O., Karvatskiy, M., Zhavoronok, A. (2018). Methodical approaches to assess the efficiency of the budget process in Ukraine. *Scientific Bulletin of Polissia*, 4(15), pp. 108-113. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2\(14\)-108-113](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2(14)-108-113).
22. Kejns, Dzh. M. (1978). *General theory of employment, percent and money*. Progress.
23. Kosach, I., Duka, A., Starchenko, G., Myhaylovska, O., Zhavoronok, A. (2020). Socioeconomic viability of public management in the context of European integration processes. *Administratie si Management Public*, 35, pp. 139-152. <https://doi.org/10.24818/amp/2020.35-09>.
24. Rikardo, D. (1955). *The Principles of Political Economy and Taxation*. Gorlizdat.
25. Shaposhnykov, K., Holovko, O. (2019). Public regulation and administration in the sphere of small business. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(4), pp. 236-242. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-236-242>.
26. Shkarlet, S., Dubyna, M., Hrubliak, O., & Zhavoronok, A. (2019). Theoretical and applied provisions of the research of the state budget deficit in the countries of Central and Eastern Europe. *Administratie si Management Public*, (32), pp. 120-138. <https://doi.org/10.24818/amp/2019.32-09>.
27. Shkarlet, S., Dubyna, M., Shtyrkhun, K., & Verbivska, L. (2020). Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, 16, pp. 413-422. <https://doi.org/10.37394/232015.2020.16.41>.
28. Shkarlet, S., Kholiavko, N., Dubyna, M. (2015). Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state. *Economic Annals-XXI*, (5-6), pp. 103-107.
29. Shkarlet, S., Dolozina, I., Dubyna, M. (2019). Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), pp. 218-224.
30. Stashchuk, O., Bazhanova, N., Marych, M., Shevtsiv, L., Tarasova, O., & Purtskhvanidze, O. (2019). Simulation Modelling of Market of Derivative Financial Instruments. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(4), pp. 12581–12585. <https://doi.org/10.35940/ijrte.D9881.118419>.
31. Tymchenko, O., Sybirianska, Yu., & Abramova, A. (2019). The Approach to Tax Debtors Segmentation. *Ikonomicheski Izsledvania*, 28(5), pp. 103-119.

Грубляк Оксана Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Грубляк Оксана Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Hrubliak Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: o.grublyak@chnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7198-9747>

Researcher ID: S-2870-2016

Scopus Author ID: 57209341720

Холявко Наталія Іванівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Холявко Наталья Ивановна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kholiavko Nataliia – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: natasha290186@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2951-7233>

Researcher ID: N-1229-2019

Scopus Author ID: 56912328200

Жаворонок Артур Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи факультету фінансів, підприємництва та обліку, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Жаворонок Артур Витальевич – кандидат экономических наук, доцент, заместитель декана по учебно-методической работе факультета финансов, предпринимательства и учета, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Zhavoronok Artur – PhD in Economics, Associate Professor, First Vice-Dean of the Faculty of Finance, Business and Accounting, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012, Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

Researcher ID: M-7792-2019

Scopus Author ID: 57208127961

УДК 005:658.512.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-142-148

Надія Єфременкова

**ДИЗАЙН-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ**

Надежда Ефременкова

**ДИЗАЙН-МЕНЕДЖМЕНТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ**

Nadiia Iefremenkova

DESIGN MANAGEMENT AS A METHOD TO INCREASE COMPETIVENESS

У статті визначено важливість пошуку в сучасному світі чинників підвищення ефективності бізнесу, зазначено роль дизайн-менеджменту як об'єднуючого елементу для дизайну, дизайн-мислення, бренд-менеджменту, технологій, конкурентних стратегій. Підкреслено первинність споживчих уподобань, урахування комплексу споживчих властивостей у процесі створення продукту та досягнення успіху в бізнес-процесах. Зазначено важливий зв'язок орієнтованості структур бізнесу на людину та методу дизайн-мислення, який використовує логіку та емоції, поєднує в собі раціональний підхід та креативність, забезпечує інтуїтивний, імпровізаційний підхід до потреб людини. Підкреслено також тісний зв'язок дизайнерської діяльності з маркетингом та менеджментом у сфері просування товарів на ринку та досягнення успіху компаніями внаслідок співпраці. Зазначено необхідність підкріплення бренду, створеного дизайнерами, управлінською діяльністю.

Ключові слова: дизайн; дизайн-мислення; дизайн-менеджмент; бренд; споживні властивості.

Бібл.: 8.

В статье рассматривается важность поиска в современном мире факторов повышения эффективности бизнеса, подчеркнута роль дизайн-менеджмента как объединяющего элемента для дизайна, дизайн-мышления, бренд-менеджмента, технологий, конкурентных стратегий. Подчеркнута первичность потребительских предпочтений, учет комплекса потребительских свойств в процессе создания продукта, и достижения успеха в бизнес-процессах. Рассматривается важная связь направленности структур бизнеса в сторону потребностей человека и метода дизайн-мышления, который использует логику и эмоции, объединяет в себе рациональный креативный подход, обеспечивает интуитивный, импровизационный подход к потребностям человека. Рассматривается также тесная связь дизайнерской деятельности с маркетингом и менеджментом в сфере продвижения товаров на рынке и достижения успеха компаниями в результате сотрудничества. Подчеркнута необходимость подкрепления бренда, созданного дизайнерами, управленческой деятельностью.

Ключевые слова: дизайн; дизайн-мышление; дизайн-менеджмент; бренд; потребительские свойства.

Библ.: 8.

The article covers the importance of search for factors to increase business efficiency, highlighted the role of design management as a uniting element for design, design thinking, brand management, technology, market strategies. Underlined originality of consumers' preferences, considerations for complex of product qualities in the product development process in order to achieve successful business processes. Highlighted important link between business process orientation towards individuals and design thinking, taking into account logic and emotions, combination of rational approach and creativity, intuitive approach to define consumers demand. Also underlined close connection between design process and marketing, sales promotion and so, achieving overall company success. Clarified importance of management focus to support branding.

Key words: design; design thinking; design management; brand; product properties.

References: 8.

JEL Classification: D24

Постановка проблеми. Інтеграція України в сучасне світове господарство сприяє зростанню ефективності національної господарської системи. Проте існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, що суттєво уповільнюють темпи інтеграції. З одного боку, внутрішній ринок насичується якісними імпортними товарами, у час, коли продукція українських підприємств має високу енергоємність, високу собівартість та недостатній рівень конкурентоспроможності. З іншого боку, в умовах міжнародної системи поділу праці, підприємства України вимушені конкурувати з провідними компаніями, що мають величезний досвід ефективного управління. Реалізація проєктів підприємства часто опиняється під загрозою з причини недостатнього рівня знань управлінських кадрів, що спричиняє неефективне витрачання коштів компанії внаслідок неправильно поставлених цілей та завдань підлеглим, постачальникам, маркетинговим посередникам. Такі умови спонукають вітчизняних виробників до пошуку чинників для підвищення ефективності бізнесу, впровадження інновацій у виробництво ефективними інструментами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема досягнення успіху в конкурентному середовищі турбує підприємців не одне століття. Зрозуміло, що гідне місце у світовій економіці Україна зможе посісти в разі наявності достатньої кількості підприємств, що здатні конкурувати з провідними світовими компаніями. Науковими працями М. Портера, А. Чандлера, Й. Шумпетера, І. Ансоффа, Г. Азоєва, Р. Фатхутдінова, П. Друкера, С. Клименко, Т. Омеляненко, І. Ліфіца, С. Ілляшенко, Л. Гольдштейн, М. Єрмошенко, А. Павленко та інших дослідників доведено важливість підвищення рівня конкурентоспроможності та економічне зростання підприємств завдяки впровадженню інноваційних технологій.

Проте аналіз ситуації на ринку та місця України на ньому дає невтішні результати. Наприклад, згідно зі щорічним звітом Всесвітнього економічного форуму Україна у 2019 році втратила дві позиції в Індексі глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) й опустилася на 85-е місце з 141 країни [5]. Але в новому рейтингу «Глобальний інноваційний індекс 2020» Україна покращила свій торішній результат на 2 сходинки, посівши 45-е місце [8]. Конкурентною перевагою України відповідно до Глобального індексу інновацій є людський капітал, знання та навички, якими володіють спеціалісти. Таким чином, резерви маємо, але маємо навчитися реалізації інноваційного розвитку технологій.

Сьогодні немає сумнівів у тому, що в інноваційному розвитку технологій дизайн посідає важливе місце. Комітет Комісії Європейського Союзу порушував питання суттєвого впливу дизайну як чинника культурного та економічного розвитку суспільства ще в 2009 році, опублікувавши документ «Дизайн як двигун інноваційної діяльності, спрямованої на людину» [6]. Документ обґрунтовує необхідність впровадження дизайн-діяльності як чинника європейської інноваційної діяльності. У 2012 р. в Гельсінкі відбувся саміт «Європейський дизайн інновацій», на якому також підкреслено суттєвий внесок дизайну в інновації. Комітет, що сформовано у 2011 р. спеціально для управління в галузі європейського дизайну, розробив та представив на саміті рекомендації для розвитку дизайну в країнах Європи, що охоплюють інновації, підприємництво, науково-дослідну, суспільну діяльність, освіту [7].

Дослідження, проведене агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks у межах проекту «Моніторинг розвитку дизайну в Україні» за період з 2016 по 2019 роки, дало змогу визначити, що виробники й надалі сприймають дизайн переважно з естетичного погляду, як красу; більшість виробників дизайн використовують тільки на етапі розроблення нової продукції; дизайн ще не став усталеним наскрізним бізнес-процесом або бізнес-функцією; виробники не сприймають дизайн як інструмент для інновацій та спосіб підвищення конкурентоспроможності та вартості бізнесу; існує пасивність виробників щодо розроблення та запуску у виробництво нових продуктів під впливом тенденцій у дизайні. Стримують процес впровадження дизайну великі витрати для виробників на створення прототипів дизайнерських продуктів. Найбільшою складністю для виробників виявлено невідповідність ідей дизайнерів технологіям виробництва. Водночас дизайнери мають обмежений доступ до локальних виробників, не розуміють методи та інструменти стандартизації відносин із клієнтом. Існують труднощі ідентифікації рівня впливу лише дизайнерського рішення на досягнення цілей замовника та формулювання та пояснення критеріїв якості на етапі відбору альтернативних ідей спільно із замовником [4].

Дослідження, проведене Центром підтримки бізнесу у 2017 році на замовлення Європейського банку реконструкції та розвитку, показало, що дизайнери в Україні мають недостатню кваліфікацію в технологічних процесах, що потребує доопрацювання проекту технологіями та конструкторами. Дослідження здійснено на основі опитування представників малого та середнього бізнесу. В опитуванні взяли участь 60 дизайн-

агенцій та незалежних дизайнерів і 56 виробничих компаній та брендів із різних сфер та регіонів України. Під час дослідження в Україні на питання «Чи маєте ви в команді дизайн-менеджера?» 7 % дизайн-агенцій і 7,5 % виробничих компаній відповіли, що не знають, яку функцію виконує такий спеціаліст, а 8,8 % агенцій і 35,8 % компаній вважають, що дизайн-менеджер у їхній діяльності не потрібен. Натомість 35,1 % агенцій і 24,5 % виробничих компаній мають дизайн-менеджера в команді, а 36,8 % агенцій та 32,1 % компаній-виробників планують таку посаду створити. Дослідження показало, що співпраця виробників із залученими предметними дизайнерами забезпечила зростання економічних показників, підвищення уваги до продукту чи послуги, покращення іміджу компаній [1].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Підвищення рівня конкурентоспроможності продукції вимагає злагодженої роботи всіх ланок зі створення та просування продукції. В умовах уповільненої швидкості інтеграції України у світовий економічний простір важливо віднайти шляхи інтенсифікації інноваційних процесів, плідної співпраці структур бізнесу, наукового та освітнього потенціалу України.

Мета статті. Стаття має за мету визначення чинників, що сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності та економічному зростанню підприємств, дослідження умов суттєвої зміни способу мислення власників малого та середнього бізнесу, керівників підприємств, науковців, здобувачів вищої освіти, винахідників для отримання конкурентних переваг.

Виклад основного матеріалу. Аналітичні дослідження різного рівня продемонстрували, що українська економіка недостатньо готова до існуючих вискоєфективних форм та методів зовнішньоекономічного співробітництва. Існує необхідність глибоких змін у діючій економічній системі, що сприятимуть більш ефективному співробітництву з іншими державами. Зрозуміло, що інтеграція в європейський сегмент глобального світового економічного простору дасть змогу реалізувати потенційні можливості української науки та високих технологій; відновити і розширити наявні виробничі потужності, створити нові джерела інвестування структурних перетворень та промислового розвитку. Водночас нині можна спостерігати недостатнє використання структурами бізнесу наукового та освітнього потенціалу України, що спроможний створювати інноваційні продукти. Таким чином, існує потреба в нарощуванні економічного та науково-технічного потенціалу на засадах стратегії інноваційного розвитку. Прискорення темпів інтеграції України в сучасне світове господарство можливе за умови високого рівня якості вітчизняної продукції, ефективності ведення бізнесу завдяки впровадженню інноваційних процесів.

Повний інноваційний цикл включає науково-технічну діяльність. Пошук нових технічних рішень, усунення технічних суперечностей при створенні продукції здійснюється саме в процесі інженерного проектування. Сучасне інженерне проектування, зазвичай, відбувається в програмному середовищі, що є системою інформаційної підтримки для інженерів та конструкторів. Важливою складовою створення продукції, що має бути врахована в процесі інженерного проектування, є забезпечення можливості використання продукту за призначенням, кількість функцій, які він може виконувати, його універсальність, надійність. У сучасних умовах ступінь значущості екологічних властивостей, безпеки товарів суттєво зростає, тому ступінь захисту людини від впливу небезпечних чинників є визначальним чинником для конструкторів. Сучасне інженерне проектування включає також забезпечення ергономічної складової. Емоції споживача при використанні продукту великою мірою формуються залежно від відповідності його антропометричним, фізіологічним, психофізіологічним, психічним потребам. Вирішення науково-технічних завдань, створення та удосконалення технічних об'єктів може здійснюватись у процесі інженерного проектування навіть окремо від дизайну.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дизайн як наука не спрямований на вирішення науково-технічних завдань. Дизайн має особливу природу, він є специфічним видом творчості, самостійним видом проектування, що виник на межі техніки та мистецтва. Він є органічною частиною сучасної культури з усвідомленням його зв'язку з попередньою художньою культурою. Дизайнер за духом є художником, часто надихається образами, що прийшли до нас із далекої культурної спадщини людства. Дизайнер як художник одночасно є дослідником та проектувальником. Самі дизайнери сприймають свою діяльність як художньо-технічну, проектно-художню, проектно-інноваційну, компонувальну. Таким чином, основою дизайну є поєднання технічної та художньої складових. Впроваджуючи інновації у сфері форми, дизайнери беруть за основу вже існуючу технологічну та конструктивну основу. У такому випадку дизайн не є елементом науково-технічної діяльності. Він фактично стає посередником між науково-технічним прогресом та людиною.

Дизайн є сполучною ланкою з інноваційними процесами в суспільстві, сприяє створенню та використанню сучасних технологій завдяки динамічності процесу, що змінює сучасні реалії, непомітно створює простір навколо людини з цілою системою об'єктів майбутнього. Можна стверджувати, що дизайн впливає завдяки цьому на зміну способу життя. Активна інтеграція дизайну в науково-технічний простір сприяє появі нових стилів. Нові можливості для дизайну створює поява нових матеріалів, технологій, поширення електронних приладів на всі сфери життя людини.

Усвідомлення існуючої реальності та знання законів функціонування реальності дає основу для реалізації прогностичної функції дизайну, яка підштовхує дизайнерів до пошуку нових, неіснуючих шляхів та рішень. Життєвий простір людини суттєво змінюється не тільки завдяки естетичній складовій, а й завдяки технологічним змінам. Унікальною властивістю свідомості є здатність у процесі прогнозування враховувати найважливіші характеристики реальності при створенні моделей майбутньої реальності. Дизайн продовжує рух до мобільності, мініатюризації, інтерактивності, комбінування функцій, роботизації, здатності до трансформацій. Завдання дизайнера в цих умовах – забезпечити гармонійне поєднання всіх елементів.

Дизайн переводить науково-технічні досягнення на мову споживчих цінностей. Новий продукт є науково-технічною розробкою, а інновація є новою вигодою. Інновація сприяє реалізації готової наукової продукції. Саме завдяки ринковій складовій інноваційна діяльність тісно пов'язана з дизайном. Дизайн бере участь у створенні продукції, а також у просуванні на ринок. Отже, він є частиною маркетингової діяльності.

На сучасному етапі розвитку дизайн, як наука, активно використовує метод дизайн-мислення. Метод дизайн-мислення характеризується інтуїтивним, імпровізаційним підходом до потреб людини. Він поєднує в собі одночасно раціональний підхід та креативність, використовує логіку та емоції. Орієнтованість на людину є головною ідеєю дизайн-мислення. Емпатія як емоційна форма ідентифікації людини дозволяє заглибитись у відчуття та відчути певний резонанс у процесі дослідження, а як наслідок, сформулювати ідею за результатами аналізу проблеми. Бодістормінг дозволяє підсилити емпатію в процесі фізичної взаємодії та прискорити отримання результату. SCAMPER як методика творчості дозволяє змінити, додати, видалити певні елементи або комбінувати їх, модифікувати, використати їх зовсім в іншій галузі. Мозковий штурм дає можливість виділити раціональне зерно в ідеях, навіть безглуздох, на перший погляд. Асоціативні карти дають можливість не тільки генерувати та структурувати ідеї, а і використовувати їх для вдалого вирішення проблем, прийняття важливих рішень. Зрозуміло, що використання інструментів дизайн-мислення можливе з використанням командної роботи. Командна робота спеціалістів забезпечує різнопланові погляди на проблему, дає можливість дістатися істини в процесі дослідження.

До розвитку методу долучилися Роберт МакКім зі своєю працею «Досвід візуального мислення» 1973 року та Герберт Саймон, Лауреат Нобелівської премії в галузі економіки, з книгою «Науки про штучне» у 1969 році. Своєю книгою Саймон запропонував перші доктрини дизайн-мислення: швидке прототипування та тестування через спостереження за користувачами продукту [3]. Активному використанню та революційному впливу методу дизайн-мислення людство має завдячувати Річарду Бакмінстеру Фуллеру, архітектору, дизайнеру, інженеру-винахіднику, філософу-футуристу. Шукаючи ключ до вирішення життєво важливих проблем людства, він прагнув здійснити у своєму житті якомога більше, але з меншими витратами, у результаті з'явилися міждисциплінарний підхід, синтез наукового підходу та інженерного дизайну, що і стало підґрунтям дизайн-мислення.

Віктор Папанек у книзі «Дизайн для реального світу» в 1971 році стверджував, що дійсно якісний та ефективний дизайн неможливий без залучення антропологічних досліджень [2]. Філософія ІКЕА, що сформувалась під впливом праць Папанека, також сприяла формуванню та об'єднанню основних складових дизайн-мислення, а саме міждисциплінарності, прототипуванню, швидкому тестуванню прототипу через спостереження за діями користувача, участі користувача у процесі створення продукту, антропологічним дослідженням потреб і бажань людей, соціально-екологічній відповідальності дизайнерів, дотриманню ними основних людських цінностей при розробці продукту.

Від споживача, його уподобань залежить великою мірою отримання прибутку компанією. Саме тому важливо спочатку усвідомити, що споживач відчуває, який досвід йому потрібен, чого він чекає від компанії для вирішення своїх проблем, а потім створювати образ реалізації ідеї вирішення, прототип, тестувати його та працювати над просуванням продукту. Формуючи образ продукту, дизайнеру важливо враховувати не тільки його естетичні властивості, а саме інформаційну виразність, раціональність форми, цілісність композиції. Варто враховувати цілий комплекс інших властивостей, створених конструкторами, а саме функціональні, надійність, екологічність та ергономічність. Оптимізація відчуттів людини при користуванні товаром завдяки врахуванню досягнень науки ергономіки для дизайнерів є суттєвим. Емоції споживача при використанні продукту великою мірою формуються залежно від відповідності його антропометричним, фізіологічним, психофізіологічним, психічним потребам. А відчуття формують певний досвід: позитивний або негативний. Сформовані відчуття у споживача стають платформою, з якої ним приймаються подальші рішення. Споживачі розраховують на позитивний досвід від використання продукту, який накопичується, запам'ятовується та поступово формується в унікальний образ. Унікальний образ, що стає впізнаваним, допомагають створити саме дизайнери і він саме і стає образом бренда.

Отже, дизайнер є посередником в отриманні досвіду та створенні вражень завдяки фізичному втіленню ідеї як результату його творчої діяльності. Саме дизайн створює цінності бренда, підкреслює унікальні властивості, які враховує споживач у процесі вибору товару. Таким чином, простежується тісний зв'язок дизайнерської діяльності з маркетингом та менеджментом у сфері просування товарів на ринку. Брендінг як маркетингова діяльність передбачає створення системи цінностей відносно конкретного продукту, тривалої прихильності до нього на основі створеного образу та транслявання його в рекламних повідомленнях. Вдалий дизайнерський образ забезпечує левову частку успіху в отриманні максимального прибутку компанією. Образ, закріплений у свідомості споживачів, працює безвідмовно, але самої поінформованості недостатньо. Створений бренд потребує управлінської діяльності для реалізації стратегічних цілей компанії для зростання вартості капіталу бренда.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Саме дизайн-менеджмент є інструментом бізнесу, що надає допомогу у вирішенні питань дизайну як усередині компанії, так і в питаннях просування. Він дозволяє пов'язати в єдине ціле дизайн, технології, маркетинг, бренд-менеджмент. Дизайн-менеджмент сприяє створенню ефективного бізнес-середовища, що дозволяє компанії реалізувати свою місію та стратегічні цілі. Він охоплює всі фази життєвого циклу проєкту та зорієнтований на кінцевого споживача, дозволяє упорядкувати діяльність компанії з моменту старту проєкту до його завершення. Функціонуючи на трьох рівнях управління (операційному, тактичному, стратегічному), дизайн-менеджмент виконує три ключові функції: узгоджує стратегії бренда, дизайну та бізнесу; узгоджує кінцеві результати рівня якості та дизайну; підвищує споживні властивості та рівень конкурентоспроможності продукції. Дизайн-менеджмент підвищує ефективність компанії завдяки тому, що оперативно, з використанням дизайн-мислення дозволяє отримати зворотний зв'язок від споживачів та прийняти рішення стосовно продукту.

Висновки і пропозиції. Набувають актуальності нові підходи в менеджменті, що передбачають використання не тільки точних розрахунків, стратегій, а також креативних ідей, інтуїції, передбачення, що є завжди результатом глибоких знань у певній галузі. Впровадження дизайн-менеджменту на підприємствах стане одним із чинників, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності та економічному зростанню. Завдяки поєднанню сучасного менеджменту та дизайн-мислення можливо створити ефект синергії, що сприятиме мінімізації втрат при створенні інноваційних продуктів, що здатні повною мірою відповідати очікуванням споживачів. Взаємопроникнення таких сфер професійної діяльності, як наука, техніка, мистецтво та їх взаємодія здатні стимулювати унікальний процес народження інноваційних продуктів.

Використання командної роботи при застосуванні методу дизайн-мислення забезпечує сучасний рівень культури проєктування, створює оптимальні умови для творчого співробітництва науковців, інженерів-конструкторів, спеціалістів з ергономіки, дизайнерів, маркетологів, менеджерів. Команда спеціалістів із різних галузей знань, що бере участь у дизайн-мисленні, має працювати на рівних. Саме застосування командного методу дизайн-мислення є ланкою, що дозволяє максимально ефективно використати творчий підхід, художній смак, відчуття стилю, композиції, художні та графічні здібності дизайнерів, а також глибокі знання конструкторів та інженерів у галузі закономірностей будови, функціонування, взаємодії з навколишнім світом, здатність до структурування, ефективного проєктування в умовах суспільних або природних обмежень, здатність встановлювати взаємозв'язки між елементами системи. Командна робота спеціалістів, що досконало володіють знаннями та вміннями у своїй галузі, дозволяє знаходити компроміс при створенні нових продуктів.

Список використаних джерел

1. Дослідження ринку предметного дизайну України. Аналіз результатів опитування / Центр підтримки бізнесу. Львів, 2017. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Industrial_Design_Market_Study_PPV_2017.pdf.
2. Папанек В. Дизайн для реального світу. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=134259>.
3. Саймон Герберт. Науки об искусственном : пер. с англ. изд. 2-е. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 144 с. URL: <http://www.pseudology.org/reklama/SaimonScienceAboutArtificial2.pdf>.
4. Стан розвитку дизайну в Україні. Звіт за результатами дослідження / Український культурний фонд. Львів, 2019. URL: https://ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Design_Monitoring_PPV_2019_UA.pdf.
5. Україна в щорічному рейтингу конкурентоспроможності WEF. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>.

6. Design as driver of user-centered innovation. Internal-Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. URL: https://ec.europa.eu/growth/content/design-driver-user-centred-innovation_en.

7. Design for innovation. A Design Council paper published to coincide with the Government's Innovation and Research Strategy for Growth. December 2011. URL: https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/DesignForInnovation_Dec2011.pdf.

8. Global innovation index 2020. 13th edition. Cornell University. INSEAD. World Intellectual Property Organization. 2020. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf.

References

1. Tsentr pidtrymky biznesu [Center for education business]. (2017). *Doslidzhennia rynku predmetnoho dyzainu Ukrainy Analiz rezultativ opytuvannia [Market research of subject design of Ukraine. Analysis of the results of the experience]*. https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Industrial_Design_Market_Study_PPV_2017.pdf.

2. Papanek, V. (1984). *Dyzain dlia realnoho svitu [Design for the real world]*. <http://booksonline.com.ua/view.php?book=134259>.

3. Saimon Gerbert. (2004). *Nauki ob iskusstvennom [Artificial sciences]*. (2nd ed.). Editorial URSS. <http://www.pseudology.org/reklama/SaimonScienceAboutArtificial2.pdf>.

4. Ukrainskyi kulturnyi fond [Ukrainian Cultural Foundation]. (2019). *Stan rozvytku dyzainu v Ukraini. Zvit za rezultatamy doslidzhennia [The state of design development in Ukraine. See the results of the conference]*.

https://ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Design_Monitoring_PPV_2019_UA.pdf.

5. *Ukraina v shchorichnomu reitynhu konkurentospromozhnosti WEF [Ukraine in the annual WEF competitiveness rating]*. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>.

6. Design as driver of user-centered innovation. Internal-Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. https://ec.europa.eu/growth/content/design-driver-user-centred-innovation_en.

7. Design for innovation. A Design Council paper published to coincide with the Government's Innovation and Research Strategy for Growth (December 2011). https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/DesignForInnovation_Dec2011.pdf.

8. Global innovation index 2020. 13th edition. Cornell University. INSEAD. World Intellectual Property Organization (2020). https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf.

Єфременкова Надія Андріївна – кандидат технічних наук, доцент кафедри гуманітарно-мистецьких дисциплін та технологій легкої промисловості факультету ринкових, інформаційних та інноваційних технологій Київського національного університету технологій та дизайну (вул. Черновола, 241/2, м. Черкаси, 18028, Україна).

Єфременкова Надежда Андреевна – кандидат технических наук, доцент кафедры гуманитарно-художественных дисциплин и технологий легкой промышленности факультета рыночных, информационных и инновационных технологий Киевского национального университета технологий и дизайна (ул. Черновола, 241/2, г. Черкассы, 18028, Украина).

Iefremenkova Nadiia – PhD in Technics, Associate Professor of the Department of Humanitarian Arts and Light Industry Technologies of the Faculty of Market, Information and Innovation Technologies Kyiv National University of Technologies and Design (241/2 Chornovola Str, 18028 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: n.efremenkova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6029-8230>

УДК 330.101

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-149-157

Дмитро Пілевич

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Дмитрий Пилевич

**ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА
В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

Dmytro Pilevych

**TRANSFORMATION OF THE ACCOUNTING SYSTEM
IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TECHNOLOGIES DEVELOPMENT**

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних напрямів трансформації системи бухгалтерського обліку в умовах розвитку цифрових технологій. У статті обґрунтовано, що цифрові технології є пріоритетом у розвитку бухгалтерського обліку, спроможним радикально трансформувати принципи його функціонування. Систематизовано ключові переваги впровадження цифрових технологій: оптимізація та економія витрат підприємства; розширення доступу стейкхолдерів до фінансової інформації; забезпечення вищої швидкості роботи з обліковою інформацією в режимі реального часу; прозорість операцій; зростання рівня довіри з боку клієнтів; простий і зрозумілий інтерфейс та збільшення обсягів збереження облікових, податкових звітних даних. Відзначено, що некоректне чи непрофесійне використання цифрових технологій зумовлює виникнення ризиків: похибки при побудові алгоритмів; прорахунки в рішеннях щодо масштабів впровадження таких технологій; втрата даних, порушення їхньої цілісності; зниження рівня захисту й конфіденційності інформації, операцій; технічні збої; кібератаки.

Ключові слова: бухгалтерський облік; цифрові технології; автоматизація; штучний інтелект; хмарні технології; блокчейн; Big Data.

Рис.: 2. Бібл.: 16.

Цель статьи состоит в обосновании основных направлений трансформации системы бухгалтерского учета в условиях развития цифровых технологий. В статье обосновано, что цифровые технологии являются приоритетом в развитии бухгалтерского учета, способным радикально трансформировать принципы его функционирования. Систематизированы ключевые преимущества внедрения цифровых технологий: оптимизация и экономия расходов предприятия; расширение доступа стейкхолдеров к финансовой информации; обеспечения высокой скорости работы с учетной информацией в режиме реального времени; прозрачность операций; рост уровня доверия со стороны клиентов; простой и понятный интерфейс и увеличение объемов хранения учетных, налоговых отчетных данных. Автором отмечено, что некорректное или непрофессиональное использование цифровых технологий обуславливает возникновение рисков: ошибки при построении алгоритмов; просчеты в решениях относительно масштабов внедрения таких технологий; потеря данных, нарушения их целостности; снижение уровня защиты и конфиденциальности информации, операций; технические сбои; кибератаки.

Ключевые слова: бухгалтерский учет; цифровые технологии; автоматизация; искусственный интеллект; облачные технологии; блокчейн; Big Data.

Рис.: 2. Библ.: 16.

The purpose of the article is to substantiate the main directions of transformation of the accounting system in the conditions of digital technologies development. The article substantiates that digital technologies are a priority vector of the accounting development; the digital technologies are able to radically transform the principles of functioning of the accounting system. The key advantages of introduction of digital technologies are identified, namely: optimization and economy of expenses of the enterprise; expanding access of stakeholders to financial information; ensuring higher speed of work with accounting information in real time; transparency of operations; increasing the level of trust from customers; simple and clear interface, and increase in storage of accounting, and tax reporting data. The author notes that incorrect or unprofessional use of digital technologies causes risks: errors in the construction of algorithms; miscalculations in decisions on the scale of implementation of digital technologies; data loss; violation of integrity of information; reducing the level of protection and confidentiality of information; technical failures; cyber attacks.

Keywords: accounting; digital technologies; automatization; Artificial Intelligence; cloud technologies; blockchain; Big Data.

Fig.: 2. References: 16.

JEL Classification: M41; D83

Постановка проблеми. Функціонування підприємств відбувається в турбулентних умовах динамічного екзогенного середовища. Цифровізація національної економіки викликає низку нових викликів до сучасного бізнесу. Спроможність підприємства оперативно й адекватно реагувати на ці виклики визначає рівень його конкурентоспроможності на ринку. Своєчасне прийняття управлінських рішень у контексті диджиталізації потребує високої кваліфікації персоналу та технічної спроможності підприємства акумулюва-

ти, обробляти, аналізувати, оформлювати, зберігати та передавати інформацію стейкхолдерам. Особлива ж увага має бути приділена організації ефективної роботи з обліково-аналітичними даними, що формують базу прийняття виважених рішень на різних рівнях управління. Окреслене можливе виключно за умови широкого впровадження новітніх інформаційних технологій у систему бухгалтерського обліку підприємства. Це створить передумови для забезпечення оперативності проведення операцій, повноти й точності інформації, а також для зниження трудомісткості процесу обробки обліково-аналітичних даних.

У контексті стрімкого розвитку науки, техніки і технологій трансформуються інструменти й технології обліку на оподаткування. Відповідно, актуалізується необхідність перманентного моніторингу змін інформаційних технологій та інтенсивності їхнього впливу на систему бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування інформаційних технологій у бухгалтерському обліку піднімається в наукових працях таких українських учених, як І. Спільник, М. Палюх, О. Шапаренко. Різноманітні аспекти використання цифрових технологій бухгалтерами й аудиторами порушують у публікаціях А. Гаврилук, Н. Голячук, М. Прохоров, О. Мельниченко.

Актуальність порушеної в цій статті проблеми зумовлює появу низки наукових публікацій, присвячених аналізу специфіки впливу конкретних технологій на розвиток бухгалтерського обліку та аудиту. Зокрема, технологій машинного навчання, аналізу великих даних, хмарних технологій, блокчейну, штучного інтелекту тощо (Н. Рогова, В. Мінакова, К. Шіковець, В. Фролов, С. Король, А. Ключко, Т. Соколова, І. Волошин, І. Петрушин та ін.).

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи наявні наукові напрацювання щодо розвитку системи бухгалтерського обліку й аудиту, все ж маємо відзначити, що недостатньо дослідженою залишається проблема визначення теоретико-прикладних засад трансформації такої системи в сучасних умовах інтенсивного впровадження інформаційних технологій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних напрямів трансформації системи бухгалтерського обліку в умовах розвитку цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Автоматизація системи бухгалтерського обліку на поточному етапі його розвитку відбувається під потужним впливом інформаційних технологій. Апробовані напрями автоматизації облікових процесів на підприємстві систематизовано на рис. 1.

Перевірені на практиці інформаційні системи бухгалтерського обліку (тоді як «1С: Підприємство», «ДЕБЕТ Плюс», «MASTER: Бухгалтерія» тощо) відрізняються чітким дотриманням регламенту, дисципліни процесів та строгою формалізацією [1; 11]. Перевагами автоматизації є забезпечення високої оперативності прийняття управлінських рішень, підвищення ефективності управління персоналом, оптимізація контролю на підприємстві (зокрема, над дебіторською заборгованістю), а також зростання ефективності діяльності підприємства загалом [12].

Поряд із цим, застосування сучасних інформаційних технологій у системі бухгалтерського обліку не вирішує проблем верифікації даних, забезпечення їх повноти, точності й актуальності. Особливо варто наголосити на загостренні проблеми гарантування безпечності інформації від третіх осіб. Нині для вирішення зазначених проблемних моментів розроблено низку інструментів і технік, проте жодна з них не дає бажаного результату або виявляється недостатньо надійною у довгостроковому періоді. Відповідно, при роботі із сучасними технологіями необхідно на перманентній основі здійснювати моніторинг їх зміни та відстежувати технологічні інновації в системі бухгалтерського обліку. Це забезпечить підприємству не лише спроможність бути конкурентним на ринку і йти в ногу з часом, а й дозволить мінімізувати ризики хакерських атак, втрати інформації, частини доходу чи репутації.

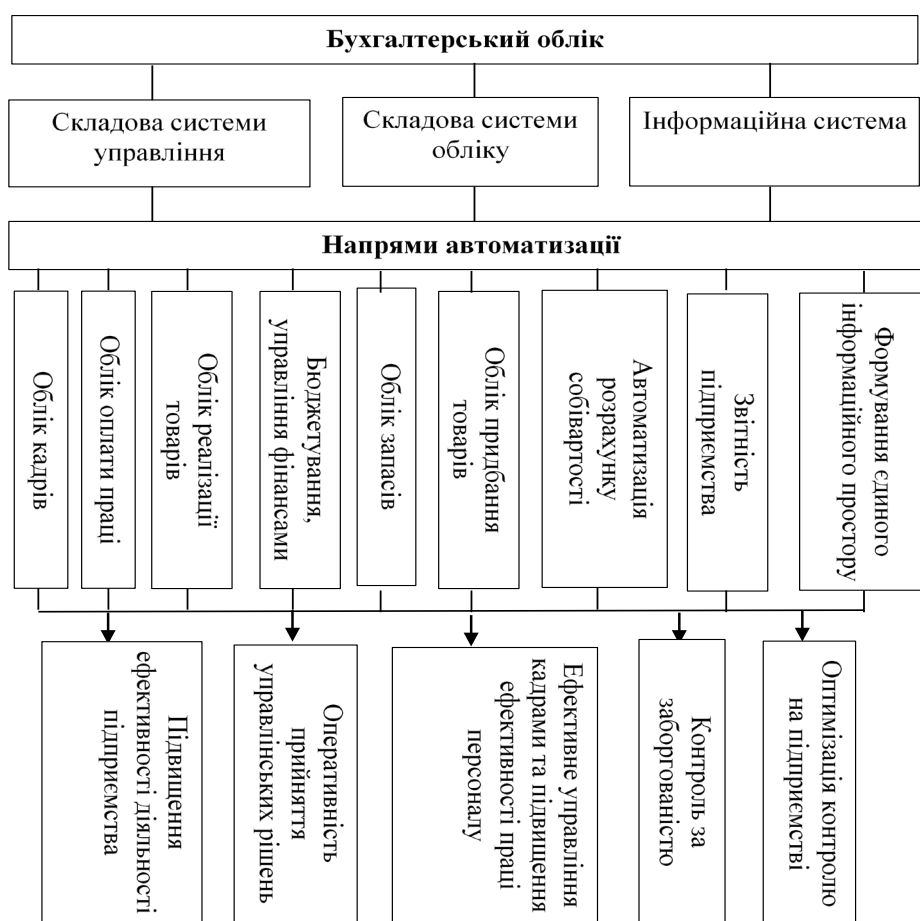

Рис. 1. Ключові напрями автоматизації облікових процесів

Джерело: побудовано автором на основі [6; 12; 16].

У межах цієї статті ми ставимо перед собою мету проаналізувати вплив сучасних цифрових технологій на розвиток бухгалтерського обліку. Більшість науковців і експертів вбачає суттєві перспективи для розвитку системи обліку на підприємстві в технологіях штучного інтелекту, машинного навчання, хмарних обчислень. Розглянемо детальніше імовірні ефекти від їх впровадження в діяльність господарюючих суб'єктів.

Штучний інтелект являє собою інтелектуальну комп'ютерну систему, наділену можливостями розпізнавання мови, навчання та вирішення проблем. Іншими словами, цю цифрову технологію можна віднести до групи інноваційних і визначити як «комплекс споріднених технологій і процесів» [9], спроможних до оперативної обробки, аналізу, акумулювання та збереження великих масивів інформаційних ресурсів.

Технології штучного інтелекту й машинного навчання можуть бути успішно застосовані для автоматизації регулярно повторюваних та структурованих завдань. Пріоритетні напрями: управління дебіторською і кредиторською зборгованістю, кодування облікових записів, управління витратами, управління грошовими потоками. Використання зазначених цифрових технологій дасть змогу не лише автоматизувати, а й підвищити ефективність процесів формування звітів, інвентаризації, аудиту, сплати податку на додану вартість [11].

Крім цього, штучний інтелект та машинне навчання є технологіями, цілком застосовними і для вирішення нестандартних та неструктурованих завдань. До прикладу, таких задач, як побудова прогностичних моделей (зокрема, при прогнозуванні доходів та грошових потоків), управління закупівлями, удосконалення доступу до неструктурованих даних, а також виявлення шахрайських схем [11].

Визначаючи переваги впровадження технологій штучного інтелекту в систему бухгалтерського обліку на підприємстві, важливо наголосити на імовірності виникнення при цьому низки викликів. Зокрема, до них можна віднести кібератаки, програмні помилки, похибки в алгоритмах. Також треба враховувати факт низької правової врегульованості питань застосування сучасних цифрових технологій обліку, що провокує виникнення правових колізій при використанні штучного інтелекту [11]. Проте існування ризиків неспроможне нівелювати позитивні ефекти від імплементації технологічних інновацій.

Хмарні технології (Cloud computing) являють собою сукупність технологій, що є пов'язаними між собою, становлять єдиний комплекс обробки даних і передбачають постійне збереження інформації на серверах у мережі Інтернет із її кешуванням на ПК чи гаджетах (клієнтський бік). Взагалі це цифрова технологія, в якій потужності та ресурси надаються як інтернет-сервіс [2; 9].

Технології хмарних обчислень здійснюються у процесі реалізації заходів із підвищення рівня безпеки інформації, резервного її копіювання, контролю, розширення доступу до неї і масштабування. Такі технології надають можливість доступу до інформації в режимі реального часу, гарантують цілісність і безпечність даних завдяки процедурам шифрування та багатофакторній аутентифікації. Специфіка хмарних обчислень дозволяє значно економити на витратах часу, капітальних та експлуатаційних витратах на IT-інфраструктуру [11]. Схематично напрями використання хмарних обчислень у системі бухгалтерського обліку та відповідні позитивні ефекти представлено на рис. 2. Варто зазначити тренд до розширення ринку онлайн-бухгалтерії на основі цієї технології (FreshBooks, Xero, Myob, Liquid, QuickBooks online тощо), зокрема лідерами на ньому виступають компанії SAD, KPMG, Ernst&Young. Також простежується тенденція до зростання пропозиції програм бухгалтерського обліку на віртуальних сервісах (Tuch.ua; «1С: Зарплата і управління персоналом»). Відповідні продукти не передбачають придбання спеціалізованих дорогавартісних програм, сервера чи розширення штату бухгалтерів і є достатньо бюджетними [11].

Аналізуючи трансформуючий вплив інноваційних інформаційних технологій на систему бухгалтерського обліку, необхідно виокремити так звані «великі дані» (Big Data). Ця технологія може застосовуватись в управлінському обліку, звітності, управлінні ризиками, аналізі договорів. За своєю суттю, Big Data є сукупністю методів та інструментів обробки величезних масивів інформації, що можуть ефективно використовуватись в умовах безперервного і стрімкого приросту обсягів структурованих та неструктурованих даних із різних джерел [8; 9].

Наступна інформаційна технологія, що активно застосовується для ведення бухгалтерських записів-блокчейн (blockchain). Це цифровий реєстр, база даних, де транзакції зберігаються у структурованих блоках, а інформація про них фіксується у хронологічній послідовності та є відкритою для всіх користувачів бази. У технології blockchain передбачається, що блоки є тісно пов'язаними один з одним, містять інформацію про транзакції, записані в попередніх блоках [7; 9; 10; 13]. Головними перевагами такої технології є прозорість, надійність і спроможність працювати, аналізувати та перевіряти облікову інформацію в режимі реального часу. Варто відзначити, що сучасні інформаційні технології широко використовуються в системі оподаткування. Станом на сьогодні вже впровадженими в діяльність фіскальної служби є електронні підходи і сервіси по роботі з платниками податків (кабінет платника податків, система автоматичного відшкодування ПДВ, електронний чек, акциз та аудит). Нині триває активна робота з розробки спеціальних мобільних додатків для автоматизації процесів взаємодії фіскальної служби із суб'єктами господарювання [11].

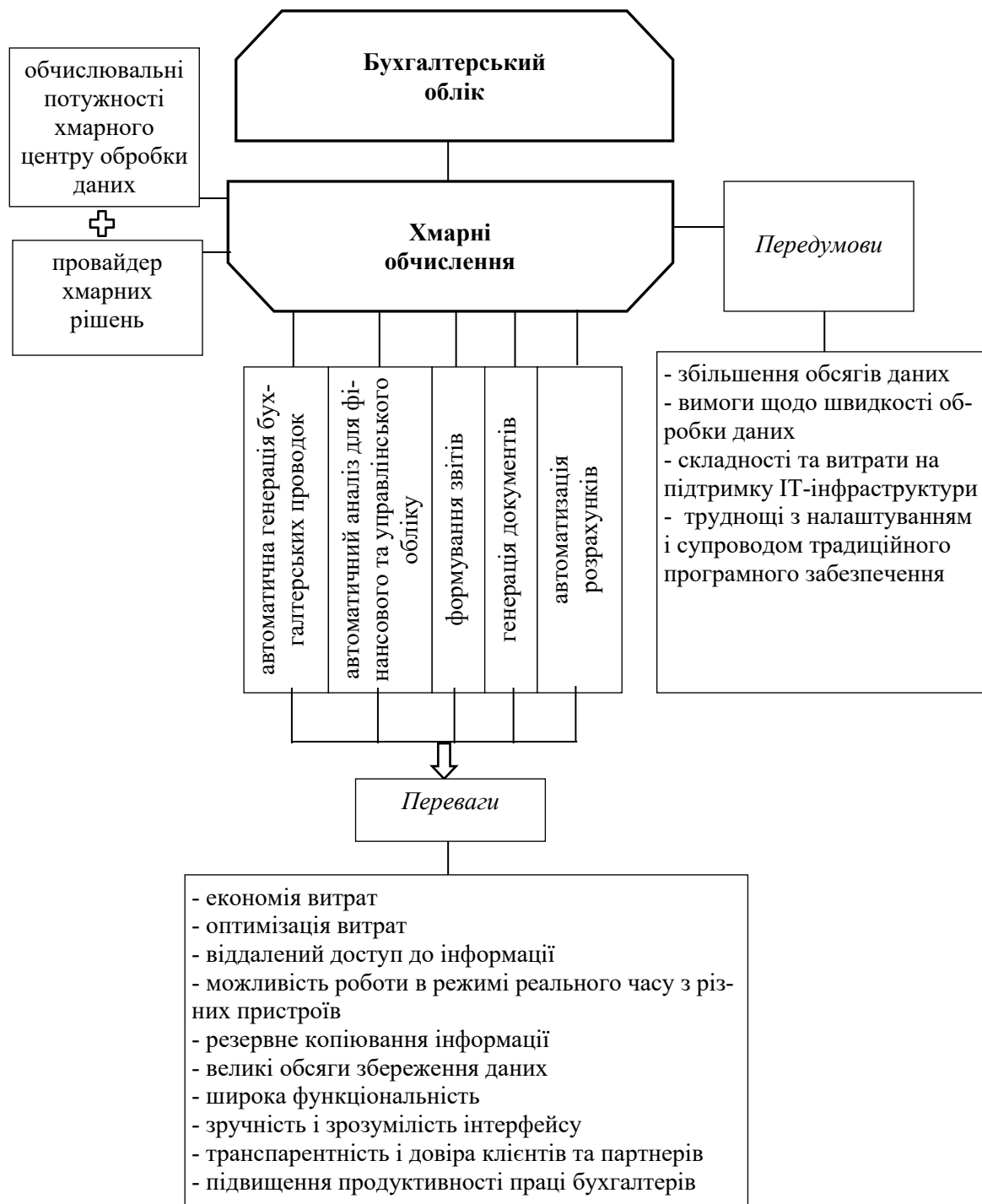

Рис. 2. Ефекти від використання хмарних технологій у системі бухгалтерського обліку
Джерело: побудовано автором на основі [11; 14; 15].

Електронні сервіси дозволяють спростити та зробити більш комфортним процес сплати податків фізичним особам. Такі сервіси забезпечують онлайн-доступ користувачів до даних, підтримують функціонування аналітичних сервісів, дають змогу вести зручну комунікацію і, що особливо важливо, – формувати та подавати звітність. Автоматизація в податковій системі створює можливості для проведення операцій платниками податків у будь-який час доби, а не обмежуватись робочими та приймальними годинами працівників фіскальних служб, підлаштовувати власний графік під режим їхньої роботи.

З іншого боку, для ревізорів і аудиторів автоматизація системи також несе низку переваг, оскільки супроводжується веденням реєстрів платників податків та здійсненням електронного аудиту, дає змогу акумулювати величезні обсяги податкових даних. Завдяки формуванню робочих планів ревізорів, автоматизованому відбору ризикових операцій і суб'єктів вдається скоротити витрати часу, збільшити обсяги надходжень податків до бюджету [11]. Важливо зазначити, що саме автоматизація систем бухгалтерського обліку й оподаткування становить основу боротьби з корупцією в країні.

Штучний інтелект застосовується для реалізації управлінської та контрольної функції фіскальної служби. Зокрема, до звичних і апробованих методів фінансової аналітики додаються прогнозні поведінкові моделі. Це дозволяє на основі податкової та платіжної дисципліни виявити імовірні ризики чи проблеми, пов'язані з не доброчесністю у сплаті податків у майбутніх періодах, а відповідно, своєчасно вжити превентивні заходи. Отримані таким чином дані використовуються при вибудовуванні стратегії взаємодії фіскальних органів із платниками податків [11].

Технології штучного інтелекту та машинного навчання застосовними для групування платників податків за параметрами їхньої податкової дисципліни та для виявлення способів уникнення сплати податків і податкових зборів. Зазначена інформація використовується при застосуванні персоналізованого підходу у ході вдосконалення політики оподаткування. Крім окресленого вище, сучасні цифрові технології дозволяють здійснювати скоринг платників податків, планувати й організувати податкові перевірки [11].

У науковій літературі обґрунтовуються вагомі перспективи технологій штучного інтелекту в автоматизації процесів обробки аудиторської та фінансової звітності [4]. Такі висновки ґрунтуються значною мірою на позитивному світовому досвіді. Зокрема, в Іспанії віртуальні помічники задіюються для опрацювання запитів, аналізу податкових ризиків, попереднього заповнення декларацій з ПДВ і надання відповідної інформації в режимі реального часу. Тобто переважно такі технології застосовуються в консультаційній і просвітницькій діяльності податкової агенції [11].

Незважаючи на сферу застосування, ефективне впровадження цифрових технологій передбачає модернізацію IT-інфраструктури, налагодження співпраці з FinTech-компаніями, залучення нового покоління фахівців, обізнаних зі специфікою бухгалтерського обліку й аудиту та з особливостями прогнозної аналітики, моделювання.

Активне впровадження інформаційних технологій (хмарних обчислень, штучного інтелекту, великі дані, блокчейн тощо) в систему бухгалтерського обліку позначається не лише на принципах його реалізації, а і на професії бухгалтера. До базових компетентностей зі знання державних і міжнародних стандартів фінансової звітності, законодавчих норм та нормативів даються вимоги щодо володіння бухгалтерами спеціалізованим програмним забезпеченням, обізнаності зі спеціальними IT-рішеннями. Сучасний бухгалтер повинен володіти компетентностями комунікації зі стейкхолдерами в умовах віртуального співробітництва; формування корпоративної звітності, що потребує знань із фінансової математики та навичок роботи із програмним забезпеченням для аналізу, інтерпретації, подання інформації; уміння працювати з інструментами аналізу даних та експертних систем. Крім цього, висуваються вимоги щодо soft skills бухгалтерів, а саме їхньої спроможності налагоджувати ефективну міжкультурну взаємодію, володіння іноземною мовою, критичне мислення, кросфункціональність, адаптивність до інновацій, уміння виявляти ризики та пріоритизувати завдання [9].

Серед ключових пріоритетних напрямів впровадження сучасних цифрових технологій виокремлюють облік і оподаткування операцій із криптовалютами. Станом на 2020 р. в Україні досі не визначено правовий статус криптовалют [3; 5]. З одного боку, це пов'язано з недостатньою вивченістю крипто валют, а з іншого боку, браком досвіду

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

країн світу й відсутністю дієвих практик регулювання процесів обігу криптовалюти, апробованих механізмів їх оподаткування. Уряди переважно орієнтуються на рекомендації міжнародних організацій та займають позицію спостерігача.

Процеси обліку криптовалюти є ускладненими з огляду на їх широке розмаїття, відсутність єдиного підходу до їх класифікації як об'єкта обліку, властиві їм специфічні особливості. Якщо позиціонувати криптовалюти як активи, то обліковувати їх можуть як готівку, як не грошові фінансові активи, як інвестиційну нерухомість, як нематеріальні активи, як запаси [11].

Аналогічно труднощі на практиці виникають при оподаткуванні операцій із криптовалютами. Оскільки у правовому полі криптовалюти чітко не визначені, то вони перебувають поза межами податкового регулювання в низці країн світу. Водночас певний досвід у цій сфері вже має Японія (оподаткування прибутку від продажу й обміну криптовалюти), Сінгапур (прибутку від продажу, майнінгу), Ізраїль (доходів від капіталу), Сполучені Штати Америки і Мальта (прибутку), Швейцарія (прибутку, приросту капіталу) [11].

При проведенні обліку операцій з криптовалютою в Україні необхідно, по-перше, ґрунтовно проаналізувати провідний світовий досвід; по-друге, чітко визначити правовий статус криптовалюти; по-третє, врахувати особливості національної економіки, і бухгалтерської та податкової системи в країні зокрема.

Висновки та пропозиції. Цифрові технології (як штучного інтелекту, так і хмарних обчислень тощо) є однозначним пріоритетом у розвитку бухгалтерського обліку, спроможним радикально трансформувати принципи його практичної реалізації, переводячи його при цьому на якісно новий рівень функціонування, комунікації зі стейкхолдерами і прийняття управлінських рішень. Ключовими перевагами впровадження таких технологій є оптимізація та економія витрат підприємства, розширення доступу стейкхолдерів до фінансової інформації, забезпечення вищої швидкості роботи з обліковою інформацією в режимі реального часу, транспарентність операцій, зростання рівня довіри з боку клієнтів, а також простий і зрозумілий інтерфейс та збільшення обсягів збереження облікових, податкових звітних даних.

Некоректне чи непрофесійне використання цифрових технологій обумовлює виникнення таких ризиків: похибки при побудові алгоритмів; прорахунки в рішеннях щодо масштабів впровадження таких технологій; втрата даних, порушення їх цілісності; зниження рівня захисту й конфіденційності інформації, операцій; технічні збої тощо. Поряд із цим, у зв'язку з наявними ризиками (кібератаки, втрати інформації, пошкодження цілісності даних тощо) новітні цифрові технології у практику діяльності українських підприємств впроваджуються порівняно повільними темпами. З огляду на це перспективами подальших наукових досліджень є пошук ефективних інструментів і методів аналізу й мінімізації ризиків, проведення ІТ-аудиту, страхування ризиків, пов'язаних із цифровізацією бухгалтерського обліку.

Список використаних джерел

1. Гаврилук А. Яку ІС вибрати: в хмарі чи локальну? / Проект «Голос Сокальщини». 2019. URL: <https://golossokal.com.ua/cikavo/yaku-1s-vybraty-v-khmari-chy-lokal-nu.html>.
2. Голячук Н. В., Голячук С. Є. Переваги та недоліки застосування хмарних технологій в обліку. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2015. Вип. 12(1). С. 80–86.
3. Дубина М. В., Холявко Н. І., Моротченко І. Ю. Криптовалюти: сутність та етапи еволюції. *Фінансові дослідження* : електронний науковий журнал. 2019. № 1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=19&id=178>.
4. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 668 с.
5. Дубина М. В., Жаворонок А. В., Федішин М. П. Формування інституційного середовища розвитку криптовалют в Україні. *Modern Economics*. 2019. Vol. 17. Рр. 80–85.

6. Король С. Я., Ключко А. О. Цифрові технології в обліку і аудиті. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. Вип. 1 (112). С. 170-176. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/31.pdf.
7. Мельниченко О. В., Гартінгер Р. О. Роль технології блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту. *European Cooperation*. 2016. № 7 (14). С. 9–19.
8. Мінакова В. П., Шіковець К. О. Актуальність використання моделі Big Data в бізнес-процесах. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 892–896.
9. Плікус І., Жукова Т., Осадча О. Модель професії бухгалтер в епоху цифрових трансформацій: ключові напрями компетентностей бухгалтера. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 1 (12). С. 200–205.
10. Прохоров М. В. Як блокчейн змінить бухгалтерію. *Бухгалтер & Закон*. 2019. № 47-48. URL: http://bz.ligazakon.ua/magazine_article/BZ012012.
11. Рогова Н. Трансформація політики, інструментів і технологій обліку та оподаткування в умовах цифрової економіки. *Фінансовий простір*. 2020. № 2 (38). С. 103–116.
12. Скриньковський Р., Гладун В., Крамар М. (2019) Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку на підприємстві. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. Vol. 5. No 2. Pp. 3001–3010.
13. Соколова Т. Н., Волошин І. П., Петрунин І. А. Преимущества и недостатки технологии блокчейн. *Экономическая безопасность и качество*. 2019. № 1(34). С. 49–52.
14. Спільник І. В., Палюх М. С. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Вип. 1–2. С. 83–96.
15. Фролов В. І. Впровадження «хмарних» технологій в практику бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 12. С. 45–49.
16. Шапаренко О. В. Вплив інформаційних технологій на бухгалтерський облік. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 2. С. 129–134.

References

1. Havryliuk, A. (2019). *Yaku IS vybraty: v khmari chy lokalnu? [Which IC to choose: in the cloud or local?]*. <https://golossokal.com.ua/cikavo/yaku-1s-vybraty-v-khmari-chy-lokal-nu.html>.
2. Holiachuk, N. V., Holiachuk, S. Ie.(2015). Perevahy ta nedoliky zastosuvannya khmarnykh tekhnolohii v obliku [Advantages and disadvantages of using cloud technologies in accounting]. *Ekonomichni nauky. Serii: Oblik i finansy – Economic sciences. Series: Accounting and Finance*, 12(1), pp. 80–86.
3. Dubyna, M. V., Kholiavko, N. I., Morotchenko, I. Yu. (2019). Kryptovaliuty: sutnist ta etapy evoliutsii [Cryptocurrencies: the essence and stages of evolution]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researcher*, 1 (6). <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=19&id=178>.
4. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of development of the market of financial services on the basis of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. ChNTU.
5. Dubyna, M. V., Zhavoronok, A. V., Fedyshyn, M. P. (2019). Formuvannia instytutsiinoho seredovyscha rozvytku kryptovaliut v Ukraini. *Modern Economics*, 17, 80–85.
6. Korol, S. Ia., Klochko, A. O. (2020). Tsyfrovi tekhnolohii v obliku i audyti [Digital technologies in accounting and auditin] *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 1 (112), pp. 170–176. http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/31.pdf.
7. Melnychenko, O. V., Hartinher, R. O. (2016). Rol tekhnolohii blokchein u rozvytku bukhhalterskoho obliku ta audytu [The role of blockchain technology in the development of accounting and auditing]. *European Cooperation*, 7 (14), pp. 9–19.
8. Minakova, V. P., Shikovets, K. O. (2017). Aktualnist vykorystannia modeli Big Data v biznes-protsesakh [The relevance of using the Big Data model in business processes] *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 10, pp. 892–896.
9. Plikus, I., Zhukova, T., Osadcha, O. (2019). Model profesii bukhhalter v epokhu tsyfrovyykh transformatsii: kliuchovi napriamy kompetentnosti bukhhaltera [Model of the profession of accountant in the era of digital transformations: key areas of competence of the accountant/ *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 1 (12), pp. 200–205.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Prokhorov, M. V. (2019). Yak blokchein zminyt bukhhalteriiu [How the blockchain will change accounting]. *Bukhhalter & Zakon – Accountant & Law*, 47-48. http://bz.ligazakon.ua/magazine_article/BZ012012.

11. Rohova, N. (2020). Transformatsiia polityky, instrumentiv i tekhnolohii obliku ta opodatkovannia v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Transformation of policies, tools and technologies of accounting and taxation in a digital economy]. *Finansovyi prostir – Financial area*, 2 (38), pp. 103–116.

12. Skrynkovskiy, R., Hladun, V., Kramar, M. (2019). Informatsiini tekhnolohii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku na pidpriemstvi [Information technology in the organization of accounting at the enterprise]. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*, 5(2), pp. 3001–3010.

13. Sokolova, T. N., Voloshyn, Y. P., Petrunyn, Y. A. (2019). Preymushchestva y nedostatky tekhnolohyy blokchein [Advantages and disadvantages of blockchain technology]. *Ekonomycheskaia bezopasnost y kachestvo - Economic security and quality*, (34), pp. 49–52.

14. Spilnyk, I. V., Paliukh, M. S. (2019). Bukhhalterskyi oblik v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Accounting in the digital economy]. *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii – Institute of Accounting, Control and Analysis in the context of globalization*, 1–2, pp. 83–96.

15. Frolov, V.I. (2013). Vprovadzhennia «khmarnykh» tekhnolohii v praktyku bukhhalterskoho obliku [Introduction of "cloud" technologies in the practice of accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audit – Accounting and auditing*, 12, pp. 45–49.

16. Shaparenko, O. V. (2014). Vplyv informatsiinykh tekhnolohii na bukhhalterskyi oblik [The impact of information technology on accounting] *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, parvo – Foreign trade: economics, finance, law*, 2, pp. 129–134.

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, Університет ДФС України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Пілевич Дмитрий Станіславович – кандидат економічних наук, Університет ДФС України (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Pilevych Dmytro – PhD in Economics, University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: dmutrostan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9442-0262>

УДК 336.61

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-3(23)-158-165

*Андрій Роговий, Максим Дубина, Тетяна Забаштанська***СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ***Андрей Роговой, Максим Дубина, Татьяна Забаштанская***СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ: ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ***Andrii Rogovyi, Maksym Dubyna, Tatiana Zabashtanska***STRATEGIC PRIORITIES OF HEALTHCARE DEVELOPMENT
IN UKRAINE: FINANCIAL ASPECTS**

У статті проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку сфери охорони здоров'я в Україні. Визначено роль фінансового забезпечення у забезпеченні можливості ефективного функціонування сфери охорони здоров'я, наданні якісних медичних послуг населенню. Проведено порівняльний аналіз державного фінансування сфери охорони здоров'я, згруповано фактори стимулюючого та обмежуючого впливу на його обсяг. Визначено, що серед ключових стратегічних пріоритетів розвитку сфери охорони здоров'я є забезпечення якості медичних послуг з одночасним гарантуванням їх доступності всім верствам населення. Обґрунтовано, що забезпечення високої якості та доступності медичних послуг перебуває у площині належного фінансового забезпечення галузі, що дозволить забезпечити збереження персоналу та підвищення його кваліфікації, впровадження відповідних передових інноваційних технологій, спрямованих на збільшення середньої тривалості життя населення, зменшення кількості та тривалості перебігу захворювань, а також підвищення продуктивності праці працівників. Доведено, що обмеженість фінансових можливостей держави в сучасних умовах актуалізує необхідність пошуку нових фінансових інструментів розвитку фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, поглибленого дослідження питання щодо можливостей впровадження обов'язкового медичного страхування.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я; стратегічні пріоритети; фінанси; фінансові ресурси; фінансове забезпечення; фінансові важелі; цифрова економіка.

Табл.: 1. Рис.: 1. Бібл.: 11.

В статье проанализировано современное состояние и перспективы развития сферы здравоохранения в Украине. Определена роль финансового обеспечения в формировании возможности эффективного функционирования сферы здравоохранения, предоставлении качественных медицинских услуг населению. Проведено сравнительный анализ государственного финансирования сферы здравоохранения, сгруппированы факторы стимулирующего и ограничивающего влияния на его объем. Определено, что среди ключевых стратегических приоритетов развития сферы здравоохранения находится качество медицинских услуг с одновременным обеспечением их доступности всем слоям населения. Обосновано, что обеспечение высокого качества и доступности медицинских услуг находится в плоскости надлежащего финансового обеспечения отрасли, что позволит гарантировать сохранение персонала и повышение его квалификации, внедрения соответствующих передовых инновационных технологий, направленных на возрастание средней продолжительности жизни населения, уменьшение количества и продолжительности заболеваний, а также повышение производительности труда работников. Доказано, что ограниченность финансовых возможностей государства в современных условиях актуализирует необходимость поиска новых финансовых инструментов развития финансового обеспечения здравоохранения, углубленного исследования вопроса о возможности внедрения обязательного медицинского страхования.

Ключевые слова: сфера здравоохранения; стратегические приоритеты; финансы; финансовые ресурсы; финансовое обеспечение; финансовые рычаги; цифровая экономика.

Табл.: 1. Рис.: 1. Библ.: 11.

The article analyzes the current state and prospects of health care development in Ukraine. The role of financial support in ensuring the possibility of effective functioning of the health care sector, providing quality medical services to the population has been determined. The comparative analysis of the state financing of the sphere of health care is carried out, the factors of stimulating and limiting influence on its volume are grouped. It is determined that among the key strategic priorities for the development of health care is ensuring the quality of medical services while ensuring their accessibility to all segments of the population. It is substantiated that ensuring high quality and accessibility of medical services is in the plane of adequate financial support of the industry, which will ensure the retention of staff and their skills, the introduction of appropriate innovative technologies aimed at increasing life expectancy, reducing the number and duration of diseases, and increasing employee productivity. It is proved that the limited financial capacity of the state in modern conditions highlights the need to find new financial instruments for the development of financial support for health care, in-depth study of the possibility of introducing compulsory health insurance.

Key words: health care; strategic priorities; finances; financial resources; financial support; financial leverage; digital economy.

Table: 1. Fig.: 1. References: 11.

JEL Classification: G17; G18; I15; I18

Постановка проблеми. Сучасний етап становлення економіки та суспільства країни можна вважати основоположним, оскільки саме нині відбувається формування фундаменту можливостей її подальшого розвитку. Поглиблення глобалізаційних процесів протягом багатьох останніх років спричинило наявність істотних взаємозалежностей у процесі організації економічних і фінансових відносин багатьох країн світу, окремими секторами національних економік, що в умовах військових дій на території нашої країни, а також світової пандемії COVID-19 виступило своєрідним каталізатором виникнення та поглиблення економічних криз. Загострення кризових явищ в економіці посилює соціальні дисбаланси в суспільстві, загострило соціальні суперечності, частина яких згодом трансформувалась у соціальні конфлікти та протистояння.

Саме на такому етапі сучасного розвитку суспільства загострюється необхідність переосмислення концептуальних та методологічних засад стратегічного розвитку національної економіки, визначення ролі й місця країни в міжнародній спільноті, формування дієвих механізмів забезпечення належних соціальних стандартів життєзабезпечення суспільства [10]. Відповідно до «Стратегії реформування управління державними фінансами на 2017-2020 роки» зазначено, що відсутність цілісної системи стратегічного планування не дає змоги забезпечити бюджетне планування на належному рівні та унеможливорює ефективну реалізацію пріоритетів розвитку держави [9]. Безумовно, вирішення окреслених завдань нерозривно пов'язано з розвитком сфери охорони здоров'я, збільшенням середньої тривалості життя населення, зменшенням кількості та тривалості перебігу захворювань, а також підвищенням продуктивності праці працівників.

Однак, попри провідну роль сфери охорони здоров'я у збереженні та розбудові суспільства, наявного системоутворюючого впливу на динаміку розвитку національної економіки, у нашій країні ця сфера залишається без належної уваги та підтримки з боку держави, що спричинило недоступність якісного медичного обслуговування переважної частини населення країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я розглядали у своїх працях такі відомі науковці, як В. Борщ, Т. Васильєва, О. Гальцова, О. Гонта, В. Горин, М. Забаштанський, В. Ільчук, О. Кириленко, І. Кичко, А. Кузнецов, Л. Кривенко, З. Лободіна, В. Лехан, В. Маргасова, А. Мокрицька, Г. Мамонова, С. Онишко, Д. Румянцева, Ю. Сафонов, Н. Ткаченко, О. Тулай та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість фундаментальних досліджень, проведених із цієї теми, існує необхідність подальшого вивчення та деталізації стратегічних пріоритетів розвитку сфери охорони здоров'я, що значною мірою зумовлено необхідністю швидкої адаптації галузі до умов побудови економічних та фінансових відносин у площині функціонування цифрової економіки як одного з ключових факторів забезпечення ефективного її функціонування, спрямованого на збереження здоров'я суспільства та розвиток національної економіки.

Таким чином, **метою цього дослідження** є узагальнення можливих пріоритетів стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я як системоутворюючої сфери національної економіки та збереження здоров'я нації.

Виклад основного матеріалу. Питання системного розвитку сфери охорони здоров'я в Україні не є новим, над ним багато років працюють як учені, так і практики різної кваліфікації та спрямування. Однак попри значні прагнення сформувати високоякісну медичну систему в нашій країні, її стан, на жаль, залишається досить відмінним від аналогічних галузей провідних країн світу. Безумовно, це впливає на якість та доступність медичного обслуговування, що насамперед підтверджується показниками тривалості життя та смертності населення, за якими наша країна посідає досить низькі позиції в загальносвітовому рейтингу [7; 8; 11].

Попри тривіальність думки, ми вважаємо, що однією з ключових проблем, які стримують розвиток сфери охорони здоров'я в Україні, залишається питання належного фінансування, достатнього не лише для інноваційної модернізації основних засобів, але також і підготовку необхідного персоналу, забезпечення їхньої належної кваліфікації, гарантування гідної оплати праці.

Першочерговим стратегічним пріоритетом розвитку сфери охорони здоров'я на сьогодні, на нашу думку, є збереження персоналу та підвищення його кваліфікації, що зумовлено багатьма причинами. Так, низький рівень оплати праці лікарів і медичного персоналу поряд із відсутністю належних умов, формує передумови для пошуку ними можливостей працевлаштування за кордоном, перекваліфікації в інші спеціальності. За офіційними даними Державної служби статистики України, кількість штатних посад за 2014-2019 роки у закладах охорони здоров'я скоротилась майже на 35 тис. Зокрема, якщо у 2014 році їх обсяг становив 519 897, то у 2019 році – 484 932. Водночас треба зауважити, що брак лікарів та медичного персоналу сфера охорони здоров'я відчуває вже сьогодні, оскільки з наявних у 2019 році штатних посад майже 37 тис. залишаються вакантними, що становить 7,5 % від загального обсягу. Кількість вакантних посад лікарів у 2019 становить – 10 706, середнього медичного персоналу – 12 687, посад молодшого та іншого персоналу – 12 787. Безперечно, певною мірою загальне скорочення чисельності лікарів і медичного персоналу можна пояснити наявними негативними демографічними тенденціями в країні, проте навіть з їх урахуванням, потреба у персоналі сфери охорони здоров'я є очевидною. Крім того, якщо проблему покриття потреби в середньому та молодшому медичному персоналі, за умови належного рівня оплати праці, можна вирішити у порівняно короткостроковій перспективі, то підготовка висококваліфікованих лікарів перебуває в достатньо довготривалій перспективі.

Залучення професійних лікарів і медичного персоналу з інших країн також вважається малоімовірним, оскільки ми будемо не в змозі сформувавши для них істотні переваги в умовах та розмірі оплати праці. Сукупність вищезазначених факторів виводить менеджмент персоналу у вітчизняній сфері охорони здоров'я на ключове місце серед стратегічних пріоритетів її розвитку.

Звичайно, якість функціонування сфери охорони здоров'я забезпечується синергетичним ефектом можливості використання висококваліфікованим персоналом сучасного медичного обладнання. Саме таке поєднання дозволяє отримувати максимальні результати спрямовані на вчасне діагностування, попередження, а також призначення ефективного лікування можливих хвороб. Це дозволяє значно скорочувати тривалість амбулаторного лікування, дає можливість здійснювати профілактичне лікування в домашніх умовах, що має безпосередній вплив на продуктивність праці населення, а отже, і результативність функціонування відповідних суб'єктів господарювання, економіки країни загалом. Водночас профілактика можливих захворювань не потребує значних обсягів фінансових ресурсів, на відміну від лікування хронічних випадків. Саме тому забезпечення інноваційного оновлення медичного обладнання є стратегічним пріоритетом її розвитку, що особливо актуалізується в умовах цифровізації світової та національної економіки.

Вирішення кожного з вищезгаданих пріоритетів стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я, прямо чи опосередковано перебуває в площині достатності фінансового забезпечення, ефективності його використання.

Нині у світовій практиці більшості країн світу серед основних джерел фінансування сфери охорони здоров'я виокремлюють такі, як бюджетне фінансування, добровільні внески фізичних та юридичних осіб, оплата послуг приватних медичних установ, фінансові ресурси фондів добровільного медичного страхування. Проте у вітчизняних умовах розраховувати на зростання обсягів фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я без реального зростання темпів розвитку національної економіки вважається малоімовірним. Крім того, порівняно низька результативність функціонування реаль-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ного сектору, а також значний обсяг тіньового сектору економіки унеможлиблює належне формування доходної частини бюджетів відповідних рівнів. За офіційними даними Кабінету Міністрів України станом на 2019 рік від 4 до 8 млн наших громадян перебувають у трудовій міграції за кордоном.

Загалом поділяючи усталену думку суспільства про позитивний вплив фінансових ресурсів, які перераховують трудові мігранти, отримані як оплату власної праці, до нашої країни на стан валютних запасів та національну економіку, не слід забувати про те, що ця категорія громадян переважно намагається уникати оподаткування власних доходів, а отже, бюджети відповідних рівнів недоотримують відповідний обсяг доходів. Водночас ці громадяни по мірі можливості та необхідності користуються певними соціальними та іншими послугами, виконання яких є обов'язком органів державної влади та місцевого самоврядування. Саме тому держава передусім зобов'язана формувати умови для працевлаштування власних громадян, забезпечувати їм гідний рівень оплати праці, що дозволить їм залишатись у країні, створювати додаткову вартість на вітчизняних підприємствах, установах, організаціях та забезпечувати формування податкових надходжень до бюджетів відповідних рівнів. За таких умов держава буде в змозі сформувати належний обсяг фінансування всіх без винятку галузей та сфер національної економіки, у тому числі і сфери охорони здоров'я.

Проведений аналіз динаміки видатків зведеного бюджету України на сферу охорони здоров'я України за 2015-2019 роки засвідчив поступове зростання їх обсягу (таблиця). Так, протягом зазначеного періоду загальний обсяг видатків збільшився на 180,8 %, або на 57 383,4 млн грн. У структурі видатків сфери охорони здоров'я найбільшу питому вагу протягом усього періоду дослідження займають видатки на лікарні та санаторно-курортні заклади, питома вага яких у 2019 році становила 56,3 %. Питома вага видатків на поліклініки, амбулаторії, швидку та невідкладну допомогу у 2019 році становила 12,38 %. Однак, незважаючи на поступове абсолютне зростання обсягу видатків, які держава спрямовує на фінансування сфери охорони здоров'я, їхня питома вага у валовому внутрішньому продукті залишається порівняно низькою, а також зазнає скорочення. Так, якщо у 2015 році держава витратила на сферу охорону здоров'я 4,96 % ВВП, то у 2019 році цей обсяг скоротився до 3,49 %. За даними Organization for Economic Cooperation and Development у 2018 році найбільшу питому вагу витрат на охорону здоров'я у ВВП мали США – 16,9 %, найменший обсяг мала Індія – 3,6 %. Середній обсяг витрат на охорону здоров'я як частки ВВП коливається в межах 8-10 %, рис. 1 [5].

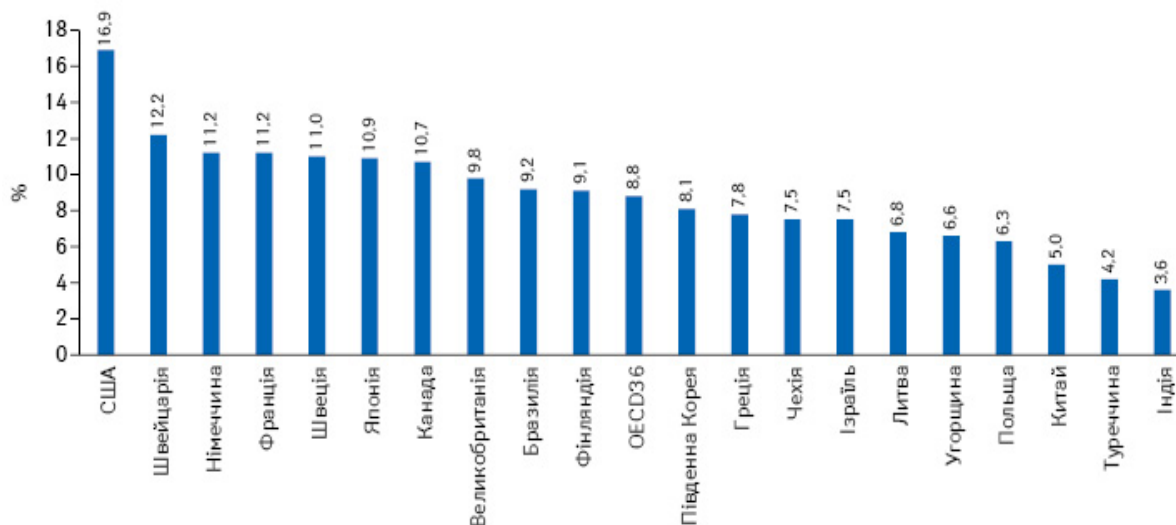

Рис. 1. Питома вага витрат на охорону здоров'я як частка ВВП у окремих країнах – світу у 2018 р.

Джерело: складено за даними Organization for Economic Cooperation and Development, [5].

Таблиця

Динаміка видатків Зведеного бюджету України на сферу охорони здоров'я у 2015-2019 роках (млн грн)

Показник	2015		2016		2017		2018		2019	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Разом	71001,1	100,00	75503,4	106,30	102392,4	144,20	115852	163,20	128384,5	180,80
Поліклініки й амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	14218,9	20,03	16409,3	115,40	22783,2	160,20	22482	158,10	15906,6	111,90
<i>Поліклініки загального профілю та амбулаторії</i>	2332,3	16,40	2916,2	17,80	3704,8	16,30	3140,9	14,00	2125,5	13,40
<i>Спеціалізовані та стоматологічні поліклініки</i>	2150,4	15,10	2629,8	16,00	3432,2	15,10	3544,1	15,80	3819	24,00
<i>Центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, станції екстреної (швидкої) медичної допомоги</i>	3338,1	23,50	3456,6	21,10	4758,7	20,90	5894,4	26,20	7608,8	47,80
<i>Фельдшерсько-акушерські пункти</i>	190,2	1,30	190,3	1,20	246,8	1,10	216,6	1,00	24,3	0,20
<i>Центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги</i>	6207,8	43,70	7216,3	44,00	10640,7	46,70	9686	43,10	2328,8	14,60
Лікарні та санаторно-курортні заклади	46013,3	64,81	46408,8	100,90	62537,7	135,90	68279,6	148,40	72217,6	156,90
<i>Лікарні загального профілю</i>	31631,2	68,70	30319,1	65,30	41419,5	66,20	44145,2	64,70	46229,7	64,00
<i>Спеціалізовані лікарні та інші спеціалізовані заклади</i>	11594,6	25,20	12988,1	28,00	16953,8	27,10	19293	28,30	21036,9	29,10
<i>Перинатальні центри, пологові будинки</i>	1553,2	3,40	1802,7	3,90	2382,9	3,80	2700,2	4,00	3029,6	4,20
<i>Санаторно-курортні заклади</i>	1234,4	2,70	1299	2,80	1781,6	2,80	2141,2	3,10	1921,3	2,70
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	1143,8	1,61	1198	104,70	1470	128,50	1646,6	144,00	1881,1	164,50
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	412	0,58	354,3	86,00	389,9	94,60	482,1	117,00	514,5	124,90
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	9213,2	12,98	11133,1	120,80	15211,7	165,10	22961,7	249,20	37864,5	411,00
<i>Будинки дитини</i>	489,5	5,30	525,6	4,70	689,2	4,50	796,5	3,50	874	2,30
<i>Станції переливання крові</i>	367,8	4,00	370,5	3,30	483,5	3,20	567,6	2,50	609,2	1,60
<i>Інші заклади та заходи у сфері охорони здоров'я</i>	8355,9	90,70	10236,9	92,00	14039	92,30	21597,6	94,10	36381,2	96,10

Джерело: складено авторами за офіційними даними Державної казначейської служби України.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Крім того, якщо враховувати, що рівень ВВП на душу населення в Україні є значно нижчим у порівнянні з більшістю провідних країн світу, можна констатувати, що питання належного фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я повинно посідати ключові позиції в майбутніх стратегіях розвитку не лише цієї сфери, але й держави загалом [3; 4].

Наявність значних трансформацій у системі фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я протягом останніх років, на жаль, не принесли очікуваного результату, саме тому необхідність поглиблення та деталізації теоретико-методологічного арсеналу її функціонування за таких умов набувають особливого значення та актуальності. Вважаємо, що питання належного фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я нині переважно залишається у площині перерозподілу державних фінансових ресурсів. Це твердження зумовлено багатьма факторами, пов'язаними з можливостями його формування, а саме:

- по перше, оптимізацію обсягів фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я можна здійснити за рахунок запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить здійснювати акумуляцію додаткових фондів фінансових ресурсів у страхових компаніях, забезпечуючи повне покриття страхових випадків. Проте запровадження обов'язкового медичного страхування обмежується відсутністю та складністю практичного застосування чіткого фінансового механізму його здійснення в сучасних умовах. Основною перешкодою є доступність практичного впровадження обов'язкової страхової медицини, оскільки переважна частина населення, ймовірно, буде не в змозі сплачувати обов'язкові страхові платежі, зокрема соціально незахищені верстви населення, які потребують посиленої уваги з боку сфери охорони здоров'я;

- по друге, наявна думка щодо можливості часткової компенсації страхових платежів з обов'язкового медичного страхування працездатних осіб за рахунок працедавців, на наш погляд, також є не достатньо обґрунтованою, оскільки це посилить фінансове навантаження на підприємства, сформує додаткові передумови для зростання тіньового сектору економіки. Цільове спрямування частини податкових надходжень від окремих видів податків на сферу охорони здоров'я, на наше переконання, буде мати позитивний, проте не визначальний вплив на рівень її фінансового забезпечення. У Національній стратегії реформування системи охорони здоров'я на 2015-2020 роки, окреслено можливість впровадження цільових податків на алкоголь/тютюн та шкідливі для здоров'я продукти, які повинні пропонуватися як додаткове джерело грошових ресурсів, асигнованих, передусім, на реімбурсацію ліків та розвиток первинної медичної допомоги [6].

Беззаперечно, встановлення фіксованого обсягу обов'язкових страхових платежів із медичного страхування дозволить закріпити їх цільове призначення за сферою охорони здоров'я, проте фактичний обсяг бюджетного фінансового забезпечення не зазнає суттєвих змін. Проте до моменту належного рівня розвитку медичного страхового ринку, питання фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в нашій країні залишається у площині перерозподілу державних фінансових ресурсів, підвищення конкурентоспроможності та результативності функціонування національної економіки, активізації страхового ринку.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я на 2015-2020 роки [6] зазначено, що «збільшення державних витрат без зміни інфраструктури не забезпечить вирішення наявних проблем». Тобто держава з метою підвищення якості послуг сфери охорони здоров'я спрямовує зусилля на зменшення мережі закладів, з одночасним збільшенням обсягів їх індивідуального фінансування. Однак запропонований підхід посилює питання доступності медичного обслуговування, особливо у віддалених населених пунктах, які не мають територіального закладу охорони здоров'я [1; 2].

Висновки та пропозиції. Охорона здоров'я, безумовно, виступає ключовою сферою національної економіки, результативне функціонування якої передусім визначається її спроможністю забезпечити належний рівень медичного обслуговування всього населення, здатністю сформувати тенденції зростання тривалості життя, підвищити рівень продуктивності праці. Саме тому пошук та практичне застосування відповідних

фінансових інструментів і механізмів, спроможних сформувати необхідний рівень фінансового забезпечення достатнього для запровадження якісно нових інноваційних змін технічного забезпечення та організації фінансових відносин є ключовим стратегічним пріоритетом розвитку сфери охорони здоров'я.

У розвиток поширеної думки про те, що пошук стратегічних перспектив розвитку сфери охорони здоров'я є малоефективним в умовах динамічних трансформацій фінансових і соціальних відносин, хочемо зазначити, що фундаментальність цієї сфери зумовлює необхідність їх подальшого пошуку, що особливо актуалізується в умовах обмеженості фінансової спроможності держави та низького рівня доходів переважної частини населення.

Вирішення глобального питання, пов'язаного із забезпеченням якісного нового підходу до функціонування та розвитку сфери охорони здоров'я, дасть змогу забезпечити збереження людського капіталу, сприятиме накопиченню трудового потенціалу, зменшить соціальне навантаження на бюджети відповідних рівнів, сформує фундамент для посилення конкурентоспроможності національної економіки та зростання рівня життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Борщ В. І. Дослідження функціональної системи управління фінансовими механізмами в сфері охорони здоров'я України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Т. 19, № 2(45). С. 144-168.
2. Горин В. П. Формування фінансових ресурсів охорони здоров'я в контексті виконання критеріїв економічної безпеки. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 23. С. 216-221.
3. Забаштанський М. М., Ридзель Ю. М., Драгунов Д. М., Журман С. М. Світовий досвід державного регулювання сфери охорони здоров'я. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 2(18). С. 15-21.
4. Кичко І. І. Макроекономічний механізм фінансування охорони здоров'я. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 71-76.
5. Лук'янчук Є. Рахуємо чужі гроші: де послуги у сфері охорони здоров'я найдешевші, а де – найдорожчі? 2019 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/524775>.
6. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я на 2015-2020 роки. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf>.
7. Онишко С. В., Шевчук Ю. В. Проблеми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні в контексті оптимізації співвідношення між справедливістю та ефективністю. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: www.economy.nayka.com.ua.
8. Сафонов Ю. М., Борщ В. І. Стратегічний менеджмент закладів охорони здоров'я: загальні принципи та особливості застосування в галузі охорони здоров'я України. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 8(218). С. 62-69.
9. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. URL :<https://www.kmu.gov.ua/npas/249797370>.
10. Тулай О. І. Фінансове забезпечення охорони репродуктивного здоров'я в умовах трансформаційної економічної системи : дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / ТНЕУ. Тернопіль, 2005. 208 с.
11. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Дубина М. В. Системний підхід до вивчення економічних явищ. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4. С. 9-17.

References

1. Borshch, V. I. (2020). Doslidzhennia funktsionalnoi systemy upravlinnia finansovymy mekhanizmy v sferi okhorony zdorovia Ukrainy [Research of the functional management system of financial mechanisms in the field of health care of Ukraine]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market economy: modern theory and practice of management*, 19(2(45)), pp. 144-168.
2. Horyn, V. P. (2013). Formuvannia finansovykh resursiv okhorony zdorovia v konteksti vykonannia kryteriiv ekonomichnoi bezpeky [Formation of financial resources of health care in the context of fulfillment of criteria of economic safety]. *Naukovi zapysky. Seriiia "Ekononika" – Proceedings. Economics series*, 23, pp. 216-221.
3. Zabashtskyi, M. M., Rydzal, Yu. M., Drahunov, D. M., Zhurman, S. M. (2019). Svitovyi dosvid derzhavnoho rehuliuвання sfery okhorony zdorovia [World experience of state regulation of health care]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, (2(18)), pp. 15-21.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Kychko, I. I. (2003). Makroekonomichniy mekhanizm finansuvannia okhorony zdorovia. *Finansy Ukrainy* [Macroeconomic health financing mechanism]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, pp. 71-76.
5. Lukianchuk, Ye. (2019). *Rakhuiemo chuzhi hroshi: de posluhy u sferi okhorony zdorovia naidesheshvshi, a de – naidorozhchi?* [We count other people's money: where are the cheapest health services and where are the most expensive?]. <https://www.apteka.ua/article/524775>.
6. *Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia na 2015-2020 roky* [National health care reform strategy for 2015-2020]. [2020]. <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf>.
7. Onyshko, S. V., Shevchuk, Yu. V. (2018). Problemy finansovoho zabezpechennia okhorony zdorovia v Ukraini v konteksti optymizatsii spivvidnoshennia mizh spravedyvistiu ta efektyvnistiu [Problems of financial provision of health care in Ukraine in the context of optimizing the relationship between fairness and efficiency]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (12). www.economy.nayka.com.ua.
8. Safonov, Yu. M., Borshch, V. I. (2019). Stratehichniy menedzhment zakladiv okhorony zdorovia: zahalni pryntsyipy ta osoblyvosti zastosuvannia v haluzi okhorony zdorovia Ukrainy. [Strategic management of health care institutions: general principles and features of application in the field of health care of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, (8(218)), pp. 62-69.
9. *Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017-2020 roky* [Public Finance Management Reform Strategy for 2017-2020], Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 142-p. (08.02.2017) (Ukraine). <https://www.kmu.gov.ua/npas/249797370>.
10. Tulai, O. I. (2005). *Finansove zabezpechennia okhorony reproduktyvnoho zdorovia v umovakh transformatsiinoi ekonomichnoi systemy* [Financial support for reproductive health in a transformational economic system]. [PhD dissertation, TNEU].
11. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). Systemnyi pidkhid do vyvchennia ekonomichnykh yavlyshch [A systematic approach to the study of economic phenomena]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, (4), pp. 9-17.

Роговий Андрій Віталійович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченко, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Роговой Андрей Витальевич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры туризма, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Rogovyi Andrii – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Tourism, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: rogovoy1976@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

ResearcherID: F-7319-2016

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Забаштанська Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченко, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Забаштанская Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zabashanska Tatiana - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Marketing, PR-Technology and Logistics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tamza.cn@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5086-3651>

ResearcherID: M-4471-2014

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ «РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
БІЗНЕСУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ»,
ПІДГОТОВЛЕНУ А. І. ІВАЩЕНКО

На розвиток малого та середнього бізнесу в Україні суттєво впливають процеси глобалізації, експансії інформаційно-інноваційної економіки, перманентні кризи. Натомість вітчизняною фінансовою наукою часто ігноруються сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу, наукові методи вивчення фінансових процесів та новітні напрямки досліджень.

Ключовим завданням наукових досліджень у сфері малого та середнього бізнесу є обґрунтування новітніх технологій прийняття фінансових рішень у корпоративному секторі економіки, визначення найбільш ефективних форм та методів фінансування бізнесу, його фінансового потенціалу, наявності регіональних диспропорцій розвитку та заходів підтримки як на національному, так і на міжнародному рівні, а також визначення розвиненості МСБ у таких бізнес рейтингах, як SME policy index, Doing Business, International Business Compass. Тому підготовка монографії «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти» є своєчасною та актуальною.

Монографія складається з чотирьох взаємопов'язаних розділів.

У розділі 1 досліджено вплив актуальних трендів розвитку МСБ, серед яких чільне місце посідають особливості розвитку МСБ в Україні. Заслугує на увагу проведена аналітична оцінка активів сектору МСБ, рівень його забезпеченості ліквідними активами та постійними пасивами, а також аналіз фінансового потенціалу.

Сучасний етап розвитку ринкових процесів у надзвичайно нестабільний кризовий період, в якому нині перебуває економіка України, вимагають від господарюючих суб'єктів рішучих і кардинальних змін в управлінні

операційною діяльністю компаній. Пильна увага вітчизняних науковців і практиків прикута до дослідження моделі підтримки та стимулювання бізнесу. Дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду системи підтримки МСБ актуалізує дослідження інструментарію розвитку МСБ на національному рівні, чому і присвячений розділ 2 монографії.

Умови нерівномірності розвитку національної економіки спонукають до проведення досліджень диспропорцій розвитку МСБ, зокрема регіональних диспропорцій. Набувають пріоритетності питання усунення негативного впливу чинників існуючих територіальних диспропорцій на функціонування МСБ в Україні.

Формування та розвиток корпоративної бізнес-свідомості, як цілеутворюючого елементу соціально-економічної системи, зумовлюється принципами та закономірностями системних трансформацій. Проводиться огляд розвиненості МСБ у регіональному контексті та оцінюються регіональні диспропорції за критерієм ведення бізнесу, на основі чого розроблено багатофакторну систему комплексної оцінки регіональної спроможності щодо рівня легкості ведення бізнесу. Питанням системних регіональних диспропорцій розвитку МСБ в Україні присвячено розділ 3 монографії.

Передумовою стабілізації соціально-економічного розвитку України та підвищення ефективності реформування економіки є оновлення механізмів державного управління в економічній сфері, інституційного забезпечення та фінансово-кредитних важелів державної підтримки інновацій у корпоративних фінансах, саме цим питанням присвячено оцінювання рівня розвиненості бізнесу в Україні відповідно до різних рейтингових методик, а саме SME policy index, Doing Business, International Business Compass. Дослідження інституційного забезпечення, процедурного механізму та фінансово-кредитних важелів державної підтримки розвитку МСБ відповідно до зазначених рейтингових методик проведено в розділі 4.

Заслужує на увагу послідовність та лаконічність викладення, наукова новизна та практична цінність наукового матеріалу.

Монографія «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти» є корисною для викладачів, аспірантів, фінансистів-практиків, студентів економічних спеціальностей, а також для всіх бажаючих досліджувати тенденції та перспективи інноваційного розвитку корпоративних фінансів в Україні.

Виходячи із вищевикладеного, вважаю за доцільне рекомендувати підготовлену А. І. Іващенко монографію «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти» до друку.

Рецензент

професор кафедри публічного адміністрування

та управління бізнесом, д.е.н., професор,

Львівський національний університет

імені Івана Франка

Карпінський Б. А.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проєкт рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на ³/₄).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив) (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кжною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

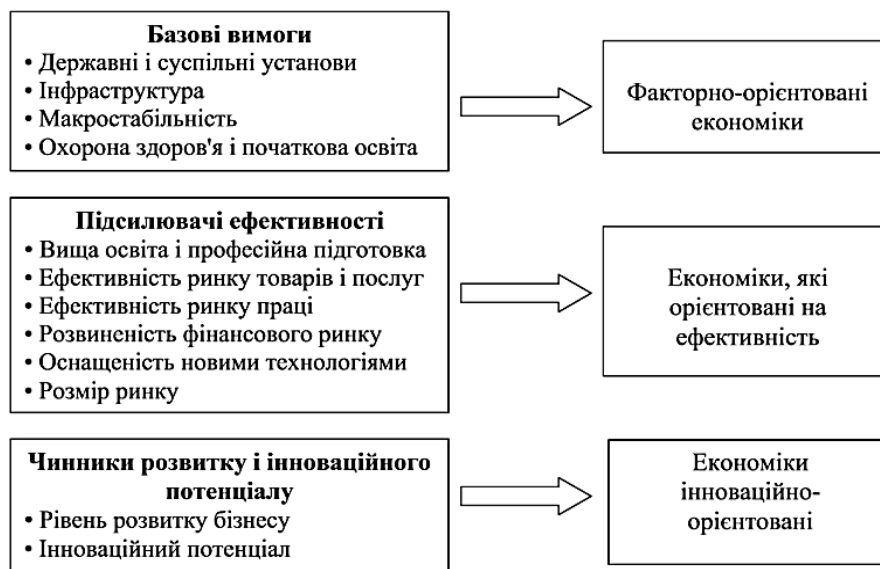

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References.**

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **55 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA428201720313201001201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

УДК 332.12

Максим Дубина

**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Максим Дубина

**СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ
ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Maksym Dubyna

**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

600-1000
знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничний», «економіческая безопасность» определена сутність трансграничної економіческой безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!!!!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...**

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2017. № 3. С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.
5. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ : КНЕУ, 2005. 254 с.
7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка : навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
9. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.

References

1. Derii, Zh. V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 3, pp. 39–45.
2. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.
4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].
5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
7. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, pp. 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V., & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.
9. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), pp. 92–98.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації*Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. KNEU.
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyievo-Mohylianska akademiia.
3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. KNEU.
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Dakor.
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Znannia.
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu defynitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk, Eds., *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). NHU.
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3(60), pp. 267–278.
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Osnovy.
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. TsNL.
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks], Resolution of the National Bank of Ukraine № 122 (March 27, 1998). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations], Resolution of the National Bank of Ukraine № 23 (January 25, 2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Vydavets Brahynets O. V.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Д
*Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел*

**Приклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел з APA (7th ed.)**

Книга

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.
Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови*
(І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво. (Оригінал
опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано
1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова*
(Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки).
Видавництво.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**Приклади оформлення**

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемоу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелєв, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»; для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω -гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Заїнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**Стандарт**

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, в бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальновиробничих і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

**Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів
англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(23)

Відповідальні за випуск

Редактор

Комп'ютерне складання та верстання

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 29.09.2020. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 21,39.

Тираж 100 пр. Замовлення № 542/20.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»

14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.